

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 7 '2016 р. (462)

Періодичність 1 раз на місяць
Видається з січня 1992 р.
Свідоцтво про реєстрацію
КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. С. Кузнеця

ВИДАВЕЦЬ:

ФОП Лібуркіна Л. М.

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.
В. С. Пономаренко
Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.
М. О. Кизим
Випусковий редактор: д-р екон. наук,
доцент
В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.
Алексєєв І. В. (Львів)
д-р екон. наук, проф.
Амосов О. Ю. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Благун І. С. (Івано-Франківськ)
д-р екон. наук, проф.
Гізатуллін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)
канд. екон. наук, проф.
Гонда В. (Братислава, Словачія)
д-р екон. наук, проф.
Жуковський М. (Львів, Польща)
д-р екон. наук, проф.
Заруба В. Я. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Іванов Ю. Б. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Клебанова Т. С. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)
д-р екон. наук, проф.
Орлов П. А. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)
д-р екон. наук, проф.
Христіановський В. В. (Донецьк)
д-р філософії (економіка)
Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

• Ulrichsweb Global Serials Directory (США);	• OpenAIRE (Європейський Союз);
• Research Papers in Economics (США);	• SUNCAT Union Catalogue
• Російський індекс наукового цитування (Росія);	(Велика Британія);
• Index Copernicus (Польща);	• COPAC Union Catalogue (Велика
• Directory of Open Access Journals;	Британія);
• CiteFactor (США);	• J-Gate (Індія);
• Academic Journals Database (Швейцарія);	• Open Access Library;
• Research Bible (Японія);	• Scientific Indexing Services;
• Соціонет (Росія);	• Advanced Science Index;
• Open Academic Journals Index;	• Академія Google (США);
• GetInfo (Німеччина);	• InfoBase Index;
• BASE (Німеччина);	• WorldCat

ЗІ СПИСКУ

ДРУКОВАНИХ (ЕЛЕКТРОННИХ) ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ, ЩО ВКЛЮЧАЮТЬСЯ ДО ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ

Журнал «Бізнес Інформ» («Бизнес Информ», «Business Inform»)
(Співзасновники: НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця)

Додаток 10 до Наказу Міністерства освіти і науки України
від 12.05.2015 р. № 528

ЗМІСТ

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

- Сазонєць О. М. Сучасні тенденції розвитку військово-
промислового комплексу в провідних країнах світу8
- Сліпченко Т. О. Еволюція режиму інфляційного
таргетування: аналіз зарубіжного досвіду..... 12

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- Кизим М. О., Хаустова В. Є., Козирєва О. В.
Аналіз законодавства України з державної підтримки
розвитку проблемних регіонів..... 17
- Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Соціально-економічний
розвиток регіонів України в умовах зовнішніх
та внутрішніх викликів..... 28

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

- Магомєдов М. С. Теоретико-методологічне
забезпечення формування інструменту системи
адаптивного управління якістю виробництва коксу 40
- Дрозд А. О., Капустян В. О. Загальна модель
ціноутворення кредитного та депозитного продуктів
комерційного банку за умови випадкового запізнення
при поверненні кредитів..... 47

ОСВІТА І НАУКА

- Ковнір Д. А. Аналітичне забезпечення надання освітніх
послуг державними вищими навчальними закладами..... 52

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

- Назарова Т. Ю. Аналіз стану діяльності промислових підприємств України..... 58
- Касич А. О. Модернізація як стратегічне завдання розвитку промисловості України..... 67

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

- Лупак Р. А., Хомицький А. І. Удосконалення методики оцінювання ефективності функціонування підприємств оптової торгівлі 73

ЕКОНОМІКА ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

- Палант О. Ю. Економічне управління ризиком технічних збоїв у трамвайному русі..... 79
- Шарко М. В., Буренко Ю. О., Скачков М. І., Райтаровська К. М. Транспортний аутсорсинг у діяльності туристичних підприємств..... 85
- Тардаскіна Т. М., Манько М. П. Вплив провайдерів ОТТ-сервісів на діяльність операторів мобільного зв'язку України..... 91

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

- Скриньковський Р. М., Ключак О. В. Діагностика рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії..... 96
- Сахно А. А. Мотиваційна гнучкість у досягненні прибутку машинобудівними підприємствами Вінницької області..... 102
- Оксак А. О. Методологічні підходи до формування організаційно-економічного механізму злиттів та поглинань корпорацій 108
- Теплюк М. А., Будяєв М. О. Інвестиційна привабливість підприємства в розрізі ефективного управління ресурсозабезпеченням господарської діяльності..... 114

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

- Янчев А. В., Шеховцова Д. Д. Сучасна концепція організації внутрішнього аудиту в управлінні витратами підприємств ресторанного господарства..... 119
- Романенко С. В. Розрахунки з використанням акредитивної форми: види та облікове відображення..... 125

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

- Зверук Л. А. Фінансова безпека – основа стабільного розвитку України..... 131
- Долінський Л. Б. Аналіз статистики дефолтів банків України в розрізі кредитних рейтингів 136

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс ((057) 702-08-67
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61136, Харків,
вул. Гвардійців Широнінців, 50,
корп. В, к. 21

ПЕРЕДПЛАТА:

- у Видавця;
- Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпро,
Січеславська набережна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ БИЗНЕС ИНФОРМ BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська, англійська

Рекомендовано до друку рішеннями:
вченої ради ХНЕУ № 11 від 21.06.2016 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 7 від 21.07.2016 р.

Здано до набору 21.06.2016 р.

Підписано до друку 21.07.2016 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 22,0. Обл.-вид. арк. 28,6.

Надруковано у ФОП Здоренко М. І.
Замовлення № 947. Наклад 100 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2016

ISSN 2222-4459

9 772222 445006

16007

Крутова А. С., Нестеренко О. О.	
Обліково-звітні аспекти монетизації продуктів	
ігрової індустрії з використанням	
електронних грошей	147

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Ткаченко С. А.	
Інтегральний економічний	
моніторинг в умовах функціонально	
розвинутих систем стратегічного регулювання	
регіональної структури і територіальної	

організації суб'єктів промислової сфери	
національної підсистеми країни	153
Педченко Н. С., Яковенко Т. І.	
Науково-методичний підхід до розробки	
та впровадження маркетингової стратегії	
в діяльність підприємств рекламної галузі.....	163

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ

Шевченко І. Ю.	
Методичні засади оцінювання	
розвитку трудового потенціалу на мезорівні	170

СОДЕРЖАНИЕ

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

- Сазонец О. Н.** Современные тенденции развития военно-промышленного комплекса в ведущих странах мира 8
- Слипченко Т. А.** Эволюция режима инфляционного таргетирования: анализ зарубежного опыта 12

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

- Кизим Н. А., Хаустова В. Е., Козырева Е. В.** Анализ законодательства Украины по государственной поддержке развития проблемных регионов 17
- Ярошенко И. В., Семигулина И. Б.** Социально-экономическое развитие регионов Украины в условиях внешних и внутренних вызовов 28

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

- Магомедов М. С.** Теоретико-методологическое обеспечение формирования инструмента системы адаптивного управления качеством производства кокса 40
- Дрозд А. А., Капустян В. Е.** Общая модель ценообразования кредитного и депозитного продуктов коммерческого банка при условии случайного запаздывания при возвращении кредитов 47

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

- Ковнир Д. А.** Аналитическое обеспечение предоставления образовательных услуг государственными высшими учебными заведениями 52

ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ

- Назарова Т. Ю.** Анализ деятельности промышленных предприятий Украины 58
- Касич А. А.** Модернизация как стратегическая задача развития промышленности Украины 67

ЭКОНОМИКА ТОРГОВЛИ И УСЛУГ

- Лупак Р. Л., Хомицкий А. И.** Совершенствование методики оценки эффективности функционирования предприятий оптовой торговли 73

ЭКОНОМИКА ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ

- Палант А. Ю.** Экономическое управление риском технических сбоев в трамвайном движении 79
- Шарко М. В., Буренко Ю. А., Скачков Н. И., Райтаровская Е. Н.** Транспортный аутсорсинг в деятельности туристических предприятий 85
- Тардашкина Т. Н., Манько М. П.** Влияние провайдеров ОТТ-сервисов на деятельность операторов мобильной связи Украины 91

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

- Скрыньковский Р. Н., Ключак О. В.** Диагностика уровня готовности предприятия к осуществлению инновационной стратегии 96
- Сахно А. А.** Мотивационная гибкость в достижении прибыли машиностроительными предприятиями Винницкой области 102
- Оксак А. О.** Методологические подходы к формированию организационно-экономического механизма слияний и поглощений компаний 108
- Теплюк М. А., Будяев М. А.** Инвестиционная привлекательность предприятия в разрезе эффективного управления ресурсообеспечением экономической деятельности 114

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

- Янчев А. В., Шеховцова Д. Д.** Современная концепция организации внутреннего аудита в управлении расходами предприятий ресторанного хозяйства 119
- Романенко С. В.** Расчеты с использованием аккредитивной формы: виды и учётное отображение 125

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

- Зверук Л. А.** Финансовая безопасность – основа стабильного развития Украины 131
- Долинский Л. Б.** Анализ статистики дефолтов банков Украины в разрезе кредитных рейтингов 136
- Крутова А. С., Нестеренко О. А.** Учетно-отчетные аспекты монетизации продуктов игровой индустрии с использованием электронных денег 147

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Ткаченко С. А. Интегральный экономический мониторинг в условиях функционально развитых систем стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов промышленной сферы национальной подсистемы страны 153

Педченко Н. С., Яковенко Т. И. Научно-методический подход к разработке

и внедрению маркетинговой стратегии в деятельность предприятий рекламной отрасли 163

МЕТОДОЛОГИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ЭКОНОМИКЕ

Шевченко И. Ю. Методические основы оценки развития трудового потенциала на мезоуровне 170

CONTENT

FOREIGN EXPERIENCE

Sazonets O. M. The Current Trends in the Development of Military-Industrial Complex in the Leading World Countries.....	8
Slipchenko T. O. The Evolution of Inflation Targeting Regime: Analyzing the Foreign Experience	12

REGIONAL ECONOMY

Kyzym M. O., Khaustova V. Ye., Kozyreva O. V. An Analysis of the Legislation of Ukraine on the State Support for Development of the Disadvantaged Regions.....	17
Yaroshenko I. V., Semygulina I. B. Socio-Economic Development of the Regions of Ukraine in the Conditions of External and Internal Challenges.....	28

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

Magomedov M. S. The Theoretical-Methodological Support of the Formation of a Tool for the System for Adaptive Management of the Coke Quality	40
Drozd A. O., Kapustyan V. E. A General Model of Pricing of Loan and Deposit Products by Commercial Bank Subject to Stochastic Lag in Returning Loans	47

EDUCATION AND SCIENCE

Kovnir D. A. The Analytical Provision of the Educational Services by the State Higher Education Institutions.....	52
--	----

ECONOMICS OF INDUSTRY

Nazarova T. Yu. An Analysis of Activities by the Industrial Enterprises in Ukraine	58
Kasykh A. O. Modernization as a Strategic Objective of the Development of Industry in Ukraine.....	67

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

Lupak R. L., Khomytskyi A. I. Improvement of the Methods for Evaluating Performance of the Wholesale Trade Enterprises	73
---	----

ECONOMICS OF TRANSPORT AND COMMUNICATIONS

Palant O. Yu. The Economic Risk Management of Technical Failures in Terms of the Tram Traffic	79
---	----

Sharko M. V., Burenko Ju. O., Skachkov M. I., Rajtarovska K. M. The Transport Outsourcing in the Tourism Enterprises' Activities.....	85
Tardaskina T. M., Manko M. P. The OTT Service Providers' Influence on the Activities of the Mobile Communications Operators in Ukraine.....	91

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Skrynkovskyy R. M., Klyuvak O. V. The Diagnostics of the Level of Enterprise's Readiness to Implement Innovation Strategy	96
Sakhno A. A. The Motivational Flexibility in Achieving Profit by the Machine-Building Enterprises of Vinnytsia Region.....	102
Oksak A. O. Methodological Approaches to Forming the Organizational-Economic Mechanism of Companies' Mergers and Acquisitions.....	108
Tepliuk M. A., Budiaiev M. A. Investment Attractiveness of Enterprises in the Context of Effective Management of Resource Provision	114

ACCOUNTING AND AUDITING

Yanchev A. V., Shekhovtsova D. D. The Modern Concept of Organization of Internal Audit of the Cost Management of Enterprises in the Restaurant Industry.....	119
Romanenko S. V. The Settlements, Which Make Use of Letter of Credit: Types and Accounting Treatment	125

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Zveruk L. A. Financial Security as the Basis for Stable Development of Ukraine	131
Dolinskyi L. B. Analyzing Statistics of Defaults of Ukrainian Banks in Terms of Credit Ratings	136
Krutova A. S., Nesterenko O. O. The Accounting and Reporting Aspects of Monetization of the Gaming Industry Products with the Use of Electronic Money	147

MANAGEMENT AND MARKETING

Tkachenko S. A. The Integrated Economic Monitoring in the Context of Functionally Advanced Systems for Strategic Management of the Regional Structure and Territorial Organization of Actors	
---	--

in the Industry Sphere of the National Subsystem
of the Country..... 153

Pedchenko N. S., Iakovenko T. I. The Scientific-
Methodical Approach to the Development and
Implementation of Marketing Strategy into Activities
of Enterprises in the Advertising Sector..... 163

METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH IN ECONOMICS

Shevchenko I. Yu. The Methodical Foundations
of Evaluating the Development of Labor Potential
on the Meso-Level 170

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

© 2016 САЗОНЕЦЬ О. М.

УДК 354.1

Сазонець О. М. Сучасні тенденції розвитку військово-промислового комплексу в провідних країнах світу

Мета статті полягає в дослідженні міжнародного досвіду розвитку військово-промислового комплексу і використанні його для України. Проведено аналіз функціонування військового комплексу в провідних країнах світу. Показано основні тенденції розвитку військового сектора в різних країнах. Відмічено основні питання військового виробництва в умовах глобалізації. Виявлено необхідні напрями розвитку військово-промислового комплексу в Україні: збільшення частки ВВП, що спрямовується на військові потреби, забезпечення зайнятості населення у військовому виробництві, примноження науково-технічного забезпечення військового виробництва, нарощування експорту військових виробів, розвиток оборонного середовища проти кібератак. Перспективою подальших досліджень є проведення аналізу розвитку військової галузі в Україні за останні роки, виявлення позитивних сторін і недоліків у динаміці розвитку цієї галузі.

Ключові слова: військово-промисловий комплекс, військовий сектор економіки, військове виробництво, глобалізація, ВВП, науково-технічне забезпечення, кібератака.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Сазонець Ольга Миколаївна – доктор економічних наук, професор, академік АЕН України, академік АГН України, завідувачка кафедри міжнародної економіки, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: onsaz@mail.ru

УДК 354.1

UDC 354.1

Сазонець О. М. Современные тенденции развития военно-промышленного комплекса в ведущих странах мира

Цель статьи заключается в исследовании международного опыта развития военно-промышленного комплекса и использовании его для Украины. Проведен анализ функционирования военного комплекса в передовых странах мира. Показаны основные тенденции развития военного сектора в различных странах. Отмечены основные вопросы военного производства в условиях глобализации. Выявлены необходимые направления развития военно-промышленного комплекса в Украине: увеличение доли ВВП, направляемой на военные нужды, обеспечение занятости населения в военном производстве, приумножение научно-технического обеспечения военного производства, наращивание экспорта военных изделий, развитие оборонной среды против кибератак. Перспективой дальнейших исследований является проведение анализа развития военной отрасли в Украине за последние годы, выявление положительных сторон и недостатков в динамике развития этой отрасли.

Ключевые слова: военно-промышленный комплекс, военный сектор экономики, военное производство, глобализация, ВВП, научно-техническое обеспечение, кибератака.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 8.

Сазонець Ольга Миколаївна – доктор економічних наук, професор, академік АЕН України, академік АГН України, завідувачка кафедрою міжнародної економіки, Національний університет водного господарства та природокористування (ул. Соборная, 11, Ровно, 33028, Украина)

E-mail: onsaz@mail.ru

Sazonets O. M. The Current Trends in the Development of Military-Industrial Complex in the Leading World Countries

The article is aimed at studying the international experience of developing the military-industrial complex and its use for Ukraine. An analysis of functioning of the military complex in the advanced world countries has been carried out. The main trends in the development of military sector in the different countries have been displayed. The main questions of military production have been specified in the context of globalization. The necessary directions for development of the military-industrial complex of Ukraine have been identified as: increase in the share of GDP aimed at military spending, employment in military production, increase of the scientific-technological provision of military production, build-up of exports of military products, development of the defense environment against cyber attacks. Prospect for further research can be conducting an analysis of development of the military industry in Ukraine over the past few years, identifying strengths and weaknesses in the development dynamics of this industry.

Keywords: military-industrial complex, military sector of economy, military production, globalization, GDP, scientific-technical provision, cyber attack.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

Sazonets Olga M. – D. Sc. (Economics), Professor, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Academician of the Academy of Mining Sciences of Ukraine, Head of the Department of International Economics, National University of Water Management and Natural Resources Use (11 Soborna Str., Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: onsaz@mail.ru

На сьогоднішній день важливим є вирішення проблеми забезпечення військової безпеки нашої держави, приведення у відповідність стану оборонно-промислового комплексу (ОПК) до світових стандартів. Для цього треба перебудувати галузі промисловості, налагодити їх плідне функціонування і розвиток. При цьому треба передбачити тісну взаємодію вітчизняного військово-промислового комплексу із за-

рубіжними військовими компаніями в умовах глобалізаційних зрушень. Це є актуальним питанням в умовах проведення військових дій на території України. Таким чином, доцільно налагодити співпрацю українських компаній з військовими компаніями інших розвинутих країн, особливо з транснаціональними корпораціями.

Після розвалу СРСР і соціалістичного табору наприкінці XX століття і на початку XXI століття виявились нові глобальні економічні, політичні, науково-технологічні пріоритети діяльності компаній оборонно-промислового комплексу країн світу. Було переглянуто оборонну політику країн, перерозподілено оборонні бюджети, держави перейшли до нової побудови воен-

¹ Стаття виконана в межах Держбюджетної теми «Науково-технологічний розвиток корпоративної економіки на основі паритету цивільної та військової продукції та інформаційної безпеки» (номер державної реєстрації НДР 0115U003048).

них сил у межах нових воєнних доктрин, оборонні замовлення зменшилися, змінився вигляд цих замовлень для компаній оборонно-промислового комплексу. На перетині XX та XXI століть посилюються процеси глобалізації як в економіці, так і в житті всього світового суспільства. Це вплинуло і на військово-промисловий комплекс та поставило нові завдання його розбудови з метою підвищення військової безпеки.

Процес глобалізації активізує динаміку потоків товарів, послуг капіталів, робочої сили, технологій, інформації та ін. Ці потоки майже не підкорюються державним законодавствам, тому що рухаються між транснаціональними компаніями. Таким чином, відкривається спроможність промислового виробництва та виробництва інших галузей у світовому масштабі. На формування галузей військової промисловості суттєво вплинув науково-технічний прогрес, зокрема: змінилися принципи організації розробок, впроваджено нові, високотехнологічні види озброєнь, військова техніка зазнала чималих змін, змінено організацію випробувань. Тепер підприємства виробництва військової техніки тісно взаємодіють з науково-технологічними установами різних країн. Для них розробляються високоякісні високотехнологічні програми. Для виробництва військової техніки використовуються роботи, інформаційні, мережеві системи. При цьому все більш поширеним стає малосерійне виробництво військової техніки. Значно збільшується, поряд з державними, кількість комерційних підприємств у цій галузі, що дає синергетичний ефект. Таким чином, ОПК трансформується і адаптується до нових економічних умов.

Існують часові відмінності у впровадженні цих процесів. «У США ці трансформації та перетворення в основному розпочалися в кінці 80-х та на початку 90-х рр. XX ст., у Західній Європі – у другій половині 90-х рр. XX ст., у КНР – на межі тисячоліть, у Росії – на початку XXI ст. і в цей час продовжуються» [1].

Велике значення для розвитку військово-промислового комплексу країни має воєнно-технічна політика держави, яка є складним, багатовимірним і динамічним явищем. Вона є однією зі складових і одним з напрямів діяльності держави. Воєнно-технічна політика включає оборонні заходи, державну безпеку, оборонну політику, науково-технічну, промислову, соціально-економічну діяльність у цій сфері. Але треба відмітити, що воєнно-технічна політика впливає на інші сфери життя суспільства. Складовими частинами воєнно-технічної політики держави є такі:

- ✦ кількісно-якісний склад оборонно-військової техніки, яка реалізується в межах програми розвитку військово-промислового комплексу на основі визначеного ступеня підйому економіки країни, її науково-технічного потенціалу, ступеня розвитку промисловості, що має вплив на виконання соціально-економічних програм держави;
- ✦ впровадження політики державного військового забезпечення, яка пов'язана з державними програмами і планами щодо процедури озброєння підприємств оборонно-промислового

комплексу. При цьому в регіонах, де спостерігається розвиток ОПК, економічний підйом теж спостерігається. У такому разі регіони теж мають вигоди від запровадження військового виробництва;

- ✦ якість оборонної техніки, що виробляється під час реалізації воєнно-технічної політики і може постачатися в інші країни. Міжнародна кооперація з виробництва оборонно-військової техніки у межах військового співробітництва з іноземними державами безпосередньо впливає на дієвість забезпечення міжнародної торгівлі високотехнологічними товарами та послугами, зовнішньої політики держави.

Воєнно-технічна політика впливає на діяльність силових міністерств і відомств країн, політичних партій, професійних спілок, суспільних організацій. Воєнно-технічна політика також чинить вплив через ці інституції на діяльність держави у промисловій, сільськогосподарській, науково-технічній, соціальній, інноваційній та інших сферах. Таким чином, нині за своєю суттю воєнно-технічна політика держави є сукупністю відносин, взаємодій і взаємозв'язків, що формуються між органами державної влади з приводу розроблення та виробництва ОВСТ і оснащення ними ЗСУ та інших військових формувань [2].

Відповідно до розробок Стокгольмського Інституту міжнародних досліджень у сфері миру, глобальний показник витрат на оборону у 2014 р. оцінюється в 1776 мільярдів доларів, що складає 2,3% від світового валового національного продукту [3]. Векономічно розвинутих країнах велику увагу приділяють заходам розробки і реалізації програм розвитку технічного компонента заходів технічної складової військового потенціалу держави для зростання рівня забезпечення її військової безпеки. При цьому необхідним є формування офіційних поглядів і конкретних шляхів розгортання напрямів функціонування органів державної влади щодо впровадження військового виробництва та розвитку оборонного комплексу, матеріально-технічної бази для розбудови системи обороноздатності держави. Таким чином формуються погляди та напрями діяльності відповідно до характеру і сутності відносин між різними суб'єктами суспільства для розробки та забезпечення силових організацій потрібним військово-технічним оснащенням.

Науково-технічний прогрес у воєнній сфері відбувається завдяки впровадженню науково обґрунтованих поглядів щодо військово-технічної політики і практичної реалізації їх у оснащення збройних сил держави відповідно до сучасних вимог.

Воєнні витрати у світі є одною зі сфер, де приватне рішення не може впливати на загальний бюджет. Жодна з приватних корпорацій або група громадян не має достатньої мотивації мати фінансову відповідальність за наявність воєнних витрат. Ще Адам Сміт ідентифікував оборону країни як одну з найголовніших функцій уряду та правомірність збирання податків для підтримки цієї галузі. В основному уряд діє від імені суспільства і гарантує, що військова промисловість достатня для захисту

нації. Хоча захист національних стратегічних інтересів закінчується, коли концепція достатності закінчується, а нарощування військової потужності продовжується.

Фінансові ресурси кожної країни є обмеженими, що передбачає скорочення витрат на мирні цілі при збільшенні їх на військові. В окремих випадках це може тягти за собою нарощування дефіциту платіжного балансу країни, що, своєю чергою, може призводити і до зростання боргу, і суми відсотків по боргу. Але в деяких країнах, наприклад, у США, відсотки по цьому боргу зрівнялися з відсотками по іпотеці, тому в політиці цієї держави не фокусуються на цій проблемі. З іншого боку, ці витрати є співставними з витратами на охорону здоров'я та на соціальні програми. Багато країн, які мають економіки, що розвиваються, наголошують на розвитку військової галузі. При цьому вони мають слаборозвинуту інфраструктуру доріг, лікарень тощо. Прикладом цього може служити Північна Корея [4]. Для багатьох націй процес пошуку компромісу між розвитком військових галузей і розвитком соціальної інфраструктури може бути болючим.

Значний наголос при прийнятті рішення про будівництво військових підприємств робиться на можливість підвищення рівня зайнятості населення. Побудована військова інфраструктура вимагає висококваліфікованих робочих, робітників торгівлі, консультантів. Крім того, з'являється приватний бізнес, до якого належать компанії з виробництва озброєння, організації харчування, благоустрою територій та розвитку інфраструктури біля військових баз і т. ін.

При вивченні воєнного аспекту в суспільно-економічному житті держави треба також наголосити на тому, що багато вчених відволікається від принесення користі в мирному житті. Але, з іншого боку, воєнні дослідження стали важливими для технологічних розробок, що використовуються громадянами, зокрема, відкриття мікрохвильових печей, Інтернету, GPS, дронів. Тобто можна сказати, що воєнні дослідження в багатьох випадках чинили позитивний вплив на економіку країн та якість життя населення.

Зрозуміло, що кожний долар, витрачений на військові потреби понад необхідний рівень, приносить втрату для потенціального розвитку економіки країни. У демократичній країні це питання обговорюється публічно і змінюється з року в рік. Наприклад, воєнні витрати в США зменшувалися зі зменшенням кількості воєнних угод за кордоном. У недемократичних державах навпаки, рівень відповідних воєнних витрат визначається малою кількістю «обраних» і може навіть мати більшу вартість для громадян цієї країни.

Військово-промислові комплекси (ВПК) найбільших світових держав є важливим сектором в економіці цих держав (табл. 1). Щорічно на фінансування збройних сил витрачаються сотні мільярдів доларів. А експорт/імпорт зброї і військової техніки досягає близько 200 млрд дол. США.

Як бачимо з табл. 1, США має витрати на оборону, що перевищують витрати в інших державах у декілька разів. Великі витрати мають Росія і Китай. Причому в дина-

міці Росія випереджає всі інші держави. Це говорить про воєнну спрямованість економіки цієї країни. Такі країни, як Велика Британія, Японія, зменшили своє військове виробництво. Це говорить про спрямованість політики цих держав на інші галузі економіки. З 1998 до 2015 рр. експорт військової продукції зі США зменшився з 16000 млн дол. до 10000 млн дол., у той час, як з Росії зріс з 2000 млн дол. до 5500 млн дол. У Німеччині, Франції, Великій Британії експорт зберігався приблизно на рівні 2000 млн дол., у Китаї – збільшився з 500 млн дол. до 2000 млн дол. [6]. Таким чином, ми бачимо, що Росія нарощує потенціал виробників військової продукції по роках.

Таблиця 1

Витрати на оборону у 2014 р. [5]

Країна	Оборонний бюджет на 2014 р., млрд дол.	Зміни до 2013 р., %
США	575	-1
Китай	148	6
Росія	78	13
Велика Британія	57	-4
Японія	55	-4
Франція	53	-1
Індія	45	-3
Саудівська Аравія	44	3
Німеччина	44	-2
Південна Корея	33	3

Уже понад 50 років Сполучені Штати Америки є лідером за витратами на озброєння. Ця держава витрачає на свій ВПК більше 35% всіх світових витрат у цій галузі. Крім цього, американські оборонні підприємства займають провідні позиції у світовій військовій промисловості. З п'яти перших місць у рейтингу найбільших оборонних компаній світу, що складений американським видавництвом DefenseNews за 2013 р., американські виробники займають чотири перші місця. До них належить Lockheed Martin – з виручкою 40,5 млрд доларів, Boeing – з виручкою 32 млрд дол., Raytheon – 22 млрд дол., Northrop Grumman – з виручкою 19,5 млрд дол.

Формування військово-промислового комплексу США відбулося у 1950-ті роки. Його головними компонентами є військово-промислові компанії, керівництво Пентагону та інших відомств. ВПК США виділяється серед ВПК країн НАТО як найбільш зрілий та об'ємний. На рис. 1 представлено статті витрат Федерального бюджету США для оборонних цілей, які в загальному обсязі за 2014 р. складають 3504 млрд доларів.

Оборонні статті у федеральному бюджеті складають біля 17%, що є значною частиною, враховуючи, що на охорону здоров'я та соціальне страхування виділяється не набагато більше – по 24%.

Необхідним є також розгляд розвитку воєнної промисловості Китаю. Останніми роками в Китаї склалася думка, що «китайська мрія» складається у здійсненні національних, регіональних і глобальних амбі-

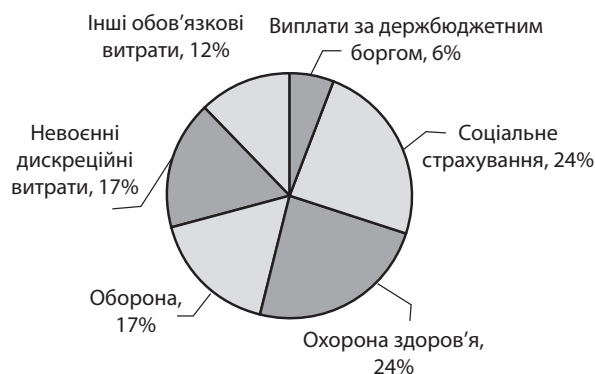

Рис. 1. Витратна частина Федерального бюджету США за 2014 р. [7]

цій. Відповідно до SIPRI Китай витрачає на оборону біля 12% світових витрат. Це складає 191 млрд дол. (2,06% від ВВП). Китайські витрати на оборону почали безперервно зростати з 1989 р. З 1989 р. до середини 1990-х років частка військових витрат у ВВП Китаю знизилася з 2,5% до 1,6–1,7%. З 2001 р. вона зросла до 2,0–2,2%. Необхідно наголосити, що китайська економіка в ці роки переживає підйом: її ВВП зріс на 2,589% з 1990 по 2013 рр. Між 2013 та 2014 рр. військових витрати Західної Європи зменшилися. Більшість країн НАТО витрачають на оборону менше, ніж 2% ВВП. Країни Східної Європи і країни пострадянського простору теж нарощують свою обороноздатність у зв'язку з подіями на сході України [8].

Китай інвестує великі кошти у будівництво сучасних ракет середньої дальності, звичайних балістичних ракет, ракет дальнього радіусу дії, крилатих протикорабельних ракет, контрокосмічної зброї, у наступальні кіберможливості, винищувачі п'ятого покоління. Нещодавно був випущений перший авіаносець країни. Одне з найважливіших місць займає оборона від воєнних кібератак, яка займає чільне місце в питаннях воєнної безпеки для воєнних, політичних і ділових лідерів країн. Китай також має ядерний арсенал з 250 боеголовками, який однак меркне у порівнянні з американськими 4764 та російськими 4300. Країна розвиває можливість другого удару, вбачаючи, що вона буде мати здатність до контратаки.

Китайський експорт озброєння за останнє десятиріччя виріс дуже сильно (143% з 2009 по 2013 рр.). Зараз він займає третє місце у світі як експортер зброї, але на світовому ринку він має частку всього лише у 5%. США – 31%, Росія – 27%, Пакистан, Бангладеш, М'янма мають дві треті від китайського експорту. Серед покупців – Нігерія і Південний Судан. Найбільший виробник зброї в Китаї – корпорація Norinco – у державній власності.

Таким чином, глобальний перерозподіл військової могутності можливий в найближчі 20 років згідно з дослідженнями Міжнародного Інституту Стратегічних досліджень. В Україні сьогодні ми маємо багатогалузевий незбалансований оборонно-промисловий комплекс. Підприємства військової промисловості характеризуються нерівномірною розвиненістю, недостатньою скоординованістю. Їх основні фонди переважно є зношеними, їх робота – низькорен-

тебельна, виробничі потужності завантажені на низькому рівні. Коефіцієнт оновлення основних виробничих фондів дуже низький, становить не більше 2,5% у рік, а це визначає наростаюче технологічне відставання від провідних країн світу [1].

ВИСНОВКИ

При аналізі обстановки з військовим озброєнням у світі виявлено, що найбільш озброєною державою є США. Друге місце займає Китай. За ним йде Росія. Але необхідно відмітити, що військовий арсенал США за останні роки зменшується на користь зростання інших галузей промисловості, добробуту населення країни. Водночас Росія та Китай нарощують виробництво озброєння. В умовах зростаючої воєнної небезпеки для України є необхідним нарощування військового потенціалу, необхідно збільшення частки ВВП, що спрямовується на військове виробництво. Це, між іншим, забезпечить зайнятість населення. Але питання військового забезпечення країни повинні вирішуватися демократичним шляхом. Воєнно-технічна політика повинна займати чільне місце в політичному середовищі країни. Це буде впливати і на зростання експорту продукції військового сектора економіки країни, що теж підніме її світовий статус. Для кожної країни вкрай необхідним є розвиток оборонного середовища проти кібератак. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Сверхунов О. Глобалізаційне середовище та український ОПК: напрями співпраці з транснаціональними корпораціями [Електронний ресурс] / О. Сверхунов. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/495/>
2. Бегма В. М. Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / В. М. Бегма, О. О. Сверхунов. – Режим доступу : <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehnika/253235-1-viyskovo-tehnichna-oborono-promislova-politika-ukraini-suchasniy-umovah-analitichna-dopovid-kiiv-2013-udk-35502-477.php>
3. Military Spending: U.S. Versus Everywhere Else [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investopedia.com/articles/investing/061015/military-spending-us-versus-everywhere-else.asp>
4. How Military Spending Affects the Economy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investopedia.com/articles/investing/072115/how-military-spending-affects-economy.asp>
5. Военная промышленность [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://utmagazine.ru/posts/8499-voennaya-promyshlennost>
6. Сила военного экспорта России: обновленная статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://politrussia.com/vooruzhennye-sily/sila-voennogo-eksporta-271/>
7. Военно-промышленный комплекс США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%>
8. U.S. vs China Military Budget [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investopedia.com/articles/personal-finance/043015/us-vs-china-military-budget.asp>

REFERENCES

Behma, V. M., and Sverhunov, O. O. "Viiskovo-tehnichna ta oborono-promyslova polityka Ukrainy v suchasnykh umovakh"

[Military-technical and military-industrial policy of Ukraine in modern conditions]. <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehanika/253235-1-vyskovo-tehnichna-oboronno-promislova-politika-ukraini-suchas-nih-umovah-analitichna-dopovid-kiiv-2013-udk-35502-477.php>

"How Military Spending Affects the Economy". <http://www.investopedia.com/articles/investing/072115/how-military-spending-affects-economy.asp>

"Military Spending: U. S. Versus Everywhere Else". <http://www.investopedia.com/articles/investing/061015/military-spending-us-versus-everywhere-else.asp>

Sverhunov, O. "Hlobalizatsiine seredovyshe ta ukrainskyi OPK: napriamy spivpratsi z transnatsionalnymi korporatsiyamy" [Globalization Environment and Ukrainian defense industry: areas

of cooperation with transnational corporations]. <http://www.niss.gov.ua/articles/495/>

"Sila voennogo eksporta Rossii: obnovlennaya statistika" [The strength of Russia's military exports: updated statistics]. <http://politrussia.com/vooruzheniye-sily-sila-voennogo-eksporta-271/>

"U. S. vs China Military Budget". <http://www.investopedia.com/articles/personal-finance/043015/us-vs-china-military-budget.asp>

"Voenno-promyshlennyi kompleks SShA" [Military-industrial complex of USA]. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B%D0%B5%D0%BD%D0%25>

"Voenna promyslovist" [Military industry]. <http://utmagazine.ru/posts/8499-voennaya-promyshlennost>

УДК 338.22:336.74

ЕВОЛЮЦІЯ РЕЖИМУ ІНФЛЯЦІЙНОГО ТАРГЕТУВАННЯ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

© 2016 СЛІПЧЕНКО Т. О.

УДК 338.22:336.74

Сліпченко Т. О. Еволюція режиму інфляційного таргетування: аналіз зарубіжного досвіду

Мета статті полягає у дослідженні інфляційного таргетування, необхідних умов його запровадження та ефективного використання. Аналізуючи та систематизуючи результати досліджень ряду науковців, міжнародних організацій та центральних банків, розглянуто еволюцію режиму таргетування інфляції та необхідність запровадження більш гнучкої монетарної політики. Вивчено прогресивний досвід імплементації інфляційного таргетування в зарубіжних країнах. Встановлено, що в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, запровадження інфляційного таргетування дозволяє забезпечити не тільки зниження інфляції й підтримки її рівня в межах цільового орієнтира, а й скоротити волатильність інших макроекономічних показників. Доведено, що необхідною умовою запровадження інфляційного таргетування є незалежність центрального банку, функціонування досконалої системи економічного аналізу та прогнозування, прозорість діяльності центрального банку. Подальші наукові дослідження в даному напрямі можуть бути спрямовані на розробку та впровадження ефективного механізму інфляційного таргетування в Україні.

Ключові слова: центральний банк, інфляційне таргетування, монетарний режим, валютний курс.

Бібл.: 14.

Сліпченко Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економічної теорії, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: tetyana@dentaldepo.com

УДК 338.22:336.74

Сліпченко Т. А. Эволюция режима инфляционного таргетирования: анализ зарубежного опыта

Цель статьи заключается в исследовании инфляционного таргетирования, необходимых условий реализации данного монетарного режима. Анализируя и систематизируя результаты исследований ряда ученых, международных организаций и центральных банков, рассмотрена эволюция режима таргетирования инфляции и необходимости введения более гибкой монетарной политики. Изучен прогрессивный опыт имплементации инфляционного таргетирования в зарубежных странах. Установлено, что в развитых и развивающихся странах введение инфляционного таргетирования позволяет обеспечить не только снижение инфляции и поддержание её уровня в пределах целевого ориентира, но и сократить волатильность других макроекономических показателей. Доказано, что необходимым условием введения инфляционного таргетирования является независимость центрального банка, функционирование совершенной системы экономического анализа и прогнозирования, прозрачность деятельности центрального банка. Дальнейшие научные исследования в данном направлении могут быть направлены на разработку и внедрение эффективного механизма инфляционного таргетирования в Украине.

Ключевые слова: центральный банк, инфляционное таргетирование, монетарный режим, валютный курс.

Библ.: 14.

Сліпченко Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, старший преподаватель кафедры экономической теории, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: tetyana@dentaldepo.com

UDC 338.22:336.74

Slipchenko T. O. The Evolution of Inflation Targeting Regime: Analyzing the Foreign Experience

The article is aimed at studying the inflation targeting and the necessary conditions for implementing this monetary regime. Analyzing and generalizing the results of the researches by several scientists, international organizations, and central banks, the evolution of inflation targeting regime along with the need for introduction of a more flexible monetary policy have been considered. The progressive experience as to the implementation of inflation targeting in the foreign countries has been studied. It has been found that in both developed and developing countries, an introduction of inflation targeting provides to not only reduce inflation and maintain its level within the inflation target, but also reduce volatility of other macroeconomic indicators. It has been proven that a prerequisite for the introduction of inflation targeting is independence of central bank, a robust system for economic analysis and prognosis, transparency of the central bank activities. Further research in this direction can be directed to the development and implementation of effective mechanism for inflation targeting in Ukraine.

Keywords: central bank, inflation targeting, monetary regime, exchange rate.

Bibl.: 14.

Slipchenko Tetiana O. – PhD, Senior Lecturer of the Department of Economic Theory, Ternopil National Economics University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: tetyana@dentaldepo.com

[Military-technical and military-industrial policy of Ukraine in modern conditions]. <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehanika/253235-1-vyskovo-tehnichna-oboronno-promislova-politika-ukraini-suchas-nih-umovah-analitichna-dopovid-kiiv-2013-udk-35502-477.php>

"How Military Spending Affects the Economy". <http://www.investopedia.com/articles/investing/072115/how-military-spending-affects-economy.asp>

"Military Spending: U. S. Versus Everywhere Else". <http://www.investopedia.com/articles/investing/061015/military-spending-us-versus-everywhere-else.asp>

Sverhunov, O. "Hlobalizatsiine seredovyshe ta ukrainskyi OPK: napriamy spivpratsi z transnatsionalnymi korporatsiiami" [Globalization Environment and Ukrainian defense industry: areas

of cooperation with transnational corporations]. <http://www.niss.gov.ua/articles/495/>

"Sila voennogo eksporta Rossii: obnovlennaya statistika" [The strength of Russia's military exports: updated statistics]. <http://politrussia.com/vooruzheniye-sily/sila-voennogo-eksporta-271/>

"U. S. vs China Military Budget". <http://www.investopedia.com/articles/personal-finance/043015/us-vs-china-military-budget.asp>

"Voenno-promyshlennyi kompleks SShA" [Military-industrial complex of USA]. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B%D0%B5%D0%BD%D0%25>

"Voenna promyslovist" [Military industry]. <http://utmagazine.ru/posts/8499-voennaya-promyshlennost>

УДК 338.22:336.74

ЕВОЛЮЦІЯ РЕЖИМУ ІНФЛЯЦІЙНОГО ТАРГЕТУВАННЯ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

© 2016 СЛІПЧЕНКО Т. О.

УДК 338.22:336.74

Сліпченко Т. О. Еволюція режиму інфляційного таргетування: аналіз зарубіжного досвіду

Мета статті полягає у дослідженні інфляційного таргетування, необхідних умов його запровадження та ефективного використання. Аналізуючи та систематизуючи результати досліджень ряду науковців, міжнародних організацій та центральних банків, розглянуто еволюцію режиму таргетування інфляції та необхідність запровадження більш гнучкої монетарної політики. Вивчено прогресивний досвід імплементації інфляційного таргетування в зарубіжних країнах. Встановлено, що в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, запровадження інфляційного таргетування дозволяє забезпечити не тільки зниження інфляції й підтримки її рівня в межах цільового орієнтира, а й скоротити волатильність інших макроекономічних показників. Доведено, що необхідною умовою запровадження інфляційного таргетування є незалежність центрального банку, функціонування досконалої системи економічного аналізу та прогнозування, прозорість діяльності центрального банку. Подальші наукові дослідження в даному напрямі можуть бути спрямовані на розробку та впровадження ефективного механізму інфляційного таргетування в Україні.

Ключові слова: центральний банк, інфляційне таргетування, монетарний режим, валютний курс.

Бібл.: 14.

Сліпченко Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економічної теорії, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: tetyana@dentaldepo.com

УДК 338.22:336.74

Сліпченко Т. А. Эволюция режима инфляционного таргетирования: анализ зарубежного опыта

Цель статьи заключается в исследовании инфляционного таргетирования, необходимых условий реализации данного монетарного режима. Анализируя и систематизируя результаты исследований ряда ученых, международных организаций и центральных банков, рассмотрена эволюция режима таргетирования инфляции и необходимости введения более гибкой монетарной политики. Изучен прогрессивный опыт имплементации инфляционного таргетирования в зарубежных странах. Установлено, что в развитых и развивающихся странах введение инфляционного таргетирования позволяет обеспечить не только снижение инфляции и поддержание её уровня в пределах целевого ориентира, но и сократить волатильность других макроэкономических показателей. Доказано, что необходимым условием введения инфляционного таргетирования является независимость центрального банка, функционирование совершенной системы экономического анализа и прогнозирования, прозрачность деятельности центрального банка. Дальнейшие научные исследования в данном направлении могут быть направлены на разработку и внедрение эффективного механизма инфляционного таргетирования в Украине.

Ключевые слова: центральный банк, инфляционное таргетирование, монетарный режим, валютный курс.

Библ.: 14.

Сліпченко Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, старший преподаватель кафедры экономической теории, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: tetyana@dentaldepo.com

UDC 338.22:336.74

Slipchenko T. O. The Evolution of Inflation Targeting Regime: Analyzing the Foreign Experience

The article is aimed at studying the inflation targeting and the necessary conditions for implementing this monetary regime. Analyzing and generalizing the results of the researches by several scientists, international organizations, and central banks, the evolution of inflation targeting regime along with the need for introduction of a more flexible monetary policy have been considered. The progressive experience as to the implementation of inflation targeting in the foreign countries has been studied. It has been found that in both developed and developing countries, an introduction of inflation targeting provides to not only reduce inflation and maintain its level within the inflation target, but also reduce volatility of other macroeconomic indicators. It has been proven that a prerequisite for the introduction of inflation targeting is independence of central bank, a robust system for economic analysis and prognosis, transparency of the central bank activities. Further research in this direction can be directed to the development and implementation of effective mechanism for inflation targeting in Ukraine.

Keywords: central bank, inflation targeting, monetary regime, exchange rate.

Bibl.: 14.

Slipchenko Tetiana O. – PhD, Senior Lecturer of the Department of Economic Theory, Ternopil National Economics University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: tetyana@dentaldepo.com

Режими монетарної політики, в сучасному розумінні, розпочали активно використовуватися при здійсненні грошово-кредитного регулювання з початку 70-х років XX століття. За цей час світова практика нагромадила значний досвід ефективного функціонування монетарних режимів, зокрема інфляційного таргетування. В умовах інтеграції України у світове співтовариство, зокрема у Європейський Союз, важливим є врахування даного досвіду при розробці напрямів ефективного монетарного регулювання. Прикметною закономірністю розвитку сучасного монетарного менеджменту є поширення режиму таргетування інфляції. Запровадження даного режиму в малих відкритих країнах з ринками, що виникають, і досі залишається теоретично дискусійним, хоча саме з ним пов'язуються радикальні успіхи у сфері фундаментальних макроекономічних процесів. Згідно з Постановою Правління НБУ «Про основні засади грошово-кредитної політики на 2016–2020 роки»: «низька і стабільна інфляція є одним із головних внесків у стає економічне зростання, який може бути забезпечений центральним банком, Національний банк вважає, що інфляційне таргетування є найбільш сприятливим монетарним режимом для створення середовища низької та стабільної інфляції» [2]. За цих умов особливої актуальності набувають питання вивчення зарубіжного досвіду запровадження інфляційного таргетування.

На даний час існує ряд зарубіжних та вітчизняних досліджень монетарного регулювання економіки та режиму інфляційного таргетування, зокрема. Питання вибору оптимального монетарного режиму вивчають вітчизняні вчені: Петрик О., Савлук М., Стельмах В., Гриценко А., Сологуб Д., Лютий І., Козюк В., Гальчинський А., Гребеник Н., Кричевська Т. та інші. У роботах таких вчених-теоретиків, як: І. Ангелоні, Н. Батіні, Б. Бернанке, В. Котлан, Д. Лакстон, Г. Саймонс, Г. Рудебуш, С. Роджер, Д. Хендерсон основний акцент зроблено на аналіз монетарних режимів та їх використання в різних країнах за ступенем розвитку. Проблема грошово-кредитної сфери у світі значну увагу приділяють не тільки представники наукових кіл, а й міжнародні організації, такі як МВФ, Світовий банк ЄЦБ тощо. Проте, незважаючи на широке висвітлення у науковій літературі теоретичних основ інфляційного таргетування, існує потреба в ретроспективному аналізі прогресивного зарубіжного досвіду використання монетарного режиму інфляційного таргетування, врахування його позитивних і негативних аспектів вітчизняними реформаторами.

Метою статті є дослідження інфляційного таргетування в еволюційному контексті та аналіз прогресивного досвіду центральних банків зарубіжних країн, які запровадили інфляційне таргетування як ефективний монетарний режим.

Еволюція механізму монетарної політики чітко корелюється з принциповими положеннями розвитку парадигми державного регулювання економіки. На сьогодні нормативна монетарна теорія зорієнтована на неокласичні постулати з переважанням монетаристських підходів. Економічна політика переорієнтовується з короткострокових цілей на тривалу стабілізаційну страте-

гію. У структурі монетарної політики на перший план виїшла її довгострокова складова – монетарна стратегія.

У практиці центральних банків існує багато методів досягнення основної цілі монетарної політики, різного роду режимів та інституційних особливостей монетарної політики. Категорію «монетарний режим» вперше використав англійський економіст А. Лейонгуфвуд, за його визначенням монетарний режим – це: «по-перше, система очікувань, яка обумовлює поведінку суспільства, по-друге, послідовний характер поведінки монетарної влади, яка підтримує ці очікування» [10, с. 127].

У світовій практиці таргетування певної величини стало формою для окреслення монетарних режимів, що дало можливість привести їх до певного спільного знаменника, коротко охарактеризувати їх аналітичні фундаменти. Відповідно розрізняють націлювання на валютний курс (таргетування валютного курсу), на грошову масу (монетарне таргетування), на інфляцію (таргетування інфляції). Розрізняють також таргетування номінального доходу і номінальної заробітної плати, проте це лише теоретичні моделі, які не використовуються на практиці [4].

Теоретичне обґрунтування прямого таргетування інфляції бере початок ще в працях І. Фішера та Г. Саймонса, які висловлювали пропозиції по стабілізації грошової одиниці за допомогою цінового індексу. Проаналізувавши різні джерела, в яких тією чи іншою мірою подається визначення режиму інфляційного таргетування та узагальнивши їх, можна сказати, що визначення інфляційного таргетування, надане вітчизняним економістом Петриком О. І., найбільш повно відображає суть даного режиму: «інфляційне таргетування – це концептуальна система монетарного режиму, яка характеризується публічним проголошенням офіційної кількісної цілі щодо інфляції (або інтервалу) на середньострокову перспективу, яка закріплюється в законодавчому порядку та чітким розумінням і впевненістю в тому, що низька і стабільна інфляція є основною ціллю монетарної політики в довгостроковому періоді» [1, с. 62].

Аналізуючи необхідні умови запровадження таргетування інфляції, варто зацентрувати увагу на транспарентності монетарної політики та ступеня незалежності монетарної влади, що запезпечує ефективність досягнення цільового орієнтира. Збільшення транспарентності грошово-кредитної політики має за мету викликати більшу довіру до монетарної влади з боку економічних агентів і тим самим збільшити ефективність монетарної політики, через зменшення негативних очікувань та використання каналу інфляційних очікувань [3, с. 287]. Як зазначають представники МВФ: «перехід до режиму інфляційного таргетування може починатися до створення всіх передумов, якщо є чітке зобов'язання досягти його повного впровадження [13].

Перехід до таргетування інфляції пояснюється неефективністю таргетування монетарних показників у зв'язку зі зростанням відкритості економік багатьох країн та послабленням взаємозв'язків між динамікою грошових агрегатів і цільовими макроекономічними параметрами.

Вперше режим інфляційного таргетування було запроваджено в Новій Зеландії на початку 1990 р., де було замінено дискреційну політику центрального банку. Пізніше досвід Нової Зеландії перейняли: Чилі, Канада, Великобританія, Швеція, Фінляндія.

У Великобританії запровадження інфляційного таргетування відбулося невдовзі після виходу країни з європейського механізму обмінного курсу ERM у вересні 1992 р. Швеція запровадила інфляційне таргетування в січні 1993 р., центральний банк Швеції оголосив інфляційний таргет у розмірі $2\% \pm 1\%$. Фінляндія, де посилення девальваційного тиску на фінську марку призвело до переходу до вільного плавання в 1992 р., через шість місяців запровадила інфляційне таргетування [11]. Незважаючи на те, що проблема інфляції в країнах, що розвиваються, і нових ринкових економіках стояла більш гостро, інфляційне таргетування спочатку вважалося непридатним для ринкових економік, що формуються. Проте з 1997 р. до 2002 р. щонайменше 14 нових ринкових економік (включаючи Чеську Республіку, Польщу, Бразилію, Чилі, Колумбію, Південну Африку, Таїланд, Корею, Мексику, Угорщину, Перу, Філіппіни та ін.) запровадили експліцитний режим інфляційного таргетування. У 2005–2007 рр. принаймні шість інших економік перейшли до таргетування інфляції (Словацька Республіка, Індонезія, Румунія, Туреччина, Сербія). Варто зазначити, що країни Східної та Центральної Європи приділяли значну увагу стратегії монетарної політики, прагнучи забезпечити монетарну стабільність у процесі швидких інституційних перетворень на шляху до євроінтеграції [4].

Першою країною з трансформаційною економікою, що запровадила інфляційне таргетування, була Чеська Республіка. Центральний банк Чехії перед етапом переходу до таргетування інфляції здійснював монетарне таргетування. У 1996 р. Чеський національний банк (ЧНБ) відмовився від режиму фіксованого валютного курсу і запровадив систему регульованого «плаваючого курсу» чеської крони в поєднанні з таргетуванням інфляції. Після скасування прив'язки обмінного курсу крони у грудні 1997 р. ЧНБ почав поступову переорієнтацію монетарної політики на контроль за інфляцією. Було сформовано монетарний режим, що адаптував досвід інфляційного таргетування індустріальних економік до умов розгортання інфляції та інституційних змін. Запровадження інфляційного таргетування в Чехії реалізовувалось у п'ять етапів, на п'ятому етапі ЧНБ повністю перейшов до «класичного» таргетування інфляції, прийнявши у 2004 р. стратегічний документ «Інфляційний таргет на період із січня 2006 року» [7].

Станом на 2014 р. монетарний режим інфляційного таргетування запроваджено в 34 країнах світу [5], хоча реально активно використовують даний режим 10 країн (Австралія, Канада, Чилі, Ізраїль, Японія, Мексика, Норвегія, Польща, Швеція та Великобританія). Центральні банки даних країн валютні інтервенції розглядають як екстраординарний інструмент, а операції на внутрішньому валютному ринку стерилізуються, нейтралізуючи їх вплив на рівень процентних ставок.

Варто зазначити, що саме Резервний банк Нової Зеландії, аналізуючи особливості реалізації монетарної політики, наприкінці 1999 р. заклав основу еволюції режиму інфляційного таргетування, обґрунтувавши необхідність переходу до більш гнучкої монетарної політики, враховуючи зміни параметрів випуску та обмінного курсу.

Термін «гнучке інфляційне таргетування» було введено Л. Свенсоном [14], який пояснював даний монетарний режим діяльністю центральних банків, до цільових функцій яких відноситься не тільки досягнення цінової стабільності, а й підтримка випуску на потенційному рівні або зниження волатильності валютного курсу. Поява більш гнучких підходів до таргетування інфляції сприяло його широкому застосуванню в країнах, що розвиваються, з порівняно нерозвинутими фінансовими ринками. Окрім того, М. Госселін [8], при дослідженні причин відхилення фактичного рівня інфляції від цільового орієнтира монетарної політики, дійшов висновку, що підвищення рівня розвитку фінансового сектора позитивно впливає на результати запровадження інфляційного таргетування, оскільки ступінь розвитку фінансового ринку визначає час та швидкість реакції грошового ринку, а, відповідно, і економіки в цілому, на зміни в монетарній політиці і, насамперед, ключової процентної ставки.

Традиційно монетарна влада країн, що розвиваються, виправдовує валютні інтервенції загрозою виникнення фінансової нестабільності за умови вільних коливань валютного курсу. Варто зазначити, що на сьогодні центральні банки більшості країн, що розвиваються, які запровадили таргетування інфляції, зберегли свою присутність на внутрішньому валютному ринку. Зокрема, Бразилія, Гана, Угорщина, Перу, Сербія, Колумбія та інші. До прикладу, в Бразилії на 1 п. п., а в Туреччині на 5 п. п. у 2014 р. було підвищено процентну ставку у відповідь на знецінення національної валюти, спричинене ростом інфляції [5]. Зазначимо, що емпіричні дослідження довели ефективність таргетування інфляції і в країнах – експортерах сировини, економіки яких значною мірою залежать від світової економічної кон'юнктури, проте гнучкість режиму інфляційного таргетування дозволяє адаптувати практику його застосування з урахуванням особливостей національних економік, які суттєво залежать від сировинного експорту. Так, зокрема в Канаді, у докризовий період фактична інфляція відхилялася від цільового значення лише на 1 п. п. у 21 % випадків від загальної кількості спостережень [9].

У практиці грошово-кредитного регулювання, зокрема в країнах з транзитивною економікою, досить часто використовують змішані режими, при яких враховують сукупність цільових орієнтирів (наприклад, валютний курс та грошова маса), при цьому не завжди офіційно визначено пріоритети того чи іншого орієнтира. Найчастіше, як змішаний режим розглядають полегшений варіант таргетування інфляції (*inflation targeting lite* – ITL) та вибіркове інфляційне таргетування (*eclectic inflation targeting* – EIT). Полегшений варіант таргетування інфляції можна розглядати як перехідний режим, який практикується здебільшого в країнах, що розвиваються, у період реалізації структурних економічних

реформ. Суть даного режиму полягає в проголошенні досить широких діапазонів коливання рівня інфляції, що фактично робить неможливим її використання як цільового орієнтира монетарної політики. Режим ITL характеризується низькою прозорістю монетарних рішень та низьким рівнем довіри до встановлених орієнтирів з боку суб'єктів економіки. Вибіркове інфляційне таргетування (EIT) дозволяє підтримувати інфляцію на досить низькому стабільному рівні без декларування і звітування по певному цільовому рівні. Даний метод в умовах високої фінансової стабільності дозволяє утримувати на певному рівні й інші макропараметри, зокрема рівень цін, зайнятість населення і т. п.

Варто зазначити, що проведення достовірної емпіричної перевірки ефективності інфляційного таргетування ускладнюється відносно короткостроковим періодом його застосування в ряді країн. Проте в цілому результати емпіричного дослідження ефективності таргетування інфляції в розвинутих країнах вказують на зниження рівня інфляції, її волатильності, а також волатильності темпів економічного зростання при переході до режиму інфляційного таргетування [12]. Щодо країн, що розвиваються, – запровадження ними інфляційного таргетування теж привело до позитивного макроекономічного ефекту. Зокрема, в дослідженнях Н. Батіні та співавторів проведено емпіричний аналіз наслідків запровадження інфляційного таргетування для 13 країн, що розвиваються, за період 1990–2005 рр. Результати, отримані авторами підтвердили, що в країнах, які запровадили режим таргетування інфляції, середній рівень інфляції порівняно з альтернативними режимами монетарної політики знизився на 4,8 п. п., окрім того, офіційне проголошення цільових показників інфляції призвело до зниження її волатильності на 3,6 п. п., суттєво знизилась інфляційні очікування, а їх волатильність становила на 1,7–2,1 п. п. менше, ніж відповідні показники в країнах, що запровадили альтернативні монетарні режими [6].

Аналіз ефективності режиму таргетування інфляції в кризових і посткризових умовах підтвердив, що країни, які використовували режим таргетування інфляції, ефективніше адаптувалися до кризових умов, продемонструвавши відносно швидкі темпи посткризового відновлення та невисокий рівень зростання безробіття в кризовий період. Це пояснюється, зокрема, ефективним управлінням інфляційними очікуваннями в країнах, які таргетують інфляцію.

ВИСНОВКИ

Таким чином, практичний досвід країн, що використовують режим таргетування інфляції, дозволив виділити необхідні умови ефективного запровадження даного режиму. Перш за все, це визначення цільового інфляційного орієнтира та відмова від таргетування будь-яких інших показників, транспарентність та відкритість монетарної політики, наявність комплексної системи комунікацій центрального банку з усіма макроекономічними агентами, забезпечення належного

ступеня незалежності центрального банку, визнання ключової відсоткової ставки основним інструментом монетарної політики, а процентного каналу – основним каналом монетарного трансмісійного механізму.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду запровадження режиму інфляційного таргетування в країнах різного рівня макроекономічного розвитку та ступеню інтегрування у світову економіку засвідчив високі адаптивні властивості інфляційного таргетування до специфічних умов кожної конкретної країни. Імплементация режиму інфляційного таргетування дозволяє забезпечити не тільки зниження інфляції й підтримки її рівня в межах цільового орієнтира, а й скоротити волатильність інших макроекономічних показників.

На основі аналізу досвіду запровадження режиму інфляційного таргетування в європейських країнах з транзитивною економікою доведено, що відсутність частини умов або недостатня їх розвиненість можуть лише спричинити більш тривалий термін переходу до повноцінного інфляційного таргетування, але не є причиною для відкладання переходу до нього. Тому найбільш ефективним підходом до запровадження інфляційного таргетування є одночасне проголошення переходу та створення необхідних умов для нього. Цей висновок є ключовим для України з точки зору початку активного застосування режиму інфляційного таргетування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Петрик О. І.** Інфляційне таргетування та фінансова стабільність. Перспективи для України [Електронний ресурс] / О. І. Петрик, А. А. Даниленко // Вісник Інституту економіки та прогнозування. – 2013. – С. 59–64. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viep_2013_13_12
2. Постанова Правління НБУ «Про основні засади грошово-кредитної політики на 2016–2020 роки» № 541 від 18.08.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0541500-15>
3. **Сліпченко Т. О.** Незалежність центрального банку в системі факторів фінансової стабільності / Т. О. Сліпченко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2012. – Вип. 1, Т. 2. – С. 284–289.
4. **Сліпченко Т. О.** Теоретичні основи функціонування механізму інфляційного таргетування [Електронний ресурс] / Т. О. Сліпченко // Ефективна економіка. – 2016. – № 6. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
5. Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions // International Monetary Fund – Washington – October 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/nft/2014/areaers/ar2014.pdf>
6. **Batini N.** Does inflation targeting work in emerging markets? / Batini N., Kuttner K., Laxton D. // World Economic Outlook. – 2005. – Chapter IV. – P. 35–46.
7. **CNB Czech National bank.** The setting of the inflation target for 2002–2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cnb.cz/en/c_dms.php
8. **Gosselin M.** Central Bank Performance under Inflation Targeting / M. Gosselin // Working Paper. Bank of Canada. – 2007. – No. 8. – P. 43–50.
9. **Lavigne R.** Inflation Targeting: The Recent International Experience / R. Lavigne, S. Sarker // Bank of Canada Review. – 2012. – No. 3. – P. 72–78.

10. Leijonhufvud A. Constitutional Constraints on the Monetary Powers of Government / A. Leijonhufvud // *Constitutional Economics*. – Lexington, Mass : Lexington Books, 1996. – 256 p.

11. Mishkin F. International Experiences with Different Monetary Policy Regimes / Frederic Mishkin // NBER Working paper. – 1999. – No. 6965. – P. 12–14.

12. Mollik A. Does Inflation Targeting Matter for Output Growth? Evidence from Industrial and Emerging Economies. / A. Mollik, R. Torres, F. Carneiro // *World Bank Policy Research Working Paper*. – 2012. – No. 4791. – P. 34–37.

13. Monetary and Financial Systems Department, Policy and Development Review Department, and Research Department. Inflation targeting and the IMF [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2006/031606.pdf>

14. Svensson L. Inflation Targeting / L. Svensson // NBER Working Paper. – 2010. – No. 16654. – P. 23–34.

REFERENCES

“Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions” International Monetary Fund. <https://www.imf.org/external/pubs/nft/2014/areaers/ar2014.pdf>

Batini, N., Kuttner, K., and Laxton, D. “Does inflation targeting work in emerging markets?”. *World Economic Outlook*, vol. 4 (2005): 35–46.

“CNB Czech National bank. The setting of the inflation target for 2002–2005”. http://www.cnb.cz/en/c_dms.php

Gosselin, M. “Central Bank Performance under Inflation Targeting”. *Working Paper. Bank of Canada*, no. 8 (2007): 43–50.

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0541500-15>

Lavigne, R., and Sarker, S. “Inflation Targeting: The Recent International Experience”. *Bank of Canada Review*, no. 3 (2012): 72–78.

Leijonhufvud, A. “Constitutional Constraints on the Monetary Powers of Government”. In *Constitutional Economics*. Lexington, Mass: Lexington Books, 1996.

Mishkin, F. “International Experiences with Different Monetary Policy Regimes”. *NBER Working paper*, no. 6965 (1999): 12–14.

Mollik, A., Torres, R., and Carneiro, F. “Does Inflation Targeting Matter for Output Growth? Evidence from Industrial and Emerging Economies”. *World Bank Policy Research Working Paper*, no. 4791 (2012): 34–37.

“Monetary and Financial Systems Department, Policy and Development Review Department, and Research Department. Inflation targeting and the IMF”. <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2006/031606.pdf>

Petryk, O. I., and Danylenko, A. A. “Inflatsiine tarhetuvannia ta finansova stabilnist. Perspektyvy dlia Ukrainy” [Inflation targeting and financial stability. Prospects for Ukraine]. *Visnyk Instytutu ekonomiky ta prohnozuvannia*. http://nbuv.gov.ua/UJRN/viep_2013_13_12

Slipchenko, T. O. “Teoretychni osnovy funktsionuvannia mekhanizmu inflatsiinoho tarhetuvannia” [Theoretical basis of the functioning of inflation targeting]. *Efektivna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Slipchenko, T. O. “Nezalezhnist tsentralnoho banku v systemi faktoriv finansovoi stabilnosti” [The independence of the central bank in the system factors of financial stability]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, vol. 2, no. 1 (2012): 284–289.

Svensson, L. “Inflation Targeting”. *NBER Working Paper*, no. 16654 (2010): 23–34.

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ПРОБЛЕМНИХ РЕГІОНІВ

© 2016 КИЗИМ М. О., ХАУСТОВА В. Є., КОЗИРЕВА О. В.

УДК 332.145

Кизим М. О., Хаустова В. Є., Козирева О. В. Аналіз законодавства України з державної підтримки розвитку проблемних регіонів

У статті аналізується вітчизняне законодавство з державної підтримки розвитку проблемних регіонів. Метою статті є визначення основних етапів формування та еволюції законодавства з регіонального розвитку в Україні, у тому числі з підтримки розвитку проблемних регіонів, його цілей та особливостей впровадження, а також визначення основних досягнутих результатів, проблем та напрямків удосконалення. Запропоновано авторську структурно-логічну модель дослідження зазначеної проблеми. Аналіз законодавства України з регіонального розвитку проведено в межах чотирьох часових періодів його еволюції: I етап – 1991–1999 рр.; II етап – 2000–2004 рр.; III етап – 2005–2013 рр.; IV етап – з 2014 р. по теперішній час. На базі проведеного аналізу доведено, що до 2016 р. основне нормативно-законодавче забезпечення цього процесу в країні було сформовано, але воно продовжує характеризуватися недостатньою системністю, а практична реалізація вже прийнятих документів свідчить про їх недоопрацьованість та неналежне виконання. Запропоновано напрямки вдосконалення вітчизняного законодавства з розвитку проблемних регіонів в Україні з метою усунення визначених недоліків та забезпечення виконання поставлених завдань.

Ключові слова: регіон, розвиток, державна підтримка, законодавство, диференціація соціально-економічного розвитку.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 48.

Кизим Микола Олександрович – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: v.khaust@gmail.com

Козирева Олена Вадимівна – кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

Кизим Н. А., Хаустова В. Е., Козырева Е. В. Анализ законодательства Украины по государственной поддержке развития проблемных регионов

В статье анализируется отечественное законодательство по государственной поддержке развития проблемных регионов. Целью статьи является определение основных этапов формирования и эволюции законодательства по региональному развитию в Украине, в том числе по поддержке развития проблемных регионов, его целей и особенностей внедрения, а также определение основных достигнутых результатов, проблем и направлений его усовершенствования. Предложена авторская структурно-логическая модель исследования данной проблемы. Анализ законодательства Украины по региональному развитию проведен в рамках выделенных четырех временных периодов его эволюции: I этап – 1991–1999 гг.; II этап – 2000–2004 гг.; III этап – 2005–2013 гг.; IV этап – с 2014 г. по настоящее время. На основе проведенного анализа доказано, что к 2016 г. основное нормативно-законодательное обеспечение этого процесса в стране было сформировано, но оно продолжает характеризоваться недостаточной системностью, а практическая реализация уже принятых документов свидетельствует об их недоработанности и ненадлежащем исполнении. Предложены направления усовершенствования отечественного законодательства по развитию проблемных регионов в Украине с целью устранения выделенных недостатков и обеспечения выполнения поставленных задач.

Ключевые слова: регион, развитие, государственная поддержка, законодательство, дифференциация социально-экономического развития.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 48.

Кизим Николай Александрович – доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины, директор Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

Хаустова Виктория Евгеньевна – доктор экономических наук, доцент, старший научный сотрудник Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: v.khaust@gmail.com

Козирева Елена Вадимовна – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

UDC 332.145

Kyzym M. O., Khaustova V. Ye., Kozyreva O. V. An Analysis of the Legislation of Ukraine on the State Support for Development of the Disadvantaged Regions

The article analyzes the national legislation on the State support for development of the disadvantaged regions. The article is aimed at identifying the main stages of formation and evolution of legislation on the regional development in Ukraine, including support for development of the disadvantaged regions, its objectives and characteristics of the implementation as well as determining the major achievements, challenges and directions of its improvement. The authors have proposed a structural-logic model for studying this problem. An analysis of the Ukrainian legislation on regional development has been carried out within the selected four time periods of its evolution: Stage I – 1991–1999; Stage II – 2000–2004; Stage III – 2005–2013; Stage IV – from 2014 until now. On the basis of the carried out analysis has been proved that by 2016 the main regulatory and legislative provisions guaranteeing this process in the country was established, but it still is characterized by insufficient systemacy, the practical implementation of the adopted documents demonstrates their crudity and improper performance. Some directions of improvement of the national legislation on development of the disadvantaged regions in Ukraine have been proposed with the aim of removing the allocated shortcomings and ensuring the accomplishment of the objectives set.

Keywords: region, development, the State support, legislation, differentiation of the socio-economic development.

Fig.: 2. Table: 2. Bibl.: 48.

Kyzym Mykola O. – D. Sc. (Economics), Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Director of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

Khaustova Victoria Ye. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: v.khaust@gmail.com

Kozyreva Olena V. – PhD, Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Останнім часом посилення нерівномірності розвитку світової економіки, що проявляється як у розвитку країн, так і територій усередині цих країн, виступає однією з актуальних проблем сучасності. Враховуючи ж те, що сталий соціально-економічний розвиток країни можливий лише за умови забезпечення сталого розвитку її регіонів, питанням підтримки проблемних територій (які існують практично в усіх країнах світу) приділяється постійна увага з боку як науковців, так і практиків.

Окремі аспекти проблеми державної підтримки регіонального розвитку та підтримки розвитку проблемних регіонів в Україні досліджувалися в роботах таких вітчизняних науковців: Барановського М., Бабінова О., Варналія З., Геймана О., Долішнього М., Керецмана В., Омарова Ш., Раєвнєвої О., Сторонянської І., Шевчука Я., Ярошенка І. та ін. [1–11]. Водночас, як свідчать тенденції регіонального розвитку в Україні, досліджувана проблема є вкрай складною, актуальною та потребує подальших досліджень та розробок.

Метою статті є визначення основних етапів формування та еволюції законодавства з регіонального розвитку в Україні, у тому числі з підтримки розвитку проблемних регіонів, його цілей та особливостей впровадження, а також визначення основних досягнутих результатів, проблем та напрямків удосконалення.

В Україні діє така система ієрархії законодавства: Міжнародні угоди та зобов'язання, що надані Верховною Радою України (ВРУ); Конституція України; Закони України; Укази Президента України; Постанови Кабінету Міністрів України; Нормативно-правові акти міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади в межах їх повноважень; нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування.

Грунтуючись на діючому в Україні законодавстві по регіональному розвитку, пропонується така структурно-логічна модель його дослідження (рис. 1).

Як видно з рис. 1, законодавство з регіонального розвитку в Україні в першу чергу розподіляється на базове (Конституція України, Закони України (кодекси законів), Укази Президента України), регламентуюче (Постанови Кабінету Міністрів України), науково-методичне забезпечення (нормативно-правові акти міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади).

Грунтуючись на наведеній моделі дослідження, проаналізуємо еволюцію нормативно-правового забезпечення та його реалізації в Україні у сфері регіонального розвитку, особливо щодо його застосування до вирішення проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни.

Аналіз законодавства України з регіонального розвитку за період 1991 р. – початок 2016 р. свідчить, що його умовно можна поділити на чотири етапи: I етап (1991–1999 рр.); II етап (2000–2004 рр.); III етап (2005–2013 рр.); IV етап (з 2014 р. по теперішній час).

На першому етапі (1991–1999 рр.) в Україні була фактично відсутня системна державна політика регіонального розвитку. Вона носила епізодичний і фрагментарний характер.

З прийняттям у 1996 р. Конституції України почалося формування законодавчого поля в країні з питань регіонального розвитку. Згідно зі ст. 116 Кабінет Міністрів України повинен розробити і здійснювати загально-державні програми економічного, соціального, науково-технічного і культурного розвитку країни [12]. Водночас ст. 119 за місцевими державними адміністраціями закріплено забезпечення на відповідній території формування та виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку та інших [12].

У 1997–1998 рр. були прийняті Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» [13] і «Про місцеві адміністрації» [14]. У цих нормативно-правових актах було встановлено основи народовладдя і безпосередньої участі громадян в управлінні державними та місцевими справами.

У 1997 р. Міністерством економіки України схвалено «Методичні рекомендації з розробки програм соціально-економічного розвитку регіону», в яких визначені принципи та методи розроблення проектів зазначених програм. Вченою Радою Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки України схвалено «Методичні рекомендації з розробки програм соціально-економічного і культурного розвитку міста та адміністративного району» [15]. Наведені нормативно-правові акти належать до науково-методичного забезпечення і визначають функцію державного управління – «планування».

На цьому ж етапі Президентом України було видано два укази у 1997 р. «Про щорічне послання Президента до Верховної ради» [16] і у 1999 р. «Про впровадження системи стратегічного планування і прогнозування» [17].

В Указі Президента України «Про щорічне послання Президента України до Верховної Ради» [16] визначено роль та місце послань Президента України в реалізації його конституційних повноважень, порядку їх підготовки і реалізації передбачених в них заходів. Згідно з Указом щорічні Послання Президента України до Верховної Ради України є офіційними документами глави держави, у яких на основі аналізу внутрішнього і зовнішнього становища визначаються найважливіші напрями економічного, політичного і соціального розвитку країни, передбачаються заходи щодо неухильного забезпечення прав і свобод людини і громадянина, вдосконалення нормативних механізмів регулювання системних відносин.

В Указі Президента України «Про впровадження системи стратегічного планування і прогнозування» [17] передбачається утворення в Національному інституті стратегічних досліджень Центру інформаційних ресурсів і технологій, на який покладено функції організаційного інформаційного забезпечення та науково-аналітичного супроводження діяльності Ради національної безпеки і оборони України щодо впровадження системи стратегічного планування і прогнозування у сфері економічної та інформаційної безпеки.

Таким чином, на першому етапі формування системи державного управління регіональним розвитком

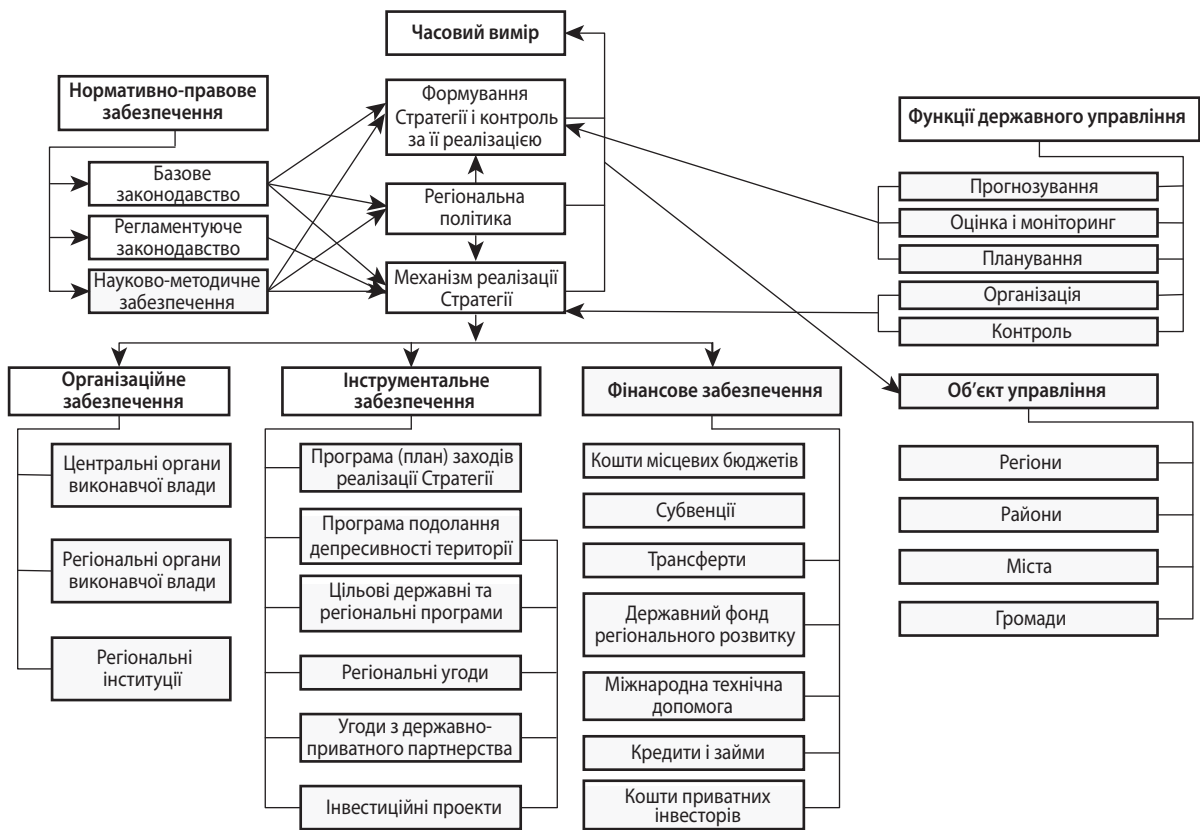

Рис. 1. Структурно-логічна модель дослідження діючого в Україні законодавства з регіонального розвитку

в Україні не були закладені підвалини цього процесу – нормативно-правове забезпечення.

На цьому ж етапі в країні не було розроблено і практичного документу щодо регіонального розвитку (стратегії або програми). З моменту отримання незалежності України лише у 1999 р. вперше було розроблено обґрунтований документ стратегічного рівня – програма «Україна – 2010» [18], але вона на офіційному рівні не була затверджена і реалізована.

У жодному з наведених вище нормативно-правових актів практично не згадується про проблемні регіони в країні.

На *другому етапі* (2000–2004 рр.) також не було сформоване системне базове нормативно-правове забезпечення формування державної регіональної політики в Україні.

У 2000 р. було прийнято Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [19]. Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць (областей, районів, міст). Законом передбачається розробка такої системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку (рис. 2).

Прогнозна функція державного регіонального управління впродовж періоду, що аналізується, одержала своє продовження в Постанові Кабінету Міністрів України «Про розроблення прогнозних і програмних доку-

ментів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» [20], яка вийшла у 2003 р. Цією Постановою було встановлено порядок розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету, визначено структуру прогнозних і програмних документів різного строку та ієрархічності, а також перелік галузей економіки, для яких розробляється прогноз на середньостроковий період та програма. Наведені вище нормативно-правові акти спрямовані були також і на реалізацію функції державного регіонального управління – «складання стратегічних документів».

Крім того, у цей самий період, було прийнято цілу низку нормативно-правових актів різного рівня ієрархії, які реалізують функцію «планування» і «оцінки та моніторингу державного управління». У 2002 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про генеральну схему планування території України» [21]. Цим Законом визначено пріоритети та концептуальні вирішення планування і використання території країни, вдосконалення системи розселення та забезпечення сталого розвитку населених пунктів, розвитку виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, формування національної екологічної мережі.

Положення генеральної схеми відповідають принципам заключних документів Конференції Організації Об'єднаних Націй з розвитку населених пунктів (ХАБІТАТ-II) та відповідним рекомендаціям Європейської економічної комісії ООН і Ради Європи.

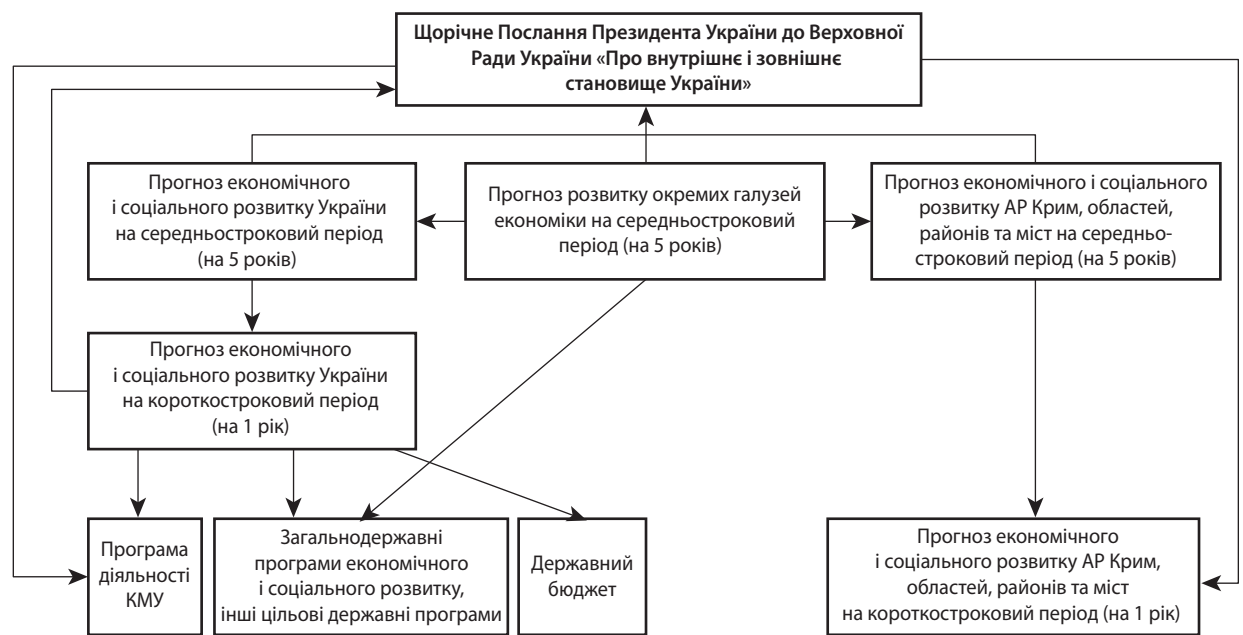

Рис. 2. Система прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку в Україні [19]

У цьому Законі вперше було визначено території, розвиток яких потребує державної підтримки, до них було віднесено [21]:

- ✦ території з критичним рівнем виробничо-містобудівного освоєння природно-техногенної небезпеки і низьким рівнем забезпеченості природними ресурсами;
- ✦ території зі значним природоохоронним, рекреаційним, оздоровчим, історико-культурним потенціалом, високим рівнем виробничо-містобудівного освоєння та природо-техногенної небезпеки;
- ✦ території зі значним природоохоронним, рекреаційним, оздоровчим та історико-культурним потенціалом і низьким рівнем розвитку соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури і природно-техногенної небезпеки;
- ✦ території з високим рівнем радіаційного забруднення.

У 2002 р. Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України були затверджені «Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку» [22], які встановили єдиний порядок та основні методичні засади розроблення Радою міністрів АР Крим, областями, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями регіональних стратегій розвитку. Згідно з цим документом у регіональних стратегіях розвитку визначаються цілі, завдання, пріоритети, напрями сталого економічного і соціального розвитку АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя на середньостроковий (4–6 років) та довгостроковий (10–15 років) періоди. Методичними рекомендаціями передбачається визначення частини регіону, у межах яких показники економічного розвитку, соціального забезпечення, екологічного стану за критеріями, визначеними законодавством, значно нижчі ніж відповідні середні показники в державі – держав-

ні території, а також засоби подолання депресивності. Головними інструментами реалізації регіональних стратегій розвитку в документі визначено послідовне розроблення програм та угод регіонального розвитку. У Методичних рекомендаціях запропоновано також механізм реалізації регіональних стратегій розвитку, який складається з нормативно-правового, організаційного і фінансово-економічного, кадрового, інформаційного, науково-проектного забезпечень.

Для реалізації функції державного регіонального управління «Оцінки та моніторингу стану соціально-економічного розвитку регіонів» у 2004 р. Кабінетом Міністрів України була затверджена «Методика визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів» [23].

Першим нормативним документом, який започаткував у 2001 р. формування державної регіональної політики в Україні, є Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» [24]. Він носить декларативний характер, але ставить певні задачі, які потрібно вирішити в найближчий час, щоб започаткувати державну регіональну політику в країні. Так, у цьому документі констатується факт, що в Україні значно збільшилася територіальна диференціація рівня економічного розвитку та можливостей соціального забезпечення громадян, що призводить до суттєвих негативних наслідків [24].

Головною метою регіональної політики в Концепції проголошено створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, підвищення дієвості

управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

З метою реалізації Концепції [24] у цьому ж 2001 р. вийшло розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики, яке передбачало виконання цілої низки заходів [25], проте більшість з них в установлені терміни не були виконані.

Для забезпечення реалізації державної політики в Україні в 2004 р. був прийнятий Закон України «Про державні цільові програми» [26], який визначає засади розроблення, затвердження та виконання державних цільових програм.

У 2004 р. Президентом України було офіційно затверджено першу в країні «Стратегію економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) шляхом європейської інтеграції» [27]. У цьому документі були визначені стратегічні пріоритети у економічній, соціальній і політичних сферах соціального життя країни. У Стратегії окремий розділ присвячено державній регіональній політиці. Метою державної регіональної політики визначено створення умов для динамічного, збалансованого розвитку територій, усунення основних регіональних диспропорцій. У Стратегії визначено, що ключовим завданням державної регіональної політики України є зменшення регіональних економічних та соціальних диспропорцій та виокремлено основні заходи державного стимулювання розвитку депресивних територій [27]. Також окреслено стратегічні орієнтири державної регіональної політики.

На *третьому етапі* (2005–2013 рр.) еволюції державної регіональної політики в Україні було зроблено суттєвий крок вперед у порівнянні з попередніми двома етапами.

Так, у 2005 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [28], який став першим нормативним актом у країні, у якому було визначено принципи основи державної регіональної політики. У Законі під стимулюванням розвитку регіонів розуміється комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі

поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому.

Одним із завдань стимулювання розвитку регіонів у Законі [28] визначено подолання депресивного стану окремих територій. Депресивні території поділено на такі групи: регіон; промисловий район, сільський район; місто обласного, республіканського в АР Крим значення. Згідно із Законом [28] територія може бути визначена депресивною в порядку, встановленому ст. 10, у разі, якщо соціально-економічні показники її розвитку відповідають одночасно всім умовам, визначеним відповідним пунктом частини другої цієї статті для такої групи територій. Граничні рівні відхилення соціально-економічних показників розвитку територій, передбачених пунктами 2–4 частини другої цієї статті, від середніх показників розвитку територій відповідних груп визначаються Кабінетом Міністрів України.

Законом [28] визначено такі показники стану депресивності різного виду територій в Україні (*табл. 1*).

Кабінет Міністрів України за результатами моніторингу визнає території, яким надається статус депресивних.

Ст. 11 Закону [28] передбачає розроблення і затвердження Кабінетом Міністрів України програми подолання стану державної території.

Фінансування стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій здійснюється за рахунок коштів, передбачених на цю мету в законах України про Державний бюджет України та рішеннях про місцеві бюджети та інших джерел. Сума коштів, що передбачається на фінансування всіх програм подолання депресивності територій протягом одного року з державного бюджету, не може бути меншою, ніж 0,2% доходної частини державного бюджету за відповідний період.

У 2006 р. Кабінет Міністрів України видав Розпорядження «Про схвалення Концепції вдосконалення системи прогностичних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України» [29]. Згідно з Концепцією система прогностичних і програмних документів включає таке (*табл. 2*).

Таблиця 1

Показники, які визначають стан депресивності різного виду територій в Україні

Види депресивних територій	Критерії стану депресивності
Регіон	За останні 5 років середній показник обсягу ВРП (до 2004 р. – обсягу ВДВ) на одну особу є найнижчим
Промисловий район	За останні 3 роки рівень зареєстрованого безробіття та частка зайнятих у промисловості є значно вищими, а обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) на одну особу та рівень середньомісячної заробітної плати є значно нижчим за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи
Сільський район	За останні 3 роки щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, рівень середньомісячної заробітної плати та обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) на одну особу є значно нижчим, а частка зайнятих у сільському господарстві є значно вищою за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи
Місто обласного, республіканського в АР Крим значення	За останні 3 роки рівень зареєстрованого, зокрема довгострокового, безробіття є значно вищим, а рівень середньомісячної заробітної плати є значно нижчим за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи

Система прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України [29]

Період (роки)	Об'єкт		
	Країна	Регіони	Галузі (види економічної діяльності)
Послання Президента України до народу; Щорічні по позачергові Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище			
Довгостроковий (понад 5 років)	Стратегія економічного та соціального розвитку України	Державна стратегія регіонального розвитку; регіональні стратегії розвитку АР Крим, областей, м. Києва і Севастополя	Стратегії розвитку галузей економіки (сфер діяльності) (у разі необхідності)
Середньостроковий (до 5 років)	Програма діяльності КМУ. Прогноз економічного та соціального розвитку України. Основні напрями бюджетної політики і прогноз показників Зведеного та Державного бюджетів в Україні. Державні цільові програми. Стратегічні плани роботи центральних органів виконавчої влади	Прогноз економічного та соціального розвитку АР Крим, областей, мм. Києва і Севастополя (за рішенням місцевих органів влади)	
Короткостроковий (1 рік)	Основні напрями економічної політики України. Прогноз економічного та соціального розвитку України. Основні задачі грошово-кредитної політики на наступний і подальші роки. Основні напрями бюджетної політики. Державний бюджет України. План дій КМУ щодо виконання програми діяльності КМУ. Річний план роботи центральних органів виконавчої влади	Бюджети адміністративно-територіальних одиниць та програм їх соціально-економічного розвитку	

Для реалізації функції державного управління «оцінки та моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів» Кабінетом Міністрів України було прийнято низку постанов [30, 31]. Так, у 2005 р. Постановою Кабінету Міністрів України «Про запровадження моніторингу результатів діяльності Кабінету Міністрів України та Ради міністрів АР Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій» запропоновано систему показників соціально-економічного розвитку регіонів.

У 2007 р. Постановою Кабінету Міністрів України «Про запровадження комплексної оцінки соціально-економічного розвитку АР Крим, областей, мм. Києва та Севастополя» [31] було також запропоновано вдосконалену систему показників соціально-економічного розвитку регіонів.

Функція державного управління «планування» в період, що аналізується, була реалізована шляхом затвердження у 2006 р. Кабінетом Міністрів України «Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» [32]. Метою її проголошено створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів; за-

безпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі, високої продуктивності виробництва та зайнятості населення. У Стратегії-2015 встановлені стратегічні завдання і пріоритетні напрями з їх реалізації, також пріоритетні напрямки розвитку для всіх регіонів України. Кількість визначених пріоритетних напрямків в регіонах країни варіювала від 4 до 9. Найчастіше регіонам пропонувалися такі пріоритетні напрямки розвитку: транспорт і інфраструктура (для 23 регіонів); АПК (20); високі технології (7); курортно-рекреаційна сфера (17); енергозбереження та захист територій від підтоплення (18).

У період, що аналізується, було прийнято одну Постанову Кабінету Міністрів України та три накази Міністерства економіки України стосовно використання такого інструментарію реалізації як цільової програми.

У Порядку, затвердженому у 2007 р. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та використання державних цільових програм» [33], визначено механізм розроблення, погодження, подання для затвердження та виконання державних цільових програм.

У 2007 р. вийшов наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Порядку обліку державних цільових програм» [34], в якому визначено єдиний механізм обліку цільових програм, а в Наказі «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення оцінки економічної і соціальної ефективності виконання державних цільових програм» [35] визначено основні принципи та методологічні основи щодо формування системи кількісних і якісних показників (індикаторів) оцінки ефективності державних цільових програм з урахуванням специфіки окремих програм.

У Наказі Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання» [36], який вийшов у 2006 р., визначено механізм розроблення і погодження регіональних цільових програм, моніторинг та звітність про їх виконання.

Інструментарієм механізму реалізації регіонального розвитку визначено угоди щодо регіонального розвитку. У періоді, що аналізується, було прийнято дві постанови Кабінету Міністрів України, які присвячені цьому інструментарію.

У 2007 р. була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди» [37]. Цією Постановою було визначено порядок ініціювання, підготовки та підписання угоди щодо регіонального розвитку, а також проведення моніторингу її виконання. Постановою 2012 р. цей Порядок було удосконалено [38].

Законом України «Про державно-приватне партнерство» [39], який було прийнято в 2010 р., визначено організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі. Під державно-приватним партнерством у Законі розуміється співробітництво між державою Україною, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування та юридичними особами, або фізичними особами – підприємцями, що здійснюється на основі договору. Також запропоновано сфери державно-приватного партнерства.

Узгодження діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері державного стимулювання розвитку регіонів, виконання регіональних стратегій розвитку у Законі [39] передбачається здійснювати на основі угод щодо регіонального розвитку, які укладаються між Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою АР Крим, областями, Київською, Севастопольською міськими радами і виконуються відповідно до цього Закону та інших актів законодавства.

У 2006 р. Кабінет Міністрів України своєю Постановою затвердив «Порядок здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, міст республіканського в Автономній Республіці Крим і обласного значення для визнання територій депресивними» [40]. Згідно з Порядком регіон визнавався депресивним, якщо протягом

останніх п'яти років середні показники валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу наявного населення у фактичних цінах найнижчі у сукупності всіх регіонів. Класифікація всієї сукупності районів у Порядку [40] на промислові та сільські проводиться відповідно до критерію частки зайнятих у промисловості та сільському господарстві.

Так, Порядком промисловий район визнається депресивним, якщо протягом останніх трьох років одночасно в сукупності всіх промислових районів [40]: рівень безробіття в районі найвищий; частка зайнятих у промисловості району найвища; обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) на одну особу наявного населення в районі найнижчий; рівень середньомісячної заробітної плати в районі найнижчий.

Сільський район вважається депресивним, якщо протягом останніх трьох років одночасно у сукупності всіх сільських районів [40]: щільність сільського населення в районі найнижча; коефіцієнт приросту населення в районі найнижчий; частка зайнятих у сільському господарстві району найвища; обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) на одну особу наявного населення в районі найнижчий; рівень середньомісячної заробітної плати в районі найнижчий.

У 2010 р. Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визначення територій депресивними» [41]. Цим нормативним актом продовжено подальше вдосконалення системи визначення територій в країні депресивними. У Порядку [41] території визначаються депресивними за результатами моніторингу, який здійснюється із застосуванням граничних рівнів середньомісячної заробітної плати, щільності сільського населення, коефіцієнта природного приросту населення, обсягу реалізованої сільськогосподарської продукції на одну особу.

У проміжок часу між затвердженням Постанов Кабінету Міністрів України у 2009 р. цим самим органом державного управління було прийнято Постанову «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» [42]. Запропонована у цій Постанові методика спрямована на проведення оцінки і порівняльного аналізу економічного стану та якості життя населення регіонів, міст з метою прийняття управлінських рішень на державному, регіональному та місцевому рівнях, спрямованих на розв'язання проблеми міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, районів, міст та запобігання поглибленню диференціації.

Для проведення оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, районів, міст запропоновано ряд методів, що визначають: розбіжності між більш благополучними і найбільш проблемними регіонами, районами, містами та діапазон відхилення значення показників регіонів, районів, міст відносно їх середнього значення.

Для проведення оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації у Постанові пропонується цілий ряд показників.

Четвертий етап (починаючи з 2014 р. і по цей час) характеризується офіційним визначенням засад державної регіональної політики, визначенням порядку використання коштів державного фонду регіонального розвитку.

У 2014 р. Кабінетом Міністрів України була затверджена Державна стратегія регіонального розвитку до 2020 року [43]. Стратегічною метою реалізації державної регіональної політики у цьому документі визначено створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання [43].

З метою реалізації головної мети у Державній стратегії-2020 передбачено відповідні стратегічні та операційні цілі та визначено механізм її реалізації, який включає в себе: органи, що забезпечують реалізацію стратегії; систему організації процесу стратегічного планування регіональним розвитком; координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування. У Стратегії-2020 визначено також інструменти її реалізації та джерела фінансового забезпечення.

Реалізація Державної стратегії-2020 передбачається у два етапи: на першому етапі (2014–2016 рр.) створюються нормативно-правові умови вирішення питань соціально-економічного розвитку регіонів, формування цілісної системи стратегічного, середньострокового і короткострокового прогнозування та планування; концентрація фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках і підтримка реалізації інвестиційних проєктів; на другому (2017–2020 рр.) – передбачається проведення інституційної реорганізації органів місцевого самоврядування; завершення формування нормативно-правового підґрунтя, реалізація державних інфраструктурних проєктів.

Для реалізації Державної стратегії-2020 Кабінетом Міністрів України у 2015 р. була затверджена Постанова «Деякі питання реалізації у 2015–2017 рр. Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [44], в якій передбачається розробка низки проєктів законів, програм, проєктів; підготовка методичного забезпечення формування системи планування регіонального розвитку; проведення моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів.

Державна стратегія-2020 [43] і План заходів по її реалізації у 2015–2017 рр. [44] розроблялися відповідно до затвердженої Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки

результативності реалізації зазначених стратегій і плану заходів [45].

У 2015 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято дві Постанови: «Питання використання у 2015 році коштів державного фонду регіонального розвитку» [46] і «Деякі питання державного фонду регіонального розвитку» [47], а також Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Питання підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проєктів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку» [48], які упорядкували процес фінансування розвитку регіонів з державного бюджету.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений вище аналіз еволюції державної регіональної політики в Україні свідчить, що до 2016 р. основне нормативно-законодавче забезпечення цього процесу в країні було сформовано, але воно продовжує характеризуватися недостатньою системністю. Крім того, практична реалізація вже прийнятих документів свідчить про їх недоопрацьованість та неналежне виконання.

Так, нормативно-правові акти і функції «прогнозування» державного управління регіональним розвитком не виконуються. У країні майже відсутня система прогнозування на всіх рівнях ієрархії.

Функція «оцінка і аналіз соціально-економічного розвитку регіонів» здійснюється за показниками, які у більшості своїй характеризують результат процесу, а не фактори, які його забезпечують.

Такий інструментарій механізму реалізації стратегії регіонального розвитку, як «державні цільові програми» також не виконує своєї функції.

Серед системних недоліків виконання ДЦП можна назвати такі:

- ✦ вони не стали дієвим та ефективним інструментом реалізації державної політики, що забезпечує розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, а виконують роль формального папірця з декларацією про наміри щось зробити;
- ✦ у рамках планування та використання коштів державного бюджету не враховується в повному обсязі механізм пріоритетності вирішення проблеми, фінансові ресурси спрямовуються розпорошено;
- ✦ прогнозні обсяги фінансових ресурсів програм, у тому числі коштів державного бюджету, не узгоджуються з реальними можливостями їх фінансування;
- ✦ всупереч вимогам діючого законодавства жодна програма не містить методики оцінки ефективності її виконання, що повинна бути розроблена державним замовником з урахуванням специфіки програми та місцевих результатів;
- ✦ з боку державних замовників має місце формальний підхід до використання вимог чинного

- законодавства у сфері розроблення та виконання державних цільових програм;
- ✦ відсутня можливість здійснення контролю за виконанням програм з боку громадськості;
- ✦ незадовільним є звітування державних замовників через: недотримання строків подання, інформація подається не в повному обсязі та не всіма виконавцями.

Таким чином, нормативно-законодавче забезпечення розвитку проблемних регіонів в Україні потребує суттєвого вдосконалення з метою усунення значених недоліків та забезпечення виконання поставлених завдань. Це забезпечить дієвість заходів з підтримки розвитку проблемних регіонів та дозволить покращити соціально-економічне становище в країні шляхом нівелювання диспропорцій регіонального розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кизим Н. А. Неравномерность регионального развития в Украине: теоретические основы, инструментарий диагностики, тенденции : монография / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2011. – 224 с.
2. Кизим Н. А. Моделирование устойчивого развития регионов : монография / Н. А. Кизим, О. Ю. Полякова, В. Е. Хаустова, Ш. А. Омаров. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2010. – 180 с.
3. Барановський М. Депресивні території як об'єкт регіональної політики: європейський досвід і можливості його застосування в Україні / М. Барановський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 56. – С. 12–15.
4. Керецман В. Ю. Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти: монографія / В. Ю. Керецман. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 188 с.
5. Шевчук Я. В. Депресивні територіальні суспільні системи: критерії визначення та напрями санації : монографія / Я. В. Шевчук. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2008. – 133 с.
6. Ярошенко І. В. Світовий та вітчизняний досвід підтримки проблемних регіонів / І. В. Ярошенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 79–86.
7. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 521 с.
8. Сторонянська І. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції / І. Сторонянська. – Львів : ІРД НАН України, 2010. – 324 с.
9. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / [Варналія З. С., Бабінова О. О., Бойко-Бойчук О. В. та ін.]; за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
10. Симоненко В. Регіональна політика: системний підхід / В. Симоненко // Економіка України. – 1996. – № 6. – С. 31–37.
11. Гейман О. А. Нелинейный характер развития экономики Украины / О. А. Гейман, В. Е. Хаустова // Ліберманівські читання: економічна спадщина та сучасні проблеми: монографія. – Х. : ФОП Лібуркіна Л. М.; ВД «ИНЖЕК», 2009. – 296 с. – С. 94–107.
12. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
13. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 21.05.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
14. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» № 586-XIV від 09.04.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
15. Методичні рекомендації з розробки програм соціально-економічного розвитку регіону : схвалено рішенням колегії Мінекономіки України 12 листопада 1997 р. – К. : НДЕІ Мінекономіки України, 1997. – 158 с.
16. Указ Президента України «Про щорічні послання Президента України до Верховної ради України» № 314-97 від 09.04.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314/97>
17. Указ Президента України «Про впровадження системи стратегічного планування і прогнозування» № 460/99 від 30.04.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/460/99>
18. Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Програми «Україна – 2010» № 1908 від 18.10.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1908-99-%D0%BF>
19. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 1602-III від 23.03.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
20. Постанова Кабінету Міністрів України «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» № 621 від 26.04.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-%D0%BF>
21. Закон України «Про Генеральну схему планування території України» № 3059-III від 07.02.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>
22. Наказ Міністерства економічної політики і європейської інтеграції «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку» № 224 від 29.07.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm>
23. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів» № 113 від 04.02.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/113-2004-%D0%BF>
24. Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» № 341/2001 від 25.05.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>
25. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики» № 437 від 13.09.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/437-2001-%D1%80>
26. Закон України «Про державні цільові програми» № 1621-IV від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>
27. Указ Президента України «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки» № 493/2007 від 28.04.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/493/2004>
28. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» № 2850-IV від 08.09.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
29. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України» № 504-р від 04.10.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/504-2006-%D1%80>

30. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження моніторингу результатів діяльності Кабінету Міністрів України та Ради міністрів АР Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій» № 263 від 06.04.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ru/263-2005-%D0%BF>

31. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження комплексної оцінки соціально-економічного розвитку АР Крим, областей, м. Києва та Севастополя» № 833 від 20.06.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/833-2007-%D0%BF>

32. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» № 1001 від 21.07.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF>

33. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» № 106 від 31.01.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF>

34. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження порядку обліку державних цільових програм» № 250 від 31.07.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0944-07>

35. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення оцінки економічної і соціальної ефективності виконання державних цільових програм» № 742 від 24.06.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennj-metodichnih-rekomendacii-shodo-provedennj-doc33937.html>

36. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання» № 367 від 04.12.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/protection/protection5/263-zakonodavcha-ta-normativno-pravova-baza-shchodo-rozrobky-prohrannykh-dokumentiv>

37. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки, укладання та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди» № 751 від 23.05.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/751-2007-%D0%BF>

38. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення Змін до Порядку підготовки, укладання та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідно типової угоди» № 748 від 13.08.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/748-2012-%D0%BF/paran2#n2>

39. Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI від 01.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

40. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського в АР Крим і обласного значення для визначення територій депресивними» № 860 від 24.06.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/860-2006-%D0%BF>

41. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів та міст обласного, республіканського в АР Крим значення для визначення територій депресивними» № 235 від 02.03.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/235-2010-%D0%BF>

42. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» № 476

від 20.05.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-%D0%BF>

43. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» № 385 від 06.08.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

44. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації у 2015–2017 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» № 821 від 07.10.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248549132>

45. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів» № 931 від 11.11.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-%D0%BF>

46. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання використання у 2015 р. коштів державного фонду регіонального розвитку» № 195 від 18.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/195-2015-%D0%BF>

47. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання державного фонду регіонального розвитку» № 196 від 18.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/196-2015-%D0%BF>

48. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Питання підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку» № 80 від 24.04.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0488-15>

REFERENCES

Baranovskyi, M. "Depresyvi terytorii yak ob'ekt rehionalnoi polityky: yevropeyskyi dosvid i mozhlyvosti yoho zastosuvannia v Ukraini" [Depressive territory as the object of regional policy: European Experience and the possibility of its use in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, no. 56 (2009): 12-15.

Dolishnii, M. I. *Rehionalna polityka na rubezhi XX–XXI stolit: novi priorytety* [Regional policy at the turn of XX–XXI centuries: new priorities]. Kyiv: Naukova dumka, 2006.

Geiman, O. A., and Khaustova, V. Ye. "Nelineyny kharakter razvitiya ekonomiki Ukrainy" [The non-linear nature of the development of the Ukrainian economy]. In *Liberianivski chytannia: ekonomichna spadshchyna ta suchasni problemy*, 94-107. Kharkiv: FOP Liburkina L. M.; VD «INZhEK», 2009.

Keretsman, V. Yu. *Derzhavne rehuliuвання rehionalnoho rozvytku: teoretychni aspekty* [State regulation of regional development: theoretical aspects]. Kyiv: Vyd-vo UADU, 2002.

Kizim, N. A. et al. *Modelirovaniye ustoychivogo razvitiya regionov* [Modeling sustainable development of the regions]. Kharkiv: INZhEK, 2010.

Kizim, N. A., Rayevneva, E. V., and Bobkova, A. Yu. *Neravnovernost regionalnogo razvitiya v Ukraine: teoreticheskiye osnovy, instrumentariy diagnostiki, tendentsii* [Uneven regional development in Ukraine: theoretical bases, diagnostic tools and trends]. Kharkiv: INZhEK, 2011.

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

- [Legal Act of Ukraine] (1997). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
- [Legal Act of Ukraine] (1998). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
- [Legal Act of Ukraine] (1997).
- [Legal Act of Ukraine] (1997). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314/97>
- [Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/460/99>
- [Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1908-99-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2002). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>
- [Legal Act of Ukraine] (2002). <http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm>
- [Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/113-2004-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>
- [Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/437-2001-%D1%80>
- [Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>
- [Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/493/2004>
- [Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
- [Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/504-2006-%D1%80>
- [Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ru/263-2005-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/833-2007-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0944-07>
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://document.ua/prozatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-provedennj-doc33937.html>
- [Legal Act of Ukraine] (2006). <http://www.menr.gov.ua/protection/protection5/263-zakonodavcha-ta-normatyvno-pravova-baza-shchodo-rozrobky-prohrannykh-dokumentiv>
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/751-2007-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/748-2012-%D0%BF/paran2#n2>
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
- [Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/860-2006-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/235-2010-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2009). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248549132>
- [Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/195-2015-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/196-2015-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0488-15>
- Symonenko, V. "Rehionalna polityka: systemnyi pidkhid" [Regional policy: systematic approach]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6 (1996): 31-37.
- Shevchuk, Ya. V. *Depresyvni terytorialni suspilni systemy: kryterii vyznachennia ta napriamy sanatsii* [Depressive territorial social systems and the criteria for determining areas of rehabilitation]. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzen NAN Ukrainy, 2008.
- Storonianska, I. *Rehionalnyi rozvytok Ukrainy: problemy intehratsii ta konverhentsii* [Regional development of Ukraine: problems of integration and convergence]. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 2010.
- Varnalii, Z. S. et al. *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety* [State Regional Policy of Ukraine: features and strategic priorities]. Kyiv: NISD, 2007.
- Yaroshenko, I. V. "Svitovyi ta vitchyzniani dosvid pidtrymky problemnykh rehioniv" [National and international support to troubled regions]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 79-86.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ВИКЛИКІВ

© 2016 ЯРОШЕНКО І. В., СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.145

Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Соціально-економічний розвиток регіонів України в умовах зовнішніх та внутрішніх викликів

Сучасний курс України на євроінтеграцію та інтеграцію до світового співтовариства вимагає визначення дієвих механізмів оптимального поєднання загальнодержавної та регіональної складових соціально-економічного розвитку. Для впровадження ефективного публічного управління в Україні, зокрема на регіональному рівні, одним з пріоритетних напрямків проведення структурних реформ визначено реформу децентралізації влади та модернізацію системи публічного управління національного і місцевого рівнів, що дає можливість більш результативно забезпечувати соціально-економічний розвиток як окремих територій, так і країни в цілому. У роботі проведено аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України протягом 2014–2015 рр., зроблено оцінку динаміки та тенденцій розвитку регіонів. Запропоновано шляхи вирішення проблемних питань соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах кризових суспільно-політичних та соціально-економічних процесів.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіон, нерівномірність, соціально-економічні показники, тенденції, виклики, розвиток територій.

Рис.: 1. **Табл.:** 7. **Бібл.:** 15.

Ярошенко Ігор Васильович – кандидат економічних наук, завідувач відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигуліна Ірина Борисівна – молодший науковий співробітник відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

UDC 332.145

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Социально-экономическое развитие регионов Украины в условиях внешних и внутренних вызовов
Современный курс Украины на евроинтеграцию и интеграцию в мировое сообщество требует определения действенных механизмов оптимального сочетания общегосударственной и региональной составляющих социально-экономического развития. Для внедрения эффективного публичного управления в Украине, в частности на региональном уровне, одним из приоритетных направлений проведения структурных реформ определена реформа децентрализации власти и модернизация системы публичного управления национального и местного уровней, что даёт возможность более результативно обеспечивать социально-экономическое развитие как отдельных территорий, так и страны в целом. В работе проведен анализ социально-экономического развития регионов Украины в течение 2014–2015 гг., дана оценка динамики и тенденций развития регионов. Предложены пути решения проблемных вопросов социально-экономического развития регионов Украины в условиях кризисных общественно-политических и социально-экономических процессов.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, регион, неравномерность, социально-экономические показатели, тенденции, вызовы, развитие территорий.

Рис.: 1. **Табл.:** 7. **Библ.:** 15.

Ярошенко Игорь Васильевич – кандидат экономических наук, заведующий отделом макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигулина Ирина Борисовна – младший научный сотрудник отдела макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Yaroshenko I. V., Semygulina I. B. Socio-Economic Development of the Regions of Ukraine in the Conditions of External and Internal Challenges

The modern course of Ukraine towards the European integration and integration into the world community requires effective mechanisms for the optimal combination of both national and regional components of the socio-economic development. In order to implement an effective public administration in Ukraine, in particular at the regional level, one of the priorities for introducing structural reforms is identified as reform of the power decentralization and modernization of the public administration at both the national and the local levels, which provides to more effectively ensure the socio-economic development of the separate territories and the country as a whole. In the publication, an analysis of the socio-economic development of regions in Ukraine during 2014–2015 has been conducted, an estimation of dynamics and tendencies of the development of regions has been given. Solutions to the problematic issues of the socio-economic development of the regions of Ukraine in the conditions of crisis of both socio-political and socio-economic processes have been proposed.

Keywords: socio-economic development, region, inequality, socio-economic indicators, trends, challenges, development of territories.

Fig.: 1. **Table.:** 7. **Bibl.:** 15.

Yaroshenko Igor V. – PhD (Economics), Head of Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Semygulina Irina B. – Junior Researcher of the Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Сучасний курс України на євроінтеграцію та інтеграцію до світового співтовариства вимагає визначення дієвих механізмів оптимального поєднання загальнодержавної та регіональної складових соціально-економічного розвитку з метою забезпечення значного темпу економічного зростання та досягнен-

ня відповідних критеріїв для членства в Європейському Союзі.

Для впровадження ефективного публічного управління в Україні, зокрема на регіональному рівні, одним з пріоритетних напрямків проведення структурних реформ визначено реформу децентралізації влади та мо-

дернізація системи публічного управління національного і місцевого рівнів, що дає можливість більш результативно забезпечувати соціально-економічний розвиток як окремих територій, так і країни в цілому.

Проте, фактичні показники соціально-економічного розвитку регіонів України свідчать про подальше поглиблення нерівномірності їх розвитку. Особливо ці тенденції посилюються внаслідок суспільно-політичних та соціально-економічних кризових процесів, які відбувалися в країні протягом 2014–2015 рр.

Роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків присвячені проблемам ефективності та нерівномірності соціально-економічного розвитку як окремих територій і регіонів України, так і регіонів країн світу. Так, необхідно виділити роботи: Долішнього М. І., Варналій З. С., Кизима М. О., Мокий А. І., Романюк С. А., Ткачука А. Ф., Кузнецова А. В. та інших [1–13].

Враховуючи важливість, складність та взаємозалежність з цілим колом інших соціально-економічних процесів, вищезазначена проблематика залишається під постійною увагою практиків та дослідників. Світова практика відзначає існування суттєвих особливостей та відмінностей розвитку окремих територій і регіонів у країнах світу, що значно впливає на їх соціально-економічний розвиток. Таким чином, дослідження, спрямовані на аналіз вітчизняних і світових тенденцій соціально-економічного розвитку окремих територій і регіонів країн світу та України, є вкрай актуальними.

Мета статті – здійснити аналіз і оцінку стану соціально-економічного розвитку регіонів України.

Завдання статті – провести аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України протягом 2014–2015 рр. Оцінити динаміку та тенденції розвитку регіонів. Надати пропозиції щодо шляхів вирішення проблемних питань соціально-економічного розвитку регіонів України.

Протягом усіх років незалежності лідерами економічного розвитку в Україні є промислові регіони, що представлені матеріалоемними та енергоємними виробництвами з низьким значенням доданої вартості, невеликою інвестиційною активністю та екстенсивним характером використання трудових ресурсів. Саме продукція промисловості, зокрема металургії, хімічної, харчової промисловості та машинобудування складає значну питому вагу національного доходу, експорту та податкових надходжень. На промисловий комплекс України значний негативний вплив здійснила глобальна економічна криза 2008–2009 рр., яка посилювалась завдяки суспільно-політичній кризі в Україні у 2014–2015 рр. Наслідки кризи дозволяють дійти висновку, що відсутність будь-яких структурних реформ в економіці спричиняє занепад саме тих галузей, що виробляють сировинну та проміжну промислову продукцію, а, отже, й тих регіонів, для яких зазначені галузі є провідними.

Соціально-економічний розвиток України та її регіонів протягом 2014–2015 рр. проходить в умовах значних зовнішніх і внутрішніх викликів, що для переважної більшості регіонів відзначилося падінням обсягів промислового виробництва, скороченням капітальних

інвестицій та обсягів зовнішньоекономічної діяльності, звуженням внутрішнього ринку, зменшенням реальної заробітної плати, зростанням рівня безробіття і посиленням соціальної напруженості.

У 2015 р. найгірші показники соціально-економічного розвитку серед регіонів України (останні 10 місць) згідно з даними Міністерства регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України [15], показали Донецька (25 місце), Луганська (24), Чернігівська (23), Миколаївська (22), Кіровоградська (21), Херсонська (20), Сумська (19), Одеська (18), Запорізька (17) та Житомирська (16) області.

Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва в Україні у 2015 р. (табл. 1) склав 95,2%. Зростання обсягів виробництва відбулось лише у 5 регіонах, зокрема, на 8,9% – у Запорізькій області, 7,4% – Полтавській, 6,7% – Херсонській, 5,8% – Дніпропетровській, 2,2% – Миколаївській. Падіння обсягів виробництва сільськогосподарської продукції мало місце у 19 областях, зокрема найбільше в таких областях, як Донецька (34,7%), Луганська (19,6%), Хмельницька (12,3%), Київська та Тернопільська (10,9%), Вінницька (9,5%), Житомирська (7,9%), Закарпатська (7,0%).

У 2014 р. (див. табл. 1) сільськогосподарська галузь характеризувалася зростанням обсягів виробництва в цілому по Україні на 2,2% та у 15 регіонах, зокрема, від 3,1% у Харківській області до 15,4% у Хмельницькій. Падіння обсягів виробництва сільськогосподарської продукції мало місце від 20,2% у Луганській до 0,1% у Закарпатській областях.

У цілому за 2014–2015 рр. зменшення індексу обсягу сільськогосподарського виробництва в Україні склало 2,6%, зокрема в Луганській області на 42,4%, Донецькій – 42,1%, Одеській – 6,4%, Закарпатській – 5,0%, Київській – 4,9%, Чернівецькій – 4,7%, Миколаївській – 4,6%, Кіровоградській – 4,1%, Житомирській – 3,7%, Черкаській – 2,2%, Рівненській – 2,0%.

Причинами падіння сільськогосподарського виробництва є як зовнішні фактори – скорочення експорту продукції АПК, за рахунок зниження світових цін на продукцію, так і внутрішні умови – зростання витрат на виробництво, зниження попиту населення за рахунок зниження реальної зарплат, зменшення потреб харчової галузі (скорочення виробництва).

Сфера промислового виробництва більшості регіонів України у 2015 році (табл. 2) також характеризувалася падінням обсягів виробництва, в цілому по країні індекс промислової продукції знизився на 13%. Зменшення показника відбулось у 22 регіонах, зокрема в Луганській області – 66,0%, Донецькій – 34,6%, Закарпатській – 20,3%, Кіровоградській – 17,1%, Харківській – 11,8%, Івано-Франківській – 10,9%, Черкаській – 9,2%, Миколаївській – 8,9%, Чернігівській – 8,8%, Дніпропетровській – 7,9%, Київській – 7,0%.

У 2014 р. промислове виробництво більшості регіонів України також показало зниження обсягів, що призвело до падіння в цілому по Україні на 10,1%. Зокрема, в Луганській області зменшення склало 42,0%, у Донецькій – 31,5%, Сумській – 11,9%, Дніпропетровській –

Таблиця 1

Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва за регіонами України у 2014–2015 рр.

Регіон	Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва		
	2014 р.	2015 р.	Темп зростання/зменшення за 2014–2015 рр.
Україна	102,2	95,2	–2,6
Вінницька	111,0	91,8	2,8
Волинська	106,3	95,4	1,7
Дніпропетровська	94,1	106,3	0,4
Донецька	93,0	64,9	–42,1
Житомирська	105,1	91,2	–3,7
Закарпатська	99,9	95,1	–5,0
Запорізька	96,6	109,3	5,9
Івано-Франківська	106,3	95,5	1,8
Київська	105,9	89,2	–4,9
Кіровоградська	98,2	97,7	–4,1
Луганська	79,8	77,8	–42,4
Львівська	105,5	97,1	2,6
Миколаївська	93,3	102,1	–4,6
Одеська	97,4	96,2	–6,4
Полтавська	96,9	107,3	4,2
Рівненська	105,2	92,8	–2,0
Сумська	109,7	95,4	5,1
Тернопільська	113,9	88,8	2,7
Харківська	103,1	97,2	0,3
Херсонська	105,1	105,0	10,1
Хмельницька	115,4	87,3	2,7
Черкаська	98,4	99,4	–2,2
Чернівецька	104,2	91,1	–4,7
Чернігівська	107,5	98,1	5,6
м. Київ	Х	Х	Х

Джерело: укладено авторами за даними [14].

Таблиця 2

Індекс промислової продукції за регіонами України у 2014–2015 рр.

Регіон	Індекс промислової продукції		
	2014 р.	2015 р.	Темп зростання/зменшення за 2014–2015 рр.
1	2	3	4
Україна	89,9	87,0	–23,1
Вінницька	105,4	104,0	9,4
Волинська	103,2	98,6	1,8
Дніпропетровська	92,5	92,1	–15,4
Донецька	68,5	65,4	–66,1
Житомирська	107,1	110,0	17,1
Закарпатська	106,1	79,7	–14,2
Запорізька	96,8	95,3	–7,9
Івано-Франківська	98,9	89,1	–12,0
Київська	101,6	93,0	–5,4

1	2	3	4
Кіровоградська	100,8	82,9	-16,3
Луганська	58,0	34,0	-108,0
Львівська	97,2	98,5	-4,3
Миколаївська	101,4	91,1	-7,5
Одеська	99,7	96,1	-4,2
Полтавська	92,9	96,2	-10,9
Рівненська	103,7	100,3	4,0
Сумська	88,1	98,4	-13,5
Тернопільська	116,5	92,1	8,6
Харківська	94,8	88,2	-17,0
Херсонська	96,4	98,1	-5,5
Хмельницька	97,8	95,7	-6,5
Черкаська	94,7	90,8	-14,5
Чернівецька	92,9	98,3	-8,8
Чернігівська	97,2	91,2	-11,6
м. Київ	85,9	94,6	-19,5

Джерело: укладено авторами за даними [14].

7,5%, Полтавській та Чернівецькій – 7,1%, Черкаській – 5,3%, Харківській – 5,2%, м. Києві – 14,1%.

У цілому за 2014–2015 рр. зменшення індексу промислової продукції в Україні склало 23,1%, зокрема в Луганській області більше, ніж у 2 рази, Донецькій – на 66,1%, Харківській – 17,0%, Кіровоградській – 16,3%, Дніпропетровській – 15,4%, Черкаській – 14,5%, Закарпатській – 14,2%, Сумській – 13,5%, Івано-Франківській – 12,0%, Чернігівській – 11,6%, Полтавській – 10,9%, Чернівецькій – 8,8%, Запорізькій – 7,9%, Миколаївській – 7,5%, Хмельницькій – 6,5%, Херсонській – 5,5%, Київській – 5,4%, Львівській – 4,3%, Одеській – 4,2% та у м. Києві – 19,5%.

Спад виробництва по Україні в 2014–2015 рр. спостерігався по всіх видах діяльності, зокрема (рис. 1):

- ✦ по добувній промисловості – у 2015 р. на 14,2% та –13,7% у 2014 р.;
- ✦ по переробній промисловості – на 12,6% та –9,3% відповідно, в тому числі:
- ✦ у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – на 10,7% (проти зростання на 2,5% у 2014 р.);
- ✦ у металургії – падіння у 2015 р. на 16,1%, проти –14,5% у 2014 р.;
- ✦ у машинобудуванні – на 14,1% та –20,6%, відповідно;
- ✦ у хімічній промисловості – на 15,2% та –14,2%, відповідно;

Рис. 1. Індекс промислової продукції за регіонами України у 2014–2015 рр.

Джерело: складено авторами за даними [14].

- ★ у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – на 12,0% та –6,6%, відповідно.

Необхідно констатувати, що значний негативний вплив на стан промисловості в регіонах країни здійснює ситуація на Сході. Падіння обсягів виробництва у Донецькій та Луганській областях спричинило появу несприятливих тенденцій у регіонах, що традиційно мали потужні виробничо-збутові зв'язки з Донбасом. Загострилися проблеми промислового комплексу регіонів, такі, як висока залежність від ситуації на ринках основних експортних товарів, висока енерго- та матеріалоемність виробництва, відсутність фінансових ресурсів для оновлення основних фондів, скорочення збуту на внутрішньому ринку через зменшення попиту на продукцію проміжного споживання.

У 2015 р. (табл. 3) індекс продукції будівництва зменшився по Україні на 12,3%. Падіння відбулося у 15

регіонах України (з 25), зокрема, у Донецькій області – на 58,5%, Луганській – 50,8%, Рівненській та Чернігівській – 35,3%, Одеській – 19,8%, Полтавській – 15,4%, Житомирській – 12,3%, Сумській – 10,7%, Чернівецькій – на 11%.

У 2014 р. (див. табл. 3) індекс продукції будівництва знизився по Україні ще більше – на 21,7%. Падіння відбулося у 22 регіонах (з 25), зокрема, у Луганській області – на 54,1%, Донецькій – 49,9%, Київській – 37,8%, Черкаській – 31,4%, Івано-Франківській – 31,3%, Херсонській – 30,0%, Вінницькій – 27,9%, Кіровоградській – 27,6%, Запорізькій – 22,3% та у м. Києві – на 21,3%.

У цілому за 2014–2015 рр. зменшення індексу продукції будівництва в Україні склало 34,0%, зокрема в Луганській і Донецькій областях – більше, ніж у 2 рази, Київській – на 38,1%, Херсонській – 36,2%, Черкаській – 36,0%, Рівненській – 30,6%, Житомирській – 30,0%, Чернівецькій – 27,9%, Одеській – 27,2%, Івано-Франківській – 25,0%, Запорізькій – 24,7%, Сумській – 23,3%, Вінницькій – 23,1%, Кіровоградській – 22,9%, Дніпропетровській – 22,4%,

Таблиця 3

Індекс продукції будівництва за регіонами України у 2014–2015 рр.

Регіон	Індекс продукції будівництва		
	2014 р.	2015 р.	Темп зростання/зменшення за 2014–2015 рр.
Україна	78,3	87,7	–34,0
Вінницька	72,1	104,8	–23,1
Волинська	85,1	133,8	18,9
Дніпропетровська	86,6	91,0	–22,4
Донецька	50,1	41,5	–108,4
Житомирська	82,3	87,7	–30,0
Закарпатська	85,8	115,2	1,0
Запорізька	77,7	97,6	–24,7
Івано-Франківська	68,7	106,3	–25,0
Київська	62,2	99,7	–38,1
Кіровоградська	72,4	104,7	–22,9
Луганська	45,9	49,2	–104,9
Львівська	88,2	120,1	8,3
Миколаївська	89,9	122,7	12,6
Одеська	92,6	80,2	–27,2
Полтавська	98,8	84,6	–16,6
Рівненська	104,7	64,7	–30,6
Сумська	87,4	89,3	–23,3
Тернопільська	102,8	95,9	–1,3
Харківська	89,1	102,5	–8,4
Херсонська	70,0	93,8	–36,2
Хмельницька	89,2	108,9	–1,9
Черкаська	68,6	95,4	–36,0
Чернівецька	83,1	89,0	–27,9
Чернігівська	138,5	64,7	3,2
м. Київ	78,7	86,2	–35,1

Джерело: складено авторами за даними [14].

Полтавській – 16,6%, Харківській – 8,4%, Хмельницькій – 1,9%, Тернопільській – 1,3% та у м. Київ – на 35,1%.

Поточний стан будівельної галузі характеризується дефіцитом інвестиційних ресурсів, що зумовлює скорочення обсягів будівництва. Має місце низька купівельна спроможність населення України на фоні скорочення обсягів іпотечного кредитування та девальвації гривні (збільшення вартості будівництва за рахунок імпортової складової у структурі витрат на будівництво).

У 2015 р. середнє значення показника темпу зростання обсягу обороту роздрібно́ї торгівлі (табл. 4) по Україні склало 79,3%, зниження відбулося по всіх регіонах. Найбільше зменшення по Луганській області – на 71,5%, Донецькій – 66,4%, Запорізькій – 21,0%, Полтавській – 20,5%, Дніпропетровській – 20,0%, Харківській – 19,0%, Одеській – 18,1%, Хмельницькій – 17,8%, Сумській – 17,3%, Миколаївській – 16,8%, Чернігівській – 16,5%, Вінницькій і Херсонській – на 15,3%.

У 2014 р. (див. табл. 4) темп зростання обсягу обороту роздрібно́ї торгівлі по Україні склав 91,1% (зменшення на 8,9%). Падіння відбулося в усіх регіонах, зокрема, у Луганській області – на 56,7%, Донецькій – 38,8%, Одеській – 8,8%, Хмельницькій – 6,9%, Миколаївській – 6,6%, Полтавській – на 4,6%.

У цілому за 2014–2015 рр. зменшення темпу зростання обсягу обороту роздрібно́ї торгівлі в Україні (див. табл. 4) склало 29,6%, зокрема в Луганській і Донецькій областях – більше, ніж у 2 рази, Одеській – 26,9%, Полтавській – 25,1%, Хмельницькій – 24,7%, Миколаївській – 23,4%, Запорізькій – 23,0%, Дніпропетровській – 20,9%, Харківській – 20,4%, Сумській – на 19,1%.

Показник темпів роздрібно́ї торгівлі вказує на відсутність будь-якого суттєвого підвищення активності у споживчих настроях населення протягом 2014–2015 рр., в основному за рахунок зниження реальних доходів та девальвації гривні.

По темпу зростання обсягу капітальних інвестицій у 2015 р. (табл. 5) при середньому значенні показни-

Таблиця 4

Темп зростання обороту роздрібно́ї торгівлі за регіонами України у 2014–2015 рр., %

Регіон	Темп зростання обороту роздрібно́ї торгівлі		
	2014 р.	2015 р.	Темп зростання/зменшення за 2014–2015 рр.
Україна	91,1	79,3	-29,6
Вінницька	98,5	84,7	-16,8
Волинська	96,4	86,5	-17,1
Дніпропетровська	99,1	80,0	-20,9
Донецька	61,2	33,6	-105,2
Житомирська	99,7	86,7	-13,6
Закарпатська	98,4	86,5	-15,1
Запорізька	98,0	79,0	-23,0
Івано-Франківська	99,8	86,6	-13,6
Київська	96,8	87,5	-15,7
Кіровоградська	99,9	87,4	-12,7
Луганська	43,3	28,5	-128,2
Львівська	98,4	87,3	-14,3
Миколаївська	93,4	83,2	-23,4
Одеська	91,2	81,9	-26,9
Полтавська	95,4	79,5	-25,1
Рівненська	99,9	85,1	-15,0
Сумська	98,2	82,7	-19,1
Тернопільська	98,7	86,6	-14,7
Харківська	98,6	81,0	-20,4
Херсонська	97,1	84,7	-18,2
Хмельницька	93,1	82,2	-24,7
Черкаська	99,3	85,7	-15,0
Чернівецька	99,7	86,1	-14,2
Чернігівська	98,8	83,5	-17,7
м. Київ	96,9	85,4	-17,7

Джерело: складено авторами за даними [14].

ка по Україні 98,3% (мінус 1,7%), збільшення показника відбулося у 18 регіонах, зокрема найбільше у Волинській області – на 37,7%, Хмельницькій – 36,5%, Чернівецькій – 32,4%, Рівненській – 26,9%, Миколаївській – 26,1%, зменшення відмічалось в 7 регіонах, зокрема в Луганській області (73,9%), Донецькій (58,9%), Полтавській (30%), Одеській (20,4%), Запорізькій (15,1%), Дніпропетровській (1,8%), Київській (1%).

У 2014 р. (див. табл. 5) темп обсягу капітальних інвестицій по Україні склав 75,9% (зменшення на 24,1%). Падіння відбулось у всіх регіонах, крім Івано-Франківської та Хмельницької областей, зокрема, найбільше у Луганській області – на 60,8%, Донецькій – 56,0%, Чернівецькій – 36,1%, Одеській – 32,7%, Миколаївській – 32,6%, Тернопільській – на 28,3%.

У цілому за 2014–2015 рр. зменшення темпу зростання обсягу капітальних інвестицій в Україні склало 25,8%, зокрема найбільше в Луганській області – на 134,7%, Донецькій – 114,9%, Одеській – 53,1%, Полтав-

ській – 43,9%, Запорізькій – 25,3%, Дніпропетровській – 21,6%, Київській – 21,0%, Вінницькій – 19,8%, Кіровоградській – на 19,5%.

Темп обсягу експорту товарів у 2015 р. (табл. 6) по Україні склав 70,7% (мінус 29,3%), по всіх регіонах, крім Вінницької області (+14,1%), відмічається падіння показника. Найбільше зменшення відбулося по Луганській області – на 86,4%, Донецькій – 56,0%, Кіровоградській – 50,5%, Херсонській – 33,8%, Черкаській – 30,4%, Полтавській – 30,3%, Харківській – 28,0%, Дніпропетровській – 27,0%.

У 2014 р. (див. табл. 6) темп обсягу експорту товарів по Україні склав 86,5% (зменшення на 13,5%). Зменшення відбулось в 14 регіонах, зокрема, найбільше в Луганській області – на 46,3%, Донецькій – 32,5%, Сумській – 20,1%, Полтавській – 20,0%, Черкаській – 19,0%, Миколаївській – 15,5%, Дніпропетровській – 10,5%.

Таблиця 5

Темп зростання обсягу капітальних інвестицій за регіонами України у 2014–2015 рр., %

Регіон	Темп зростання обсягу капітальних інвестицій		
	2014 р.	2015 р.	Темп зростання/зменшення за 2014–2015 рр.
Україна	75,9	98,3	-25,8
Вінницька	77,7	102,5	-19,8
Волинська	89,5	137,7	27,2
Дніпропетровська	80,2	98,2	-21,6
Донецька	44,0	41,1	-114,9
Житомирська	79,6	110,5	-9,9
Закарпатська	94,6	114,1	8,7
Запорізька	89,8	84,9	-25,3
Івано-Франківська	126,9	110,2	37,1
Київська	80,0	99,0	-21,0
Кіровоградська	78,9	101,6	-19,5
Луганська	39,2	26,1	-134,7
Львівська	88,5	106,5	-5,0
Миколаївська	67,4	126,1	-6,5
Одеська	67,3	79,6	-53,1
Полтавська	86,1	70,0	-43,9
Рівненська	80,7	126,9	7,6
Сумська	89,1	103,2	-7,7
Тернопільська	71,7	115,2	-13,1
Харківська	76,9	109,6	-13,5
Херсонська	86,1	119,4	5,5
Хмельницька	102,6	136,5	39,1
Черкаська	80,3	111,1	-8,6
Чернівецька	63,9	132,4	-3,7
Чернігівська	78,5	112,0	-9,5
м. Київ	83,3	108,8	-7,9

Джерело: складено авторами за даними [14].

Темп зростання обсягу експорту товарів за регіонами України у 2014–2015 рр.

Регіон	Темп зростання обсягу експорту товарів		
	2014 р.	2015 р.	Темп зростання/зменшення за 2014–2015 рр.
Україна	86,5	70,7	-42,8
Вінницька	109,3	114,1	23,4
Волинська	109,0	92,2	1,2
Дніпропетровська	89,5	73,0	-37,5
Донецька	67,7	44,0	-88,3
Житомирська	109,6	66,4	-24,0
Закарпатська	106,4	79,1	-14,5
Запорізька	101,4	78,6	-20,0
Івано-Франківська	103,4	76,5	-20,1
Київська	93,9	91,3	-14,8
Кіровоградська	95,7	49,5	-54,8
Луганська	53,7	13,6	-132,7
Львівська	101,1	92,4	-6,5
Миколаївська	84,5	87,2	-28,3
Одеська	109,3	97,1	6,4
Полтавська	80,0	69,7	-50,3
Рівненська	98,1	79,9	-22,0
Сумська	79,9	82,1	-38,0
Тернопільська	98,3	81,1	-20,6
Харківська	91,6	72,0	-36,4
Херсонська	97,5	66,2	-36,3
Хмельницька	103,6	79,3	-17,1
Черкаська	81,0	69,6	-49,4
Чернівецька	103,1	83,8	-13,1
Чернігівська	126,1	78,8	4,9
м. Київ	93,0	76,2	-30,8

Джерело: складено авторами за даними [14].

У цілому за 2014–2015 рр. (див. табл. 6) зниження темпу зростання обсягу експорту товарів в Україні склало 42,8%, зокрема, найбільше в Луганській області – на 132,7%, Донецькій – 88,3%, Кіровоградській – 54,8%, Черкаській – 49,4%, Сумській – 38,0%, Дніпропетровській – 37,5%, Харківській – 36,4%, Херсонській – 36,3%, Миколаївській – 28,3% та у м. Київ – 30,8%.

Основними причинами падіння зовнішньоекономічних показників є:

- ✦ зниження цін та попиту на світових ринках на експортноорієнтовану продукцію України (металургія, рослинництво);
- ✦ ускладнення політико-економічних стосунків з Росією, яка для значної кількості підприємств-експортерів (особливо в галузі машинобудування) була основним ринком збуту;
- ✦ негативні наслідки від заходів Національного Банку України з жорсткого регулювання та обмежень на валютному ринку країни.

Характерною рисою соціально-економічного розвитку регіонів України у 2014–2015 рр. було зменшення доходів населення та його купівельної спроможності. Так, у 2015 р. (табл. 7), зниження індексу реальної заробітної плати спостерігалося по всіх регіонах країни, середнє значення показника по Україні склало 79,8% (мінус 20,2%). Найбільше зниження показника відбулося в Луганській області – на 28,3%, Рівненській – 23,3%, Житомирській – 23,1%, Тернопільській – 22,8%, Харківській – 22,7%, Івано-Франківській – 22,3%, Хмельницькій – 22,2%, Київській – 22,0%, Чернівецькій – 21,9%, Черкаській – 21,8%, Херсонській – 21,7%, Сумській – 21,6%, Чернігівській – 21,3%, Дніпропетровській, Кіровоградській та Полтавській – по 21,2%, Волинській та Миколаївській – 21,1%, Львівській – на 20,6%.

У 2014 р. (див. табл. 7) індекс реальної заробітної плати також знизився по всіх регіонах країни, середнє значення показника по Україні склало 93,5% (мінус 6,5%). Найбільше зменшення показника – у Луганській області

Індекс реальної заробітної плати за регіонами України у 2014–2015 рр.

Регіон	Індекс реальної заробітної плати		
	2014 р.	2015 р.	Темп зростання/зменшення за 2014–2015 рр.
Україна	93,5	79,8	-26,7
Вінницька	94,9	81,3	-23,8
Волинська	93,5	78,9	-27,6
Дніпропетровська	97,1	78,8	-24,1
Донецька	89,4	89,6	-21,0
Житомирська	95,7	76,9	-27,4
Закарпатська	95,6	80,0	-24,4
Запорізька	96,6	80,8	-22,6
Івано-Франківська	95,2	77,7	-27,1
Київська	91,8	78,0	-30,2
Кіровоградська	94,8	78,8	-26,4
Луганська	86,4	71,7	-41,9
Львівська	93,3	79,4	-27,3
Миколаївська	95,8	78,9	-25,3
Одеська	93,2	80,6	-26,2
Полтавська	94,9	78,8	-26,3
Рівненська	93,9	76,7	-29,4
Сумська	94,8	78,4	-26,8
Тернопільська	95,1	77,2	-27,7
Харківська	93,9	77,3	-28,8
Херсонська	94,5	78,3	-27,2
Хмельницька	96,8	77,8	-25,4
Черкаська	93,7	78,2	-28,1
Чернівецька	93,2	78,1	-28,7
Чернігівська	94,9	78,7	-26,4
м. Київ	94,5	84,2	-21,3

Джерело: складено авторами за даними [14].

на 13,6%, Донецький – 10,6%, Київський – 8,2%, Одеський та Чернівецький – 6,8%, Львівський – 6,7%.

У цілому за 2014–2015 рр. (див. табл. 7) зменшення індексу реальної заробітної плати в Україні складало 26,7%, найбільше в Луганській області – на 41,9%, Київській – 30,2%, Рівненській – 29,4%, Харківській – 28,8%, Чернівецькій – 28,7%, Черкаській – 28,1%, Тернопільській – 27,7%, Волинській – 27,6%, Житомирській – 27,4%, Львівській – 27,3%, Херсонській – 27,2%, Івано-Франківській – на 27,1%.

Крім цього, протягом 2014–2015 рр. постійно відмічалося збільшення заборгованості з виплати заробітної плати, зокрема у 2015 р. зростання заборгованості по Україні складало 42,5% і відбулося в 14 регіонах. Найбільше в Луганській області – на 708,8%, Одеській – 131,0%, Закарпатській – 46,7%, Рівненській – 39,2%, Харківській – 40,8%, Волинській – 30,8%, Миколаївській – на 28,4%. Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року) в

Україні протягом 2014–2015 рр. зріс на 68,2%, зокрема у 2014 р. – на 24,9%, у 2015 р. – на 43,3%.

У 2015 р. за темпом зростання обсягу прямих іноземних інвестицій при середньому значенні показника по Україні 94,8% (падіння на 5,2%) усі регіони, крім Херсонської області (+1,2%), допустили падіння. Найбільше зниження відбулося по Черкаській області – на 31,2%, Сумській – 23,4%, Кіровоградській – 21,5%, Рівненській – 16,4%, Вінницькій – 16,1%, Донецькій – на 15,7%.

У 2014 р. темп зростання обсягу прямих іноземних інвестицій в Україні склав 80,5% (зниження на 19,5%), крім Івано-Франківській області (збільшення на 13,8%), у всіх регіонах відбулося зменшення, зокрема найбільше у Кіровоградській області – на 46,6%, Черкаській – 42,5%, Сумській – 37,4%, Донецькій – 29,9%, Житомирській – 26,4%, Луганській – 23,7%, Херсонській – на 23,5%.

Усього за 2014–2015 рр. обсяги прямих іноземних інвестицій зменшилися на 24,7%, зокрема найбільше у Черкаській області – на 73,7%, Кіровоградській – 68,0%, Сум-

ській – 60,8%, Донецькій – 44,9%, Житомирській – 39,2%, Вінницькій – 35,0%, Запорізькій – 31,7%, Луганській – 31,3%, Рівненській – 30,5%, Волинській – 28,9%, Тернопільській та Львівській – 28,4%, Харківській – 28,3%, Чернівецькій – 27,9%, Хмельницькій – 27,5%, Чернігівській – 26,8%, Київській – 25,8%, Миколаївській – на 24,8%.

Також слід зауважити, що за середнім показником питомої ваги валового регіонального продукту (далі – ВРП) у ВРП країни протягом 2010–2013 рр. [14] найвищим серед регіонів значенням традиційно відзначається м. Київ (більше 18%). Сумарно по 9 областях України (з урахуванням м. Київ) зазначений показник складає близько 68%, зокрема, за Дніпропетровською – 10,4%, Харківською – 5,8%, Одеською – 4,7%, Київською – 4,5%, Луганською та Львівською – 4,1%, Полтавською – 4,0%, на решту 18 регіонів припадає приблизно 32%. За показником ВРП в розрахунку на одну особу в Україні співвідношення між максимальним і мінімальним значенням у 2013 р. з м. Київ дорівнювало 7,2 разу, без м. Київ – 3,1 разу, що свідчить про дуже високу нерівномірність розвитку регіонів.

Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту (у цінах попереднього року, відсотків) протягом 2014–2015 рр. [14] демонструють негативні тенденції. Так, у 2014 р. має місце зменшення індексу на 6,6%, у 2015 р. – на 9,9%, у цілому за два роки падіння склало 16,5%.

Крім цього, для регіонів України характерним є невідповідність між рівнем ВРП на одну особу та станом соціальних показників, що формують якість життя населення та, врешті-решт, визначають привабливість регіону з точки зору можливості проживання. У регіонах-лідерах за значенням показників ВРП на одну особу, промислового виробництва, експорту мають місце серйозні соціальні проблеми, зокрема високий рівень смертності населення, еміграції, захворюваності, алкоголізму, злочинності, незадовільний стан навколишнього середовища. Такий показник соціального благополуччя, як індекс людського розвитку, є нижчим у промислово розвинених регіонах, ніж у регіонах із сільськогосподарською орієнтацією економіки, що дають менший внесок у ВВП країни та мають нижчі рівні доходів населення.

Необхідно звернути увагу на зростання чисельності безробітних в Україні особливо в посткризовий період, що характеризувався наявністю труднощів щодо працевлаштування жінок, осіб передпенсійного віку, молоді та сільських жителів. Це спонукало безробітних до пошуку роботи за кордоном, про що переконливо свідчить той факт, що Україна є одним із найбільших постачальників трудових іммігрантів, у тому числі нелегальних, до країн Європи.

Демографічна ситуація у країні протягом останнього десятиліття характеризувалася постійним скороченням чисельності населення, рівня народжуваності та тривалості життя людини. Найбільші темпи падіння показників населення спостерігалися в Сумській, Чернігівській, Кіровоградській, Донецькій, Луганській областях. Найгірший стан щодо природного скорочення населення є характерним для Донецької та Луганської

областей, а також для слабо урбанізованих областей, що спеціалізуються на сільськогосподарському виробництві – Чернігівської, Сумської, Полтавської та Черкаської областей. Складну демографічну ситуацію можна пояснити дією таких чинників, як загальна негативна тенденція скорочення народжуваності, а також екологічні та соціальні негаразди.

Важливою складовою рівня розвитку регіонів є людський капітал, під яким розуміється наявний демографічний потенціал, рівень освіченості, комбінація знань і навичок, мобільність трудових ресурсів. Як відомо, регіони України характеризуються наявністю висококваліфікованих кадрів, проте негативні демографічні тенденції перешкоджають ефективному використанню людського капіталу. Україна є одним із лідерів за показниками депопуляції населення, низької тривалості життя серед чоловіків, високого рівня захворюваності на пренативні хвороби, еміграції населення до інших країн.

Окрім зазначених вище тенденцій, головними рисами, які характеризують соціально-економічний розвиток регіонів України на сучасному етапі, є такі:

- ✦ подальше поглиблення нерівномірності розвитку регіонів, збільшення територій, що мають ознаки депресивного стану, та відсутність дієвих механізмів щодо їх подолання;
- ✦ зосередження економічної діяльності на обмежених кількості територій;
- ✦ відсутність належної доступності мешканців сільських територій до центрів надання соціальних та адміністративних послуг;
- ✦ зменшення темпів зростання економічних показників регіонів-лідерів і практично незмінний економічний стан решти регіонів;
- ✦ незадовільний рівень інвестиційної, інноваційної та підприємницької активності;
- ✦ посилення тенденції до моноспеціалізації у переважній більшості регіонів;
- ✦ маргіналізація територій, що спричинена низькою інтегрованістю простору та відсутністю можливостей розвитку для населення регіонів, віддалених від економічних центрів;
- ✦ невідповідність рівня соціального розвитку та якості життя населення регіону його економічному потенціалу.

ВИСНОВКИ

Представлений аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів дозволяє зробити такі основні висновки.

1. У цілому за 2014–2015 рр.:

- ✦ індекс обсягу сільськогосподарського виробництва в Україні зменшився на 2,6%, найбільше в Луганській області – на 42,4%, Донецькій – 42,1%, Одеській – 6,4%, Закарпатській – 5,0%, Київській – 4,9%, Чернівецькій – 4,7%, Миколаївській – 4,6%, Кіровоградській – на 4,1%;
- ✦ індекс промислової продукції в Україні знизився на 23,1%, зокрема найбільше в Луганській об-

- ласті більше, ніж у 2 рази, Донецькій на 66,1%, Харківській – 17,0%, Кіровоградській – 16,3%, Дніпропетровській – 15,4%, Черкаській – 14,5%, Закарпатській – 14,2% та у м. Київ – на 19,5%;
- ✦ зменшення індексу продукції будівництва в Україні склало 34,0%, найбільше в Луганській і Донецькій областях – більше, ніж у 2 рази, Київській – 38,1%, Херсонській – 36,2%, Черкаській – 36,0%, Рівненській – 30,6%, Житомирській – 30,0%, Чернівецькій – 27,9%, Одеській – 27,2%, Івано-Франківській – 25,0% та у м. Київ – 35,1%;
- ✦ зниження темпу зростання обсягу обороту роздрібною торгівлі в Україні склало 29,6%, зокрема в Луганській і Донецькій областях – більше, ніж у 2 рази, Одеській – 26,9%, Полтавській – 25,1%, Хмельницькій – 24,7%, Миколаївській – 23,4%, Запорізькій – 23,0%, Дніпропетровській – 20,9%, Харківській – 20,4%, Сумській – 19,1%;
- ✦ темп зростання обсягу капітальних інвестицій в Україні зменшення на 25,8%, зокрема найбільше в Луганській області – на 134,7%, Донецькій – 114,9%, Одеській – 53,1%, Полтавській – 43,9%, Запорізькій – 25,3%, Дніпропетровській – 21,6%, Київській – 21,0%, Вінницькій – 19,8%, Кіровоградській – на 19,5%;
- ✦ зниження темпу зростання обсягу експорту товарів в Україні склало 42,8%, зокрема найбільше в Луганській області – на 132,7%, Донецькій – 88,3%, Кіровоградській – 54,8%, Черкаській – 49,4%, Сумській – 38,0%, Дніпропетровській – 37,5%, Харківській – 36,4%, Херсонській – 36,3%, Миколаївській – 28,3% та у м. Київ – на 30,8%;
- ✦ зменшення індексу реальної заробітної плати в Україні склало 26,7%, найбільше в Луганській області – на 41,9%, Київській – 30,2%, Рівненській – 29,4%, Харківській – 28,8%, Чернівецькій – 28,7%, Черкаській – 28,1%, Тернопільській – 27,7%, Волинській – 27,6%, Житомирській – 27,4%, Львівській – 27,3%, Херсонській – 27,2%, Івано-Франківській – на 27,1%;
- ✦ обсяги прямих іноземних інвестицій зменшилися на 24,7%, зокрема найбільше у Черкаській області – на 73,7%, Кіровоградській – 68,0%, Сумській – 60,8%, Донецькій – 44,9%, Житомирській – 39,2%, Вінницькій – 35,0%, Запорізькій – 31,7%, Луганській – 31,3%, Рівненській – 30,5%, Волинській – 28,9%, Тернопільській та Львівській – 28,4%, Харківській – 28,3%, Чернівецькій – 27,9%, Хмельницькій – 27,5%, Чернігівській – 26,8%, Київській – 25,8%, Миколаївській – на 24,8%;
- ✦ індекс споживчих цін (до грудня попереднього року) в Україні протягом 2014–2015 рр. зріс на 68,2%, зокрема у 2014 р. на 24,9%, у 2015 р. на 43,3%;
- ✦ протягом 2014–2015 рр. індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту (у цінах попереднього року, відсотків) демонструє негативні тенденції, у цілому за два роки падіння

склало 16,5%, зокрема у 2014 р. – 6,6%, у 2015 р. – 9,9%.

2. Враховуючи вищенаведене, для вирішення питань, пов'язаних зі стабілізацією соціально-економічного розвитку регіонів України та проблемних територій, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, іншим органам влади, місцевого самоврядування, із залученням наукових організацій та експертів необхідно забезпечити розробку та прийняття нормативно-правових актів щодо:

- ✦ модернізація системи повноважень, розмежування функцій центральних та місцевих органів виконавчої влади з метою створення сприятливих умов щодо державного регулювання регіонального розвитку на всіх ієрархічних рівнях адміністративно-територіального устрою;
- ✦ визначення конкретних ресурсів та відповідальних за реалізацію державної регіональної політики, забезпечення фінансової спроможності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- ✦ створення системи моніторингу, аналізу, оцінки та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів та територій;
- ✦ створення системи коротко-, середньо- та довгострокового прогнозування соціально-економічного розвитку країни, регіонів та територій, з урахуванням особливостей та специфіки власного регіонального потенціалу, системи формування пріоритетних напрямів розвитку, у тому числі для подолання надмірних диспропорцій окремих адміністративно-територіальних одиниць, зокрема сільських та депресивних територій;
- ✦ розробки конкретних механізмів реалізації регіональної політики, стратегій розвитку по забезпеченню сприятливих умов та стимулів для реалізації власного потенціалу розвитку та подолання соціально-економічних проблем регіонів та територій;
- ✦ ідентифікації проблемних регіонів України та визначення пріоритетних напрямів їх розвитку, зокрема за рахунок створення та функціонування «точок зростання» в них, визначення конкретних ресурсів та механізмів державної підтримки проблемних (депресивних) територій;
- ✦ створення базового рівня адміністративно-територіальних одиниць, наділених реальними повноваженнями у сфері управління територіальним розвитком;
- ✦ створення механізму фінансового забезпечення розвитку регіонів у напрямку заміщення політики дотаційного вирівнювання заходами щодо зміцнення конкурентоспроможності територій, недопущення відпливу капіталу, заохочення в розширенні економічної активності, стимулювання розвитку за рахунок власного потенціалу;

- ✦ створення фондів регіонального розвитку за пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку регіонів України;
- ✦ створення стимулів щодо активізації міжрегіонального співробітництва;
- ✦ розробки, впровадження та забезпечення високих стандартів якості життя населення, з визначенням конкретних механізмів та ресурсів їх реалізації.

Для реалізації поставлених задач внести відповідні зміни до Конституції України, Законів України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про транскордонне співробітництво», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про Генеральну схему планування території України», «Про засади державної регіональної політики», Бюджетного та Податкового Кодексів та інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, а також міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Долішній М. І.** Регіональна політика на рубежі XX – XXI століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 514 с.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
3. **Долішній М.** Регіональна політика та механізм її реалізації / М. Долішній, С. Злупко, С. Писаренко / Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. досліджень. – К.: Наукова думка, 2003. – 503 с.
4. **Варналій З. С.** Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / З. С. Варналій, А. І. Мокій, О. Ф. Новікова [та ін.]; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
5. **Кизим Н. А.** Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны: монография / Н. А. Кизим, В. В. Узунов. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2007. – 204 с.
6. **Кизим Н. А.** Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментарий оценки: монография / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х.: ФЛП Либуркина Л. М.; ИД «ИНЖЭК», 2011. – 200 с.
7. Региональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН / Отв. ред. А. В. Кузнецов. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 230 с.
8. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід. – Вид. 2-е, доп. / За заг. ред. А. Ткачука. – К.: Леста, 2011. – 260 с.
9. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.
10. **Ярошенко І. В.** Аналіз соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країн Європейського Союзу / І. В. Ярошенко // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 45–53.
11. **Ярошенко І. В.** Проблеми питання реалізації реформи децентралізації влади в Україні / І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 177–187.
12. **Ярошенко І. В.** Проблеми питання соціально-економічного розвитку регіонів України та пропозиції щодо їх вирішення в контексті реформи децентралізації влади / І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Бізнес Інформ. – 2015. – № 12. – С. 105–115.
13. Офіційний веб-сайт «Державний комітет статистики України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
14. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/rezultati-realizatsiyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-politiki/rejtingova-otsinka-za-2015-rik-prezentatsiyi-materiali/>

REFERENCES

- Boryslavska, O. et al. *Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeyskykh krain ta perspektyvy Ukrainy* [Decentralization of public power: European experience and prospects of Ukraine]. Kyiv: Sofia, 2012.
- Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety* [State regional policy of Ukraine: peculiarities and strategic priorities]. Kyiv: NISD, 2007.
- Dolishnii, M., Zlupko, S., and Pysarenko, S. *Rehionalna polityka ta mekhanizm yii realizatsii* [Regional policy and mechanism for its implementation]. Kyiv: Naukova dumka, 2003.
- Dolishnii, M. I. *Rehionalna polityka na rubezhi XX–XXI stolit: novi priorytety* [Regional policy at the turn of XX–XXI centuries: new priorities]. Kyiv: Naukova dumka, 2006.
- Kizim, N. A., and Uzunov, V. V. *Programmno-tselevoy podkhod k gosudarstvennomu upravleniyu sotsialnoy napryazhennostyu v regionakh strany* [Program and target approach to public management of social tension in the regions of the country]. Kharkiv: INZHEK, 2007.
- Kizim, N. A., Rayevneva, E. V., and Bobkova, A. Yu. *Neravnomernost regionalnogo razvitiya v Ukraine: teoretiko-metodicheskiye osnovy i instrumentariy otsenki* [The uneven regional development in Ukraine: theoretical and methodological foundations and tools of assessment]. Kharkiv: FLP Liburkina L. M.; ID «INZHEK», 2011.
- Oftsiniy veb-sait «Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy». <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Oftsiniy sait Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budyvnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy. <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/rezultati-realizatsiyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-politiki/rejtingova-otsinka-za-2015-rik-prezentatsiyi-materiali/>
- Regionalnaya politika stran YeS* [Regional policy of the EU]. Moscow: IMEMO RAN, 2009.
- Rehionalna polityka: pravove rehuliyuvannya. Svitoviy ta ukrain-skyi dosvid* [Regional policy: the legal regulation. World and Ukrainian experience]. Kyiv: Lesta, 2011.
- Varnalii, Z. S. et al. *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2005.
- Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. "Problemnyi pytannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy ta propozytsii shchodo yikh vyrishennia v konteksti reformy detsentralizatsii vlady" [Problematic issues of socio-economic development of regions of Ukraine and proposals for their solution in the context of the reform of decentralization of power]. *Biznes Inform*, no. 12 (2015): 105-115.
- Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. "Problemnyi pytannia realizatsii reformy detsentralizatsii vlady v Ukraini" [Problematic issues of implementation of the reform of decentralization of power in Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2015): 177-187.
- Yaroshenko, I. V. "Analiz sotsialno-ekonomichnoho rozvytku problemnykh rehioniv krain Yevropeiskoho Soiuzu" [Analysis of socio-economic development of problematic regions of the European Union countries]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2014): 45-53.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТУ СИСТЕМИ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИРОБНИЦТВА КОКСУ

© 2016 МАГОМЕДОВ М. С.

УДК 658.1

Магомедов М. С. Теоретико-методологічне забезпечення формування інструменту системи адаптивного управління якістю виробництва коксу

Метою статті є визначення теоретичних і методичних засад формування інструменту системи адаптивного управління якістю виробництва коксу в умовах нестабільного зовнішнього та внутрішнього середовища. Проаналізовано сучасний стан розвитку металургійного та коксохімічного виробництва в Україні. Обґрунтовано актуальність та запропоновано кібернетично-логістичний підхід до формування інструменту системи адаптивного управління якістю виробництва коксу. Цей підхід базується на використанні шести контурів управління, за допомогою яких здійснюються дослідження особливостей сировинної бази, технології виробництва коксу, його післяпечної обробки, а також оперативного управління доходом коксохімічного підприємства та матеріальним забезпеченням вугіллям по марках та постачальниках. Запропоновано проводити оперативне управління за допомогою задач лінійного програмування, які вирішуються стандартною програмою Microsoft Excel 2003.

Ключові слова: система адаптивного управління, інструмент управління, контур управління, коксохімічні підприємства, якість коксу, лінійне програмування.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Формул:** 2. **Бібл.:** 9.

Магомедов Муса Сергєєвич – Генеральний директор ПАТ «Авдієвський коксохімічний завод», здобувач, кафедра організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалия, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: vitacherepanova@mail.ru

УДК 658.1

UDC 658.1

Магомедов М. С. Теоретико-методологическое обеспечение формирования инструмента системы адаптивного управления качеством производства кокса

Magomedov M. S. The Theoretical-Methodological Support of the Formation of a Tool for the System for Adaptive Management of the Coke Quality

Целью статьи является определение теоретических и методических основ формирования инструмента системы адаптивного управления качеством производства кокса в условиях нестабильной внешней и внутренней среды. Проанализировано современное состояние развития металлургического и коксохимического производства в Украине. Обоснована актуальность и предложены кибернетическо-логистический подход к формированию инструмента системы адаптивного управления качеством производства кокса. Этот подход базируется на использовании шести контуров управления, с помощью которых осуществляются исследования особенностей сырьевой базы, технологии производства кокса, его послепечной обработки, а также оперативного управления доходом коксохимического предприятия и материальным обеспечением углём по маркам и поставщикам. Предложено проводить оперативное управление с помощью задач линейного программирования, которые решаются стандартной программой Microsoft Excel 2003.

The article is aimed at definition of the theoretical-methodical foundations in terms of formation of a tool for the system for adaptive management of the coke quality in the conditions of both the external and the internal unstable environment. The current status of development of both the metallurgical and the coke production in Ukraine has been analyzed. The actuality has been substantiated and the cybernetic-logistic approach to the tool building in the adaptive system for quality management of coke production has been proposed. This approach is based on the use of six control paths by means of which researches on features of the raw materials base, technology of coke production, the post-stove processing of coke, as well as operational management of a coke-chemical enterprise and the logistics supply with coal by brands and suppliers is carried out. It has been suggested to conduct the operational management by using the linear programming tasks, which are solved by means of the standard Microsoft Excel 2003 software.

Ключевые слова: система адаптивного управления, инструмент управления, контур управления, коксохимические предприятия, качество кокса, линейное программирование.

Keywords: adaptive management system, management tool, control path, coke-chemical enterprises, quality of coke, linear programming.

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Формул:** 2. **Библ.:** 9.

Fig.: 5. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 9.

Магомедов Муса Сергєєвич – Генеральный директор ОАО «Авдеевский коксохимический завод», соискатель, кафедра организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалия, 21, Харьков, 61002, Украина)

Magomedov Musa S. – General Director of JSC «Avdiivka coke plant», Applicant, Department of the Organization of Production and Management Personnel, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (21 Bahaliia Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: vitacherepanova@mail.ru

E-mail: vitacherepanova@mail.ru

Як визначають керівники металургійних підприємств та вчені, чия наукова діяльність пов'язана з металургійним виробництвом, «всі замітники коксу в доменній печі виконують лише функції джерела та відновника. Кокс як розпушувач на даному етапі розвитку науки і техніки замінити нічим» [1, с. 42].

Аналіз динаміки виробництва коксу в Україні показав, що обсяг його реалізації зростає з 2001 по 2011 рр. Починаючи з 2012 р., спостерігається падіння обсягів реалізації цієї продукції. У 2014 р. її обсяг був на рівні 2005–2006 рр. За даними звіту «Укркокс» за 2014 р., «ви-

робництво основних видів коксохімічної продукції (без урахування КХП ПАТ МК «Азовсталь» і КХП ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг») становило: коксу валового 6% вологості – 10835,3 тис. т, металургійного коксу – 9095,2 тис. т, кам'яновугільної смоли – 463,2 тис. т [2]. Таке становище негативно сказалося на виробництві сталі, металопрокату, чавуну. Так, у січні – жовтні 2015 р. виробництво сталі скоротилося на 18,4% – до 19,117 млн т; виробництво загального металопрокату скоротилося на 18,6% – до 16,7 млн т; виплавка чавуну зменшилася на 15,6% – до 18,065 млн т [3].

Для подальшого розвитку промисловості України, у тому числі металургійного виробництва як основи машинобудування, а також враховуючи те, що вугілля є найважливішою сировиною для виробництва коксу, яке у теперішній час є дефіцитним для України, необхідно розробити науково-практичний підхід до формування інструменту управління, за допомогою якого можна швидко оцінити адаптивні можливості коксохімічного підприємства до змін у зовнішньому, внутрішньому, конкурентному та інших середовищах та прийняти вірне управлінське рішення стосовно якості виробництва коксу, його обсягів, закупівлі вугілля потрібної марки за доступною ціною та інше.

Проблеми формування інструментів системи адаптивного управління розглядалися в працях Г. В. Бушмелевої [6, с. 28], О. В. Кулагіної [7], Г. В. Бережнова [7, 8], Ю. Даум [9] та ін.

Мета роботи полягає у визначенні теоретичних і методичних засад формування інструменту системи адаптивного управління якістю виробництва коксу в умовах нестабільного середовища.

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, методи наукових досліджень.

При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення, економіко-математичного моделювання.

Ефективність діяльності вітчизняних металургійних підприємств залежить від кількості та якості доменного коксу, тому першочерговим завданням для КХП є налагодження виробництва коксу якомога вищої якості. Державне підприємство «Український державний науково-дослідницький вуглехімічний інститут (УХІН)» розробляє технічні характеристики коксу за марками, які відрізняються від зарубіжних аналогів по деяких позиціях. У табл. 1 наведено порівняльну характеристику вітчизняного коксу та коксу, виробленого світовими виробниками, з якої видно, що по якісних характеристиках коксу, по параметрах коксування, по якості вугільної шихти вітчизняні виробники відстають від зарубіжних. Отже, основною проблемою для КХП є перехід на виробництво коксу поліпшеної якості.

З цією метою запропоновано сформувати інструмент адаптивного управління якістю виробництва коксу. При цьому доцільно враховувати, що якісні показники залежать від якості вугілля, від шахт, з яких воно постачається; від складу шихти та технології коксування; від після пічної обробки коксу. Ці техніко-технологічні умови постійно змінюються, оскільки по-перше, наука не стоїть на місці, а по-друге – кількість вітчизняного вугілля, придатного для виробництва коксу, – скорочується, а якість його – погіршується. Тому обсяги імпортованого вугілля з кожним роком зростають.

Таблиця 1

Властивості коксу, вугільних шихт та головні технологічні параметри коксування [1, с. 43]

Показники та одиниці виміру	Чисельні значення	
	Україна (типове вугілля)	Провідні світові виробники
Кокс		
Реакційна здатність CRI , %	8,5–9,0	< 8,5
Після реакційна міцність CSR , %	< 2,5	< 1,0
Механічна міцність в мікум-барабані, %:		
M_{40}	29–32	< 27
M_{10}	14–18	14–16
Зольність сухої маси A^d , %	0,25–0,35	< 0,16
Сірчистість загальна сухої маси S^d , %	< 1,0	> 1,2
Сірчистість загальна сухої маси S^d , %	0,25–0,35	< 0,15
Вихід летких речовин з сухої знезоленої маси V^{daf} , %	< 1	< 1
Параметри коксування		
Кінцева температура, °C	> 1000	> 1000
Швидкість коксування, мм/годину	< 28	< 24
Вугільна шихта		
Зольність сухої маси A^d , %	35–40	< 30
Сірчистість загальна сухої маси S^d , %	45–50	> 60
Вихід летких речовин з сухої знезоленої маси V^{daf} , %		
Товщина пластичного шару U , мм	68–70	> 80
Основність золи	7–8	< 7
Середній довільний показник відбутку вітрініту R^o , %	< 12	< 11
Показник неоднорідності шихти за стадіями метаморфізму вітрініту G_R , %	< 2	< 1
Вихід летких речовин з сухої знезоленої маси V^{daf} , %	< 1	< 1

За даними Міненерговугілля, у 2015 р. обсяг видобутку вугілля в Україні склав 39 746,1 тис. т, що на 38,8% менше порівняно з 2014 р., у т. ч. вугледобувними підприємствами, що належать до сфери управління профільного міністерства, – 6,742 млн т, що на 62% менше порівняно з 2014 р.

Найбільшими ж постачальниками вугілля для України у 2015 р. були Росія, США і Казахстан. Загальний обсяг поставленої в країну продукції за минулий рік – 14,598 млн т на загальну суму \$1,632 млрд [4]. На рис. 1 представлено динаміку постачання коксівного вугілля на КХЗ України з виділенням імпортного вугілля.

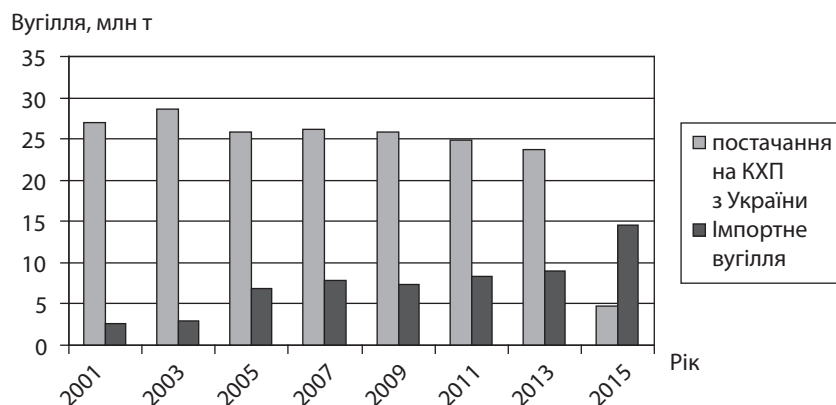

Рис. 1. Динаміка постачання коксівного вугілля на КХЗ України з виділенням імпортного вугілля

Джерело: складено автором.

Динаміка постачання коксівного вугілля свідчить про те, що у 2015 р. імпортне вугілля за обсягом постачання набагато перевищує вітчизняне.

Таким чином, запропонований інструмент САУ з управління якістю виробництва коксу складається з шести контурів управління.

У великому економічному довіднику поняття «контур» трактується як «...замкнута сукупність елементів системи управління. У контурі управління кожен елемент системи впливає на подальший і отримує, в свою чергу, вплив від попереднього. Вплив здійснюється з інформаційних каналів. Система управління може містити один або кілька каналів управління» [5].

Запропонований інструмент складається з шести контурів (рис. 2). Він базується на використанні двох підходів одночасно – кібернетичного, оскільки ця система є відкритою і знаходиться в постійному динамічному процесі, а також логістичного, оскільки вона передбачає організацію ефективної системи постачання вугілля, тобто організацію логістики на КХП.

Перший контур – *інформаційно-аналітичний* – дозволяє визначити показники якості сировини та коксу, проаналізувати технології виробництва коксу, що існують та використовуються, а також встановити завдання для покращення якості коксу.

Другий контур – *інформаційно-дослідницький* – дозволяє встановити показники раціональної сировинної бази для виробництва коксу поліпшої якості.

Третій контур – *інформаційно-технологічний* – дозволяє визначити раціональну технологію виробництва коксу поліпшеної якості.

Четвертий контур – *механіко-технологічний* – дозволяє проводити оцінювання якості виробництва коксу за механічними даними та проводити коригування його післяпичної обробки.

П'ятий контур – *прогнозно-контрольний* – дозволяє за допомогою моделі розрахувати оцінити якість вугілля, шихти та коксу за встановленими показниками, а також прогнозувати обсяги реалізації коксу та супутньої продукції (газ коксовий, горішок коксовий, дріб'язок коксовий, шлам коксовий).

Шостий контур – *інформаційно-логістичний* – дозволяє розробити системи логістичного забезпечення виробництва коксу.

Розроблений інструмент управління було апробовано на двох підприємствах – ПАТ «Авдієвський КХЗ» і ПАТ «Запоріжжкокс». Розглянемо формування п'ятого та шостого контурів для ПАТ «Авдієвський КХЗ». Дане підприємство виробляє два сорти коксу – КДМ-1 (поліпшеної якості) та КДМ-2 (кокс рядовий). При цьому схема виробництва коксу має такий вигляд (рис. 3).

Підприємство одержує вугілля різних марок (Г, Ж, КЖ, К), а також концентрат. Рядове вугілля потребує збагачення (ОС + КС та ін.). Цей процес називається присадкою. На основі проведеного аналізу даних про виробництво коксу за три роки помісячно розраховано витратні коефіцієнти на виробництво двох марок коксу – КДМ-1, КДМ-2 – по марках вугілля:

$$2961,66x_1 + 2225,46x_2 \rightarrow \max \quad (1)$$

при обмеженнях:

$$\begin{cases} 0,475x_1 + 0,412x_2 \leq 122884 \\ 0,244x_1 + 0,044x_2 \leq 48809 \\ 0,086x_2 \leq 6017 \\ 0,416x_1 + 0,731x_2 \leq 136731 \\ 0,084x_1 + 0,093x_2 \leq 25021. \end{cases}$$

Запропоновану модель розраховано за допомогою стандартної програми Microsoft Excel 2003. Результати дослідження показано на рис. 4.

Таким чином, за допомогою цієї моделі ПАТ «Авдієвський КХЗ» може оперативно розраховувати макси-

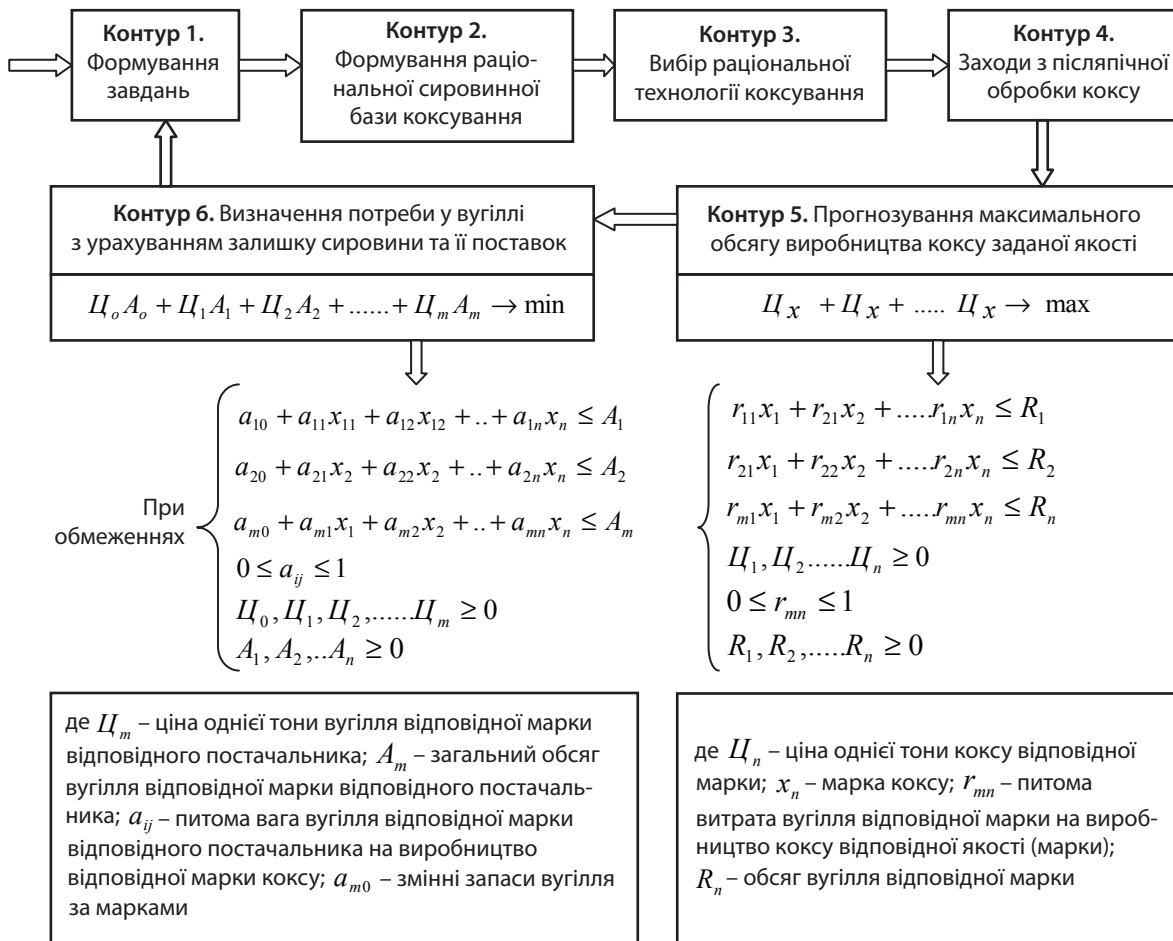

Рис. 2. Кібернетично-логістичний підхід формування інструменту САУ з управління якістю виробництва коксу

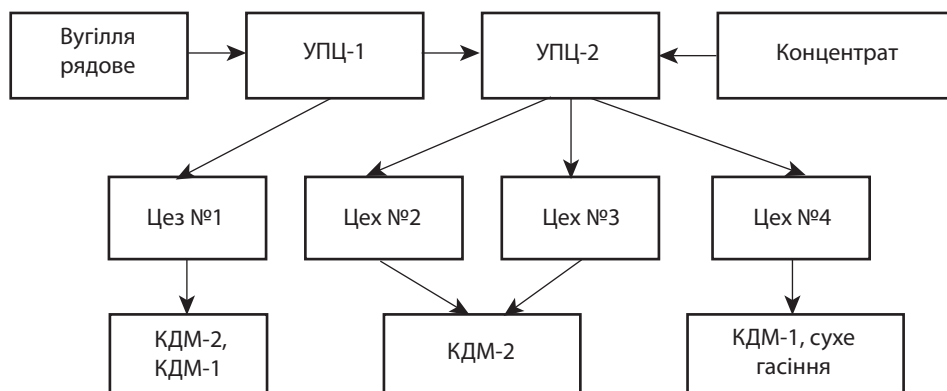

Рис. 3. Схема виробництва коксу на ПАТ «Авдіївський КХЗ»

мальний дохід, який він одержить від реалізації коксу двох марок – КДМ-1 та КДМ-2 за один місяць відповідної якості – рядовий кокс і кокс поліпшеної якості.

Другий етап – розрахунок потреби у постачанні вугілля, необхідного для виробництва розрахованого обсягу. При цьому необхідно враховувати марки вугілля, залишки на початок та кінець періоду (місяць), ціну однієї тонни вугілля по марках та постачальниках. Ця задача є також задачею лінійного програмування на розподілення ресурсів, але вона складається з декількох ітерацій, на кожній визначається обсяги вугілля відповідної марки (Г, Ж, КЖ, К, ОС + КС, тощо). У загальному вигляді вона запишеться таким чином:

$$11814,12 + 833,76A_1 + 800,24A_2 + 800A_3 + 880,40A_4 + 788,08A_5 + 769,28A_6 \rightarrow \min \quad (2)$$

при обмеженнях:

$$\begin{cases} (13446 - 13971,87) + a_{11}x_1 + a_{21}x_2 \leq 36094 \\ (360 - 0) + a_{21}x_1 + a_{22}x_2 \leq 611 \\ (16250 - 0) + a_{31}x_1 + a_{32}x_2 \leq 24142 \\ (4180 - 2011,05) + a_{41}x_1 + a_{42}x_2 \leq 9168 \\ (6007 - 12445,97) + a_{51}x_1 + a_{52}x_2 \leq 30866. \end{cases}$$

Запропонована модель розрахована за допомогою стандартної програми Microsoft Excel 2003. Резуль-

	A	B	C	D
1				
2		КДМ 1	КДМ 2	
3	Цена	2961,66	2225,46	Доход
4	Объём производства	187420,22	69965,11628	710779551,1
5				
6		Норма затрат по коксу		Потребные
7	Марка угля	КДМ1	КДМ 2	запасы
8	Г	0,475	0,412	122884
9	Ж	0,244	0,044	48809
10	ЮЖ	0	0,086	6017
11	К	0,416	0,731	136731
12	ОС (КО+КС)	0,084	0,093	25021
13				
14	Використовано ресурсів			Потребные запасы
15	Г	117850,23	<=	122884
16	Ж	48809	<=	48809
17	ЮЖ	6017	<=	6017
18	К	129111,31	<=	136731
19	ОС (КО+КС)	22250,055	<=	25021

Рис. 4. Розрахунок максимізації доходу ПАТ «Авдієвський КХЗ»

тати дослідження показано на рис. 5. У результаті вирішення даної задачі КХП мають можливість здійснювати розрахунки обсягів виробництва коксу різних марок, закупівлі вугілля у різних постачальниках, а також визначати обсяг збагачення вугілля, що направляється на виробництво двох видів коксу. Як видно з рис. 4 і рис. 5, обидві моделі мають зв'язок через розрахунок максимального доходу підприємства.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Інструмент САУ з управління якістю виробництва коксу складається з шести контурів управління: інформаційно-аналітичний, інформаційно-технологічний, формування раціональної технології та заходів з післяпічної обробки коксу, а також з контурів «Прогнозування максимального обсягу виробництва коксу заданої якості» та «Визначення потреби у вугіллі з урахуванням залишку сировини та її поставок».

2. Мета формування та використання даного інструменту САУ полягає в побудові бази даних щодо якості вугілля з різних вітчизняних шахт, використанні раціональної технології коксування відповідно до властивостей вугілля та шихти, а також до умов післяпічної обробки.

3. Розроблено економіко-математичну модель прогнозування максимального доходу КХП при зазначених витратних коефіцієнтах по марках вугілля й збагачення та визначення потреби у вугіллі по марках і постачаль-

никах. За її допомогою можна здійснювати оперативне планування виробництва коксу з урахуванням якісних характеристик і розраховувати необхідні закупки вугілля різних марок у різних постачальників, враховуючи залишки на початок та кінець періоду та ціни. Задачі є задачами лінійного програмування і вирішуються за допомогою Microsoft Excel 2003.

4. Запропонований інструмент САУ з управління якістю КХП дозволить приймати рішення щодо формування шихти, виробництва коксу різних сортів та післяпічної його обробки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ресурсозберігаючі технології металургійного виробництва на основі використання українського вугілля: монографія / С. Л. Ярошевський, А. В. Ємченко, І. В. Шульга та ін. – Х.: Контраст, 2012. – 204 с.
2. Итоги работы коксохимических предприятий и производств Украины в 2014 году. – Днепропетровск: Украинская научно-промышленная ассоциация «Укркокс», 2015. – 76 с.
3. Выплавка стали в Украине вновь падает // «UAProm. INFO» от 2 ноября 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaprom.info/news/147981-vyplavka-stali-ukraine-vnovpadaet.html>
4. Водобуток вугілля в Україні за рік скоротився в 1,6 разу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/01/11/575996/>
5. Большой экономический словарь: 25000 терминов [Електронний ресурс] / [Авт. и сост. А. Н. Азрилян и др.]; под ред. А. Н. Азрильяна. – М.: Институт новой экономики, 2004. – 1376 с. – Режим доступу: http://big_economic_dictionary.academic.ru/6683

45

ЕКОНОМІКА

6. Бушмелева Г. В. Ресурсно-факторное адаптивное управление промышленными предприятиями в конкурентной среде : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Г. В. Бушмелева ; Ижевский гос. технич. университет. – Ижевск, 2012. – 47 с.

7. Кулагина Е. В. Инструменты и методы, обеспечивающие устойчивость предприятия [Электронный ресурс] / Е. В. Кулагина, Г. В. Бережнов // Журнал научных публикаций для аспирантов и докторантов, 2008. – № 18. – Режим доступа : <http://jurnal.org/articles/2008/ekon18.html>

8. Бережнов Г. В. Инструменты управления развитием предприятия / Г. В. Бережнов // Российское предпринимательство. – 2003 – № 11 (47). – С. 34–39.

9. Даум Ю. Новые методы и инструменты управления предприятием [Электронный ресурс] / Ю. Даум. – Режим доступа : http://www.12manage.com/methods_fraser_beyond_budgeting_ru.html

Науковий керівник – Черепанова В. О., кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри організації виробництва та управління персоналом НТУ «Харківський політехнічний інститут»

REFERENCES

Azriliyan, A. N. et al. "Bolshoy ekonomicheskii slovar" [Great Dictionary of Economics]. http://big_economic_dictionary.academic.ru/6683

Bushmeleva, G. V. "Resursno-faktornoye adaptivnoye upravleniye promyshlennymi predpriyatiyami v konkurentnoy srede" [Resource-factor adaptive control of industrial enterprises in the

competitive environment]. *Avtoref. dis. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.05*, 2012.

Berezhnov, G. V. "Instrumenty upravleniya razvitiyem predpriyatiya" [Tools management software development]. *Rossiyskoye predprinimatelstvo*, no. 11 (47) (2003): 34-39.

Daum, Yu. "Novyye metody i instrumenty upravleniya predpriyatiyem" [New techniques and business management tools]. http://www.12manage.com/methods_fraser_beyond_budgeting_ru.html

Itogi raboty koksokhimicheskikh predpriyatiy i proizvodstv Ukrainy v 2014 g. [The outcome of the by-product coke enterprises and production in Ukraine in 2014]. Dnepropetrovsk: Ukrainskaya nauchno-promyshlennaya assotsiatsiya «Ukrkoks», 2015.

Kulagina, E. V., and Berezhnov, G. V. "Instrumenty i metody, obespechivayushchiye ustoychivost predpriyatiya" [Tools and methods to ensure sustainability of the enterprise]. *Zhurnal nauchnykh publikatsiy dlya aspirantov i doktorantov*. <http://jurnal.org/articles/2008/ekon18.html>

"Vyplavka stali v Ukraine vnov padayet" [Steel production falls again in Ukraine]. UAProm. INFO. <http://uaprom.info/news/147981-vyplavka-stali-ukraine-vnov-padaet.html>

"Vydobutok vuhillia v Ukraini za rik skorotyvsia v 1, 6 razu" [Coal mining in Ukraine for the year decreased by 1.6 times]. <http://www.epravda.com.ua/news/2016/01/11/575996/>

Yaroshevskiy, S. L. et al. *Resursozberihaiuchi tekhnologii metalurhiinoho vyrobnytstva na osnovi vykorystannia ukrainskoho vuhillia* [Resource-saving technologies of metallurgical production on the basis of Ukrainian coal]. Kharkiv: Kontrast, 2012.

ЗАГАЛЬНА МОДЕЛЬ ЦІНОУТВОРЕННЯ КРЕДИТНОГО ТА ДЕПОЗИТНОГО ПРОДУКТІВ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ ЗА УМОВИ ВИПАДКОВОГО ЗАПІЗНЕННЯ ПРИ ПОВЕРНЕННІ КРЕДИТІВ

© 2016 ДРОЗД А. О., КАПУСТЯН В. О.

УДК 336.71

Дрозд А. О., Капустян В. О. Загальна модель ціноутворення кредитного та депозитного продуктів комерційного банку за умови випадкового запізнення при поверненні кредитів

У статті розглядається питання врахування можливого невчасного повернення кредитів у процесі ціноутворення кредитного та депозитного продуктів комерційного банку. Через складність цієї задачі в літературі зазвичай використовується більш узагальнений показник – кредитний ризик, що не дає достатньої деталізації для врахування впливу запізнення при поверненні кредитів. Тому була побудована загальна модель, що враховує випадкове запізнення при поверненні кредитів та депозитів. Для цього сформульовано ряд припущень моделі, розкрито механізми повернення кредитів та депозитів та обґрунтовано вибір формульного запису для них. З використанням таких вхідних та вихідних потоків, на основі потокової моделі, було запропоновано загальну модель комерційного банку, що дозволяє: врахувати випадкове запізнення при поверненні кредитів та депозитів; обирати різні функції попиту на кредити та пропозиції депозитів; проводити моделювання з фіксованим запізненням (як частковий випадок) та з випадковим запізненням; використовувати різні критерії ціноутворення; знаходити оптимальні кредитну та депозитну ставку за умови запізнення при поверненні кредитів шляхом чисельного моделювання.

Ключові слова: банк, модель банку, кредити, депозити, ціноутворення кредитів, ціноутворення депозитів, оптимальне ціноутворення, запізнення при поверненні кредитів.

Формул: 7. **Бібл.:** 21.

Дрозд Андрій Олександрович – аспірант кафедри математичного моделювання економічних систем, Національний технічний інститут України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: andriydrozd@gmail.com

Капустян Володимир Омелянович – доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри математичного моделювання економічних систем, Національний технічний інститут України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна).

E-mail: kapustyanv@ukr.net

УДК 336.71

UDC 336.71

Дрозд А. А., Капустян В. Е. Общая модель ценообразования кредитного и депозитного продуктов коммерческого банка при условии случайного запаздывания при возвращении кредитов

В статье рассматривается вопрос учёта возможного несвоевременного возврата кредитов в процессе ценообразования кредитного и депозитного продуктов коммерческого банка. Из-за сложности этой задачи в литературе обычно используется более общий показатель – кредитный риск, который не даёт достаточной детализации для учёта влияния запаздывания при возврате кредитов. Поэтому была построена общая модель, которая учитывает случайное запаздывание при возврате кредитов и депозитов. Для этого сформулирован ряд допущений модели, раскрыты механизмы возврата кредитов и депозитов и обоснован выбор формульного запису для них. С использованием таких входящих и исходящих потоков, на основе потоковой модели, была предложена общая модель коммерческого банка, которая позволяет: учитывать случайное запаздывание при возврате кредитов и депозитов; выбирать разные функции спроса на кредиты и предложения депозитов; проводить моделирование с фиксированным запаздыванием (как частный случай) и со случайным запаздыванием; использовать разные критерии ценообразования; находить оптимальные кредитную и депозитную ставки при условии запаздывания при возврате кредитов путём численного моделирования.

Ключевые слова: банк, модель банка, кредиты, депозиты, ценообразование кредитов, ценообразование депозитов, оптимальное ценообразование, максимизация капитала.

Формул: 7. **Библ.:** 21.

Дрозд Андрей Александрович – аспирант кафедры математического моделирования экономических систем, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: andriydrozd@gmail.com

Капустян Владимир Емельянович – доктор физико-математических наук, профессор, заведующий кафедрой математического моделирования экономических систем, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: kapustyanv@ukr.net

Droz A. O., Kapustyan V. E. A General Model of Pricing of Loan and Deposit Products by Commercial Bank Subject to Stochastic Lag In Returning Loans

The article considers the issue of accounting for the possible delays in returning loans within the process of pricing the loan and deposit products of commercial bank. According to the complexity of this task, the literature commonly uses the more general indicator – credit risk, which does not give sufficient detail to account for the influence of lag when returning loans. Thus a general model has been built, which takes account of stochastic lag in returning loans and deposits. To this end, a number of model assumptions has been formulated, the mechanisms of return of loans and deposits have been disclosed and the choice of formula writing for them has been substantiated. Using such incoming and outgoing flows, based on the flow model, a general model for commercial bank has been proposed that provides to: consider the stochastic lag when returning loans and deposits; choose different demand functions for loans and deposit offerings; conduct simulations with a fixed delay (as a special case) and with a random delay; use different pricing criteria; find the best credit and deposit rates subject to lag in returning loans by means of numerical simulation.

Keywords: bank, model of bank, loans, deposits, pricing of loans, pricing of deposits, optimal pricing, maximizing the capital.

Formulae: 7. **Bibl.:** 21.

Droz Andrii O. – Postgraduate Student of the Department of Mathematical Modeling of Economic Systems, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (37 Peremohy Ave., Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: andriydrozd@gmail.com

Kapustyan Vladimir Ye. – D. Sc. (Physical and Mathematical), Professor, Head of Chair of mathematical Modeling of Economic Systems, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (37 Peremohy Ave., Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: kapustyanv@ukr.net

Банки є важливими фінансовими посередниками в економіці країни. Результат їх діяльності впливає на всю економіку: швидкість розвитку виробництва через механізми кредитування та інвестування, забезпечення валютних операцій експорту-імпорту та різноманітних платежів, збереження та примноження заощаджень.

Прибуткова і стабільна діяльність банків, таким чином, впливає на стабільність соціально-економічної ситуації в країні та швидкість економічного зростання. Проте ця прибуткова і стабільна діяльність банків базується на чіткому виконанні зобов'язань, які беруть на себе кредитори банку. У випадку, коли кредитори повертають взяті кредити невчасно (із деяким запізненням), це ставить банк в ситуацію відсутності коштів у конкретний момент для виконання взятих зобов'язань щодо зберігання депозитів та повернення їх в певний момент, а також призводить до зменшення прибутковості від упущеної вигоди інвестування чи кредитування повернених коштів.

Штрафи за невчасне повернення, які практикують банки, щоби зменшити це явище, не вирішують його повністю, у такий спосіб банки лише компенсують зусилля із додаткового залучення коштів для виконання зобов'язань. Водночас, штрафи не захищають від ситуації, якщо потрібно виконувати зобов'язання, але кредит не був повернений вчасно, і банк не має змоги залучити кошти для виконання своїх зобов'язань.

У даній роботі розглядається процес вибору кредитної та депозитної ставок (відсотків за кредитами та вкладками), і термін «ціноутворення» тут використовуємо саме у цьому сенсі. Ціноутворення – одне з ключових завдань у банківській діяльності, і від нього залежить, чи врахує банк наявні на ринку ризики, чи буде прибутковим.

Питаннями ціноутворення в банківській діяльності займалися українські та зарубіжні дослідники: Р. Андерсон [1], С. Арпінг [2], Волошин І. В. [4, 20, 21], Волошин М. І. [3, 20, 21], П. Врук [5], Гришин А. Г. [6, 7], Іваненко В. І., Куц О. В. [11], К. О. Ільченко [13], В. О. Капустян [12, 13], М. Кляйн [14], С. Лім [15], У. Марроу [16], М. Монті [17], Осипенко Д. В. [18], А. Пан [19], а також автори в попередніх роботах [8–10, 12]. У деяких роботах з ціноутворення взагалі не розглядається часовий аспект запізнення при поверненні кредитів, а лише підходи до оцінки кредитного ризику та врахуванні кредитного ризику при ціноутворенні без детального розгляду випадкового запізнення в часі. В інших роботах, у т. ч. у попередніх роботах авторів розглядалися моделі із урахуванням фіксованого запізнення при поверненні кредитів та депозитів за лінійних функцій попиту на кредити та пропозиції депозитів. Недоліком такого підходу є певна обмеженість, оскільки функції попиту та пропозиції можуть бути нелінійними, а запізнення при поверненні кредитів може бути випадковим.

Тому метою даної роботи є побудова загальної моделі ціноутворення комерційного банку, що не мала б цих недоліків. Модель, що допускала б різні функції попиту на кредити та депозити та враховувала б випадкове запізнення при поверненні кредитів.

Для вирішення поставленої задачі використаємо поточну модель банку. У цій моделі кредитна та депозитна діяльність банку розглядається як набір вхідних по відношенню до банку (залучення депозитів та повернення кредитів позичальниками) та вихідних (повернення банком депозитів з відсотками та видача кредитів позичальникам) грошових потоків.

Така модель базується на ряді припущень:

1. Весь прибуток використовується для збільшення капіталу.

2. Банк здійснює лише кредитну та депозитну діяльність.

3. Обсяг виданих кредитів у певний момент часу знаходиться у функціональній залежності від моменту часу, від кредитної ставки в цей момент часу, від капіталу банку в цей момент часу. У такому разі є сенс (і можливість) впливати на показники банку через ціноутворення на кредити.

4. Розглянемо випадок, коли кредитний продукт і кредитна ставка єдина. По суті, вона може виступати базовою ставкою для інших продуктів.

5. Капітал банку на початковий момент керування є невід'ємним. Ця норма закріплена у Законі «Про банки і банківську діяльність», в якому встановлений мінімальний обсяг капіталу для отримання ліцензії на здійснення банківської діяльності.

6. Кредити з відсотками повертаються через певний фіксований момент часу.

7. Обсяг залучених депозитів у певний момент часу знаходиться у функціональній залежності від моменту часу, від депозитної ставки в цей момент часу, від капіталу банку в цей момент часу. У такому разі є можливість впливати на обсяг залучених депозитів через ціноутворення на депозити.

8. Депозитна ставка є невід'ємною. Вкладники не платять банку за вклади – навпаки, банк платить вкладникам.

9. Обсяг залучених депозитів невід'ємний.

10. Відсутня диференціація депозитних продуктів, депозитна ставка єдина.

11. Депозити з відсотками повертаються через певний фіксований момент часу.

Тоді динамічну модель банку можна записати у вигляді:

$$\dot{x}(t) = K_{in}(t) - K_{out}(t) + D_{in}(t) - D_{out}(t),$$

де $K_{in}(t)$ – обсяг повернених з відсотками кредитів;
 $K_{out}(t)$ – обсяг виданих кредитів;
 $D_{in}(t)$ – обсяг залучених депозитів;
 $D_{out}(t)$ – обсяг повернених з відсотками депозитів.

Вхідні потоки значною мірою залежать від виданих у минулому вихідних потоків з деякими ставками і умовами:

$$\dot{x}(t) = f(K_{out}(t - T_K), u_K(t - T_K)) - K_{out}(t) + D_{in}(t) - f(D_{in}(t - T_D), u_D(t - T_D)),$$

де $u_K(t)$ – кредитна ставка в момент часу t ;
 $u_D(t)$ – депозитна ставка в момент часу t .

Розглянемо випадок, коли кредити видаються під простий відсоток та повертаються до банку за стандарт-

ною схемою: тіло кредиту повертається рівними частинами протягом певного періоду часу, на який видається кредит, а відсотки повертаються в розмірі, нарахованому на обсяг тіла кредиту, що ще не був поверненим. А також врахуємо, що кредити можуть повертатися не в той момент часу, до якого видавалися, а з деяким випадковим запізненням. Відповідну цим умовам функцію повернених кредитів можна записати так:

$$K_{in}(t) = \int_{t_0 - nT_K - \max(\theta_{ij})}^T \int_1^n \mu_{ij} \cdot \left[\frac{1}{n} f_K(i, u_K(i), x(i)) + \frac{j}{n} f_K(i, u_K(i), x(i)) \times u_K(i) \right] \times djd i$$

$$\mu_{ij} = \begin{cases} 1, i + j \cdot T_K + \theta_{ij} = t, \\ 0, i + j \cdot T_K + \theta_{ij} \neq t, \end{cases}$$

де $x(t)$ – капітал комерційного банку в момент часу t ;
 t_0 – початковий момент керування банком;
 T – кінцевий момент керування банком;
 $f_K(\cdot)$ – функція попиту на кредити;
 T_K – розмір періодів, через які відбувається виплата кредиту;
 n – кількість періодів виплати кредиту;
 θ – випадкова величина, що характеризує випадкове запізнення при поверненні кредиту;
 μ – змінна, що визначає, чи буде в певному періоді повернення частини кредиту, що був виданий раніше.

Ідею, на якій базується ця формула, можна описати так: кредит видається на період часу $n \cdot T_K$ через кожних T_K моментів часу мають повертатися частина тіла кредиту та відсотки, що нараховані на неповернену частину тіла кредиту. Відбуватися такі повернення повинні n разів. Наприклад, для кредиту, що видається на 5 років з поверненням кредиту частинами помісячно, T_K становитиме 1 місяць, а n буде дорівнювати 60. Тіло кредиту повертається рівними частинами, тобто в момент повернення буде повертатися $1/n$ частина від виданого розміру кредиту. А розмір повернених відсотків відповідно до цієї схеми повернення кредиту будуть зменшуватися з часом: при поверненні першої частини кредиту відсотки будуть нараховуватися на все тіло кредиту, що було видане, або n/n його частину, при поверненні наступної частини відсотки нараховуватимуться лише на $(n-1)/n$ його частину, оскільки $1/n$ частина тіла кредиту уже була видана в попередньому періоді, і так далі – відсотки будуть зменшуватися до закінчення терміну кредитування. Оскільки кредити можуть повертатися не вчасно, то кредит, виданий в момент часу t , може повернутися не в плановий період $t + T_K$, а з деяким випадковим запізненням $t + T_K + \theta$. Але виразити це запізнення в стилі, що в момент часу t повертається частина кредиту, що була видана в момент часу $t + T_K - \theta$, буде некоректно, адже при такому записі не допускається незалежність випадкової величини, тобто, що частини одного і того ж кредиту були видані в різні періоди часу. Тому доводиться записати цей принцип через додаткові змінні μ , що для конкретної частини виданого кредиту набуває одиниці в періоді, коли

ця частина кредиту повертається (навіть з випадковим запізненням), і нулю в усі інші моменти часу. Таким чином, для певного конкретного моменту часу додаються всі частини конкретного кредиту, що, з урахуванням запізнення, будуть повертатися в цей момент часу, та додаються всі кредити протягом періоду керування, частини яких будуть повертатися в цей момент часу.

Аналогічно, розглянемо випадок для функції повернених депозитів за типовою схемою залучення депозиту, коли тіло депозиту повертається з відсотками наприкінці періоду залучення депозиту. Тоді функцію повернених депозитів можна записати

$$D_{out}(t) = \int_{t_0 - T_D - \max(\theta_i)}^T \left[\mu_{ii} \cdot f_D(i, u_D(i), x(i)) \times (1 + u_D(i)) \right] di$$

$$\mu_{ii} = \begin{cases} 1, i + T_D + \theta_i = t, \\ 0, i + T_D + \theta_i \neq t, \end{cases}$$

де f_D – функція залежності обсягу залучених депозитів від депозитної ставки в момент часу t та капіталу банку в цей самий момент.

Ця формула простіша, оскільки повернення депозиту не розбивається на частини, але тут також врахована можливість запізнення при поверненні депозиту (якщо клієнт банку забере депозит не рівно тоді, коли закінчився термін залучення депозиту).

За цих функцій повернення кредитів та депозитів, динамічна модель зміни капіталу приймає вигляд

$$\dot{x}(t) = \int_{t_0 - nT_K - \max(\theta_{ij})}^T \int_1^n \mu_{ij} \cdot \left[\frac{1}{n} f_K(i, u_K(i), x(i)) + \frac{j}{n} f_K(i, u_K(i), x(i)) \times u_K(i) \right] \times djd i - f_K(t, u_K(t), x(t)) + f_D(t, u_D(t), x(t)) - \int_{t_0 - T_D - \max(\theta_i)}^T \left[\mu_{ii} \cdot f_D(i, u_D(i), x(i)) \cdot (1 + u_D(i)) \right] di.$$

Функції $f_K(t, u_K(t), x(t))$ та $f_D(t, u_D(t), x(t))$ будемо вважати гладкими по всіх змінних. Це диференціальне рівняння із розподіленням (інтегральним) запізненням по часу має початкові умови:

$$x(0) = x_0 \geq 0,$$

$$x(\xi) = \varphi(\xi), \xi \in [t_0 - \max(t_{k2}, t_{d2}), t_0],$$

$$u_K(\xi) = \tilde{u}_K(\xi), \xi \in [t_0 - t_{k2}, t_0],$$

$$u_D(\xi) = \tilde{u}_D(\xi), \xi \in [t_0 - t_{d2}, t_0].$$

Дана динамічна модель з початковими умовами може використовуватися для пошуку оптимального ціноутворення по кредитах і депозитах.

Будемо характеризувати роботу банку таким інтегральним показником

$$J(u_K, u_D) = \int_0^T F_0(x(t), u_K(t), u_D(t), t) dt + F_1(x(T)),$$

де $F_i, i = \overline{0, 1}$ – досить гладкі функції своїх аргументів.

Рациональна стратегія банку буде полягати в тому, щоб обрати таку політику кредитування і депозитування, яка б максимізувала цей критерій.

Зауважимо, що числа θ_i та θ_{ij} можуть бути випадковими. Тоді цей критерій стає випадковою величиною, і банку потрібно як показник роботи брати його математичне сподівання.

Задача пошуку оптимального ціноутворення по кредитах і депозитах з метою максимізації інтегрального показника формулюється так:

$$J(u_K, u_D) = \int_0^T F_0(x(t), u_K(t), u_D(t), t) dt + F_1(x(T)) \rightarrow \max_{u_K(t), u_D(t)}, 0 \leq t \leq T$$

$$\dot{x}(t) = \int_{t_0 - nT_K - \max(\theta_{ij})}^T \int_1^n \mu_{ij} \cdot \left[\frac{1}{n} f_K(i, u_K(i), x(i)) + \frac{j}{n} f_K(i, u_K(i), x(i)) \times u_K(i) \right] \times$$

$$\times dj di - f_K(t, u_K(t), x(t)) + f_D(t, u_D(t), x(t)) - \int_{t_0 - T_D - \max(\theta_i)}^T [\mu_{ii} \cdot f_D(i, u_D(i), x(i)) \cdot (1 + u_D(i))] di,$$

$$\mu_{ij} = \begin{cases} 1, & i + j \cdot T_K + \theta_{ij} = t, \\ 0, & i + j \cdot T_K + \theta_{ij} \neq t, \end{cases}$$

$$\mu_{ii} = \begin{cases} 1, & i + T_D + \theta_i = t, \\ 0, & i + T_D + \theta_i \neq t, \end{cases}$$

$$x(0) = x_0 \geq 0,$$

$$x(\xi) = \varphi(\xi), \xi \in \left[t_0 - \max(nT_K + \max(\theta_{ij})), T_D + \max(\theta_i), t_0 \right],$$

$$u_K(\xi) = \tilde{u}_K(\xi), \xi \in [t_0 - nT_K - \max(\theta_{ij}), t_0],$$

$$u_D(\xi) = \tilde{u}_D(\xi), \xi \in [t_0 - nT_D - \max(\theta_i), t_0].$$

Цю задачу за умови визначених функцій попиту на кредити і пропозиції депозитів пропонується вирішувати чисельно.

ВИСНОВКИ

Таким чином, наукова новизна полягає в тому, що вперше розроблено загальну модель ціноутворення кредитного та депозитного продуктів комерційного банку з урахуванням запізнення при поверненні кредитів та депозитів, що може служити для побудови сімейства моделей з різними критеріями ціноутворення, функціями попиту на кредити та пропозиції депозитів (а не лише лінійними), параметрами запізнення тощо.

Результати роботи можуть бути використані для моделювання кредитно-депозитної діяльності комерційного банку, для моделювання ціноутворення комерційного банку та для подальшої розробки на їх основі моделей банківської діяльності та постановки задач керування банком, що враховуватимуть запізнення в термінах повернення кредитів та депозитів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Anderson R.** The influence of product age on pricing decisions: An examination of bank deposit interest rate setting / R. Anderson, J. K. Ashton, R. S. Hudson // *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*. – Elsevier, 2014. – Vol. 31. – P. 216–230.
2. **Arping S.** Bank Competition, Loan Pricing, and Financial Stability [Електронний ресурс] / S. Arping. – 2013. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=2306513>
3. **Voloshyn I. V.** Integrated Risk Management in a Commercial Market-Maker Bank Using the "Cash Flow at Risk" Approach. [Електронний ресурс] / I. V. Voloshyn, M.I. Voloshyn. – 2013. – Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2205570
4. **Волошин І. В.** Ціноутворення роздрібних вкладів з урахуванням ризику перевкладення / Волошин І. В. // *Вісник Національного банку України*. – К.: Національний Банк України, 2011. – № 6 (184). – С. 32–35.
5. **Wruuk P.** Pricing in retail banking / P. Wruuk // *Scope for boosting customer satisfaction*. – Frankfurt am Main: Deutsche Bank AG, 2013. – P. 1–20.
6. **Гришин А. Г.** Постановка задачи оптимизации управления коммерческим банком. / А. Г. Гришин, Д. В. Козак, А. В. Умрих, В. И. Иваненко // *Вестник Национального технического университета «Харьковский политехнический институт»*. – Х.: НТУ «ХПИ», 2001. – Ч. 2. – С. 154–157.
7. **Гришин О. Г.** Стратегічне планування та керування діяльністю банківської установи на основі математичної моделі комерційного банку / О. Г. Гришин // *Економіка та підприємництво*. – К.: КНЕУ, 2004. – Вип. 12. – С. 261–266.
8. **Drozd A.** Optimal Behavior of the Bank with Capital Sufficiency for Meeting Demand on Its Loans / A. Drozd // *Collection of Papers 2012*. – Prague: Oeconomica Publishing house, 2012. – P. 17–27.
9. **Дрозд А. О.** Застосування сімейства потокових моделей банку у банківській діяльності / А. О. Дрозд, О. Є. Сокульський // *Економіка і держава*. – К., 2015. – № 4. – С. 103–106.
10. **Дрозд А. О.** Оптимальне ціноутворення кредитного та депозитного продуктів комерційного банку / А. О. Дрозд // *Бізнес Інформ*. – 2015. – № 5. – С. 100–108.
11. **Іваненко В. І.** До управління фінансами в комерційних банках / В. І. Іваненко, О. В. Куц, О. Г. Гришин // *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. – К.: КНЕУ, 2007. – Т. 84. – С. 220–230.
12. **Капустян В. О.** Оптимальні кредитні та депозитні ставки двопродуктового комерційного банку / В. О. Капустян, А. О. Дрозд // *Збірник наукових праць «Економічний аналіз»*. – Вип. 11, ч. 1. – Тернопіль: ВПЦ ТНЕУ «Економічна думка», 2012. – С. 356–361.
13. **Капустян В. О.** Моделювання прибутку банківської установи в умовах кризи / В. О. Капустян, К. О. Ільченко // *Бізнес Інформ*. – Х.: Видавничий дім «ІНЖЕК», 2010. – № 4. – С. 92–95.
14. **Klein M. A.** Theory of banking firm / M. A. Klein // *Journal of Money*. – Ohio: Ohio State University Press, 1971. – Vol. 3. – P. 205–218.
15. **Lim C. Y.** Bank accounting conservatism and bank loan pricing / C. Y. Lim [et al.] // *Journal of Accounting and Public Policy*. – Elsevier, 2014. – Volume 33, Issue 3. – P. 260–278.
16. **Marrouch W.** Bank Pricing Under Oligopsony-Oligopoly: Evidence from 103 Developing Countries [Електронний ресурс] / W. Marrouch, R. Turk Ariss // *BOFIT Discussion Paper*. – Helsinki: Bank of Finland: 2012. – No. 1. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=2004294>.
17. **Monti M.** Deposit, credit, and interest rate determination under alternative bank objectives / M. Monti // *Mathematical*

cal methods of finance. – Amsterdam, North-Holland, 1972 – P. 430–454.

18. Осипенко Д. В. Динамічна модель комерційного банку / Д. В. Осипенко // Фінанси України. – К. : Міністерство фінансів України, 2005. – № 11. – С. 87–92.

19. Pan L. RAROC Loan Pricing Model Based on Corporate loan Perspective [Електронний ресурс] / L. Pan, D. Jiang // Systems Engineering. – Hunan : Hunan University, 2014. – Vol. 3. – Режим доступу : http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTOTAL-GCXT201403007.htm

20. Voloshyn I. Dynamic Pricing on Retail Term Deposits of a Bank [Електронний ресурс] / I. Voloshyn, M. Voloshyn – 2013. – Режим доступу : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2343033

21. Voloshyn I. Risk-Adjusted Pricing of Bank's Assets Based on Cash Flow Matching Matrix / I. Voloshyn, M. Voloshyn // ACRN Journal of Finance and Risk Perspectives. – 2013. – Vol. 2, Issue 2. – P. 49–59.

REFERENCES

Anderson, R., Ashton, J. K., and Hudson, R. S. "The influence of product age on pricing decisions: An examination of bank deposit interest rate setting". *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, vol. 31 (2014): 216-230.

Arping, S. "Bank Competition, Loan Pricing, and Financial Stability". <http://ssrn.com/abstract=2306513>

Drozd, A. "Optimal Behavior of the Bank with Capital Sufficiency for Meeting Demand on Its Loans". In *Collection of Papers 2012*, 17-27. Prague: Oeconomica Publishing house, 2012.

Drozd, A. O., and Sokulskyi, O. Ye. "Zastosuvannia simeistva potokovykh modelei banku u bankivskii diialnosti" [Use of a family of data-flow models of the Bank in banking]. *Ekonomika i derzhava*, no. 4 (2015): 103-106.

Drozd, A. O. "Optymalne tsinoutvorennia kredytnoho ta depozytnoho produktiv komertsiiinoho banku" [Optimal pricing of loan and Deposit products. commercial Bank]. *Biznes Inform*, no. 5 (2015): 100-108.

Grishin, A. G. "Postanovka zadachi optimizatsii upravleniya kommercheskim bankom" [Statement of the problem of optimization of the management of commercial Bank]. *Vestnik NTU «KhPI»*, vol. 2 (2001): 154-157.

Hryshyn, O. H. et al. "Stratehichne planuvannia ta keruvannia diialnistiu bankivskoi ustanovy na osnovi matematychnoi modeli komertsiiinoho banku" [Strategic planning and management of banking institutions based on a mathematical model of a commercial Bank]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 12 (2004): 261-266.

Ivanenko, V. I., Kuts, O. V., and Hryshyn, O. H. "Do upravlinnia finansamy v komertsiiinykh bankakh" [To financial management in commercial banks]. *Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi*, vol. 84 (2007): 220-230.

Kapustian, V. O., and Drozd, A. O. "Optymalni kredytni ta depozytni stavky dvoproductovoho komertsiiinoho banku" [Optimal loan and Deposit rates coproductive commercial Bank]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 1, no. 11 (2012): 356-361.

Kapustian, V. O., and Ilchenko, K. O. "Modeliuvannia prybutku bankivskoi ustanovy v umovakh kryzy" [Modeling profit a banking institution in crisis conditions]. *Biznes Inform*, no. 4 (2010): 92-95.

Klein, M. A. "Theory of banking firm". *Journal of Money*, vol. 3 (1971): 205-218.

Lim, C. Y. et al. "Bank accounting conservatism and bank loan pricing". *Journal of Accounting and Public Policy*, vol. 33, no. 3 (2014): 260-278.

Marrouch, W., and Turk Ariss, R. "Bank Pricing Under Oligopoly-Oligopoly: Evidence from 103 Developing Countries". <http://ssrn.com/abstract=2004294>

Monti, M. "Deposit, credit, and interest rate determination under alternative bank objectives". In *Mathematical methods of finance*, 430-454. Amsterdam, North-Holland, 1972.

Osypenko, D. V. "Dynamichna model komertsiiinoho banku" [Dynamic model of commercial Bank]. *Finansy Ukrainy*, no. 11 (2005): 87-92.

Pan, L., and Jiang, D. "RAROC Loan Pricing Model Based on Corporate loan Perspective". http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTOTAL-GCXT201403007.htm

Voloshyn, I. V., and Voloshyn, M. I. "Integrated Risk Management in a Commercial Market-Maker Bank Using the "Cash Flow at Risk" Approach". http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2205570

Voloshyn, I. V. "Tsinoutvorennia rozdribnykh vkladiv z urakhuvanniam ryzyku perevkladennia" [The pricing of retail deposits given the risk of rollover]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 6 (184) (2011): 32-35.

Voloshyn, I., and Voloshyn, M. "Dynamic Pricing on Retail Term Deposits of a Bank". http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2343033

Voloshyn, I., and Voloshyn, M. "Risk-Adjusted Pricing of Bank's Assets Based on Cash Flow Matching Matrix". *ACRN Journal of Finance and Risk Perspectives*, vol. 2, no. 2 (2013): 49-59.

Wruuk, P. "Pricing in retail banking". In *Scope for boosting customer satisfaction*, 1-20. Frankfurt am Main: Deutsche Bank AG, 2013.

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ДЕРЖАВНИМИ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ

© 2016 КОВНІР Д. А.

УДК 378.018

Ковнір Д. А. Аналітичне забезпечення надання освітніх послуг державними вищими навчальними закладами

Мета статті полягає в тому, щоб виявити переваги в наданні освітніх послуг різними ДВНЗ України. На основі позицій учених, а також нормативно-правових актів досліджено етимологію поняття «освітня послуга». Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» освітні послуги ДВНЗ визначають п'ять складових фінансових потоків, які забезпечують їх діяльність: а) держбюджетне фінансування; б) позабюджетні кошти на надання платних освітніх послуг громадянам України; в) валютні кошти, які ДВНЗ отримують за контрактну підготовку іноземних громадян; г) госпрозрахункові кошти від виконання договірних робіт для підприємств і організацій; д) позабюджетні кошти за надання ресурсів (землі, обладнання, приміщення) юридичним особам. Визначено структуру освітніх послуг ДВНЗ. Здійснено порівняльну характеристику провідних державних вишів Полтавського регіону та КНЕУ ім. В. Гетьмана. Надано пропозиції щодо покращення якості наданих освітніх послуг державними вищими навчальними закладами.

Ключові слова: державні вищі навчальні заклади (ДВНЗ), освітня послуга, надання послуг, структура доходів, якість освітніх послуг ДВНЗ.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 10.

Ковнір Дмитро Андрійович – аспірант, кафедра обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: dkovnir@i.ua

УДК 378.018

Ковнір Д. А. Аналитическое обеспечение предоставления образовательных услуг государственными высшими учебными заведениями

Цель статьи заключается в том, чтобы выявить преимущества в предоставлении образовательных услуг различными ГВУЗ Украины. На основе позиций учёных, а также нормативно-правовых актов исследована этимология понятия «образовательная услуга». В соответствии с Законом Украины «О высшем образовании» установлено, что образовательные услуги ГВУЗ определяются пятью составляющими финансовых потоков, обеспечивающих их деятельность: а) госбюджетное финансирование; б) внебюджетные средства на оказание платных образовательных услуг гражданам Украины; в) валютные средства, которые ГВУЗ получают за контрактную подготовку иностранных граждан; г) хозрасчётные средства от выполнения договорных работ для предприятий и организаций; д) внебюджетные средства за предоставление ресурсов (земли, оборудования, помещения) юридическим лицам. Определена структура образовательных услуг ГВУЗ. Осуществлена сравнительная характеристика ведущих государственных вузов Полтавского региона и КНЭУ им. В. Гетьмана. Даны предложения по улучшению качества предоставляемых образовательных услуг государственными высшими учебными заведениями.

Ключевые слова: государственные высшие учебные заведения (ГВУЗ), образовательная услуга, предоставление услуг, структура доходов, качество образовательных услуг ГВУЗ.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Библ.:** 10.

Ковнір Дмитрій Андреевич – аспірант, кафедра учета в кредитных и бюджетных учреждениях и экономического анализа, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: dkovnir@i.ua

UDC 378.018

Kovnir D. A. The Analytical Provision of the Educational Services by the State Higher Education Institutions

The article is aimed at identifying advantages in providing the educational services by the various SHEI of Ukraine. On the basis of the positions of scholars, as well as legal acts, etymology of the concept of «educational service» has been studied. In accordance with the law of Ukraine «On the higher education» has been found that educational services are determined by the five constituents of the financial flows to ensure their activities: a) the State budgetary financing; b) extra-budgetary financing for the provision of paid educational services to citizens of Ukraine; c) financing in the foreign currency, which the SHEI are receiving from the contractual training of foreign citizens; g) self-sustaining financing from performing the contractual services for enterprises and organizations; d) extrabudgetary financing for the provision of resources (land, equipment, facilities) to the legal entities. The structure of the educational services by the SHEI has been determined. A comparative characterization of the leading public universities of the Poltava region and the Kyiv National Economic V. Hetman-University has been carried out. Suggestions to improve quality of the educational services by the State higher education institutions have been made.

Keywords: State higher education institutions (SHEI), educational service, provision of services, income structure, quality of educational services by the SHEI.

Fig.: 4. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 10.

Kovnir Dmytro A. – Postgraduate Student, Department of Accounting Credit and Budget Institutions and Economic Analysis, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: dkovnir@i.ua

Усі перетворення, що відбулися останнім часом у системі фінансування державних вищих навчальних закладів (ДВНЗ), свідчать про зменшення бюджетного фінансування. Тому в умовах недофінансування вищої освіти з боку держави керівництво державних вищих навчальних закладів постійно вишукує резерви зростання грошових надходжень саме від надання платних освітніх послуг, зокрема навчання на контрактній основі. У цих умовах перед керівництвом державних вищих навчальних закладів постають питання про вдосконалення існуючих механізмів управління

закладом освіти, необхідність проведення внутрішнього аналізу, який надавав би оцінку діяльності закладу за певний проміжок часу. Ефективність функціонування державного вищого навчального закладу залежить від результативності надання освітніх послуг.

В економічній літературі використовують низку підходів до трактування поняття «освітня послуга». На сьогодні це питання досліджувалося багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких варто виділити таких: О. Дрозд, В. Кремень, М. Курко, О. Яриш, М. Ануфрієв, О. Бандурка, Р. Шаповал, В. Шилова, Г. По-

номаренко, В. Тимошук, К. Карчевський, В. Бесчастний, Б. Деревянко, О. Галайда, О. Южакова. Але, як показує практика, і досі виникає багато питань стосовно забезпечення надання освітніх послуг державними вищими навчальними закладами.

Мета статті полягає в тому, щоб виявити переваги в наданні освітніх послуг різними ДВНЗ України.

На сьогодні законодавством України передбачено, що державні вищі навчальні заклади є неприбутковими бюджетними організаціями, які діють відповідно до статуту та чинного законодавства, надаючи певний пакет освітніх послуг як на вітчизняному, так і на світовому ринках. Основною метою діяльності ДВНЗ є надання якісних освітніх послуг на основі планування витрат статутної діяльності в межах коштів цільового фінансування, тобто дотримання попередньо затвердженого кошторису. Умовою забезпечення здатності ДВНЗ зберігати заданий режим функціонування за найважливішими фінансово-економічними показниками є його фінансова стійкість, тобто можливість закладу нести відповідальність і вчасно погашати свої поточні та довготермінові зобов'язання. Тому ДВНЗ буде фінансово стійким за умови наявності в нього достатньої кількості фінансових ресурсів як для забезпечення стабільного функціонування, так і перспективного розвитку. Важливою умовою стійкості ДВНЗ є конкурентоспроможність освітніх послуг, які він пропонує.

Як вже зазначалось, сьогодні фінансування діяльності ДВНЗ з державного бюджету значно скорочується і призводить до виникнення негативного фінансового результату виконання кошторису по загальному фонду. Тому в ДВНЗ існує єдина можливість – це надання якісних додаткових платних освітніх послуг.

Згідно з чинним законодавством України, а саме – відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [1], освітні послуги ДВНЗ визначають п'ять складових фінансових потоків, які забезпечують діяльність ДВНЗ: а) держбюджетне фінансування; б) позабюджетні кошти

на надання платних освітніх послуг громадянам України; в) валютні кошти, які ДВНЗ отримують за контрактну підготовку іноземних громадян; г) госпрозрахункові кошти від виконання договірних робіт для підприємств і організацій; д) позабюджетні кошти за надання ресурсів (землі, обладнання, приміщення) юридичним особам.

У сучасній економічній ситуації, коли на ринку освітніх послуг діє конкуренція, а щороку знижується держбюджетне фінансування, перед кожним ДВНЗ постає питання надання саме додаткових платних послуг. Перелік платних освітніх послуг, які можуть надаватися ДВНЗ наведено на *рис. 1*.

Також слід зазначити, що ключовими факторами, що впливають на формування фінансових результатів державних ДВНЗ, є доходи і видатки (*рис. 2*).

Проведемо дослідження фінансово-економічних результатів діяльності ДВНЗ. Зауважимо, що заклади освіти державної форми власності фінансуються за кошторисно-бюджетним методом [3]. Тобто діяльність державного вищого навчального закладу здійснюється на підставі кошторису, який надає йому повноваження щодо отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання своїх функцій та досягнення цілей.

Згідно з Бюджетним кодексом України [5] бюджет ДВНЗ має дві складові: загальний та спеціальний фонди. Основним джерелом фінансування діяльності державних ДВНЗ є кошти загального фонду бюджету, що спрямовуються на підготовку фахівців у межах державного замовлення та проведення науково-дослідних робіт. У структурі фінансування і в структурі видатків коштів загального фонду кошторису пріоритетне місце займають видатки, пов'язані з оплатою праці та стипендіальним забезпеченням, тобто виплати, які мають соціальний характер. Усі інші видатки фінансуються за залишковим принципом і мають незначну питому вагу.

Додатково до коштів загального фонду бюджету бюджетні установи отримують власні надходження, що включаються до спеціального фонду. Згідно з Бюджет-

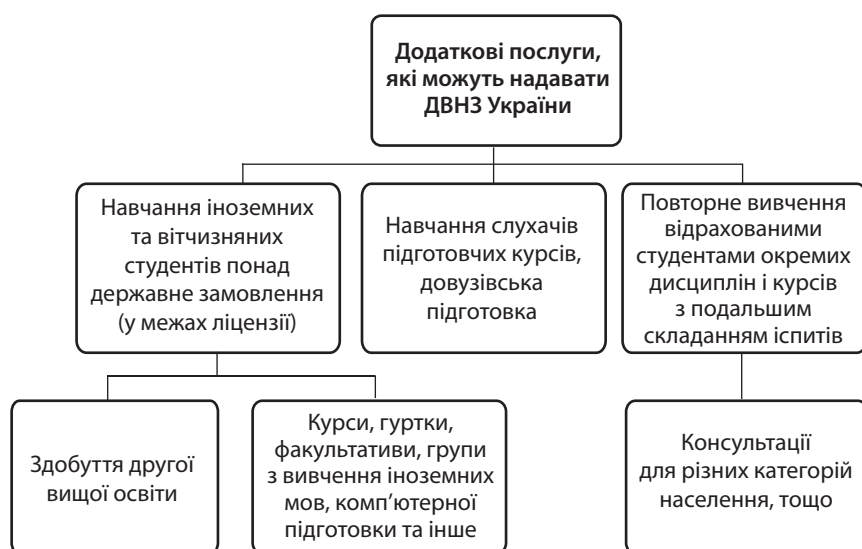

Рис. 1. Додаткові послуги, які може надавати державний вищий навчальний заклад України

Джерело: складено автором на основі [2].

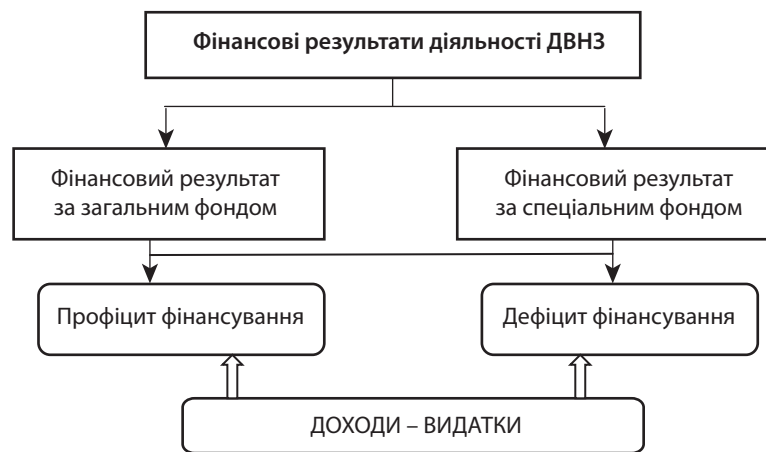

Рис. 2. Об'єкти оцінки результатів фінансово-господарської діяльності державних вищих навчальних закладів

ним кодексом України власні надходження бюджетних установ – це кошти, отримані в установленому порядку бюджетними установами як плата за надання послуг, виконання робіт, гранти, дарунки та благодійні внески, а також кошти від реалізації в установленому порядку продукції чи майна та іншої діяльності. Власні надходження бюджетних установ поділяються на такі групи: *перша група* – надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством; *друга група* – інші джерела власних надходжень бюджетних установ.

Доходи за загальним і спеціальним фондами складають дохід державного вищого навчального закладу. Схематичне узагальнення видів доходів державних ВНЗ представлено на рис. 3.

Отже, розглянемо структуру формування фінансового забезпечення діяльності провідних ДВНЗ Полтавського регіону та Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана (КНЕУ ім. В. Гетьмана). Аналітичні дані згрупуємо в табл. 1.

Для аналізу обрано ДВНЗ Полтавського регіону, що порівнюються з провідним ДВНЗ як України, так і

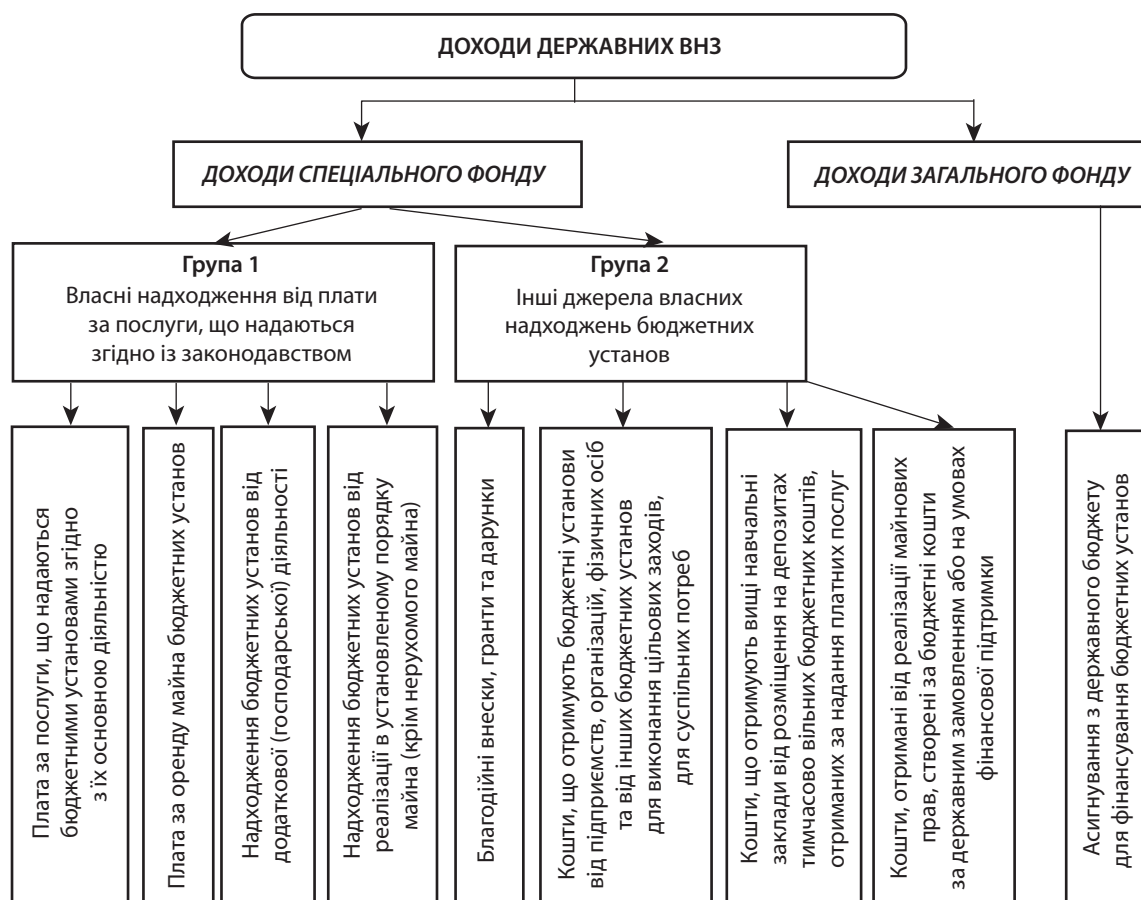

Рис. 3. Види доходів державних ВНЗ згідно зі статтею 13 Бюджетного кодексу України

Джерело: складено автором на основі [5].

Структура формування фінансового забезпечення діяльності провідних державних ВНЗ Полтавського регіону та КНЕУ ім. В. Гетьмана у 2015 р.

Назва та статус ДВНЗ	Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана	Полтавська державна аграрна академія	Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка	Полтавська Українська медична стоматологічна академія
Затверджено кошторисом обсяг власних надходжень, отриманих як плата за послуги, %	48,9	54,8	50,3	40,1
Затверджено кошторисом обсяг фінансування освітніх послуг за рахунок бюджетних асигнувань, %	51,09	45,14	49,66	59,9

Джерело: складено автором на основі [6].

Київського регіону, оскільки відомо, що останнім часом абітурієнти обирають саме вищі навчальні заклади великих міст за рахунок певних переваг, що дає цим вишам більшу фінансову незалежність.

Згідно з консолідованим рейтингом вищих навчальних закладів України за 2015 р. до провідних ДВНЗ Полтавського регіону належать Полтавська державна аграрна академія (ПДАА), Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (ПНПУ ім. В. Г. Короленка), Полтавська Українська медична стоматологічна академія (ПУМСА) [4].

Отже, аналізуючи дані табл. 1, можна зробити висновки, що фінансовий стан Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана та Полтавської Української медичної стоматологічної академії є більш стабільним.

Розглянемо динаміку фактичних доходів спеціального фонду державних ВНЗ та їх структуру, котрі наведені на рис. 4 і в табл. 2.

Варто зауважити, що дані табл. 2 свідчать про те, що фахівцями КНЕУ ім. В. Гетьмана та ПУМСА були використані вдалі маркетингові підходи, які дали можливість саме в цих ДВНЗ встановити вартість платних послуг на рівні від 18 до 25 тис. грн. Окрім цього, варто виділити й таку перевагу, як якість наданих освітніх послуг. Якщо враховувати показники якості наданих освітніх послуг (табл. 3), то варто зазначити, що саме в КНЕУ ім. В. Гетьмана та ПУМСА порівняно з ПДАА та ПНПУ ім. В. Г. Короленка виділяється більша частка бюджетних місць; вони мають у своєму складі більший відсоток профільних кандидатів та докторів наук; випускають більшу кількість аспірантів та докторантів; мають значну кількість переможців студентських наукових конкурсів, учасників конференцій молодих учених; виконують роботи на замовлення провідних підприємств та організацій України; мають сучасне технічне оснащення ВНЗ та НДІ; для них характерна вузька профільність ВНЗ.

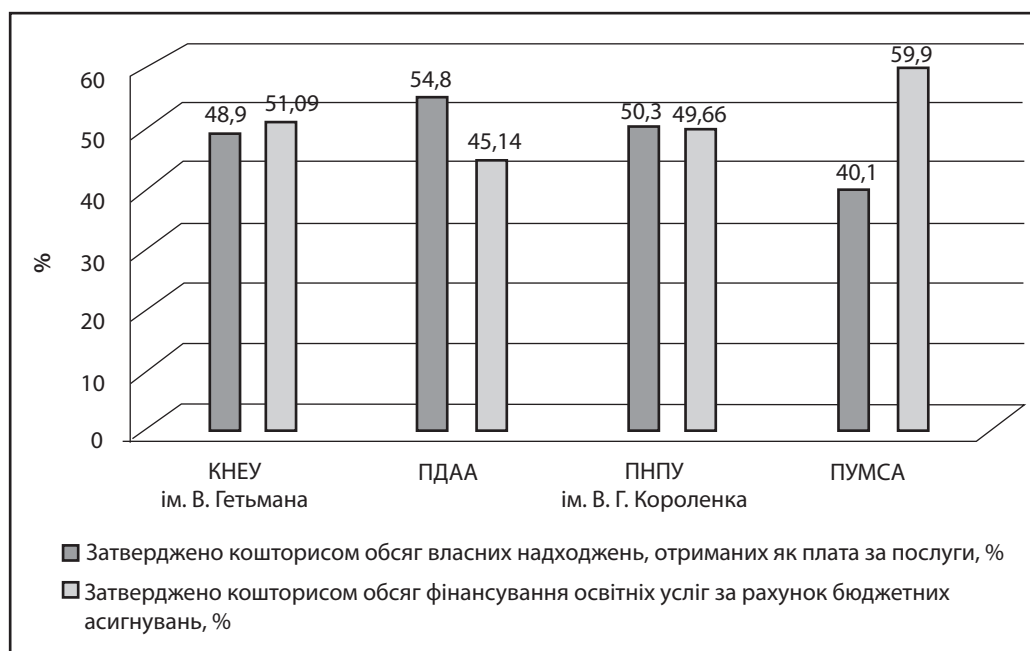

Рис. 4. Динаміка фактичних доходів спеціального фонду державних ВНЗ Полтавського регіону та КНЕУ ім. В. Гетьмана у 2015 р.

Джерело: складено автором на основі [7–10].

Таблиця 2

Оцінка динаміки фактичних доходів спеціального фонду державних ВНЗ та їх структура у 2015 р.

Назва та статус ДВНЗ	Усього нараховано доходів за звітний період, грн	У тому числі:			
		за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з функціональними повноваженнями, грн	від господарської та/або виробничої діяльності, грн	від оренди майна бюджетних установ, грн	від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна), грн
КНЕУ ім. В. Гетьмана	110447818,01	95143256,48	14319399,18	913895,74	71266,61
ПДАА	30800000,00	30521622,0	23607780,0	6563842,0	349000,0
ПНПУ ім. В. Г. Короленка	2697884,68	2661599,51	36285,17	62980,46	
ПУМСА	58440400,00	56560463,33	943723,77	936212,9	

Джерело: складено автором на основі [7–10].

Таблиця 3

Показники якості надання освітніх послуг державними вищими навчальними закладами

Показник	КНЕУ ім. В. Гетьмана			ПДАА			ПНПУ ім. В. Г. Короленка			ПУМСА		
Рік	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Кількість кандидатів наук	631	625	619	220	220	215	241	241	208	378	372	370
Кількість докторів наук	96	117	140	28	29	29	34	35	23	85	88	92
Кількість педагогічних працівників	873	850	831	375	366	315	403	372	350	653	627	612
% кандидатів наук	72,3	73,5	74,5	58,7	60,1	68	59,8	64,8	59,4	57,9	59,3	60,5
% докторів наук	11	13,8	16,8	7,5	7,9	9,2	8,4	9,4	6,6	13,0	14,1	15,1
Учасники конференцій	2276	2317	2526	530	430	366	566	623	417	993	1057	982
Технічна оснащеність, дисплеї, місць	1813	1735	1780	547	523	505	480	445	418	682	675	626

Джерело: складено автором на основі [7–10].

ВИСНОВКИ

Варто зазначити, що для всіх ДВНЗ основною умовою, яка забезпечить їх стабільний фінансовий стан, є надання якісних освітніх послуг, які можуть бути досягнуті за таких умов: існує задоволеність студентів і випускників рівнем набуті освіти; конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг випускників та державного вищого навчального закладу, який надає освітні послуги. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556- VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014. – № 37-38. – ст. 2004 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

2. Постанова КМУ від 12 жовтня 2010 р. № 939 (внесено зміни до постанови КМУ від 27 серпня 2010 року № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=796-2010-%EF>

3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

4. Консолідований рейтинг вищих навчальних закладів України за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/rating/25712/>

5. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

6. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/2015 навчального року // Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_vnz_bl.htm

7. Бухгалтерська та статистична звітність КНЕУ ім. В. Гетьмана за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://kneu.edu.ua/ua/University_en/dostup/

8. Бухгалтерська та статистична звітність Полтавської державної аграрної академії за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/lib/docs/3vit%20ректора%202015.pdf>

9. Бухгалтерська та статистична звітність Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка за 2014–2015 навчальний рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pnpu.edu.ua/ua/files/zvit-rektora-2014.doc>

10. Бухгалтерська та статистична звітність Полтавської Української медичної стоматологічної академії за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://umsa.edu.ua/stat79/zvit_rektora_15.pdf

Науковий керівник – Кондратюк І. О., кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

REFERENCES

“Bukhhalterska ta statystychna zvitnist KNEU im. V. Hetmana za 2015 rik” [Accounting and statistical reporting KNEU named after V. Hetman for 2015]. https://kneu.edu.ua/ua/University_en/dostup/

“Bukhhalterska ta statystychna zvitnist Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii za 2015 rik” [Accounting and statistical

reporting of Poltava state agrarian Academy for 2015]. <http://www.pdaa.edu.ua/lib/docs/3vit%20ректора%202015.pdf>

“Bukhhalterska ta statystychna zvitnist Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. H. Korolenka za 2014-2015 navchalnyi rik” [Accounting and statistical reporting of Poltava national pedagogical University named after V. G. Korolenko for the 2014-2015 academic year]. pnpu.edu.ua/ua/files/zvit-rektora-2014.doc

“Bukhhalterska ta statystychna zvitnist Poltavskoi Ukrainskoi medychnoi stomatolohichnoi akademii za 2015 rik” [Accounting and statistical reporting Poltava Ukrainian medical dental Academy for 2015]. http://umsa.edu.ua/stat79/zvit_rektora_15.pdf

Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008.

“Konsolidovanyi reitynh vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy za 2015 rik” [The consolidated rating of higher educational establishments of Ukraine in 2015]. <http://osvita.ua/vnz/rating/25712/>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=796-2010-%EF>

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

“Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2014/2015 navchalnoho roku” [Main indicators of activity of higher educational establishments of Ukraine at the beginning of 2014/2015 academic year]. https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_vnz_bl.htm

АНАЛІЗ СТАНУ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

© 2016 НАЗАРОВА Т. Ю.

УДК 338.45

Назарова Т. Ю. Аналіз стану діяльності промислових підприємств України

Метою статті є висвітлення сучасного стану промислових підприємств України на внутрішньому ринку та виявлення основних проблем функціонування. Проведено аналіз стану галузі промисловості за 2013–2015 рр. в Україні. Розглянуто існуючі тенденції розвитку в умовах кризи, а також причини, що стримують розвиток промислової галузі в Україні. Проведено порівняльний аналіз фінансово-господарського стану промислових підприємств, визначено індикатори стану, які використовують для побудови інтегральних індексів, що характеризують рівень розвитку, конкурентоспроможності та фінансово-економічної безпеки підприємств. Отримано рейтинг регіонів на основі інтегрального індикатора, який характеризує рівень розвитку промислових підприємств, а також їх умовну класифікацію. Надано пропозиції щодо покращення становища підприємств промисловості України за рахунок розробки механізму керованого розвитку, який дозволить суттєво підвищити конкурентоспроможність українських промислових підприємств при інтеграції у світову економічну систему.

Ключові слова: аналіз, галузь, промисловість, конкурентоспроможність.

Рис.: 11. Табл.: 1. Формул.: 2. Бібл.: 9.

Назарова Тетяна Юріївна – аспірантка кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності і фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалия, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: taniya2009@list.ru

УДК 338.45

Назарова Т. Ю. Анализ деятельности промышленных предприятий Украины

Целью статьи является освещение современного состояния промышленных предприятий Украины на внутреннем рынке и выявление основных проблем функционирования. Проведен анализ состояния отрасли промышленности за 2013–2015 гг. в Украине. Рассмотрены существующие тенденции развития в условиях кризиса, а также причины, сдерживающие развитие промышленной отрасли в Украине. Осуществлен сравнительный анализ финансово-хозяйственного состояния промышленных предприятий, определены индикаторы состояния, которые используют для построения интегральных индексов, характеризующих уровень развития, конкурентоспособности и финансово-экономической безопасности предприятий. Получен рейтинг регионов на основе интегрального индикатора, характеризующего уровень развития промышленных предприятий, а также их условную классификацию. Даны предложения по улучшению положения предприятий промышленности Украины за счет разработки механизма управляемого развития, что позволит существенно повысить конкурентоспособность украинских промышленных предприятий при интеграции в мировую экономическую систему.

Ключевые слова: анализ, отрасль, промышленность, конкурентоспособность.

Рис.: 11. Табл.: 1. Формул.: 2. Библ.: 9.

Назарова Татьяна Юрьевна – аспирантка кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности и финансов, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: taniya2009@list.ru

UDC 338.45

Nazarova T. Yu. An Analysis of Activities by the Industrial Enterprises in Ukraine

The article is aimed at highlighting the current status of the industrial enterprises of Ukraine in the internal market, and identifying the major problems of functioning. An analysis of the Ukrainian industry for the 2013–2015 time-frame has been carried out. The current development trends in the context of crisis, as well as the reasons that hinder development of the Ukrainian industry have been considered. A comparative analysis of the financial-economic status of the industrial enterprises has been done, the indicators of status have been determined, which are used to build the integral indices, characterizing the level of development, competitiveness and financial-economic security of enterprises. A rating of regions on the basis of the integral indicator, characterizing the level of development of industrial enterprises, as well as their conditional classification, has been received. Suggestions have been proposed as to improving the situation of the industrial enterprises in Ukraine at the expense of developing a mechanism for managed development, which will significantly improve the competitiveness of Ukrainian industrial enterprises in their integrating into the global economic system.

Keywords: analysis, industry branch, industry, competitiveness.

Fig.: 11. Table: 1. Formulae: 2. Bibl.: 9.

Nazarova Tetiana Yu. – Postgraduate Student of the Department of Management of Foreign Economic Activity and Finance, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (21 Bahaliia Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: taniya2009@list.ru

Особливості розвитку українських підприємств на сучасному етапі в цілому тісно пов'язані зі змінами стратегічних орієнтирів фінансово-господарської діяльності. Традиційно основними економічними цілями підприємства у ринкових умовах є підвищення ефективності виробництва, максимізація прибутку, розширення ринків збуту тощо. Аналіз ефективності діяльності вітчизняних підприємств передбачає багатофакторне дослідження обсягів прибутку та рентабельності їх функціонування.

Проблемі розвитку підприємств промисловості України присвячені роботи В. Зазарченко, Я. Кудрі, О. Кузьміна, І. Макаренка, А. Півня, Р. Скриньковського, І. Фаріновича, І. Яновського та інших. У своїх наукових

працях вчені наголошують на важливості розвитку промисловості для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, аналізують проблеми, пропонують шляхи подолання перепон, які постають на шляху розвитку галузі.

Порівняльний аналіз фінансово-господарського стану промислових підприємств, насамперед, дозволяє виявити тенденції, диспропорції та нерівномірність розвитку, визначити індикатори стану, які використовують для побудови інтегральних індексів, що характеризують рівень розвитку, конкурентоспроможності та фінансово-економічної безпеки підприємств. При аналізі була використана статистична інформація Державної служби статистики України і регіональних управлінь статистики [2–8].

Економічний розвиток та науково-технологічного прогрес в економіці України неможливий без стабільного економічного становища промисловості як сектора економіки. Основні макроекономічні показники промислових підприємств України представлені в *табл. 1*.

На початок 2015 р. в Україні діяло 497 великих підприємств, 16,6 тис. середніх підприємств та приблизно 1915 тис. суб'єктів малого бізнесу, причому має місце негативна тенденція до зменшення їх чисельності. Темпи

зниження чисельності підприємств середнього і малого бізнесу в порівнянні з 2010 р. склали 28,4% і 12,9%, відповідно. При цьому частка великих промислових підприємств склала 58% від загальної чисельності підприємств, темпи зниження їх чисельності – 20%. Частка середніх і малих промислових підприємств склала 29% і 2% відповідно. Таким чином, малі підприємства, в основному, орієнтовані на інші сфери економічної діяльності, що, перш за все, пов'язані з торгівлею та наданням послуг.

Таблиця 1

Основні показники промислових підприємств України

Показник	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6
Кількість суб'єктів, од.					
Суб'єкти великого підприємництва	347	407	410	382	289
Суб'єкти середнього підприємництва	6107	5998	5802	5569	4791
Суб'єкти малого підприємництва	41373	41074	37144	43179	37107
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб					
Суб'єкти великого підприємництва	1402	1436,4	1456,9	1366,9	1058,8
Суб'єкти середнього підприємництва	1329,3	1264,5	1234,1	1213	1084,2
Суб'єкти малого підприємництва	360,5	345	335,4	345	286,6
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн					
Суб'єкти великого підприємництва	744992,3	988435,4	970009,3	934135,1	932940,4
Суб'єкти середнього підприємництва	360156,6	414081,3	457750,3	461843,4	531514
Суб'єкти малого підприємництва	54082,5	62275,4	71170,1	77113	82160,5
Обсяг виробленої продукції підприємств, млн грн					
Суб'єкти великого підприємництва	–	–	940362,6	842821,1	919437,8
Суб'єкти середнього підприємництва	–	–	366876,1	357037,9	425063,3
Суб'єкти малого підприємництва	–	–	69364,9	77728	87711,3
Витрати на персонал, млн грн					
Суб'єкти великого підприємництва	74405,7	90982,7	108421,2	110863,8	93563,8
Суб'єкти середнього підприємництва	42537,6	47496,8	53302	55916,9	55926,8
Суб'єкти малого підприємництва	5868,6	7839,9	8841	9748,2	8810,3
Чистий прибуток (збиток) підприємств, млн грн					
Суб'єкти великого підприємництва	15787,9	33162,3	6409,1	4612,2	95885,8
Суб'єкти середнього підприємництва	2752,6	117,8	1564,4	4800,1	70387,8
Суб'єкти малого підприємництва	1440,6	1318,5	2252,3	3993,2	12457,3
Одержали прибуток, %					
Суб'єкти середнього підприємництва	55	57	59,8	59,3	56,7
Суб'єкти малого підприємництва	57,3	61,2	60,8	62,7	63,3
Рівень рентабельності (збитковості) усієї діяльності підприємств, %					
Суб'єкти великого підприємництва	1,6	2,7	0,6	0,5	8,3
Суб'єкти середнього підприємництва	–0,6	0	0,3	0,9	10,7
Суб'єкти малого підприємництва	–2,5	1,7	–2,8	4,5	11,9
Кількість підприємств у відсотках до загального показника					
До 9 осіб	–	–	58,9	64,6	65,6
Від 10 до 49 осіб	–	–	26,9	23,4	22,4
Від 50 до 240 осіб	–	–	10,3	8,7	8,7
250 осіб і більше	–	–	3,9	3,3	3,3

1	2	3	4	5	6
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у відсотках до загального показника					
До 9 осіб			2,3	2,2	2,4
Від 10 до 49 осіб			6,1	5,7	5,4
Від 50 до 240 осіб			15,4	16,6	18,8
250 осіб і більше			76,2	75,5	73,4
Кількість зайнятих працівників у відсотках до загального показника					
До 9 осіб			2,6	2,8	3,1
Від 10 до 49 осіб			8,4	8,8	8,6
Від 50 до 240 осіб			15,8	15,8	16,2
250 осіб і більше			73,2	72,6	72,1
Чистий прибуток (збиток) у відсотках до загального показника					
До 9 осіб			1,9	2,8	2,9
Від 10 до 49 осіб			7,5	4,4	4,7
Від 50 до 240 осіб			8,4	11,2	16,8
250 осіб і більше			82,2	81,6	75,6

За період 2010–2014 рр. чисельність зайнятих працівників великих, середніх і малих промислових підприємств також знизилася на 32%, 23%, 26% відповідно (рис. 1). Слід відзначити, що чисельність працівників великих і середніх підприємств становить 44–45% від загальної їх чисельності зайнятих працівників.

Частка працівників, зайнятих на промислових підприємствах по відношенню до загальної чисельності працівників усіх підприємств країни, протягом досліджуваного періоду в середньому становить: великі промислові підприємства – 58%, середні промислові підприємства – 39%, малі промислові підприємства – 8%. Найбільша кількість працівників промислових підприємств – 53,7% працевлаштовані у Києві, Дніпропетровській, Харківській, Донецькій, Одеській, Запорізькій, Луганській, Львівській, Київській, Полтавській областях.

Витрати на оплату праці на одного працівника промислових підприємств зросли на 64%, причому для малих підприємств цей показник складає 89%. Це пояснюється зростанням мінімальної заробітної плати, від-

повідно до якої пропорційно зростала середня заробітна плата працівників.

За досліджуваний період обсяг реалізованої продукції суб'єктів середнього та малого підприємництва підвищився на 28% і 32% відповідно, у той час як для великих підприємств пік показника досягнуто в 2011 р., а потім має місце його зниження на 6% до початку 2015 р. (рис. 2).

Великі промислові підприємства реалізують близько 54–55% загальних обсягів продукту діяльності великих підприємств. Аналогічні показники для малих і середніх промислових підприємств складають 8% і 27% відповідно. Частка малих промислових підприємств в загальному обсязі виробленої та реалізованої продукції не перевищує 6%. Незначний внесок малих підприємств підтверджують дані табл. 1 та рис. 3. Невеликі підприємства з чисельністю до 49 осіб реалізують близько 8% загального обсягу продукції. Частка працівників, зайнятих на цих підприємствах, становить 12% загальної чисельності зайнятих працівників.

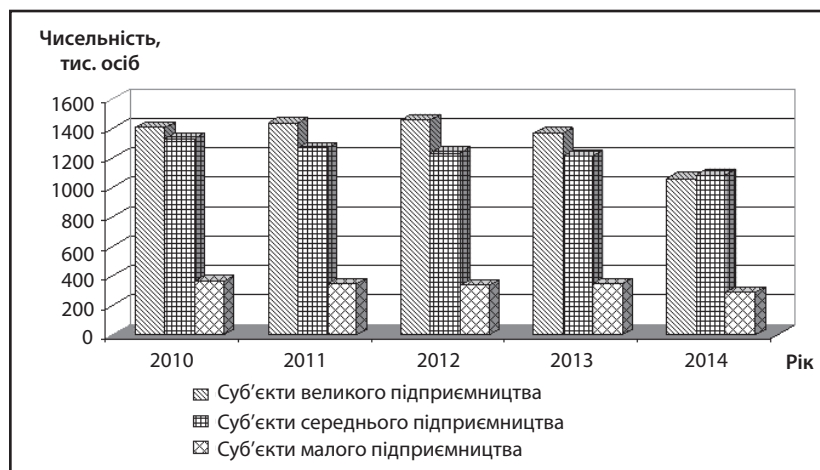

Рис. 1. Динаміка чисельності зайнятих працівників на промислових підприємствах великого, середнього і малого бізнесу

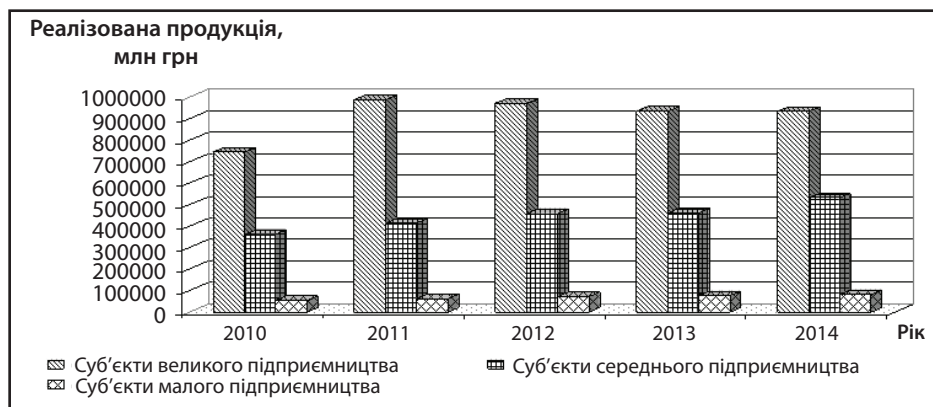

Рис. 2. Обсяг реалізованої продукції промислових підприємств, млн грн (показники згідно з інституційним підходом)

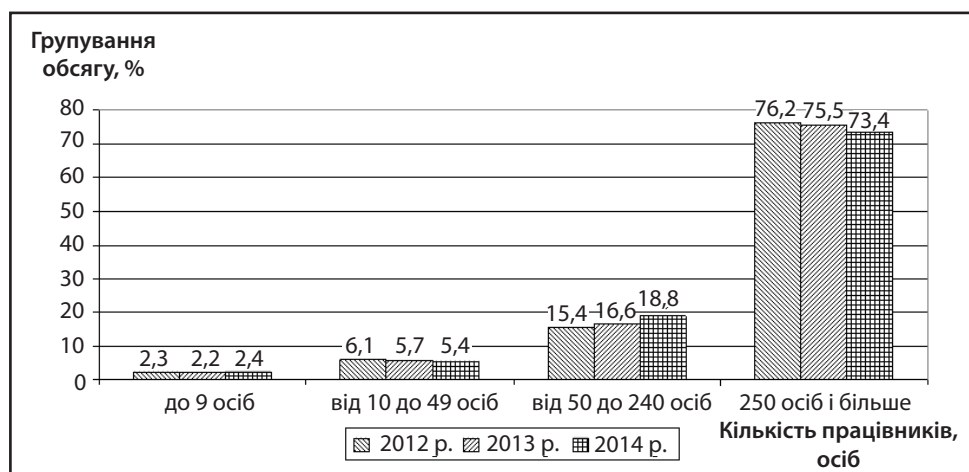

Рис. 3. Групування обсягу реалізованої продукції промислових підприємств за кількістю зайнятих працівників

Розподіл обсягів реалізованої продукції промислових підприємств на одну особу за регіонами України показано на рис. 4.

Частка Київської (з м. Київ), Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Полтавської, Харківської та Львівської областей складає близько 78,5% від загальних обсягів реалізації продукції промислових підприємств України. Найбільші темпи зростання показника

за досліджуваний період досягнуті: в м. Києві (143%), Львівській (97%) та Кіровоградській (82%) областях.

Структуру реалізованої промислової продукції за основними видами діяльності у 2015 р. надано на рис. 5. У наведеній структурі домінує переробна промисловість, що складає 67,8% від загального обсягу. За період 2012–2015 рр. частка реалізованої продукції переробної промисловості збільшилася на 4,3%, добувної промис-

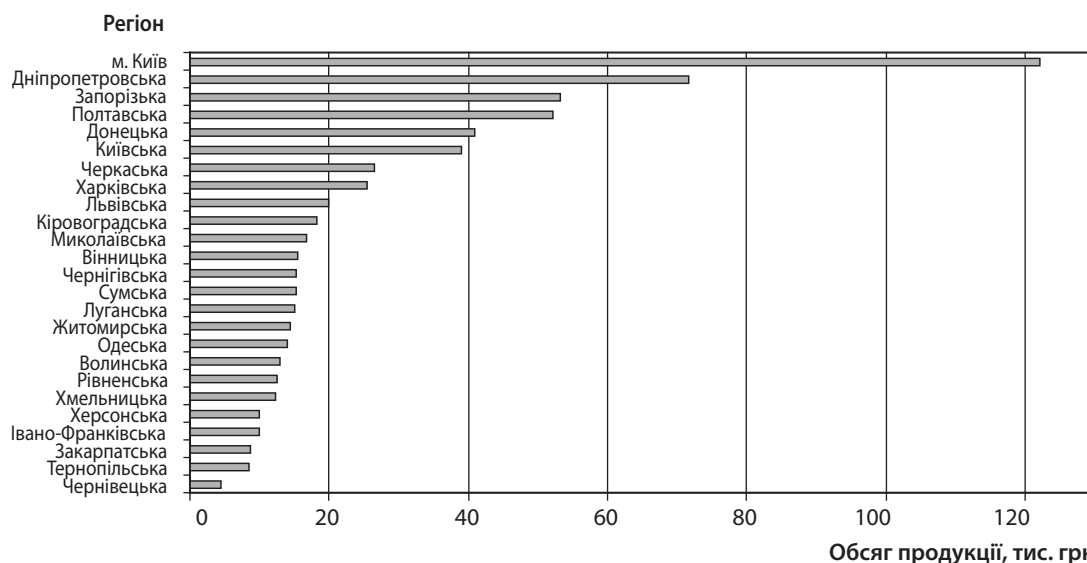

Рис. 4. Розподіл обсягів реалізованої продукції промислових підприємств на одну особу за регіонами України, тис. грн

ловості – на 1,6%, у той час як постачання електроенергії та газу знизилася на 5,6%.

За досліджуваний період частка капітальних інвестицій у великі, середні та малі промислові підприємства

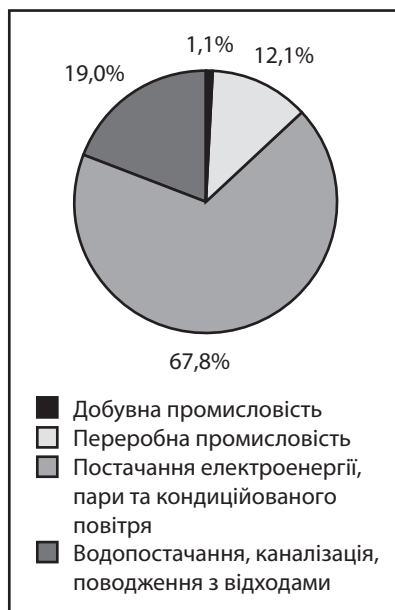

Рис. 5. Структура реалізованої промислової продукції за основними видами діяльності

емства в середньому складала близько 39% загальної суми інвестицій по Україні. Найбільша частка капітальних інвестицій вкладено в промислові підприємства східних регіонів країни. Рис. 6 ілюструє динаміку капітальних інвестицій в промислові підприємства України.

Найбільший обсяг інвестицій зафіксовано у 2013 р. – на рівні 105,5 млрд грн, але вже на початок 2016 р. має місце зниження показника на 25,5%. Зменшення капітальних вкладень є однією з причин негативних фінансових результатів, починаючи з 2014 р., для промислових підприємств.

Можна встановити тісний взаємозв'язок між обсягами капітальних інвестицій і валовою доданою вартістю (далі ВДВ), яку розраховують як різницю між випуском і проміжним споживанням. ВДВ містить у собі первинні доходи, що створюються учасниками виробництва і розподіляються між ними. На рис. 7 згідно зі статистичними даними за 2001–2013 рр. побудовано регресійну пряму залежність ВДВ від капітальних інвестицій в промислові підприємства України.

Фінансові результати є одним з найважливіших показників, який не лише синтезує результати різних видів господарської діяльності підприємств, а й наочно відображає ефективність використання ресурсів. Як свідчать статистичні дані, фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування за період із 2010 по 2014 рр. не мають позитивної динаміки.

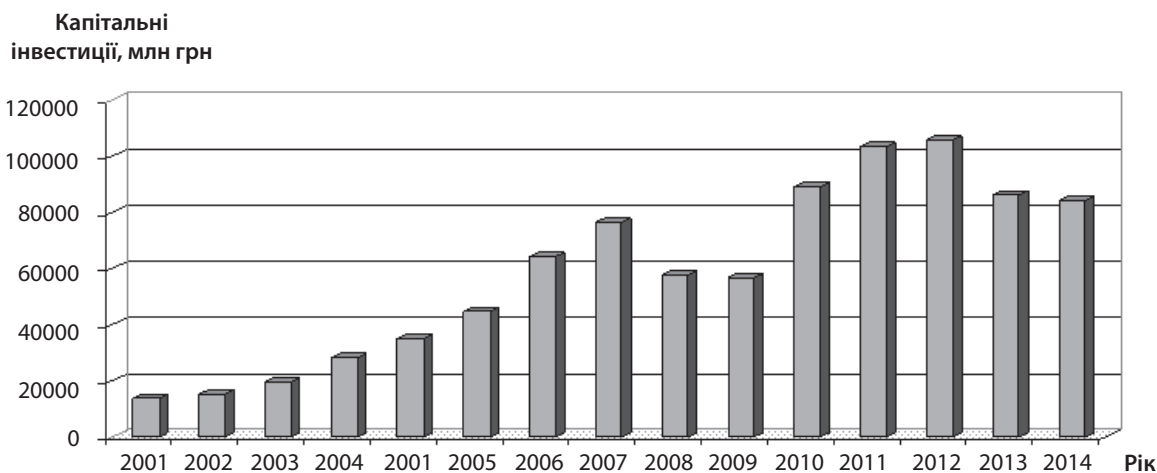

Рис. 6. Динаміка капітальних інвестицій в промислові підприємства України

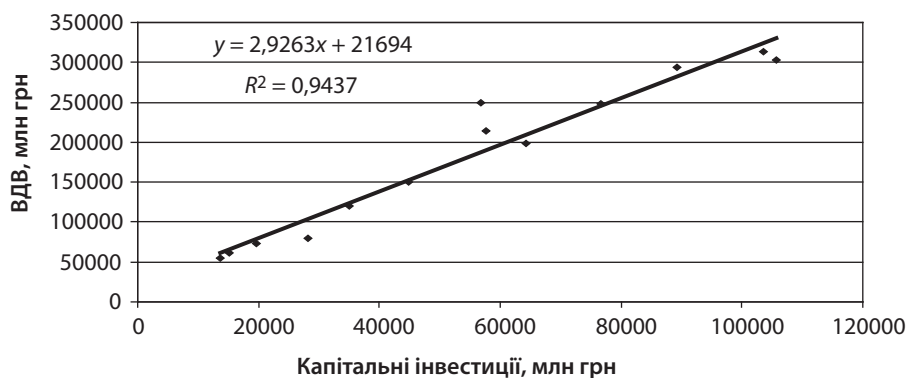

Рис. 7. Залежність ВДВ від обсягів капітальних інвестицій у промислові підприємства України

До 2014 р. показник чистого прибутку (збитку) для великих промислових підприємств мав позитивне сальдо, у той час як більша частина середніх і малих підприємств протягом досліджуваного періоду мала чистий збиток. Важливо відзначити, що на початок 2015 р. тільки 46,9% великих, 56,7% середніх і 63,3% малих промислових підприємств отримали чистий прибуток. У динаміці показник частки прибуткових підприємств знизився за п'ять років для великих підприємств у 1,4 разу. У результаті підсумковий чистий збиток для всіх промислових підприємств перевищив 178 млрд грн, причому для малих і середніх підприємств він досяг 82,8 млрд грн, тобто 46% загальної суми чистого збитку. Рис. 8 відображає динаміку чистого прибутку/збитку промислових підприємств великого, малого та середнього бізнесу за досліджуваний період.

За підсумками 2014 р. показник рентабельності операційної діяльності промислових підприємств має позитивне значення лише в 13 областях, причому найбільший рівень рентабельності (вище 11%) зафіксовано тільки в Полтавській і Запорізькій областях (рис. 9). Рівень збитковості, що перевищує 10%, зафіксовано в Одеській, Рівненській та Луганській областях.

На підставі статистичних даних за 2014 р. отримані частинні індикатори, які характеризують обсяг реалізованої продукції промислових підприємств на одного найнятого працівника (x_{1i}), обсяг капітальних інвестицій в промислові підприємства на одного найнятого працівника (x_{2i}), рівень рентабельності (збитковості) (x_{3i}).

Індикатори визначаються за формулою:[9]

$$x_{ki} = \frac{\Pi_{ki} - \Pi_{ki}^{min}}{\Pi_{ki}^{max} - \Pi_{ki}^{min}}, \quad (1)$$

де Π_{ki} – k -тий статистичний показник для регіону i ; Π_{ki}^{min} , Π_{ki}^{max} – мінімальне і максимальне значення показників серед регіонів.

Інтегральний індекс рівня розвитку промислових підприємств:

$$I_i = 2,038 \cdot \hat{X}_{1i} + 2,166 \cdot \hat{X}_{2i} + 1,843 \cdot \hat{X}_{3i}, \quad (2)$$

де $\hat{X}_{ki} = x_{ki} - \sum x_{ki} / n$; $n = 25$.

Використання методу головних компонент [9] і кластерного аналізу [9] дає можливість отримати рейтинг регіонів на основі інтегрального індикатора, який характеризує рівень розвитку промислових підприємств, а також їх умовну класифікацію. На рис. 10 представлено розподіл регіонів України, що отримано після розрахунку й нормування інтегрального індикатора (максимальне значення – 1 (кращий регіон), мінімальне значення – 0 (найгірший регіон)).

Лідерами очікувано є м. Київ, Полтавська, Дніпропетровська, Запорізька, Київська та Дніпропетровська області. Значних успіхів досягли промислові підприємства (передусім малі та середні) Вінницької, Івано-Франківської та Чернігівської областей. Найгірші умови розвитку промислової галузі були зафіксовані у Рівненській, Луганській та Хмельницькій областях. Несподівано на останні місця вийшла Одеська область, у якій зафіксовані незадовільні результати для всіх індикаторів. Застосування методу k -середніх дозволяє виділити три групи регіонів. У першу групу увійшло тільки місто Київ. До групи незадовільного рівня розвитку промислових підприємств увійшли 7 областей: Миколаївська, Херсонська, Черкаська, Одеська, Хмельницька, Луганська та Рівненська області.

Погіршення фінансових результатів є причиною зростання кредиторської заборгованості підприємств. Важливим показником діяльності підприємств є зіставлення поточної кредиторської та дебіторської заборгованості, яке протягом досліджуваного періоду перевищував одиницю. Заборгованість перед постачальниками превалює над заборгованістю покупців товарів (робіт, послуг) у 2014 р. на 13%, що є негативним фактором, який впливає на фінансову стійкість підприємств.

Машинобудування є єдиною галуззю промисловості, яка забезпечує технічне оснащення, комплексну ме-

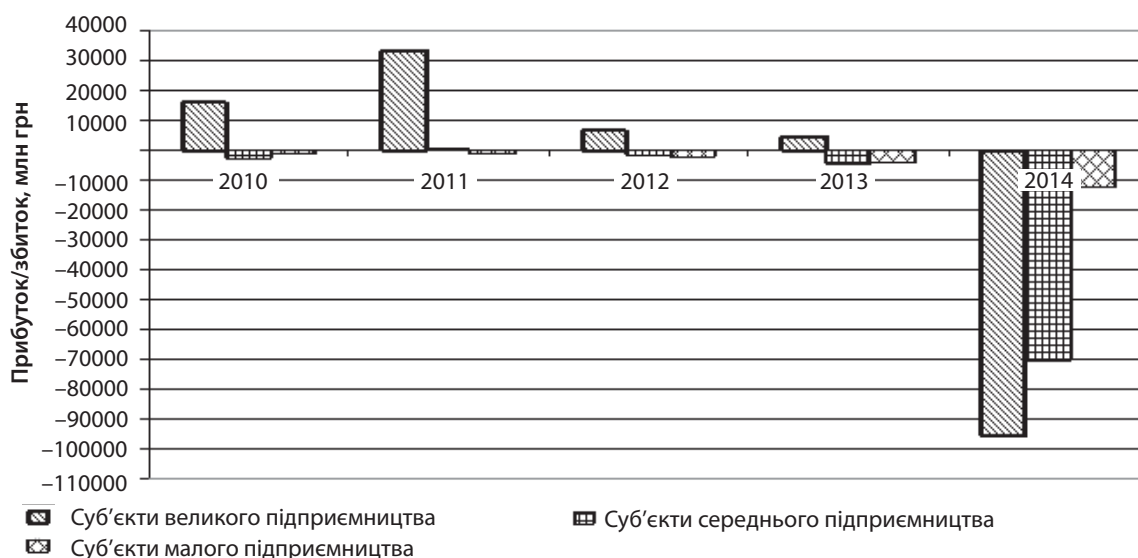

Рис. 8. Динаміка чистого прибутку/збитку промислових підприємств

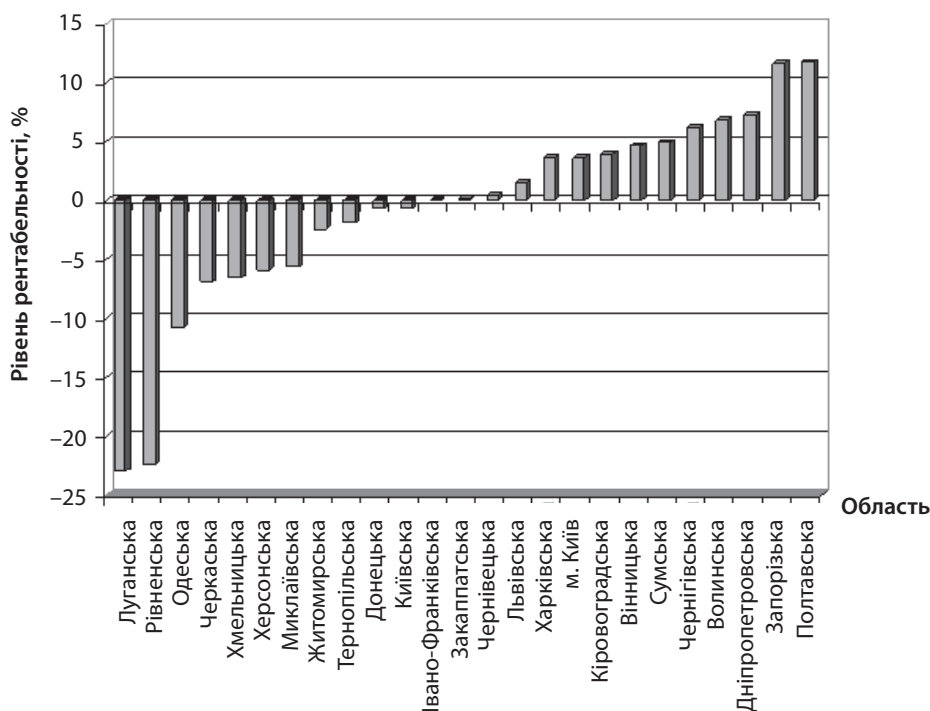

Рис. 9. Рівень рентабельності (збитковості) промислових підприємств за регіонами України станом на початок 2015 р.

Рис. 10. Рейтингова оцінка регіонів України на основі інтегрального індикатора, що характеризує рівень розвитку промислових підприємств у 2014 р.

ханізацію та автоматизацію процесів виробництва, сприяє впровадженню досягнень науково-технологічного прогресу в усі інші сектори економіки. Для здійснення ефективного керівництва галуззю в цілому та управління окремими машинобудівними підприємствами зокрема необхідним є визначення проблемних аспектів розвитку галузі та, відповідно, їх усунення. Досвід індустріально розвинених країн засвідчує: саме ця галузь є індикатором і каталізатором промислового розвитку. Функціонування машинобудівних підприємств здійснюється в умовах динамічних змін зовнішнього середовища під впливом посилення глобалізаційних процесів в економіці, політичних факторів, наслідків світових

фінансових криз тощо. Економічний стан галузі машинобудування протягом різних періодів функціонування комплексу було досліджено у працях багатьох вітчизняних вчених та дослідників.

Однак динамічні зміни умов зовнішнього середовища, посилення глобалізаційних процесів в економіці України зумовляють необхідність здійснення аналізу економічного стану галузі машинобудування на сучасному етапі його розвитку як системоутворюючої галузі промисловості.

У машинобудуванні зосереджено майже 14% і 8% вартості основних засобів середніх та малих підприємств відповідно. На підприємствах середнього та ма-

лого бізнесу працює 22% і 12% найманих працівників промисловості. За п'ять років чисельність працівників змінилася незначно: на 2% – для середніх підприємств; на 6% – для малих підприємств. Водночас витрати на оплату праці зросли більш 65%.

Обсяг виробленої продукції великими підприємствами машинобудування знизився в порівнянні з 2012 р. у 1,5 разу, у той час як для середніх підприємств темпи зниження склали лише 5%, а для малих підприємств має місце зростання показника на 9%.

Показник обсягу реалізованої продукції підприємств машинобудування за досліджуваний період досягнув максимального значення в 2012 р. (рис. 11). Частка середніх підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції у 2014 р. складала 49%, у той час як аналогічний показник для великих підприємств – 43%. У загальному обсязі всіх промислових підприємств частка показника для машинобудівних підприємств середнього і малого бізнесу становить майже 12%.

Погіршення економічної ситуації в країні відобразилася на фінансових результатах – у 2014 р. зафіксовано чистий збиток у розмірі 22,4 млрд грн, причому 61,5% середніх підприємств машинобудування мали чистий прибуток у загальній сумі 3,2 млрд грн, водночас збиток інших підприємств складав 12,5 млрд грн; 35,5% малих підприємств стали збитковими, а чистий збиток досягнув майже 1,9 млрд грн.

У структурі продукції машинобудування виділяється виробництво транспортних засобів та устаткування, частка якого на сьогодні складає майже 40%, друге місце посідає виробництво машин та устаткування – 35% (хоча у деякі роки воно перевищувало виробництво транспортних засобів), і виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування займає 25% від загального випуску.

Таким чином, можна зробити **висновки**. Економічна криза, яка поглиблюється в Україні, призвела до того, що майже 53% великих, 43% середніх і 37% малих промислових підприємств є збитковими, причому показник частки прибуткових великих підприємств знизився за п'ять років у 1,4 разу, а загальний чистий збиток наблизився до 180 млрд грн. Зменшення чисельності підприємств а, отже, зниження рівня зайнятості, є гострою соціальною проблемою, тому що спри-

яє зростанню безробіття, зниженню доходів населення, посиленню соціальної напруженості в регіонах країни.

Важливою проблемою є непропорційне розміщення малих і середніх підприємств за регіонами країни – більше 75% обсягу реалізованої продукції (робіт і послуг) підприємствами малого і середнього бізнесу доводиться на всього лише сім регіонів країни.

Основними причинами, що стримують розвиток промислової галузі, є:

- ✦ періодичні зміни законодавства і оподаткування у сфері розвитку великого, малого та середнього підприємництва, що призводить до недосконалості та неефективності середньострокового і довгострокового планування діяльності промислових підприємств та сприяє розвитку тіншового бізнесу;
- ✦ низький рівень відповідальності посадових осіб дозвільних органів та обізнаності підприємців про правові механізми їх захисту, високий рівень корупції серед чиновників та, у зв'язку з цим, ускладнений порядок сертифікації та проходження дозвільних (погоджувальних) процедур;
- ✦ відсутність системного підходу до вдосконалення механізмів державного регулювання діяльності промислових підприємств;
- ✦ неефективність використання механізмів державно-приватного партнерства, небажання представників місцевої влади реалізовувати цільові регіональні та районні програми розвитку малого бізнесу,
- ✦ низька інноваційно-інвестиційна привабливість, високі ризики, пов'язані з недосконалістю інституційно-правового забезпечення сприятливих умов для вітчизняних та іноземних інвесторів; що призводить до зниження обсягів інвестування;
- ✦ дефіцит зовнішніх джерел фінансування промислових підприємств;
- ✦ погіршення умов кредитування, висока вартість позикових фінансових ресурсів (позичкового капіталу);
- ✦ низька ліквідність акцій більшості промислових підприємств;
- ✦ висока енергоємність продукції, виробленої промисловими підприємствами;

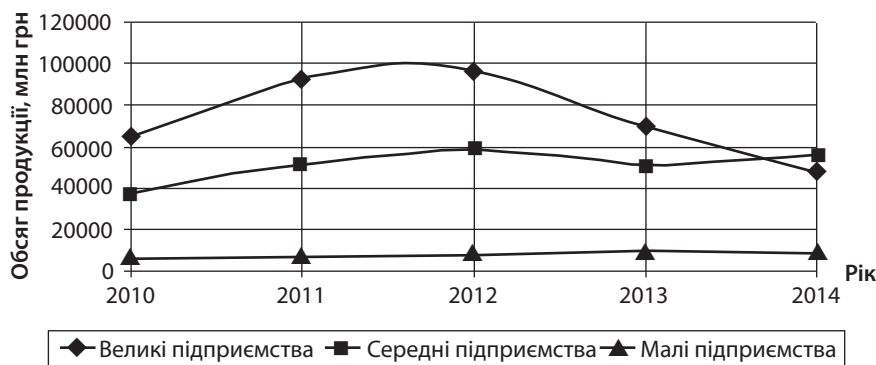

Рис. 11. Динаміка обсягу реалізованої продукції машинобудівних підприємств

- ✦ залежність від кон'юнктури зовнішніх ринків; нерозвиненість внутрішнього ринку;
- ✦ недостатня укомплектованість виробництва ефективним високопродуктивним сучасним обладнанням, інструментом, сучасними приладами, системою контролю і діагностики;
- ✦ високий рівень фізичного і морального зносу основних фондів, відсутність можливостей модернізації устаткування (відсутність власних джерел фінансування);
- ✦ недосконалість процедур здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;
- ✦ неналежний рівень розвитку інформаційної системи моніторингу фінансово-господарської діяльності промислових підприємств;
- ✦ обмеженість інтелектуально-кадрового, матеріально-технічного та ресурсного забезпечення малих підприємств, недосконалість системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого та середнього підприємництва [1, 9].

В умовах різкого погіршення економічної ситуації необхідно розробляти заходи щодо підвищення фінансово-економічної безпеки промислових підприємств усіх форм власності. Для цього слід розробити концепцію розвитку великих і середніх промислових підприємств України в умовах євроінтеграції.

Реалізація напрямів, що сприяють розвитку промислових підприємств, буде складною та практично неможливою без механізму керованого розвитку промисловими підприємствами, який дозволить суттєво підвищити конкурентоспроможність українських промислових підприємств при інтеграції у світову економічну систему. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 641-р) [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>
2. Діяльність суб'єктів господарювання. Статистичний збірник / За ред. Кузнєцової М. С. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 474 с.
3. Діяльність суб'єктів господарювання. Статистичний збірник / За ред. Кузнєцової М. С. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 465 с.
4. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. Статистичний збірник / За ред. Кузнєцової М. С. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 471 с.
5. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. Статистичний збірник / За ред. Кузнєцової М. С. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 479 с.
6. Капітальні інвестиції в Україні. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2007–2014. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Статистичний щорічник України за 2010–2014 р. [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Регіони України. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2010–2015. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Цопа Н. В. Управление развитием промышленных предприятий: методология, модели, методы : монография / Н. В. Цопа / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2010. – 319 с.

Науковий керівник – Міщенко В. Я., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності і фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

REFERENCES

- Diialnist subiektiv hospodariuvannia* [The activities of business entities]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013.
- Diialnist subiektiv hospodariuvannia* [The activities of business entities]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014.
- Diialnist subiektiv velykoho, serednyoho, maloho ta mikropid-priemnytstva* [The activity of entities of large, medium, small and micro enterprise]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013.
- Diialnist subiektiv velykoho, serednyoho, maloho ta mikropid-priemnytstva* [The activity of entities of large, medium, small and micro enterprise]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014.
- “Kapitalni investysii v Ukraini” [Capital investments in Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua/> [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>
- “Rehiony Ukrainy” [Regions of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- “Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2010–2014 r.” [Statistical Yearbook of Ukraine for 2010–2014]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Tsopa, N. V. *Upravleniye razvitiyem promyshlennykh predpriyatiy: metodologiya, modeli, metody* [Development management of industrial enterprises: methodology, models, methods]. Donetsk, 2010.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЧНЕ ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

© 2016 КАСИЧ А. О.

УДК 332.122

Касич А. О. Модернізація як стратегічне завдання розвитку промисловості України

Метою статті є дослідження теоретичних і методичних основ розробки стратегії модернізації промисловості країни. Систематизовано існуючі види модернізації, наголошено на важливості активізації модернізації саме промисловості, яку слід розглядати як важіль та результат всіх модернізаційних процесів у країні. Обґрунтовано закономірності процесів модернізації та встановлено особливості державної промислової політики в різних країнах. Наголошено, що важливим інструментом реалізації промислової політики є процес розробки стратегії розвитку промисловості, яка у переважній більшості країн зорієнтована на подальшу модернізацію. Основними інструментами забезпечення ефективної реалізації стратегії розвитку промисловості названо партнерство між державою та приватним сектором, підтримка широкомасштабних інновацій, розвиток експортного потенціалу, створення умов для розвитку всіх секторів економіки. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є обґрунтування змісту стратегії розвитку промисловості України з урахуванням досягнутого рівня та в розрізі запропонованих напрямів.

Ключові слова: модернізація, ресурси, стратегія, промисловість, реформи.

Бібл.: 21.

Касич Алла Олександрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Київський національний університет технологій та дизайну (вул. Немировича-Данченка, 2, Київ, 01011, Україна)

E-mail: Kasich.alla@gmail.com

УДК 332.122

UDC 332.122

Касич А. А. Модернизация как стратегическая задача развития промышленности Украины

Целью статьи является исследование теоретических и методических основ разработки стратегии модернизации промышленности страны. Систематизированы существующие виды модернизации, отмечена важность активизации модернизации именно промышленности, которую следует рассматривать как рычаг и результат всех модернизационных процессов в стране. Обоснована закономірность процессов модернизации и установлены особенности государственной промышленной политики в различных странах. Отмечено, что важным инструментом реализации промышленной политики является процесс разработки стратегии развития промышленности, которая у подавляющего большинства стран ориентирована на дальнейшую модернизацию. Основными инструментами обеспечения эффективной реализации стратегии развития промышленности названо партнерство между государством и частным сектором, поддержка широкомасштабных инноваций, развитие экспортного потенциала, создание условий для развития всех секторов экономики. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является обоснование содержания стратегии развития промышленности Украины с учётом достигнутого уровня и в разрезе предложенных направлений.

Ключевые слова: модернизация, ресурсы, стратегия, промышленность, реформы.

Библ.: 21.

Касич Алла Александровна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента, Киевский национальный университет технологий и дизайна (ул. Немировича-Данченко, 2, Киев, 01011, Украина)

E-mail: Kasich.alla@gmail.com

Kasych A. O. Modernization as a Strategic Objective of the Development of Industry in Ukraine

The article is aimed at studying the theoretical and methodological foundations of developing strategy for the industrial modernization of country. The existing types of modernization have been systematized, importance of intensifying the modernization of the industry itself has been specified, which should be seen as a lever and a result of all of the modernization processes in the country. Process regularity as to modernization processes has been substantiated and features of the State industrial policy in various countries have been determined. It has been specified that an important tool for implementing the industrial policy is the process of elaborating the industrial development strategy, which for the overwhelming majority of countries is focused on further modernization. As the main tools of ensuring an effective implementation of a strategy for development of industry have been defined partnership between the State and the private sector, support of the large-scale innovations, development of the export potential, creation of conditions for the development of all sectors of the economy. Prospect for further research in this direction is substantiation of content of the industry development strategy of Ukraine taking account of the achieved level and in the context of the proposed directions.

Keywords: modernization, resources, strategy, industry, reforms.

Bibl.: 21.

Kasych Alla O. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Management, Kyiv National University of Technologies and Design (2 Nemyrovycha-Danchenko Str., Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: Kasich.alla@gmail.com

Після глобальної кризи 2007–2009 років, яка носила переважно фінансовий характер, значна кількість вчених в розвинених країнах почала наголошувати на необхідності промислового відродження задля збалансування економіки в цілому. Як наслідок, у розвинених країнах світу відбувається формування Нової промислової політики, спрямованої на розв'язання системних актуалізованих в останні роки проблем, за рахунок провадження системної та постійної модернізації.

Характеризуючи сучасний етап розвитку промисловості України, слід констатувати: зменшення ролі промисловості у створенні валової доданої вартості (частка

валової доданої вартості промисловості в загальному обсязі валової доданої вартості складала у 2000 р. 31,4%, у 2010 р. – 21,5%, у 2014 р. – 18,3%); нестійку динаміку обсягів виробництва – середньорічні темпи зростання за період з 2007 по 2016 рр. склали 97%; зниження привабливості для зайнятості населення (чисельність зайнятих у промисловості складала у 2000 р. 4,5 млн осіб, а у 2015 р. – 2,6 млн осіб); обмежені власні фінансові можливості промисловості для забезпечення розвитку (досить велика частка підприємства працюють збитково: у 2010 р. їх частка складала 41%, а у 2015 р. – 27,3%); низьку інноваційну активність підприємств (частка

промислових підприємств, що впроваджували інновації, складала у 2000 р. 14,8%, у 2010 р. – 11,5%; у 2015 р. – 15,2%); накопичення критичної величини морально та фізично зношених основних засобів (за даними 2015 р., цей показник складав 60%) [6]. Усе це свідчить не лише про пов'язаний характер проблем сучасного етапу розвитку української промисловості, а й про необхідність розробки чіткої стратегії розвитку, спрямованої, перш за все, на прискорення процесів модернізації.

Питання модернізації економіки України та, безпосередньо, промисловості досить детально розглядаються в працях українських вчених. Теоретико-методологічні положення модернізації національної економіки розкрито в працях Амоші О. І. [8], Гейця В. М. [1], Левковець О. М. [5], Федулової Л. І. [9]. Концептуальні основи структурної модернізації промисловості представлено в роботах Кіндзерського Ю. В. [4], Чебанової О. О. [10]. Питання ресурсного забезпечення процесів модернізації досліджено в роботі автора [2].

Важливість застосування стратегічного підходу до процесів модернізації підкреслено в працях Жаліло Я. А. [7], Кіндзерського Ю. В. [4], інших. Так, останній визначає необхідність проведення реструктуризації промислового виробництва «у відповідності із названими стратегічними пріоритетами, яка потребує відповідних взаємоузгоджених управлінських рішень, ресурсів і часу. Тому вона має здійснюватись на засадах державного стратегічного планування» [4, с. 469]. А це означає, що питання розробки науково обгрунтованої стратегії модернізації промисловості залишаються актуальними.

Мета статті полягає у розробці теоретичних основ модернізації промисловості країни із застосуванням стратегічного підходу і з урахуванням здобутків сучасної науки та зарубіжної практики.

Орієнтація на модернізацію як розвинених країн, так і країн з низьким рівнем економічного розвитку перетворює її на глобальну тенденцію. Фактично складається ситуація, коли динаміка процесів модернізації визначає темпи економічного розвитку. Відповідно, неспроможність провести модернізацію промисловості відкидає країну на периферію глобальної економіки.

Модернізація традиційно сприймається як осучаснення, тобто приведення до «знаменника поточного моменту часу» всіх аспектів функціонування людини, іншими словами, як синхронізація процесів розвитку всіх секторів національного господарства з відповідним етапом еволюції науки й технології, суспільства. Відповідно, модернізація є предметом дослідження не лише економіки, а й інших наук, зокрема, соціології, демографії, політології.

Теоретична основа процесів модернізації формувалась на основі праць, перш за все, Лернера Д. [17], Ліпсета С. М. [18], Пржеворського А. та Лімонгаї Ф. [19], Росту В. [20]. Основну увагу вчені зосереджували на дослідженні соціальної складової процесів модернізації, однак економічний аспект обійти було неможливо. Так, Лернер Д. [17] пояснив, що країни стають «сучасними» через вивчення досвіду інших країн. Він

стверджував що, ті, хто не бачить себе в шкурі інших, не розвиватиметься, тому без вивчення досвіду інших забезпечити модернізацію є неможливим. Ліпсет С. М. одним з перших звернув увагу на те, що «... середнє багатство, ступінь індустріалізації та урбанізації, а також рівень освіти є набагато вищими у більш демократичних країнах» [18, с. 50]. Він узагальнив результати емпіричних досліджень залежностей між економічним розвитком і демократією та зробив висновок про суттєвий причинно-наслідковий зв'язок між економічним розвитком і демократією. Пржеворський А. та Лімонгаї Ф. [19], дослідивши питання економічного розвитку в умовах різних політичних режимів, роблять висновок, що диктатури зникають по мірі того, як країни починають розвиватись. Вони доводять, що виникнення причинно-наслідкових ланцюжків: індустріалізація, урбанізація, освіта, комунікації, політичні та соціальні зміни [19, с. 158] приводить до поступового формування демократичних систем. Росту В. [20] довів, що індустріалізація не є автоматичним процесом, вона залежить від потужних груп всередині суспільства, політичних еліт, які здатні передбачувати майбутнє та забезпечити умови для активізації модернізації.

Еволюція теорії модернізації свідчить про складний характер досліджуваних процесів, які проявляються в економічному розвитку, удосконаленні державного устрою, підвищенні рівня культури та освіти населення, удосконаленні технологій тощо. Загалом науковці виокремлюють два основні етапи модернізації, кожний з яких починався з революційних процесів:

- ✦ *перший етап* – асоціювався з початком індустріальної революції та характеризувався такими супутніми процесами, як зменшення аграрного сектора, урбанізація та індустріалізація. Промислова революція стосувалася розвитку виробничого потенціалу та фактично визначала кількісні критерії інвестицій в основні засоби, які необхідні для забезпечення модернізації. Результатом модернізації на цьому етапі стало формування індустріального суспільства;
- ✦ *другий етап* – ознаменувався початком революції знань та передбачав поетапне формування суспільства знань. Ключовими особливостями цього етапу модернізації стали процеси деіндустріалізації, глобалізації та мобілізації знань. Революція знань визначає необхідність забезпечення розвитку знань за рахунок інвестицій в НДДКР.

Якщо під час першого етапу модернізації основним об'єктом прикладення зусиль була промисловість, то на другому етапі відбувається перехід до розуміння модернізації як більш складного та системного процесу, коли основним об'єктом стають ресурси, розвиток яких забезпечує підтримку необхідних темпів модернізації.

Таким чином, найважливішою особливістю модернізації є її комплексний взаємопідтримуючий характер: модернізація промисловості є неможливою без розвитку науки, а осучаснення науки відбувається виключно на основі модернізації освіти та суспільства в цілому;

з іншого боку, модернізація промисловості забезпечує розширення її фінансових можливостей задля розвитку науки, підвищення кваліфікації робочої сили. При цьому саме модернізацію промисловості слід вважати найбільш дієвим важелем і найбільш значимим результатом модернізаційних процесів у господарстві. Це пов'язано з тим, що: по-перше, виробничий сектор був і залишається основним джерелом зростання продуктивності праці; по-друге, зростання продуктивності у промисловості зумовлює зростання продуктивності в інших секторах; по-третє, промисловість завжди була «навчальним центром» капіталізму, а також джерелом організаційних інновацій, оскільки зростання продуктивності відбувалося у зв'язку не лише з технологічними змінами, а й з організаційними перетвореннями. Саме на цьому наголошено в роботах [3, 12].

Модернізація включає не лише кардинальні зміни, а й невеликі перетворення, оскільки забезпечити підтримку однакових темпів змін у довготривалому періоді часу неможливо. Протиріччя між кількісно-якісними характеристиками окремих складових модернізаційних процесів призводить до загострення інших проблем та може супроводжуватись системними кризами. Для спрямування модернізації на передові орієнтири та для синхронізації всіх процесів модернізації у господарстві країни слід застосувати стратегічний підхід, тобто розробити відповідну стратегію.

Реалізація стратегії модернізації промисловості повинна перетворити цей складний процес у вбудований механізм спрямування розвитку на сучасні орієнтири та зростаючі показники.

Для розуміння закономірностей розвитку процесів модернізації, у тому числі промисловості, систематизуємо світовий досвід реалізації промислової політики, який має важливе значення у частині як оцінки результатів раніше розроблених стратегій, так і змісту стратегій, розроблених в останні роки.

Один із найяскравіших прикладів модернізації, який з часом почали називати «економічним чудом», продемонструвала Японія. У 1960-х роках розвиток економіки відбувався дуже стрімко: середньорічні темпи зростання промислового виробництва складали 15% [11, с. 186]. Модернізаційні процеси в післявоєнній Японії базувалися на поєднанні двох стратегій. Перша стратегія – селективна – передбачала концентрацію зусиль на певних пріоритетних напрямках, які мають вирішальне значення для розвитку економіки та суспільства. Друга стратегія – стратегія запозичення – була спрямована на широкомасштабне використання зарубіжних досягнень [11, с. 190]. У разі, якщо селективна стратегія доповнюється стратегією запозичення, можна забезпечити більш пропорційний розвиток промисловості та отримати високі виробничі результати.

Ще один приклад «економічного чуда» показала Південна Корея. Модернізація в Південній Кореї була чітко сфокусована на меті – подолання бідності за рахунок модернізації. Модель економічного розвитку Південної Кореї базувалася на довгостроковому економічному плануванні, раціональному розподілі ресурсів і

ефективній співпраці між урядом і бізнесом, які загалом були спрямовані на проведення швидкої індустріалізації та на розвиток експортоорієнтованих галузей промисловості через активну державну підтримку та залучення іноземних інвестицій [16]. Але швидка модернізація призвела до виникнення певних проблем, зокрема, розривів між багатими і бідними, нівелювання принципу соціальної справедливості, тощо. Як наслідок, у корейському суспільстві виник новий запит щодо стратегії модернізації, спрямованої на реалізацію соціальної справедливості шляхом справедливого розподілу багатства, усунення забруднення навколишнього середовища через індустріалізацію, підтримку міжнародної конкурентоспроможності за рахунок технічних інновацій.

Успішний приклад модернізації продемонстрував також і Китай, який своїм успіхом ставить під сумнів висновки попередніх досліджень щодо кореляції економічного розвитку та демократії. У Китаю були варіанти йти шляхом політичних трансформацій паралельно з втіленням законів ринкової економіки, однак фактично відбулося формування власної моделі розвитку, яка базується на державному капіталізмі. Модернізація в Китаї рухалася не ідеологічними концепціями, а принципом прагматизму та експериментальним принципом. Реформи були цілісними, здійснювалися поетапно в окремих секторах і регіонах, розгорталися від більш простих і менш спірних проблемних областей до більш складних. Китайське керівництво працювало в рамках існуючих економічних і політичних інститутів та намагалося їх поступово реформувати і переорієнтувати на цілі модернізації. Загалом модернізація Китаю здійснюється під керівництвом держави, яка забезпечила формування національного консенсусу, а здобуті економічні результати формують додаткове переконання у населення щодо правильності обраної моделі. На даному етапі розвитку Китай сформулював Нову стратегію промислового розвитку, в рамках якої визначив сім «стратегічних нових галузей». За сподіваннями урядовців країни, визначені галузі стануть основою наступного етапу модернізації і технологічного розвитку китайської економіки [13].

Розробка нових стратегій розвитку промисловості відбувається і в розвинених країнах. Так, сучасна стратегія розвитку промисловості Великобританії базується на цілях, згрупованих за такими ключовими напрямками [14]: *технології* – необхідно, щоб уряд забезпечував розробку та комерціалізацію технологій у тих сферах, де країна має досвід і бізнес-можливості, щоб стати світовим лідером; *навички*, особливо у сфері створення та комерціалізації інновацій, є важливими для підприємств усіх галузей; *доступ до фінансів* – допомога підприємствам в отриманні фінансування відбувається шляхом підвищення рівня конкурентоспроможності банківського сектора; *закупівлі* – уряд може відігравати важливу роль у збільшенні вигоди від кожного фунта витрат державних грошей через практику державних закупівель.

Базисним положенням нової стратегії розвитку промисловості в США (від 2010 р.) є максимізація таланту робочої сили як основного джерела інновацій та

модернізації [15]. Для цього пропонується активізація співпраці між урядом, працівниками, промисловістю та науковими школами; розробка програми розвитку робочої сили з метою підвищення її життєздатності; поширення найкращої практики; забезпечення продовження зв'язків між навчанням і результатами. Ще один напрям американської моделі промислової стратегії – *підтримка радикальних інновацій*, яка здійснюється в США переважно за рахунок державних закупівель та в поєднанні з додатковими стимулами, такими як використання додаткових кредитів для витрат, пов'язаних з НДДКР.

Загалом існують певні відмінності у промислових стратегіях, які розробляються в розвинених країнах та країнах, що розвиваються. У розвинених країнах вони спрямовані на розробку довгострокових планів щодо забезпечення економічного зростання та створення нових робочих місць. Базовими положеннями таких стратегій є: забезпечення партнерства між державою та приватним сектором, підтримка широкомасштабних інновацій, розвиток експортного потенціалу, створення умов для розвитку всіх секторів. Зміст стратегії розвитку промисловості країни, що розвивається, значною мірою залежить від етапу індустріалізації. Вона переважно спрямована на формування критично необхідного обсягу ресурсів задля виходу на траєкторію сталого розвитку та проведення модернізації у ключових галузях.

Результатом процесів модернізації стає зміна галузевої структури промисловості, а при цьому відбувається вивільнення робочої сили, і для того, щоб не відбувався відтік робочої сили з країни та для забезпечення економічного зростання, важливим стає завдання збереження трудового потенціалу. Саме тому завдання створення робочих місць є складовою стратегії розвитку промисловості і в розвинених країнах, і в країнах, що розвиваються.

Стратегія розвитку промислового сектора повинна містити не лише набір цільових установок розвитку, а й набір інструментів, тобто пакет реформ. Найголовніший висновок щодо змісту реформ, який слідує із вивчення світового досвіду, полягає в такому: реформи можуть бути запізнілі, а витрати на виправлення перекосів, які зберігатимуться в економіці, будуть суттєво зростати. Відповідно вибір інструментарію реалізації стратегії модернізації має важливе значення.

У роботі Шапіро Г. [21] досліджено особливості промислової політики в різних країнах світу та наголошено, що зміна інструментарію промислової політики по мірі розвитку економіки країни є найбільш дієвими важелем продовження модернізації. У країнах, що розвиваються, інструментарій реформування економіки змінювався відповідно до досягнутого рівня: реформи «першого покоління» були спрямовані на макроекономічну стабілізацію та формування ринкової економіки; у рамках «другого покоління» реформ передбачаються, у тому числі, заходи, які є складовими промислової політики, однак вони більше спрямовані на розвиток освіти та науки.

Відповідно, *модернізація промисловості* – комплексний процес забезпечення відповідності кількісних і якісних характеристик функціонування промисло-

сті країни вимогам сучасності, тобто: вимогам науково-технічного прогресу щодо технології виробництва та технічних характеристик продукції; вимогам глобальних ринків щодо споживчих характеристик продукції та форм її реалізації на ринку; кваліфікаційним вимогам щодо робочої сили, зайнятої на промислових підприємствах; вимогам сучасних форм та методів ведення бізнесу, які використовуються провідними промисловими підприємствами тощо.

Проведене узагальнення існуючої наукової літератури та вивчення досвіду активізації процесів модернізації у різних країнах світу дозволяє ідентифікувати закономірності процесу модернізації:

- ✦ *закономірність циклічності* – проявляється у неспроможності країни забезпечувати однакові темпи модернізаційних змін в економіці впродовж тривалого проміжку часу;
- ✦ *закономірність комплексності* – темпи модернізації визначають наявність у країні ключових чинників-драйверів, які забезпечують максимально можливий результат у довгостроковій перспективі лише у випадку формування всього комплексу;
- ✦ *закономірність наступності* – перехід до більш сучасних форм модернізації може відбуватися виключно в певній послідовності, з урахуванням досягнутих результатів та обсягу сформованих ресурсів на попередніх етапах модернізації;
- ✦ *закономірність керованості* – процеси модернізації набувають ознак системності, за умови забезпечення науково обгрунтованого управління ними через реалізацію промислової політики та розробку стратегії промислової модернізації державою.

ВИСНОВКИ

Остання глобальна криза ще раз довела, що покладатися виключно на ринкові сили, як ключові важелі забезпечення стійкого розвитку економіки, не можна, а тому формування промислової політики та розробка стратегії розвитку промисловості є дієвими інструментами державної підтримки розвитку економіки. Як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, відбувається формування Нової промислової політики.

Основним стратегічним завданням для державної промислової політики незалежно від рівня та темпів розвитку промисловості є забезпечення модернізації, яка повинна стати невід'ємною складовою процесів функціонування економіки, суспільства, господарства.

З методологічної точки зору для трансформації узагальненого світового досвіду в реальний процес розробки стратегії розвитку промисловості України, зорієнтованої при прискорення процесів модернізації, пропонуємо брати до уваги:

1. *Цільовий аспект* – формулювання стратегії має передбачати розробку структурованих цілей, реалізація яких забезпечуватиме поетапне підвищення продуктивності економіки в цілому. Цілі повинні являти собою не лише набір завдань, а й кількісні орієнтири розвитку.

Технічно для формулювання цілей необхідно визначити існуючі та перспективні вимоги до промисловості, тобто стратегія повинна вибудовуватися на основі передбачення структурних змін ринків, у тому числі, глобальних, а також спрямовуватись на корекцію можливих провалів на ринку.

2. *Галузевий (секторальний) аспект* – змістовна конкретизація стратегії повинна відбуватися шляхом визначення переліку пріоритетних галузей, які відповідають етапу розвитку промисловості та покликані забезпечити досягнення поставлених цілей, серед яких ключовими можуть бути: проведення широкомасштабної індустріалізації, вихід на стійке економічне зростання, прискорення інноваційного розвитку.

3. *Ресурсний аспект* – реалізація стратегії визначається наявністю ресурсів з функцією драйверів розвитку, які здатні за умови створення умов для їх ефективного використання забезпечити модернізацію промисловості в необхідних пропорціях та з бажаною динамікою. У випадку, якщо господарство не має достатнього обсягу ресурсів, стратегічним стає завдання створення умов для їх залучення та формування.

4. *Організаційний аспект* – передбачає обґрунтування та застосування набору механізмів для реалізації стратегії. Інструментарій реалізації стратегії має велике значення, оскільки у разі, якщо він обраний невірно, промислова політика не буде мати успіху.

5. *Часовий аспект* – визначає необхідність своєчасного здійснення модернізації у тих чи інших формах, з орієнтацією на забезпечення довгострокової конкурентоспроможності національної промисловості.

Вибудовування промислової політики з урахуванням вказаних аспектів дозволить надати процесам модернізації ознак системності, комплексності та постійності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Геєць В.** Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України / В. Геєць // Економіка України. – 2010. – № 3. – С. 4–20.
2. **Касич А. О.** Ресурсне забезпечення модернізаційних процесів в Україні: регіональний аспект / А. О. Касич // Бізнес Інформ. – 2016. – № 2. – С. 138–143.
3. **Касич А. О.** Структурна трансформація промисловості в контексті забезпечення конкурентоспроможності національної економіки / А. О. Касич // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць. – Вип. 14. – К. : Видав.-поліграфічний центр «Київський університет». – 2007. – С. 92–103.
4. **Кіндзерський Ю. В.** Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : монографія / Ю. В. Кіндзерський ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2013. – 536 с.
5. **Левковець О. М.** Модернізація економіки України: зміст, умови, ризики / О. М. Левковець // Бізнес Інформ. – 2011. – № 10. – С. 4–9.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська, Я. В. Бережний [та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – 144 с.

8. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України / О. І. Амоша, С. С. Аптекар, М. Г. Білопольський, С. І. Юрій, Б. М. Андрушків. – Донецьк, 2011. – 846 с.

9. **Федулова Л. І.** Технологічна модернізація промисловості України / Л. І. Федулова. – К., 2008. – 472 с.

10. **Чебанов О. О.** Концептуальні основи структурної модернізації промисловості / О. О. Чебанов // Бізнес Інформ. – 2012. – № 11. – С. 134–137.

11. Япония: опыт модернизации / Рук. проекта Э. В. Молодякова. – М. : АИРО-XXI. 2011 – 280 с.

12. **Chang H.-J.** International Industrial Policy Experiences and the Lessons for the UK / Chang H.-J., Andreoni A. and Kuan M // Centre for Business Research, University Of Cambridge Working Paper. – 2013. – No. 450. – 88 p.

13. China Business Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uschina.org/sites/default/files/sei-report.pdf

14. **Industrial Strategy. Government and Industry in Partnership.** Progress Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gov.uk/government/uploads/>

15. **Industrial Strategy: USA** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cbi.org.uk/media-centre/case-studies/2012/03/industrial-strategy-usa/>

16. **Hong S. M.** (2001). Modernization and Economic Development in the Korean Economy / S. M. Hong // Journal of the Korean-Turkish Academic Society. – 2001. – Vol. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hopia.net/hong/file/english/modern.htm>

17. **Lerner D.** The Passing of Traditional Society: Modernizing Middle East / D. Lerner. – New York : Free Press of Glencoe, 1958. – P. 19–42.

18. **Lipset S. M.** Political Man: The Social Bases of Politics / S. M. Lipset. – New York : Doubleday & Company, 1960. – 432 p.

19. **Przeworski A.** Modernization: Theories and Facts / A. Przeworski and F. Limongli // World Politics. – 1997. – Vol. 49, No. 2. – P. 155–183.

20. **Rostow W. W.** (1991). The Stages of Economic Growth / W. W. Rostow. – 3rd Edition. – Cambridge University Press, 1991. – 324 p.

21. **Shapiro H.** Industrial Policy and Growth / H. Shapiro // DESA Working Paper. – 2007. – No. 5.

REFERENCES

- Amosha, O. I. et al. *Strukturni reformy ekonomiky: svitovyi dosvid, instituty, stratehii dlia Ukrainy* [Structural economic reforms: international experience, institutions, strategies for Ukraine]. Donetsk, 2011.
- Chebanov, O. O. "Kontseptualni osnovy strukturnoi modernizatsii promyslovosti" [The conceptual basis of structural modernization of the industry]. *Biznes Inform*, no. 11 (2012): 134-137.
- Chang, H.-J., Andreoni, A., and Kuan, M. "International Industrial Policy Experiences and the Lessons for the UK". *Centre for Business Research, University Of Cambridge Working Paper*, no. 450 (2013).
- China Business Council. www.uschina.org/sites/default/files/sei-report.pdf
- Fedulova, L. I. *Tekhnologichna modernizatsiia promyslovosti Ukrainy* [Technological modernization of industry of Ukraine]. Kyiv, 2008.
- Heiets, V. "Liberalno-demokratychni zasady: kurs na modernizatsiiu Ukrainy" [The liberal-democratic foundations: a course on modernization of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 3 (2010): 4-20.
- Hong, S. M. "Modernization and Economic Development in the Korean Economy". *Journal of the Korean-Turkish Academic Society*. <http://hopia.net/hong/file/english/modern.htm>

"Industrial Strategy. Government and Industry in Partnership. Progress Report". <https://www.gov.uk/government/uploads/attachmentes/2012/03/industrial-strategy-usa/>

Kasych, A. O. "Resursne zabezpechennia modernizatsiinykh protsesiv v Ukraini: rehionalnyi aspekt" [Resource support of the modernization processes in Ukraine: regional aspect]. *Biznes Inform*, no. 2 (2016): 138-143.

Kasych, A. O. "Strukturna transformatsiia promyslovosti v konteksti zabezpechennia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky" [Structural transformation of industry in the context of ensuring competitiveness of the national economy]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, no. 14 (2007): 92-103.

Kindzerskyi, Yu. V. *Promyslovist Ukrainy: stratehiia i polityka strukturno-tekhnologichnoi modernizatsii* [Industry of Ukraine: strategy and policy of structural and technological modernization]. Kyiv, 2013.

Levkovets, O. M. "Modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: zmist, umovy, ryzyky" [Modernization of Ukrainian economy: essence, conditions, risks]. *Biznes Inform*, no. 10 (2011): 4-9.

Lerner, D. *The Passing of Traditional Society: Modernizing Middle East*. New York: Free Press of Glencoe, 1958.

Lipset, S. M. *Political Man: The Social Bases of Politics*. New York: Doubleday & Company, 1960.

Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Przeworski, A., and Limongli, F. "Modernization: Theories and Facts". *World Politics*, vol. 49, no. 2 (1997): 155-183.

Rostow, W. W. *The Stages of Economic Growth*. Cambridge University Press, 1991.

Shapiro, H. "Industrial Policy and Growth". *DESA Working Paper*, no. 5 (2007).

Yaponiya: opyt modernizatsii [Japan: the experience of modernization]. Moscow: AIRO-XXI, 2011.

Zhalilo, Ya. A. et al. *Pisliakryzovyi rozvytok ekonomiky Ukrainy: zasady stratehii modernizatsii* [Post-crisis development of the economy of Ukraine: the strategy of modernization]. Kyiv: NISD, 2012.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ

© 2016 ЛУПАК Р. Л., ХОМИЦЬКИЙ А. І.

УДК 658.86

Лупак Р. Л., Хомицький А. І. Удосконалення методики оцінювання ефективності функціонування підприємств оптової торгівлі

Метою статті є вдосконалення теоретико-методичних засад оцінювання ефективності функціонування підприємств оптової торгівлі через обґрунтування класифікаційних ознак, методів, показників оцінювання та особливостей їх застосування. Виділено аспекти, які визначають доцільність та переваги застосування тих чи інших методик, методів, способів оцінювання та застосовуваних показників аналізу. Сформовано комплексну базу (методологію) оцінювання ефективності функціонування підприємств оптової торгівлі за різними напрямками і класифікаційними ознаками. Наведено методи, показники оцінювання і розкрито особливості їх застосування. Перспективою подальших досліджень у даному напрямку є ідентифікація методичних основ формування та реалізації інституційно-економічного механізму функціонування підприємств оптової торгівлі, завдяки якому процедура оцінювання підвищить практичне значення та покращить процес його апробації у реальних умовах.

Ключові слова: підприємство оптової торгівлі, оцінювання, функціонування, методика, показники.

Табл.: 1. **Формул.:** 11. **Бібл.:** 15.

Лупак Руслан Любомирович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: economist_555@mail.ru

Хомицький Андрій Іванович – асистент, кафедра економіки, Львівський торговельно-економічний університет (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: adorosh@ukr.net

УДК 658.86

UDC 658.86

Лупак Р. Л., Хомицкий А. И. Совершенствование методики оценки эффективности функционирования предприятий оптовой торговли

Целью статьи является совершенствование теоретико-методических основ оценки эффективности функционирования предприятий оптовой торговли через обоснование классификационных признаков, методов, показателей оценки и особенностей их применения. Выделены аспекты, определяющие целесообразность и преимущества применения тех или иных методик, методов, способов оценки и применяемых показателей анализа. Сформирована комплексная база (методология) оценки эффективности функционирования предприятий оптовой торговли по разным направлениям и классификационным признакам. Приведены методы, показатели оценивания и раскрыты особенности их применения. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является идентификация методических основ формирования и реализации институционально-экономического механизма функционирования предприятий оптовой торговли, благодаря которому процедура оценивания повысит практическое значение и улучшит процесс его апробации в реальных условиях.

Ключевые слова: предприятие оптовой торговли, оценка, функционирования, методика, показатели.

Табл.: 1. **Формул.:** 11. **Библ.:** 15.

Лупак Руслан Любомирович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики, Львовский торгово-экономический университет (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: economist_555@mail.ru

Хомицкий Андрей Иванович – ассистент, кафедра экономики, Львовский торгово-экономический университет (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: adorosh@ukr.net

Lupak R. L., Khomytskyi A. I. Improvement of the Methods for Evaluating Performance of the Wholesale Trade Enterprises

The article is concerned with improving the theoretical-methodological foundations for evaluating the performance of wholesale trade enterprises through substantiation of classification attributes, methods, indicators and features of their application. The article allocates the aspects that define the usefulness and benefits of applying those or other techniques, methods, evaluation methods and the analysis indicators used. A comprehensive basis (methodology) for evaluating the performance of wholesale trade enterprises by different directions and by classification criteria has been built. The methods, indicators of evaluation have been provided and features of their application have been disclosed. Prospect for further research in this area is identification of the methodological foundations of both forming and realization of the institutionally-economic mechanism for functioning of the wholesale trade enterprises, which will improve the practical value of the evaluation procedure, and will optimize the process of its testing in the real conditions.

Keywords: wholesale trade enterprise, evaluation, functioning, methods, indicators.

Tabl.: 1. **Formulae:** 11. **Bibl.:** 15.

Lupak Ruslan L. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics (10 Tuhon-Baranovskoho Str., Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: economist_555@mail.ru

Khomytskyi Andrii I. – Assistant, Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics (10 Tuhon-Baranovskoho Str., Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: adorosh@ukr.net

Функціонування підприємств оптової торгівлі відбувається у відповідності до поставлених мети і цілей, реалізації функцій та завдань щодо формування асортименту товарів, організації і проведення їх закупівель, управління товаропросуванням, обслуговування потреб суб'єктів роздрібно торгівлі та покупців товарів промислового призначення. Втім, основоположним принципом, який визначає мотивацію

засновника та керівника підприємства кожного виду економічної діяльності, оптової торгівлі зокрема, є забезпечення ефективності.

На системну і комплексну ефективність зорієнтований як головний напрям діяльності оптового підприємства, так і всі інші головні, допоміжні і обслуговуючі бізнес-процеси. Ефективність доцільно застосовувати і як засіб контролю раціональності та досконалості сформо-

ваного інституційно-економічного механізму функціонування підприємства оптової торгівлі. Таким чином, узагальнення методики формування якісного інформаційно-аналітичного забезпечення та оцінювання ефективності функціонування набуває особливого значення для підприємств оптової торгівлі в сучасних ринкових умовах господарювання у контексті досягнення і підтримки належних фінансово-економічних результатів.

Окремі питання вдосконалення процедури оцінювання ефективності функціонування підприємств розглядаються в працях зарубіжних та вітчизняних вчених: М. Бартолі, С. Беєра, Т. Васильціва, В. Герасимчука, О. Градова, Я. Качмарика, Л. Кравченко, П. Куцка, В. Мейнера, Н. Міценко, Є. Мниха, Г. Савицької, А. Шеремета. Дослідженням безпосередньо в оптовій торгівлі за цим напрямком присвячені праці В. Апопія, Л. Балабанової, І. Бланка, М. Виноградського, Н. Власової, А. Войчака, Н. Голошубової, С. Загладіної, Ф. Котлера, А. Кріє, А. Мазаракі, Р. Монкріфа, В. Тейлора, Ч. Фатрела. Науковцями загалом вже закладено в основу оцінювання ефективності функціонування підприємств оптової торгівлі методичні аспекти, що позитивно та важливо. Втім, ще недостатньо розкрито формування комплексної бази (методології) оцінювання ефективності з різними напрямками та класифікаційними ознаками.

Метою статті є вдосконалення теоретико-методичних засад оцінювання ефективності функціонування підприємств оптової торгівлі через обґрунтування класифікаційних ознак, методів, показників оцінювання та особливостей їх застосування.

Відмітимо, що в науковій літературі ефективність найчастіше розглядається як: співвідношення між результатами і витратами, які були здійсненні для досягнення цих результатів [14, с. 615]; вираження раціональних способів досягнення поставлених завдань [7, с. 122]; отримання кращих результатів при незмінних витратах ресурсів або тих самих результатів при менших витратах [1, с. 7]; стан розподілу ресурсів, при якому будь-який їх перерозподіл не дозволяє забезпечити додаткові вигоди [11, с. 14]; показник успішності функціонування підприємства при досягненні встановлених цілей [12, с. 277]; складна категорія, що характеризується результативністю роботи підприємства та дохододачею його капіталу, ресурсів або рентабельністю товарів [8, с. 20–22].

Але, зауважимо, що всі ці ознаки ефективності, будучи справедливими та доречними, характерні для підприємств різних напрямів та видів діяльності. Ефективність в оптовій торгівлі має власні особливості, до яких, наприклад, належить формування і використання міжгалузевих та міжсекторальних зв'язків, вплив на розвиток внутрішнього споживчого ринку, інституційні відмінності від інших сфер економіки, взаємозалежність із розвитком суб'єктів роздрібно торгівлі. Водночас, як категорія, ефективність функціонування підприємства оптової торгівлі характеризує ступінь взаємної відповідності співвідносних та субпідрядних бізнес-результатів і застосованих або спожитих ресурсів.

У контексті визначення причинно-наслідкових зв'язків між параметрами оцінювання ефективності функціонування оптового торговельного підприємства доцільним є використання маржинального аналізу як способу обґрунтування критичної величини рентабельності оптового продажу товарів, ресурсорентабельності, раціональності асортиментної політики та ін. Згідно з таким методичним підходом ефективність суб'єкта господарювання вимірюється величиною фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування зі складовими (формула (1)):

$$\Phi P_{\text{план}} = \Phi P_{\text{баз}} \pm \Delta \text{ЧД}_T \pm \Delta \text{ЧД}_{\text{Ц}} \pm \Delta \text{ЧД}_S \pm \Delta B_C \pm \Delta B_{\text{адм}} \pm \Delta B_{\text{зб}} \pm \Delta \Phi P_{\text{ін опер.}} \pm \Delta \Phi P_{\text{ін зв.}} \quad (1)$$

де $\Phi P_{\text{план}}$ – планова величина фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування; $\Phi P_{\text{баз}}$ – базова величина фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування; $\Delta \text{ЧД}_T$, $\Delta \text{ЧД}_{\text{Ц}}$, $\Delta \text{ЧД}_S$ – зміна чистого доходу під впливом зміни фізичного обсягу оптового товарообороту, оптових цін, асортиментної структури оптового товарообороту; ΔB_C – зміна собівартості (змінних прямих витрат); $\Delta B_{\text{адм}}$ – зміна адміністративних витрат; $\Delta B_{\text{зб}}$ – зміна витрат на збут; $\Delta \Phi P_{\text{ін опер.}}$, $\Delta \Phi P_{\text{ін зв.}}$ – зміна фінансових результатів від іншої операційної діяльності та іншої звичайної діяльності.

Відзначимо, що отриманий результат згідно з представленою розрахунковою моделлю пов'язаний з визначенням обсягів діяльності, які обумовлюють знаходження підприємства оптової торгівлі в зоні збитковості, беззбитковості чи прибутковості. Відтак, кожен стан характеризує рівень ефективності функціонування та свідчить про потребу чи резерви покращення фінансово-економічної результативності [10, с. 265–266]. Вважаємо, що представлення рівня ефективності функціонування підприємства оптової торгівлі лише згідно із фінансово-економічною результативністю не дозволяє обґрунтовано підходити до оцінювання, оскільки не враховується його загальний обсяг ресурсного потенціалу та якість управління за окремими функціональними складовими.

Очевидно, що не варто піддавати сумніву важливість таких показників, як питомі значення оптового товарообороту (у розрахунку на один м² торгової площі, на одного працівника, на один об'єкт торгівлі), рівень якості оптових продаж окремих груп товарів, рентабельність оптового продажу, ступінь задоволення клієнтських потреб, коефіцієнти широти, глибини, гармонійності та оновлення асортименту, відповідності фактичної структури оптимальній, проте вважаємо, що розширення та поглиблення товарного асортименту як головна ознака ефективності функціонування оптового підприємства має бути оптимальним, відповідати потребам покупців і вимогам економічності. Втім, про резерв ефективності, як один із важливих ознак ефективності, буде свідчити обсяг недоотриманого прибутку, розрахованого за формулою (2):

$$\Pi^{\text{неотр}} = D_i^s \cdot \overline{K_i^{\text{д}}} \cdot \Pi_i, \quad (2)$$

де $\Pi^{\text{неотр}}$ – недоотриманий прибуток; D_i^s – кількість днів, коли відсутній товар; $\overline{K_i^{\text{д}}}$ – середня кількість оди-

ниць товарів одної марки-бренда, що продається за день; P_i – коефіцієнт прибутку від одиниці товару [6, с. 201 – 203].

Таким чином, втрачена вартість залучених ресурсів і є головним критерієм підвищення ефективності функціонування оптового торговельного підприємства. На нашу думку, при визначенні показника варто врахувати й низку інших зовнішніх чинників підприємницької діяльності, які визначають міру прибутковості – чинник інфляції, ритмічність постання, динаміка попиту та зміни ринкової кон'юнктури тощо.

Звичайно, функціонально-вартісний аналіз враховує більшість важливих функцій підприємства оптової торгівлі, але за його результатами недостатньо повно можна охарактеризувати рівень ефективності функціонування. Крім того, методика функціонально-вартісного аналізу є достатньо складною, що вимагає додаткових витрат.

Значною мірою при формуванні методики оцінювання ефективності функціонування підприємств оптової торгівлі потрібно враховувати не лише суто економічний, але й управлінський аспект. Своєю чергою, якість управлінських рішень залежить і від зовнішніх чинників, якими є нестабільність економічного і правового середовища, вплив інвесторів, дії конкурентів, зміни в ринковій кон'юнктурі, ін. Причому рішення, як правило, стосуються якої-небудь однієї сфери функціонування, а інші, не менш значущі напрямки, виходять з-під контролю. Відтак, на підприємстві оптової торгівлі повинен використовуватися такий методичний інструментарій, який дозволяє оперативно і об'єктивно оцінювати внутрішні резерви, недоліки та підвищувати ефективність функціонування [2, с. 20–21].

Важливо використовувати комплексний критерій ефективності функціонування підприємств оптової торгівлі, який представляє собою характеристику впливу якісних і кількісних факторів. При цьому комплексний критерій може служити інструментом обліку, аналізу і планування, індикатором рівня науково-технічного розвитку, критерієм порівняльного оцінювання різних напрямів та складових оптової торговельної діяльності, показником ефективності прийнятих раніше управлінських рішень та повноти їх реалізації, основою вибору можливих варіантів розвитку підприємства і очікуваних результатів.

Так, наведемо модель розрахунку комплексного показника ефективності функціонування підприємств оптової торгівлі (W) на основі методу сум, який найбільш повно відповідає цілям і завданням дослідження (формула (3)):

$$W = \sum_{i=1}^m a_i \cdot S_i \quad (i = 1 \dots n), \quad (3)$$

де a_i – вага показника i -го критерію оцінювання; S_i – відносний показник i -го критерію, відповідний ступеню його важливості; n – кількість критеріїв оцінювання [2, с. 15–18].

Очевидно, що здійснення комплексного оцінювання ефективності функціонування підприємств опто-

вої торгівлі пов'язано з багатьма невирішеними проблемами та складнощами розробки алгоритму оцінювання. Попри це конкретні значення узагальнюючих оцінок визначаються не тільки обраною методикою, але і практичною реалізацією окремих її етапів. З цієї причини особливої уваги потребує деталізація всіх процедур і наукове обґрунтування послідовності застосування методики оцінювання.

У науковій літературі пропонується дещо інший підхід до комплексного оцінювання ефективності функціонування підприємств оптової торгівлі (I_E), зокрема з використанням середньої геометричної індексів змін окремих показників (формула (4)):

$$I_E = \sqrt[n]{I_T \cdot I_{РПР} \cdot I_{РВО} \cdot I_{ШО} \cdot I_{РТЗ} \cdot I_{РОБ}}, \quad (4)$$

де I_T – індекс оптового товарообороту (у порівняльних цінах); $I_{РПР}$ – індекс рентабельності оптового продажу товарів; $I_{РВО}$ – індекс рентабельності витрат обігу; $I_{ШО}$ – індекс швидкості обертання товарних запасів; $I_{РТЗ}$ – індекс рентабельності товарних запасів; $I_{РОБ}$ – індекс рентабельності одного обороту товарних запасів [3, с. 11].

Відзначимо, що використання методу бального оцінювання полягає у проведенні експертного опитування значущості окремо обраних параметрів ефективного функціонування підприємства, коли кожному з них привласнюється певна кількість балів, використання яких при окремих математичних розрахунках дозволяє визначити відповідний рівень ефективності (формула (5)):

$$P_{ef} = \sum_{i=1}^n B_i \cdot P_i, \quad (5)$$

де B_i – кількість балів за i -тим параметром оцінювання ефективності; P_i – значення i -го параметра; n – кількість параметрів.

Очевидно, що якість використання такого методу залежить від раціонального підбору параметрів оцінювання та експертної групи, що буде визначати кількість балів. Щодо параметрів оцінювання ефективності, то в науковій літературі до таких пропонується відносити коефіцієнти: ефективного оптового продажу товарів, асортиментності стійкості, нарощування збуту товарів, співвідношення середньорічного обсягу товарних запасів та обсягу оптового товарообороту, середнього індексу цін [15, с. 153–155].

Ефективність часто розглядають як синтетичний результат функціонування підприємства, формування якого відбувається шляхом об'єднання у єдиний агрегований за різними вимірниками показник. Перевага агрегованого підходу полягає у швидкості та високій ймовірності точного представлення характеристик бізнес-процесів, не проводячи фундаментальних досліджень та не витрачаючи додаткового часу і засобів.

Щодо підприємств оптової торгівлі, то, на нашу думку, агрегований підхід оцінювання ефективності їх функціонування має передбачати розрахунки показників вартості підприємства, зокрема економічної доданої вартості (E_{AB}) (формули (6), (7)), ринкової доданої вартості (P_{AB}) (формули (8), (9)), додаткової грошової

вартості ($A_{ГВ}$) (формула (10)), дохідності інвестицій на основі потоку грошових коштів ($A_{ІГК}$) (формула (11)) [4, с. 33–35, 175–176; 5, с. 162–163; 13, с. 52–54, 421–422; 9, с. 206].

$$E_{ДВ} = ЧОП - D_{\bar{K}} \cdot I_K, \quad (6)$$

або

$$E_{ДВ} = (D_{I_K} - D_{\bar{K}}) \cdot I_K, \quad (7)$$

де ЧОП – чистий операційний прибуток після сплати податків; $D_{\bar{K}}$ – дохідність середньозваженого капіталу; I_K – інвестований капітал; D_{I_K} – дохідність інвестованого капіталу.

$$P_{ДВ} = PB_{зПА} + P_K - K_C, \quad (8)$$

або

$$P_{ДВ} = I_K + \sum_{t=1}^n \frac{E_{ДВ}^t}{(1 + D_{\bar{K}})^t} + \frac{E_{ДВ}^{t+1}}{(1 + D_{\bar{K}})^t}, \quad (9)$$

де $PB_{зПА}$ – ринкова вартість поточних і довгострокових зобов'язань і забезпечень; P_K – обсяг залучених з ринку капітальних інвестицій; K_C – сукупний капітал; $E_{ДВ}^t$,

$E_{ДВ}^{t+1}$ – економічна додана вартість підприємства у t -му році; n – кількість періодів оцінювання ефективності функціонування підприємства.

$$D_{ГВ} = ОГП^C - D_{\bar{K}} \cdot A^C, \quad (10)$$

де $ОГП^C$ – скоригований операційний грошовий потік; A^C – сумарні скориговані активи.

$$D_{ІГК} = \frac{ВГП + A_{ЛВ}}{I_B}, \quad (11)$$

де $ВГП$ – валовий грошовий потік; $A_{ЛВ}$ – ліквідаційна вартість активів; I_B – валові інвестиції.

Можна зробити висновок, що наведені показники агрегованого підходу дозволяють охарактеризувати рівень ефективності фінансово-інституційного, економічно-ресурсного, організаційно-інвестиційного забезпечення функціонування підприємства оптової торгівлі. При цьому їх варто доповнити такими параметрами, як чиста теперішня вартість, рівень прибутковості до виплати відсотків, податків та дивідендів, коефіцієнт віддачі грошового потоку на інвестований капітал, рівень цільового управління, коефіцієнт Едварда – Белла – Ольсона. Доцільно розширити й функціональність аналізу, додавши до переліку показників аспекти ефективності закупівельно-збутових і складських технологічних операцій, ін.

Відтак, за результатами узагальнення наведених вище підходів до оцінювання ефективності функціонування підприємств оптової торгівлі доходимо висновку, що це складний і неоднозначний процес. Він залежить, *по-перше*, від виду та типу підприємства оптової торгівлі; *по-друге*, від зовнішніх та внутрішніх чинників, які визначають головні параметри функціонування і розвитку підприємства; *по-третє*, від мети від мети та завдань оцінювання; *по-четверте*, від наявності інформаційно-аналітичної бази; *по-п'яте*, від цільових орієнтирів роз-

витку підприємства і т. ін. Усі ці аспекти як впливають, так і визначають доцільність та переваги застосування тих чи інших методик, методів, способів оцінювання та, відповідно, застосовуваних показників аналізу.

Таким чином, робимо висновок про необхідність формування комплексної бази (методології) оцінювання ефективності з різними напрямками та класифікаційними ознаками (табл. 1).

ВИСНОВКИ

У процесі аналізу ефективності можуть обиратися різні методики та показники. При цьому їх обрання опирається на вивчення кон'юнктури ринку і попиту, об'єктивність виявлення комерційних аспектів організації і проведення оптових закупівель товарів, раціональність товаропостачання і здійснення оптового продажу, міру охоплення системи управління товарними запасами, ступінь інформаційного забезпечення оптової діяльності, зміст закупівельно-збутових і складських технологічних операцій. Досягнення мети оцінювання здебільшого пов'язане з використанням диференційованих підходів, які охоплюють усі особливості, сфери та напрями функціонування підприємств оптової торгівлі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров Г. А. Что такое эффективность экономики / Г. А. Александров. – М.: Экономика, 1984. – 64 с.
2. Андреева Р. С. Организация и экономическая эффективность деятельности предприятий оптовой торговли: автореф. дис. ... канд. экон. наук / Р. С. Андреева. – М., 2006. – 26 с.
3. Близнюк О. П. Економіко-організаційний механізм функціонування оптової торгівлі: автореф. дис. ... канд. экон. наук / О. П. Близнюк; Харк. держ. акад. технології та організації харчування. – Харків, 2001. – 19 с.
4. Говорушко Т. А. Управління ефективністю діяльності підприємств на основі вартісно-орієнтованого підходу: монографія / Т. А. Говорушко, Н. І. Климаш. – К.: Логос, 2013. – 204 с.
5. Гончарук А. Г. Методические основы оценки и управления эффективностью предприятия: монография / А. Г. Гончарук. – Одеса: Астропринт, 2008. – 288 с.
6. Гуцул І. Д. Маркетингові підходи до оцінки ефективності управління продажем товарів оптових підприємств / І. Д. Гуцул // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2009. – Вип. 1 (33). – С. 196–205.
7. Зеленовский Я. Организация трудовых коллективов. Введение в теорию организации и управления / Я. Зеленовский. – М.: Экономика, 1971. – 280 с.
8. Куценко А. В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємства споживчої кооперації України: монографія / А. В. Куценко. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 205 с.
9. Михалицька Н. Я. Застосування показника доданої економічної вартості як критерію приросту ринкової вартості підприємств / Н. Я. Михалицька // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – № 19.13. – С. 204–210.
10. Міценко Н. Г. Ефективність і результативність діяльності торговельного підприємства: оцінка та планування / Н. Г. Міценко, І. П. Міщук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.8. – С. 260–269.
11. Растворцева С. Н. Управление эффективностью торговли: монография / С. Н. Растворцева. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2006. – 136 с.

Класифікація методів та показників оцінювання ефективності функціонування підприємств оптової торгівлі

Класифікаційні ознаки	Методи	Показники	Особливості застосування
1	2	3	4
За ефективністю використання ресурсного забезпечення	– Аналізу; – синтезу; – емпіричний; – критеріальний	– <i>Загальної ефективності</i> (показники рентабельності, фінансової стійкості, ліквідності (платоспроможності), ділової активності); – <i>використання ресурсів</i> (доходовіддача, фондоємність, індекс постійного активу, продуктивність праці, рівень витрат на оплату праці, дохід на 1 грн власного капіталу)	Ефективність визначається незалежно від сфер діяльності підприємства і передбачає співставлення результатів діяльності з витраченими для їх отримання ресурсами та має формалізований вигляд
За галузевою спрямованістю	– Порівняння; – індексний; – структурно-функціональний; – вибіркового	– Індекс оптового товарообороту (за період); – питомі показники оптового товарообороту (у розрахунку на 1 м ² торгової площі, на одного працівника, на один об'єкт торгівлі); – рентабельність оптового товарообороту; – індекс відношення приросту обсягів чистого прибутку до приросту обсягів оптового товарообороту; – витратомісткість оптової торговельної діяльності; – коефіцієнт ефективності витрат, пов'язаних з закупівлею, збереженням та оптовим продажем товарів; – тривалість (приріст (скорочення) часу) обороту товарів, що продані через оптову складську базу	Результати оцінювання відображають загальні тенденції у торговельній діяльності оптового підприємства. Ефективність вимірюється характерними для сфери оптової торгівлі показниками, але без детального вивчення закупівельно-збутових і складських операцій
За рівнями в ієрархії управління	– Комплексний; – групування; – економіко-статистичного аналізу	– <i>На рівні держави</i> (частки оптової торгівлі у обсязі ВВП, підприємств оптової торгівлі у загальній чисельності підприємств та за обсягом оптового товарообороту більше 500 млн грн, прибуткових оптових торговельних підприємств, коефіцієнти співвідношення обсягів оптової та роздрібною торгівлі, у оптовій торгівлі продажу (запасів) продовольчих та непродовольчих товарів, випередження індексу продуктивності праці над індексом середньорічної заробітної плати); – <i>на рівні регіону</i> (оптовий товарооборот на одну особу місцевого населення, частки підприємств оптової торгівлі у обсязі ВРП, товарних запасів, складського господарства в регіоні, продажу товарів місцевого виробництва у обсязі оптового товарообороту, коефіцієнт співвідношення оптових та роздрібних покупців в регіоні)	Ефективність розглядається ширше, ніж на рівні підприємства. Результати оцінювання показують ефекти і ефективність діяльності підприємств оптової торгівлі для держави, регіону, галузі тощо
За функціональними спрямуваннями	– Евристичний; – елімінування; – агрегований	Ефективність за функціональними напрямками: – <i>маркетинговим</i> (коефіцієнти ефективності рекламних заходів, утримання оптових покупців, зміни кількості укладених договорів на оптове постачання, обсягу оптової поставки товарів у розрахунку в середньому на один укладений договір, частки торговельних марок і неходових (залежаних) товарів у загальній кількості різновидів товарів, рівні торговельної надбавки, заставної ціни, платіжної дисципліни, цінової знижки, маркетингових витрат на виконання в середньому одного оптового замовлення); – <i>логістичним</i> (коефіцієнти надійності постачальників, точності прогнозування попиту, еластичності та нарощування оптового збуту товарів, рівномірності оптових поставок, рекламації (повернень), рівні якості оптового постачання, невиконання оптових поставок); – <i>торгово-технологічним</i> (коефіцієнти стійкості асортименту товарів, зменшення поточних запасів,	Ефективність розглядається за різними функціональними спрямуваннями, що дозволяє детально відобразити можливі ефекти підприємства від оптової торговельної діяльності.

1	2	3	4
		оптимальної поставки товарів та тари-обладнання, досягнення нормативного терміну оптової доставки товарів, складування, пакетування, коефіцієнти використання складського об'єму, рівні технічної, експлуатаційної та фактичної продуктивності підйомно-транспортного обладнання, механізації складських робіт, витрат на постачання та складування товарів, товаровіддача одиниці складської площі); – інтелектуально-кадровим (продуктивність праці на складі, зарплатовіддача працівників заготівельних складів та торговельних об'єктів, частка операційних витрат з оптового продажу товарів на оплату праці, рівень витрат на підвищення кваліфікації працівників, коефіцієнт приросту оптового товарообороту та чистого прибутку від оптової торговельної діяльності на одного працівника); – інвестиційним (рівень валових капітальних інвестицій у оптовому товарообороті, індекс відношення приросту обсягів інвестицій до приросту обсягів оптового товарообороту, рівні економічної та ринкової доданої вартості оптової торговельної діяльності, дохідності інвестицій у операціях з оптового продажу товарів); – інноваційним (частки витрат на інновації в оптовому товарообороті, працівників, зайнятих інноваційною діяльністю, проданих інноваційних товарів, інноваційних робіт, виконаних власними силами, коефіцієнти зміни активності освоєння нових видів товарів, співвідношення кількості зареєстрованих до кількості створених об'єктів інтелектуальної власності); – соціальним (індекс якості обслуговування покупців, рівень задоволення попиту покупців, частка товарів з низьким (середнім або високим) ціновим рівнем (для задоволення потреб соціально вразливих верств населення) у загальному обсязі оптового товарообороту)	За результатами оцінювання можна раціонально виявити як перспективні, так і ті, що потребують значних зусиль для досягнення належного рівня ефективності стратегічні напрями функціонування

Джерело: авторська розробка.

12. Рац О. М. Визначення сутності поняття «ефективність функціонування підприємства» / О. М. Рац // Економічний простір : зб. наук. праць. – 2008. – № 15. – С. 275–285.

13. Швиданенко Г. О. Управління капіталом підприємства : навч. посіб. / Г. О. Швиданенко, Н. В. Шевчук. – К. : КНЕУ, 2007. – 440 с.

14. Экономическая теория : учеб. пособие / Под ред. В. Д. Камаева. – М. : Изд-во ВЛАДОС, 1999. – 640 с.

15. Якимова Е. А. Методика оценки конкурентоспособности предприятия оптовой торговли, оказывающего дистрибуторские услуги / Е. А. Якимова // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета им. академика М. Ф. Решетнева. – 2008. – № 4. – С. 151–156.

REFERENCES

Aleksandrov, G. A. *Chto takoye effektivnost ekonomiki* [What is the efficiency of the economy]. Moscow: Ekonomika, 1984.

Andreyeva, R. S. "Organizatsiya i ekonomicheskaya effektivnost deyatel'nosti predpriyatiy optovoy trgovli" [Organization and economic efficiency of the enterprises of wholesale trade]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk*, 2006.

Blyzniuk, O. P. "Ekonomiko-orhanizatsiyni mekhanizm funktsionuvannya optovoi torhivli" [Economic-organizing mechanism of the functioning of wholesale trade]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2001.

Ekonomicheskaya teoriya [Economic theory]. Moscow: Izd-vo VLADOS, 1999.

Goncharuk, A. G. *Metodicheskiye osnovy otsenki i upravleniya effektivnostyu predpriyatiya* [Methodical bases of an estimation and management efficiency of the enterprise]. Odesa: Astroprint, 2008.

Hutsul, I. D. "Marketynhovi pidkhody do otsinky efektyvnosti upravlinnia prodazhem tovariv optovoykh pidpriemstv" [Marketing approaches to evaluating the effectiveness of management of the sale of goods wholesale businesses]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*, no. 1 (33) (2009): 196-205.

Hovorushko, T. A., and Klymash, N. I. *Upravlinnia efektyvnosti diialnosti pidpriemstv na osnovi vartisno-orientovanoho pidkhodu* [Management performance of the enterprises on the basis of value-oriented approach]. Kyiv: Lohos, 2013.

Kutsenko, A. V. *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy upravlinnia efektyvnosti diialnosti pidpriemstva spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy* [Organizational-economic mechanism of management of efficiency of activity of the enterprise of consumer cooperation of Ukraine]. Poltava: RVV PUSKU, 2008.

Mykhalytska, N. Ya. "Zastosuvannya pokaznyka dodanoi ekonomichnoi vartosti yak kryteriiu pryrostu rynkovoi vartosti pidpriemstv" [The application of the indicator of economic value added as a criterion of the market value growth of the enterprises]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 19.13 (2009): 204-210.

Mitsenko, N. H., and Mishchuk, I. P. "Efektyvnist i rezul'tyvnyist diialnosti torhovelnoho pidpriemstva: otsinka ta planuvannia" [The efficiency and effectiveness of the commercial enterprise: assessment and planning]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 22. 8 (2012): 260-269.

Rastvortseva, S. N. *Upravleniye effektivnostyu tovgovli* [Managing trade efficiency]. Belgorod: Izd-vo BelGU, 2006.

Rats, O. M. "Vyznachennia sutnosti poniattia «efektyvnist funktsionuvannia pidpriemstva»" [Definition of essence of concept "efficiency of functioning of the enterprise"]. *Ekonomichniy prostir*, no. 15 (2008): 275-285.

Shvydanenko, H. O., and Shevchuk, N. V. *Upravlinnia kapitalom pidpriemstva* [Capital management enterprises]. Kyiv: KNEU, 2007.

Yakimova, E. A. "Metodika otsenki konkurentosposobnosti predpriyatiya optovoy tovgovli, okazyvayushchego distributorskiye uslugi" [The technique of an estimation of competitiveness of the enterprise of wholesale trade, providing distribution services]. *Vestnik Sibirskogo gosudarstvennogo aerokosmicheskogo universiteta im. akademika M. F. Reshetneva*, no. 4 (2008): 151-156.

Zelenevskiy, Ya. *Organizatsiya trudovykh kolektivov. Vvedeniye v teoriyu organizatsii i upravleniya* [The organization of labor collectives. Introduction to the theory of organization and management]. Moscow: Ekonomika, 1971.

УДК 656:33

ЕКОНОМІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ТЕХНІЧНИХ ЗБОЇВ У ТРАМВАЙНОМУ РУСІ

© 2016 ПАЛАНТ О. Ю.

УДК 656:33

Палант О. Ю. Економічне управління ризиком технічних збоїв у трамвайному русі

Метою статті є висвітлення можливості за допомогою економічних методів управляти ризиками, що виникають в галузі міського електричного транспорту. Визначено ключові проблеми в діяльності міського електротранспорту, зокрема у трамвайному русі при сходах вагонів, дана їх статистична обробка, а також оцінено можливі ризики та методи їх мінімізації. Забезпечення комплексної та одночасної реалізації зазначених у статті заходів дасть можливість реального сприяння суттєвому поліпшенню стану справ у такій важливій соціально-економіко-екологічній сфері, як міський електричний транспорт. Стисло подані декілька методик оцінки ризиків.

Ключові слова: міський електричний транспорт, рухомий склад, теорія ризиків.

Рис.: 1. **Формул:** 3. **Бібл.:** 13.

Палант Олексій Юрійович – кандидат економічних наук, докторант, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kharget@gmail.com

УДК 656:33

Палант А. Ю. Экономическое управление риском технических сбоев в трамвайном движении

Цель статьи – показать возможность с помощью экономических методов управлять рисками, возникающими в работе городского электрического транспорта. Определены ключевые проблемы в деятельности этой отрасли, в частности в трамвайном движении при сходах вагонов, дана их статистическая обработка, а также оценены возможные риски и методы их минимизации. Обеспечение комплексной и одновременной реализации описанных в статье мероприятий даст возможность реального содействия существенному улучшению состояния дел в такой важной социально-экономико-экологической сфере, как городской электрический транспорт. Кратко описаны несколько методик оценки рисков.

Ключевые слова: городской электрический транспорт, подвижной состав, теория рисков

Рис.: 1. **Формул:** 3. **Библ.:** 13.

Палант Алексей Юрьевич – кандидат экономических наук, докторант, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: kharget@gmail.com

UDC 656:33

Palant O. Yu. The Economic Risk Management of Technical Failures in Terms of the Tram Traffic

The article is aimed at showing the possibility of using economic methods to manage the risks arising in the operations of city electric transport. The key issues in operating this industry sector have been identified, in particular concerning the issue of tram carriages drifting, their statistical processing has been presented, possible risks have been evaluated together with the methods to minimize them. Ensuring the integrated and simultaneous implementation of the measures described in the article will provide for an opportunity of a realistic help towards some significant improvement of the state of affairs in such important socio-economic and environmental sphere as city electric transport. Several techniques for risks evaluation have been described in brief.

Keywords: city electric transport, rolling stock, risk theory.

Fig.: 1. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 13.

Palant Oleksii Yu. – PhD (Economics), Candidate on Doctor Degree, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (17 Marshala Bazhanova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: kharget@gmail.com

Використання теорії ризиків, визначення ризику та управління ризиками ввійшло до української економіки тільки в останній час. Тому достатня кількість базових понять і досі мають різні трактування та не є остаточними.

Дана стаття є спробою проаналізувати можливість управління ризиками для підприємств міськелектротранспорту на прикладі ризиків технічних збоїв у трамвайному русі.

Актуальність проблематики полягає в тому, що дотепер загальна оцінка ризиків у функціонуванні місько-

го електротранспорту практично не розглядалася. Отже, метою статті є намагання показати спроможність за допомогою економічних методів управляти ризиками, що виникають в галузі, що розглядається.

Наукова новизна викладеного в статті матеріалу полягає в тому, що завдяки проведеному системному аналізу отримали подальший розвиток теорія та практика досліджень техніко-економічних показників, що характеризують сучасний стан усього транспортного комплексу країни та такої важливої його складової, як міський електричний транспорт.

Mitsenko, N. H., and Mishchuk, I. P. "Efektyvnist i rezul'tyvnyist diialnosti torhovelnoho pidpriemstva: otsinka ta planuvannia" [The efficiency and effectiveness of the commercial enterprise: assessment and planning]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 22. 8 (2012): 260-269.

Rastvortseva, S. N. *Upravleniye effektivnostyu torgovli* [Managing trade efficiency]. Belgorod: Izd-vo BelGU, 2006.

Rats, O. M. "Vyznachennia sutnosti poniattia «efektyvnist funktsionuvannia pidpriemstva»" [Definition of essence of concept "efficiency of functioning of the enterprise"]. *Ekonomichniy prostir*, no. 15 (2008): 275-285.

Shvydanenko, H. O., and Shevchuk, N. V. *Upravlinnia kapitalom pidpriemstva* [Capital management enterprises]. Kyiv: KNEU, 2007.

Yakimova, E. A. "Metodika otsenki konkurentosposobnosti predpriyatiya optovoy torgovli, okazyvayushchego distributorskiye uslugi" [The technique of an estimation of competitiveness of the enterprise of wholesale trade, providing distribution services]. *Vestnik Sibirskogo gosudarstvennogo aerokosmicheskogo universiteta im. akademika M. F. Reshetneva*, no. 4 (2008): 151-156.

Zelenevskiy, Ya. *Organizatsiya trudovykh kolektivov. Vvedeniye v teoriyu organizatsii i upravleniya* [The organization of labor collectives. Introduction to the theory of organization and management]. Moscow: Ekonomika, 1971.

УДК 656:33

ЕКОНОМІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ТЕХНІЧНИХ ЗБОЇВ У ТРАМВАЙНОМУ РУСІ

© 2016 ПАЛАНТ О. Ю.

УДК 656:33

Палант О. Ю. Економічне управління ризиком технічних збоїв у трамвайному русі

Метою статті є висвітлення можливості за допомогою економічних методів управляти ризиками, що виникають в галузі міського електричного транспорту. Визначено ключові проблеми в діяльності міського електротранспорту, зокрема у трамвайному русі при сходах вагонів, дана їх статистична обробка, а також оцінено можливі ризики та методи їх мінімізації. Забезпечення комплексної та одночасної реалізації зазначених у статті заходів дасть можливість реального сприяння суттєвому поліпшенню стану справ у такій важливій соціально-економіко-екологічній сфері, як міський електричний транспорт. Стисло подані декілька методик оцінки ризиків.

Ключові слова: міський електричний транспорт, рухомий склад, теорія ризиків.

Рис.: 1. **Формул:** 3. **Бібл.:** 13.

Палант Олексій Юрійович – кандидат економічних наук, докторант, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kharget@gmail.com

УДК 656:33

Палант А. Ю. Экономическое управление риском технических сбоев в трамвайном движении

Цель статьи – показать возможность с помощью экономических методов управлять рисками, возникающими в работе городского электрического транспорта. Определены ключевые проблемы в деятельности этой отрасли, в частности в трамвайном движении при сходах вагонов, дана их статистическая обработка, а также оценены возможные риски и методы их минимизации. Обеспечение комплексной и одновременной реализации описанных в статье мероприятий даст возможность реального содействия существенному улучшению состояния дел в такой важной социально-экономико-экологической сфере, как городской электрический транспорт. Кратко описаны несколько методик оценки рисков.

Ключевые слова: городской электрический транспорт, подвижной состав, теория рисков

Рис.: 1. **Формул:** 3. **Библ.:** 13.

Палант Алексей Юрьевич – кандидат экономических наук, докторант, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: kharget@gmail.com

UDC 656:33

Palant O. Yu. The Economic Risk Management of Technical Failures in Terms of the Tram Traffic

The article is aimed at showing the possibility of using economic methods to manage the risks arising in the operations of city electric transport. The key issues in operating this industry sector have been identified, in particular concerning the issue of tram carriages drifting, their statistical processing has been presented, possible risks have been evaluated together with the methods to minimize them. Ensuring the integrated and simultaneous implementation of the measures described in the article will provide for an opportunity of a realistic help towards some significant improvement of the state of affairs in such important socio-economic and environmental sphere as city electric transport. Several techniques for risks evaluation have been described in brief.

Keywords: city electric transport, rolling stock, risk theory.

Fig.: 1. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 13.

Palant Oleksii Yu. – PhD (Economics), Candidate on Doctor Degree, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (17 Marshala Bazhanova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: kharget@gmail.com

Використання теорії ризиків, визначення ризику та управління ризиками ввійшло до української економіки тільки в останній час. Тому достатня кількість базових понять і досі мають різні трактування та не є остаточними.

Дана стаття є спробою проаналізувати можливість управління ризиками для підприємств міськелектротранспорту на прикладі ризиків технічних збоїв у трамвайному русі.

Актуальність проблематики полягає в тому, що дотепер загальна оцінка ризиків у функціонуванні місько-

го електротранспорту практично не розглядалася. Отже, метою статті є намагання показати спроможність за допомогою економічних методів управляти ризиками, що виникають в галузі, що розглядається.

Наукова новизна викладеного в статті матеріалу полягає в тому, що завдяки проведеному системному аналізу отримали подальший розвиток теорія та практика досліджень техніко-економічних показників, що характеризують сучасний стан усього транспортного комплексу країни та такої важливої його складової, як міський електричний транспорт.

Складові проблематики, що підіймаються у статті, – управління ризиками, попередньо розглядалися в роботах [1–10], а також у деяких роботах автора [11–13]. Історичний досвід показує, що ризики почали вивчати, коли недоотримання намічених результатів стало повсюдним явищем.

На Заході навіть у відносно стабільних економічних умовах суб'єкти господарювання приділяють невелику увагу питанням управління ризиками. В українській економіці, де фактори економічної нестабільності і без того ускладнюють ефективне управління підприємствами, проблемам аналізу та управління комплексом ризиків, що виникають у процесі економічної діяльності, приділяється явно недостатньо уваги.

Відомо, що підприємства сфери послуг (до яких також належить міський електричний транспорт) є трудомісткими та наукоємними, тобто їм потрібно багато спеціально навчених працівників, щоб задовольнити потреби споживачів, тоді як промислові підприємства частіше бувають капіталомісткими, побудованими з урахуванням виробництва, безперервного процесу чи передових промислових технологій.

У сфері послуг прямий контакт між покупцями (споживачами) та працівниками підприємств зазвичай має першочергове значення, а на промислових підприємствах прямі взаємодії працівників зі споживачами, як правило, поодинокі. Отже, прямі контакти означають, що людський чинник стає надзвичайно важливим на підприємствах сфери послуг.

Більшість людей ніколи не зустрічаються з робітниками, що на виробництві збирають автомобілі, проте безпосередньо спілкуються з майстром автомобільного центру, який їх ремонтує чи обслуговує. Ставлення продавця супермаркету до покупця, як і ставлення лікаря, нотаріуса чи перукаря, впливає на те, як саме клієнт сприйматиме якість надаваної послуги, і чи буде він задоволений. Оцінка якості послуги залежить від індивідуального сприйняття. Якість послуги не можна виміряти кількісно, на відміну від якості фізично існуючого продукту. Інша характеристика, що впливає на задоволення споживача і віддзеркалює його сприйняття якості послуги, – це швидкість та своєчасність її надання. Послуга повинна бути надана тоді, коли клієнт хоче її одержати.

Для підприємств сервісу завжди було характерно випускати продукцію, орієнтовану на споживача, тобто надавати саме ті послуги, які він бажає і саме там, де він їх потребує.

Усе це ґрунтується на сучасній концепції безпеки життєдіяльності, що, своєю чергою, ґрунтується на досягненні прийнятного (допустимого) ризику, тобто такого рівня ризику, який суспільство спроможне забезпечити у теперішній час, виходячи з рівня життя, соціально-політичного та економічного становища, розвитку науки та техніки.

Прийнятний ризик – це компроміс між рівнем безпеки і можливостями його досягнення. Концепція прийнятного (допустимого) ризику застосована для визначення рівня індивідуального ризику загибелі людини

в суспільстві за рік для будь-якої сфери діяльності, галузі виробництва чи окремого підприємства.

Прийнятим вважається такий рівень ризику, який суспільство може прийняти (дозволити), враховуючи техніко-економічні та соціальні можливості на даному етапі свого розвитку. Отже, прийнятний ризик – це соціально, економічно, технічно і політично обґрунтований ризик, який не перевищує гранично допустимого ризику.

Нагадаємо, що виходячи з класичних визначень, під ризиком слід розуміти міру небезпеки, що одночасно вказує і на можливість заподіяння шкоди протягом деякого часу, і на її обсяги. З іншого боку, ризик – імовірність, частота реалізації негативного впливу.

Розглянемо ризики, що супроводжують роботу міського електричного транспорту, зокрема трамвая.

Найбільш імовірні технічні збої у трамвайному русі можна окреслили чотирма складовими. При цьому відмови через людський фактор практично не прогнозовані, тому проаналізуємо лише технічні причини відмов:

1) *аварія рухомого складу*, тобто технічна відмова, після якої трамвай зупиняється і потребує втручання спеціалістів у його технічну частину. Окремим підпунктом у даному пункті треба виділити неможливість трамвая вийти на лінію з парку внаслідок технічної відмови, яка відбулася безпосередньо на території депо;

2) *неможливість руху трамвая через технічну відмову систем забезпечення*, тобто відмов у роботі електрогосподарства або шляхового господарства;

3) *технічна відмова*, яка може бути наслідком або суперпозицією двох попередньо описаних відмов або випадкового фактору, наприклад, схід трамвая з рейок;

4) окремо потрібно виділити причини, які мають тільки *частково технічний характер* – аварію інших транспортних засобів на трамвайних рейках без участі або з участю трамвая.

Аналіз усіх наведених технічних причин потребує великої кількості часу, тому зупинимось на аналізі ризику сходу та управління цим ризиком. Вибір даної причини відмов є найбільш показовим, оскільки ця відмова є часткою усіх попередньо наведених імовірних технічних збоїв.

Іншою причиною для розглядання як показового ризику сходу та управління ним є суто економічні наслідки. При сході ризики можуть складатися з таких економічних складових:

- ✦ витрати на ремонт вагонів;
- ✦ витрати на ремонт електрогосподарства;
- ✦ витрати на ремонт рейок;
- ✦ збитки внаслідок недоотримання прибутку від перевезень пасажирів через зупинку руху на даному маршруті внаслідок сходу.

Означене вище коротко можна відобразити формулою:

$$E_b = B_{pv} + B_{pe} + B_{pp} + 3, \quad (1)$$

де E_b – економічні втрати; B_{pv} – витрати на ремонт вагонів; B_{pe} – витрати на ремонт електрогосподарства; B_{pp} – витрати на ремонт рейок, 3 – збитки внаслідок недо-

отриманні прибутку від перевезень пасажирів внаслідок зупинок (простоїв) на маршруті.

Наведемо статистику кількості сходів за період 2013–2015 років по місяцях (рис. 1).

Дана формула дає змогу в першому приближенні оцінити рівень ризику економічних втрат від сходів. По-всякчас існує необхідність зниження ризику до деякого

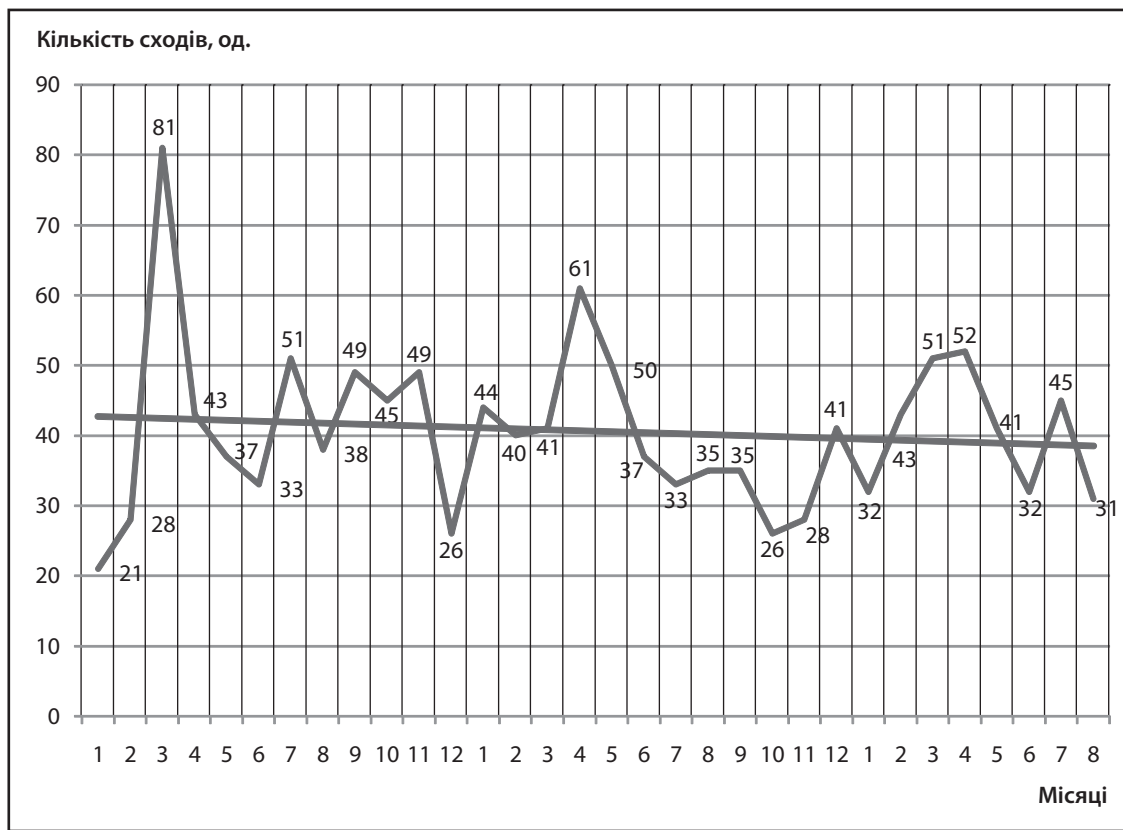

Рис. 1. Кількість сходів трамваїв з рейок у 2013–2015 рр. по місяцях

Кількість сходів за місяць у середньому складає 40 подій. Отже, така кількість є репрезентативною для проведення економічного дослідження.

Потрібно відмітити, що класичне та найбільш поширене визначення ризику описується як відношення кількості тих чи інших несприятливих наслідків до їх імовірної кількості за визначений період часу:

$$R = n / N, \quad (2)$$

де R – рівень ризику; n – кількість несприятливих подій за визначений час; N – повна кількість імовірних подій за визначений час.

Але таке відношення дає тільки кількісну характеристику ризику і не відображає потрібних економічних результатів. Тому для даного випадку доцільно використати таку формулу – загальну оцінку ризику:

$$R = \sum_{i=1}^n B_i W_i, \quad (3)$$

де R – рівень ризику; B_i – ранг i -го чинника з попередньо сформульованих витратних складових, $i = 1, \dots, n$; W_i – нормована вага i -го чинника у загальній оцінці.

$$\sum_{i=1}^n W_i = 1.$$

припустимого рівня, що є прямим наслідком неможливості забезпечення нульового рівня ризику.

Практика ризик-менеджменту охоплює різноманітні підходи до мінімізації наслідків ризиків для діяльності підприємств. У загальному вигляді вони поділяються на дві великі групи:

- ✦ організаційні, або методи контролю рівня ризику;
- ✦ економічні, або методи фінансування ризику.

Математичний апарат, що застосовується при розрахунках ризиків на міському електричному транспорті внаслідок відмов у його роботі, частково був нами описаний у роботах [11, с. 48–50] та [12, с. 45–46]. У рамках цієї статті дамо подальші дослідження, пов'язані з розробкою розрахункової схеми раніше запропонованого методу, враховуючи приведені статистичні дані.

Для розрахунку ризику економічних втрат при сході трамвайного вагону з рейок приймемо, що:

M – кількість пасажирів, перевезених одиницею рухомого складу за зміну, осіб;

T – тривалість зміни, год.;

N – кількість одиниць рухомого складу на маршруті, шт.;

n – кількість одиниць рухомого складу, що зазнали сходів, шт.;

n_1 – кількість одиниць рухомого складу, що перебувають в резерві, шт.;

κ – коефіцієнт запасу;
 s – довжина маршруту, км;
 t – час проходження маршруту одиницею рухомого складу, год.;

$$v_{cp} = \frac{s}{t} = \frac{s_1 + s_2 + \dots + s_n}{t_1 + t_2 + \dots + t_n}$$
 – середня швидкість на маршруті, км/год.;

s_i – довжина ділянки між зупинками, км;
 t_i – час проходження ділянки, год.;

$\frac{t}{N}$ – інтервал часу між одиницями рухомого складу на маршруті, год.;

$\frac{M}{N}$ – кількість пасажирів, що перевозяться одиницею рухомого складу за зміну, осіб;

$\frac{M}{N-n}$ – кількість пасажирів, що перевозяться одиницею рухомого складу за зміну при сході ($> M/N$), осіб;

$\frac{M}{(N-n) \cdot \kappa}$ – кількість пасажирів, що перевозяться однією одиницею за зміну при сході з урахуванням коефіцієнту запасу, осіб.

Якщо $\frac{M}{N} < \frac{M}{(N-n) \cdot \kappa}$, то схід ліквідувати не вдалося.

Тоді вживаються такі заходи, що своєю метою ставлять мінімізацію ризику:

1) виведення із наявного резерву n_1 одиниць рухомого складу.

Якщо $\frac{M}{N} < \frac{M}{(N-n+n_1) \cdot \kappa}$, тоді:

2) скорочення частини маршруту: $s \rightarrow s_1$ (де s_1 – довжина скороченого маршруту, км; t_1 – час проходження скороченого маршруту одиницею рухомого складу, год.) при збереженні середньої швидкості руху одиниці рухомого складу ($v_{cp} = v_{cp1}$) та інтервалу часу між ними

$$\left(\frac{t}{N} = \frac{t_1}{N_1}, N_1 = (N - n + n_1) \cdot \kappa \right):$$

$$s = u_{cp} \cdot t \Rightarrow \frac{s}{s_1} = \frac{t}{t_1} = \frac{N}{N_1} = p \Rightarrow N = N_1 \cdot p,$$

де p – коефіцієнт підвищення ефективності перевезень за рахунок скорочення протяжності маршруту.

Якщо $\frac{M}{N} < \frac{M}{(N-n+n_1) \cdot \kappa \cdot p}$, тоді:

3) скорочення часу проходження скороченого маршруту одиницею рухомого складу: $t \rightarrow t_1^*$ (де t_1^* – скорочений час проходження скороченого маршруту одиницею рухомого складу (год.) за рахунок скорочення часу простою на зупинках, часу розгону-гальмування, максимального використання по можливості відокремленої смуги руху міського транспорту і, таким чином, скорочення часу простою в «пробках», на світлофорах

тощо), тобто збільшення середньої швидкості руху одиниць рухомого складу ($v_{cp1} \leq v_{cp1}^*$) і збереження інтервалу часу між одиницями рухомого складу

$$\left(\frac{t_1}{N_1} = \frac{t_1^*}{N_1^*}, N_1^* = (N - n + n_1) \cdot \kappa \cdot p \right),$$

$$\frac{t_1}{t_1^*} = \frac{N_1}{N_1^*} = q \Rightarrow N_1 = N_1^* \cdot q,$$

де q – коефіцієнт підвищення ефективності перевезень за рахунок збільшення середньої швидкості руху одиниць рухомого складу (чи за рахунок скорочення часу проходження маршруту одиницею рухомого складу).

Якщо $\frac{M}{N} \geq \frac{M}{(N-n+n_1) \cdot \kappa \cdot p \cdot q}$, то задача пере-

везення M пасажирів за зміну – виконана і, таким чином, ризик мінімізовано та якнайскоріше та найменш затратно відновлено роботу міського електротранспорту по виконанню головного його завдання – перевезення пасажирів.

Завдання дослідження ризику на міському електротранспорті можна сформулювати як встановлення рівня ризику, зумовленого експлуатацією об'єкта підвищеної небезпеки (яким є рухомий склад); управління ризиком шляхом зіставлення рівня ризику з прийнятним та вибір рішень щодо його зниження.

Для оцінки ризику (імовірності) виникнення аварій (зокрема сходів) для кожної ініціюючої аварію події на потенційному джерелі аварії виконується оцінка імовірності її реалізації протягом одного року.

Якщо на підприємстві є декілька об'єктів підвищеної небезпеки і на кожному об'єкті є декілька джерел такої небезпеки, то повинні бути оцінені наслідки всіх можливих видів небезпек. А наш приклад є саме таким.

Природність і безперервність існування численних небезпек на міському електричному транспорті вказують на необхідність проведення організаційно-технічних заходів, створення на підприємствах відповідних сил і засобів щодо їх подолання, а також розробки сукупності взаємопов'язаних нормативних актів на рівні держави. Бо це переслідує досягнення як стратегічної, так і тактичної цілей у розвитку міського електротранспорту країни. Стратегічна ціль полягає в досягненні високої результативності функціонування підприємств галузі (чи окремих його компонентів), тоді як тактична – у мінімізації збитків підприємств від об'єктивно існуючих обставин.

Для підкреслення важливості вивчення питань, які пов'язані з оцінкою ризиків у різних сферах людської діяльності, слід зазначити, що на сьогодні існує окремий розділ науки, що їх вивчає, – актуарна математика. А Міжнародний стандарт ISO 31000:2009 містить рекомендації щодо оцінки ризиків та управління ними. Мета цього документа – забезпечення загальних керівних принципів з управління ризиками.

Існує декілька методик оцінки ризиків. Перелічено ті, що прийнятні для підприємств галузі, що розглядається.

1. Контрольні листи являють собою переліки небезпек, ризиків або відмов, які виявлені на основі отриманого раніше досвіду, результатів попередньої оцінки ризиків або результатів відмов, що сталися в минулому. Контрольні листи можуть бути використані для ідентифікації небезпек і ризиків або для оцінки ефективності методів управління на всіх стадіях життєвого циклу продукції, процесу або системи.

2. Попередній аналіз небезпек (*Preliminary Hazard Analysis, PHA*) є простим індуктивним методом аналізу, мета якого полягає в ідентифікації небезпек, небезпечних ситуацій і подій, які можуть порушити роботу або завдати шкоди даному виду діяльності, обладнанню або системі.

3. Аналіз сценаріїв відображає процес розробки описових моделей розвитку подій. Цей метод застосовується для ідентифікації ризиків шляхом розгляду сценаріїв можливих подій у майбутньому і дослідження їх значимості та наслідків. Набори сценаріїв, що відображають, наприклад, «кращий випадок», «найгірший випадок» або «очікуваний випадок», використовуються для аналізу можливих наслідків та їх ймовірностей для кожного з них.

4. Аналіз першопричини. Аналіз втрат, що становлять основну частку збитку, спрямований на запобігання їх повторному виникненню, зазвичай називають аналізом першопричини (*Root Cause Analysis, RCA*), аналізом першопричини відмови (*Root Cause Failure Analysis, RCFA*), або аналізом втрат.

5. Аналіз видів і наслідків відмов та аналіз видів, наслідків та критичності відмов. Аналіз видів і наслідків відмов (*Failure Mode Effect Analysis, FMEA*) є методом, що використовується для ідентифікації відмов компонентів, систем або процесів, які можуть призвести до невиконання призначеної функції.

Перелік наведених прикладів та методів є далеко не вичерпним. У першу чергу їх застосовують для розрахунку ризику різних видів аварій та людських втрат. Але, враховуючи велику технічну складову системи міського електричного транспорту, можуть бути достатньою ілюстрацією можливості та необхідності проведення ризик-менеджменту в процесі її функціонування.

ВИСНОВКИ

Застосування системного аналізу та теорії ризиків мають бути впроваджені в роботу транспорту, і є надія, що основи даним дослідженням закладені.

Міський електротранспорт є надскладною системою, аналіз роботи якої має проводитися всебічно, бути доведений до найдрібніших деталей та неодноразово перевірений. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Адаменко М. І. Теоретичні основи збереження екологічної рівноваги / М. І. Адаменко, Н. Г. Кучук // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності : збірник наукових праць. – 2014. – № 10. – С. 158–162.

2. Адаменко М. І. Структура моніторингу екологічної безпеки регіонів України. Методи підвищення ресурсу міських

інженерних інфраструктур / М. І. Адаменко, Н. Г. Кучук // Тези матеріалів VI Всеукраїнського наукового семінару (15–16 жовтня 2014 р.). – Харків, 2014. – С. 9–11.

3. Адаменко М. І. Модель збереження екологічної рівноваги та зменшення антропогенного впливу на навколишнє середовище / М. І. Адаменко, Н. Г. Кучук // Проблеми інформатизації : матеріали Другої міжнародної науково-технічної конференції. – К. : ДУТ ; Полтава : ПНТУ ; Катовице : Катовицький економічний університет ; Париж : Університет Париж VII Венсант-Сен-Дені ; Орел : ОДУНВК ; Харків : ХНДІТМ, 2014. – С. 79.

4. Адаменко М. І. Стратова модель процесу оперативного управління ліквідацією наслідків надзвичайної події / М. І. Адаменко, Г. А. Кучук, Н. Г. Кучук // Одинадцята наукова конференція Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Новітні технології – для захисту повітряного простору» : тези доповідей (08–09 квітня 2015 року). – Харків : ХУПС ім. І. Кожедуба, 2015. – С. 200–201.

5. Березуцкий В. В. Теоретические основы безопасности жизнедеятельности : монография / В. В. Березуцкий. – Х. : ХГПУ, 1999. – 170 с.

6. Березуцкий В. В. Разработка универсального показателя опасности оборудования и производства / В. В. Березуцкий, А. Н. Древалъ // Охрана труда. – 1997. – № 5. – С. 34–37.

7. Березуцкий В. В. Виртуальный производственный участок, интегрированный по вредным и опасным факторам / В. В. Березуцкий, А. Б. Радван // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2011. – № 5/2 (53). – С. 52–57.

8. Запорожець О. І. Безпека життєдіяльності : підручник / О. І. Запорожець. – К. : ЦУЛ, 2013. – 448 с.

9. Мейсак А. В. Применение многофакторного регрессионного анализа в экономике / А. В. Мейсак // Актуальные проблемы экономики на рубеже веков: состояние и перспективы : тезисы докладов Республиканской научно-практической студенческой конференции [Минск], 25–26 апреля 2000 г. / Министерство образования Республики Беларусь; Учреждение образования «Белорусский государственный экономический университет». – Минск : БГЭУ, 2000. – С. 342–344.

10. Ступаков В. С. Риск-менеджмент : учеб. пособие / В. С. Ступаков. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 288 с.

11. Адаменко М. І. Економіко-технічна надійність експлуатації міського електричного транспорту : монографія / М. І. Адаменко, О. Ю. Палант. – Х. : Золоті сторінки, 2014. – 144 с.

12. Палант О. Ю. Моделювання компенсації відмов у транспортному потоці міста як фактор підвищення рентабельності міського електротранспорту / О. Ю. Палант // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2014. – Вип. 8, ч. 3. – С. 44–47.

13. Адаменко М. І. Загальносистемний ризик відмови системи після модернізації / М. І. Адаменко, В. В. Березуцький, Н. Г. Кучук, О. Ю. Палант // Системи обробки інформації. – 2015. – Вип. 10 (135). – С. 159–162.

REFERENCES

Adamenko, M. I., and Kuchuk, N. H. "Teoretychni osnovy zberezhennia ekolohichnoi rovnovahy" [The theoretical basis of preservation of ecological equilibrium]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiedialnosti*, no. 10 (2014): 158–162.

Adamenko, M. I., and Kuchuk, N. H. "Struktura monitorynhu ekolohichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy. Metody pidvyshchennia resursu miskykh inzhenernykh infrastruktury" [The structure of monitoring of ecological safety of regions of Ukraine. Methods of increase of municipal engineering infrastructure resource]. *VI Vseukrainskyi naukovyi seminar*. Kharkiv, 2014. 9–11.

Adamenko, M. I., and Kuchuk, N. H. "Model zberezhenia ekolohichnoi rovnovahy ta zmenshennia antropohennoho vplyvu

na navkolyshnie seredovyshe" [Model the preservation of ecological balance and reduction of anthropogenic impact on the environment]. *Problemy informatyzatsii*. Kyiv; Poltava; Katowice; Paris; Orel; Kharkiv, 2014. 79-.

Adamenko, M. I., Kuchuk, H. A., and Kuchuk, N. H. "Stratova model protsesu operatyvnoho upravlinnia likvidatsiiei naslidkiv nadzvychainoi podii" [Stratum model of the process of operational management of the liquidation of consequences of emergency]. *Novitni tekhnologii – dlia zakhystu povitrianoho prostoru*. Kharkiv: KhUPS im. I. Kozheduba, 2015. 200-.

Adamenko, M. I., and Palant, O. Yu. *Ekonomiko-tekhnichna nadiinist ekspluatatsii miskoho elektrychnoho transportu* [Of economic and technical reliability of urban electric transport]. Kharkiv: Zoloti storinky, 2014.

Adamenko, M. I. "Zahalnosystemnyi ryzyk vidmovy systemy pislia modernizatsii" [System-wide risk of system failure after upgrading]. *Systemy obrobky informatsii*, no. 10 (135) (2015): 159-162.

Berezutskiy, V. V., and Radvan, A. B. "Virtualnyy proizvodstvennyy uchastok, integrirovanny po vrednym i opasnym faktoram" [Virtual manufacturing site, integrated by harmful and dangerous factors]. *Vostochno-Yevropeyskiy zhurnal peredovykh tekhnologiy*, no. 5/2 (53) (2011): 52-57.

Berezutskiy, V. V. *Teoreticheskiye osnovy bezopasnosti zhiznedeyatelnosti* [Theoretical basics of life safety]. Kharkiv: KhGPU, 1999.

Berezutskiy, V. V., and Dreval, A. N. "Razrabotka universalnogo pokazatelya opasnosti oborudovaniya i proizvodstva" [The development of a universal indicator of danger of the equipment and production]. *Okhrana truda*, no. 5 (1997): 34-37.

Meysak, A. V. "Primeneniye mnogofaktornogo regressionnogo analiza v ekonomike" [The use of multivariate regression analysis in Economics]. *Aktualnyye problemy ekonomiki na rubezhe vekov: sostoyaniye i perspektivy*. Minsk: BGEU, 2000. 342-344.

Palant, O. Yu. "Modeliuvannia kompensatsii vidmov u transportnomu pototsi mista yak faktor pidvyshchennia rentabelnosti miskoho elektrotransportu" [Simulation for compensation of failures in the transport stream of the city as a factor of increase of profitability of public transport]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 3, no. 8 (2014): 44-47.

Stupakov, V. S. *Risk-menedzhment* [Risk management]. Moscow: Finansy i statistika, 2005.

Zaporozhets, O. I. *Bezpeka zhyttiedialnosti* [Safety]. Kyiv: TsUL, 2013.

ТРАНСПОРТНЫЙ АУТСОРСИНГ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

© 2016 ШАРКО М. В., БУРЕНКО Ю. А., СКАЧКОВ Н. И., РАЙТАРОВСКАЯ Е. Н.

УДК 681.3.07

Шарко М. В., Буренко Ю. А., Скачков Н. И., Райтаровская Е. Н. Транспортный аутсорсинг в деятельности туристических предприятий

Представлены результаты теоретических исследований и прикладных разработок в области применения современных методов ведения предпринимательской деятельности. Раскрываются возможности, позволяющие развивающимся предприятиям найти оптимальное место на рынке на основе использования передовых технологий управления бизнесом. Представлены тенденции развития аутсорсинговых услуг. Разработана структурная схема факторов, влияющих на принятие решений об аутсорсинге. Рассматриваются возможности повышения эффективности туристических предприятий за счет использования аутсорсинга транспортных услуг. Выполнена идентификация проблем и препятствий развития транспортного аутсорсинга в туристической отрасли. Представлена классификация мероприятий и основных направлений транспортного аутсорсинга. Выполнен SWOT-анализ достоинств, недостатков, угроз и возможностей транспортного аутсорсинга туристических предприятий. Предложена концепция включения аутсорсинга в стратегию развития производства.

Ключевые слова: транспортный аутсорсинг, туристические предприятия, предпринимательская деятельность, управление бизнесом.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Шарко Маргарита Васильевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой экономики и предпринимательства, Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24, Херсон, 73008, Украина)

E-mail: sharko-8@mail.ru

Буренко Юлия Александровна – доцент кафедры экономики и предпринимательства, Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24, Херсон, 73008, Украина)

E-mail: burenko-05@mail.ru

Скачков Николай Игоревич – аспирант, Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24, Херсон, 73008, Украина)

E-mail: skachkov63@meta.ua

Райтаровская Екатерина Николаевна – магистр, Херсонский национальный технический университет (Бериславское шоссе, 24, Херсон, 73008, Украина)

УДК 681.3.07

UDC 681.3.07

Шарко М. В., Буренко Ю. О., Скачков М. И., Райтаровська К. М.

Транспортний аутсорсинг у діяльності туристичних підприємств

Представлено результати теоретичних досліджень і прикладних розробок у сфері застосування сучасних методів ведення підприємницької діяльності. Розкриваються можливості, які дозволяють підприємствам, що розбудовуються, знайти оптимальне місце на ринку на основі використання передових технологій управління бізнесом. Представлено тенденції розвитку аутсорсингових послуг. Розроблено структурну схему факторів, що впливають на прийняття рішень щодо аутсорсинга. Розглядаються можливості підвищення ефективності туристичних підприємств завдяки використанню аутсорсинга транспортних послуг. Виконано ідентифікацію проблем і перешкод розвитку транспортного аутсорсинга в туристичній галузі. Представлено класифікацію заходів і основних напрямків транспортного аутсорсинга. Виконано SWOT-аналіз переваг, недоліків, погроз і можливостей транспортного аутсорсинга туристичних підприємств. Запропоновано концепцію включення аутсорсинга в стратегію розвитку виробництва.

Ключові слова: транспортний аутсорсинг, туристичні підприємства, підприємницька діяльність, управління бізнесом.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Шарко Маргарита Васильєвна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки і підприємництва, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

E-mail: sharko-8@mail.ru

Буренко Юлія Олександрівна – доцент кафедри економіки і підприємництва, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

E-mail: burenko-05@mail.ru

Скачков Микола Ігоревич – аспірант, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

E-mail: skachkov63@meta.ua

Райтаровська Катерина Миколаївна – магістр, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, Херсон, 73008, Україна)

Sharko M. V., Burenko Ju. O., Skachkov M. I., Rajtarovska K. M.

The Transport Outsourcing in the Tourism Enterprises' Activities

The article presents the results of both theoretical studies and applied developments in the field of using contemporary methods of entrepreneurship implementation. The opportunities, which provide for the developing businesses to find the optimum position in the market through the use of advanced technologies in the business management, are disclosed. Trends in the development of outsourcing services have been provided. A structural scheme of the factors impacting the decisions about outsourcing has been elaborated. Possibilities of increasing efficiency of tourism enterprises through the outsourcing of transport services are discussed. Problems and obstacles for development of the transport outsourcing in the tourism industry sector have been identified. A classification of activities and the main directions of the transport outsourcing has been provided. A SWOT analysis of the strengths, weaknesses, threats and opportunities of the transport outsourcing for tourism enterprises has been conducted. A conception for incorporating the outsourcing into the production development strategy has been proposed.

Keywords: transport outsourcing, tourism enterprises, entrepreneurship, business management.

Fig.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 12.

Sharko Marharyta V. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Economics and Business, Kherson National Technical University (24 Beryslavsk Chss., Kherson, 73008, Ukraine)

E-mail: sharko-8@mail.ru

Burenko Juliya O. – Associate Professor of the Department of Economics and Business, Kherson National Technical University (24 Beryslavsk Chss., Kherson, 73008, Ukraine)

E-mail: burenko-05@mail.ru

Skachkov Mykola I. – Postgraduate Student, Kherson National Technical University (24 Beryslavsk Chss., Kherson, 73008, Ukraine)

E-mail: skachkov63@meta.ua

Rajtarovska Kateryna M. – Master, Kherson National Technical University (24 Beryslavsk Chss., Kherson, 73008, Ukraine)

ЕКОНОМІКА ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

ЕКОНОМІКА

Проблема поиска источников повышения экономической эффективности туристических предприятий непосредственно связана с повышением качества предлагаемых услуг. Среди всего многообразия предлагаемых услуг, обеспечивающих туристическую привлекательность путешествий, транспортное передвижение является одним из важнейших, т. к. кроме сокращения времени трансфера в страну и пункт назначения, обеспечивается комфортность пассажиров и их спрос на предлагаемые туры. Вместе с тем в деятельности туристических предприятий наблюдается характер автономности их загрузки непрофильными видами деятельности, к которым относится транспорт. Это снижает конкурентоспособность предлагаемых услуг.

Актуальным направлением адаптации туристических предприятий к динамическим изменениям внешней среды и неопределенности функционирования предприятий в условиях нарастающей конкуренции является аутсорсинг, суть которого заключается в привлечении некоторых функций обслуживания основного производства специализированными сторонними организациями.

Анализ публикаций по обозначенной проблеме показывает довольно обширный способ предложений аутсорсинговых компаний о сотрудничестве в области IT-технологий по управлению инфраструктурой с помощью модульных средств [1,2], коммерциализации интеллектуальной собственности при трансфере технологий в реальный сектор экономики [3], в области бухгалтерского учета по сокращению издержек и изменения качества бизнеса [4, 5, 6], юридического аутсорсинга для правового обеспечения бизнеса предприятий с различной формой собственности [7], налоговой отчетности [8, 9]. Однако сведения о транспортном аутсорсинге весьма ограничены [10, 11], а его применение для целей туризма, несмотря на актуальность проблематики, практически отсутствует.

К нерешенным частям общей проблемы повышения эффективности туристических предприятий относится изучение возможности использования транспортного аутсорсинга для повышения туристической привлекательности предлагаемых путешествий.

Целью работы является анализ возможности использования транспортного аутсорсинга в деятельности туристических предприятий.

Основой привлекательности туристических путешествий является реализация достижений научно-технического прогресса. Она проявляется через сеть высоких технологий, транспортных и гостиничных услуг, создание новых видов одежды и спортивного снаряжения, внедрение информационных и телекоммуникационных технологий.

Динамические, постоянно изменяющиеся внешние условия формирования бизнес-среды, вынуждают туристические предприятия производить постоянный поиск организационно-экономических мероприятий по улучшению туристических услуг, в том числе и транспортных перевозок, с целью адаптации к происходящим изменениям, сохранения и повышения привлекательности туристических продуктов [12].

Преобразование туризма в массовое явление создает вереницу транспортных проблем, связанных с обслуживанием автопарка, созданием материально-технической базы транспорта, организацией перевозок, улучшением качества транспортного обслуживания туристов.

Суть аутсорсинга состоит не только в использовании внешних ресурсов, таких как сервисный центр, дилерская сеть, агенты и т. д., но и в привлечении внешних специалистов для решения проблем внутри предприятия, таких как обслуживание информационных сетей, аудит, консультации, тренинг сотрудников. Использование аутсорсинга имеет ряд ощутимых преимуществ к которым относятся:

- ✦ экономия собственных ресурсов;
- ✦ оптимизация и ускорение бизнес-процессов;
- ✦ повышение эффективности производственной деятельности;
- ✦ улучшение качества и контроль за рабочим процессом;
- ✦ возможности использования новейших достижений отрасли;
- ✦ оптимизация создания дополнительной стоимости.

Структурно-логическая схема факторов, влияющих на принятие решений об аутсорсинге, представлена на *рис. 1*.

К услугам аутсорсинга следует обращаться если существует:

- ✦ ограничение по числу штатных работников;
- ✦ необходимость в выполнении разовой или простой работы;
- ✦ необходимость в сезонном привлечении сотрудников;
- ✦ необходимость замены временно отсутствующего персонала в связи с декретом, болезнью, отпуском.

Кроме этого, преимущества аутсорсинга заключаются в сокращении затрат на выполнение поставленных задач вследствие того, что привлечение специализированных организаций освобождает от необходимости оплачивать заработную плату штатным сотрудникам основного производства, занятым обслуживанием передаваемых функций, исчислять и вносить в бюджет страховые взносы.

Аутсорсинговые фирмы занимаются обслуживанием и поддержкой бесперебойной работы отдельных систем инфраструктуры. Путем развития аутсорсинга решаются две задачи: развивается основной бизнес производства и создаются новые возможности его расширения. Аутсорсинг позволяет быстро входить в новый бизнес, используя все имеющиеся возможности внешней среды. Целевая направленность аутсорсинга представлена на *рис. 2*.

Аутсорсинговые взаимодействия между туристическими агентствами и транспортными предприятиями накладывают свои специфические особенности на формирование туристического продукта. Главная проблема развития транспортного аутсорсинга в туризме заключается в отсутствии опыта применения демократиче-

Рис. 1. Структурно-логическая схема факторов, влияющих на принятие решений об аутсорсинге

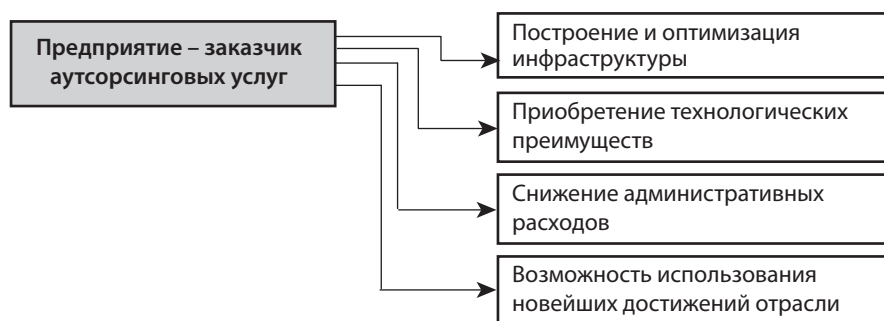

Рис. 2. Целевая направленность аутсорсинга

ских принципов управления, профессиональных компетенций, ориентации на привлечение внешних ресурсов и развитие собственных. С формированием на базе одного предприятия группы аутсорсинговых организаций образуется среда внутренней конкуренции за корпоративные ресурсы. Идентификация проблем и препятствий развития транспортного аутсорсинга представлена на рис. 3.

Непосредственное влияние на деятельность транспортных предприятий специализирующихся на туризме, оказывают конкуренты, принимающие участие в рыночной борьбе за наиболее выгодные условия трансфера и комфортности передвижения. Стремясь получить исчерпывающую информацию об уровне конкурентного противостояния, аутсорсер прежде всего изучает всех реальных и потенциальных конкурентов. Сведения об их деятельности содержатся в разных источниках: коммерческой периодике, рекламных проспектах, специализированной отчетной статистической информации, материалах отраслевых конференций, научных публикациях. Большое значение имеет личное посещение аналогичных предприятий конкурентов, специализированных выставок и ярмарок, анкетирование потребителей.

В случаях, когда конкуренты имеют хорошую репутацию в отрасли, необходимо оценить их сильные и слабые стороны с целью дальнейшего прогнозирования

в доступной перспективе. Чтобы обеспечить оптимизацию работы транспортного подразделения, аутсорсер анализирует состояние техники, квалификацию персонала, применяемые на предприятии управленческие инструменты. В ходе такого комплексного исследования становится понятно, какие инструменты и функции управления, используемые на предприятии, не достигают желаемых результатов.

Транспортный аутсорсинг туристического бизнеса необходим в тех случаях, когда предприятие решает на уменьшение своих непрофильных расходов, связанных с содержанием автохозяйства, эксплуатацией транспортных средств, страхованием перевозок, разработкой маршрутов, стоянок и интервалов передвижения. Достоинства такого подхода заключаются в передаче непрофильного направления деятельности профессионалам. Преимуществами транспортного аутсорсинга являются:

- ✦ стабильное обслуживание транспортных средств одним предприятием;
- ✦ снижение затрат на содержание собственного штата персонала, обслуживающего транспортные перевозки;
- ✦ сокращение документооборота.

В функции транспортного аутсорсинга туризма входят поиск транспорта, техническое обеспечение транспортного процесса, таможенное оформление и

Рис. 3. Идентификация проблем и препятствий развития транспортного аутсорсинга

другие, реализация которых обеспечивает снижение издержек туристического бизнеса. Классификация мероприятий и основных направлений развития транспортного аутсорсинга представлена на рис. 4.

В аутсорсинг транспортных услуг входят следующие компоненты:

- ✦ расходы на приобретение, аренду и содержание автотранспорта;
- ✦ хранение автотранспорта и подготовка к выпуску на линию;

- ✦ регистрация в ГАИ;
- ✦ оформление страховки;
- ✦ обеспечение расходными и горюче-смазочными материалами;
- ✦ подбор водителей, техническое обслуживание и ремонт.

Концепция транспортного аутсорсинга является элементом стратегии туристических предприятий. Необходимость внедрения аутсорсинга для развивающихся транспортных предприятий обуславливается преодо-

Рис. 4. Классификация мероприятий и основных направлений развития транспортного аутсорсинга

ЛИТЕРАТУРА

1. Тищенко О. М. Аутсорсинг як фактор ефективності будівельної галузі / О. М. Тищенко, В. Є. Хаустова // Проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 129–135.
2. Зорин И. В. Энциклопедия туризма / И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 118 с.
3. Шарко М. В. Комерціалізація інтелектуальної власності при трансфері технології в реальний сектор економіки / М. В. Шарко // Проблеми економіки. – 2015. – № 1. – С. 168–173.
4. Календжян С. О. Аутсорсинг и делегирование полномочий в деятельности компаний / С. О. Календжян. – М.: Дело, 2003. – 272 с.
5. Barnelik P. The Logic of Global Business / P. Barnelik // Harvard Business Review. – 2001. – № 2. – P. 94–112.
6. Tieman R. Outsourcing Providers. Trend Towards / R. Tieman // Financial Times. – 2003. – No. 30. – P. 2–37.
7. Друкер П. Эффективное управление, экономические задачи и оптимальные решения / П. Друкер; пер. с англ. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 285 с.
8. Аникин Б. А. Аутсорсинг и аутстаффинг – высокие технологии менеджмента / В. А. Аникин, И. Л. Рудая. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 320 с.
9. Карпова Т. С. Роль аутсорсинга в повышении конкурентоспособности малых предприятий / Т. С. Карпова // Научный вестник: Финансы, Банки, Инвестиции. – 2012. – № 3. – С. 94–96.
10. Думная Н. Н. Аутсорсинг как новая форма организации бизнеса [Электронный ресурс] / Н. Н. Думная, Д. В. Черемисин. – Режим доступа: <http://dogendocs.ru/docs/index-128403.htmis3775981>
11. Коняева А. Аутсорсинг в Украине: вчера, сегодня, завтра [Электронный ресурс] / А. Коняева. – Режим доступа: <http://www.hrliga.com/index.php?module=profession&sop=viewbid-247>
12. Шарко М. В. Методические подходы к трансформации оценок туристической привлекательности регионов в стратегические управленческие решения / М. В. Шарко, Н. М. Донева // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 8 (158). – С. 224–229.

REFERENCES

- Anikin, V. A., and Rudaya, I. L. *Autsorsing i autstaffing - vysokie tekhnologii menedzhmenta* [Outsourcing and outstaffing: high technologies of management]. Moscow: INFRA, 2009.
- Barnelik, P. "The logic of global business". *Harvard Business Review*, no. 2 (2001): 94-112.
- Druker, P. *Effektivnoye upravleniye, ekonomicheskiye zadachi i optimalnyye resheniya* [Effective management of economic tasks and optimal solutions]. Moscow: FAIR-PRESS, 2004.
- Dumnaya, N. N., and Cheremisin, D. V. "Autsorsing kak novaya forma organizatsii biznesa" [Outsourcing as a new form of business organization]. <http://dogendocs.ru/docs/index-128403.htmis3775981>
- Karpova, T. S. "Rol autsorsinga v povyshenii konkurentosobnosti malyykh predpriyatiy" [The role of outsourcing in enhancing the competitiveness of small enterprises]. *Nauchnyy vestnik: Finansy, Banki, Investitsii*, no. 3 (2012): 94-96.
- Kalendzhian, S. O. *Autsorsing i delegirovaniye polnomochiy v deyatel'nosti kompaniy* [Outsourcing and delegation of authority in companies]. Moscow: Delo, 2003.
- Konyayeva, A. "Autsorsing v Ukraine: vchera, segodnya, zavtra" [Outsourcing in Ukraine: yesterday, today, tomorrow]. <http://www.hrliga.com/index.php?module=profession&sop=viewbid-247>

Sharko, M. V. "Komertsializatsiya intelektualnoi vlasnosti pry transferi tekhnolohii v realnyi sektor ekonomiky" [Commercialization of intellectual property when transferring technologies to the real sector of the economy]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2015): 168-173.

Sharko, M. V., and Doneva, N. M. "Metodicheskiye podkhody k transformatsii otsenok turisticheskoy privlekatel'nosti regionov v strategicheskiye upravlencheskiye resheniya" [Methodological approaches to the transformation of estimates of tourist attractiveness of the regions in the strategic management decisions]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2014_8_28

Tieman, R. "Outsourcing providers. Trend towards". *Financial Times*, no. 30 (2003): 2-37.

Tyshchenko, O. M., and Khaustova, V. Ye. "Autsorsynh yak faktor efektyvnosti budivelnnoi haluzi" [Outsourcing as a factor in the effectiveness of the construction industry]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2012): 129-135.

Zorin, I. V., and Kvartalnov, V. A. *Entsiklopediya turizma* [Encyclopedia of tourism]. Moscow: Finansy i statistika, 2004.

ВПЛИВ ПРОВАЙДЕРІВ ОТС-СЕРВІСІВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ОПЕРАТОРІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ УКРАЇНИ

© 2016 ТАРДАСКІНА Т. М., МАНЬКО М. П.

УДК 338.242.2

Тардаскіна Т. М., Манько М. П. Вплив провайдерів ОТС-сервісів на діяльність операторів мобільного зв'язку України

Метою статті є дослідження розвитку ОТС-сервісів та їх вплив на діяльність операторів мобільного зв'язку України. Розглянуто досі недосліджену в Україні тему впливу діяльності ОТС-провайдерів на операторів мобільного зв'язку України, визначено причини негативного впливу та розроблено модель поведінки операторів мобільного зв'язку в конкурентному середовищі. Спираючись на вивчений нами зарубіжний досвід, визначено причини вибору користувачами ОТС-сервісів, детально розглянуто фактори, що впливають на поширення ОТС-сервісів серед користувачів мобільними послугами. Представлено можливі стратегії поведінки операторів мобільного зв'язку по відношенню до ОТС-провайдерів та визначено їх переваги і недоліки для українських операторів мобільного зв'язку. Розглянуто український досвід у використанні представлених стратегій, зокрема розробка мобільним оператором «Lifecell» власного ОТС-сервісу БіР. Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка та вдосконалення стратегій розвитку операторів мобільного зв'язку в умовах зростаючої конкуренції з боку ОТС-провайдерів, пошук варіантів ефективної співпраці з ОТС-провайдерами та побудова взаємовигідних відносин.

Ключові слова: ОТС-сервіс, оператор мобільного зв'язку, месенджер, ОТС-провайдер, стратегія.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 12.

Тардаскіна Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту і маркетингу, Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова (вул. Ковальська, 1, Одеса, 65029, Україна)

E-mail: tardaskina@mail.ru

Манько Марина Петрівна – здобувач, кафедра менеджменту і маркетингу, Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова (вул. Ковальська, 1, Одеса, 65029, Україна)

E-mail: manko.marina@inbox.ru

УДК 338.242.2

UDC 338.242.2

Тардаскіна Т. М., Манько М. П. Влияние провайдеров ОТС-сервисов на деятельность операторов мобильной связи Украины

Целью статьи является исследование развития ОТС-сервисов и их влияние на деятельность операторов мобильной связи Украины. Рассмотрена до сих пор неисследованная в Украине тема влияния деятельности ОТС-провайдеров на операторов мобильной связи Украины, определены причины негативного влияния и разработана модель поведения операторов мобильной связи в конкурентной среде. Опираясь на изученный нами зарубежный опыт, были определены причины выбора пользователями ОТС-сервисов, подробно рассмотрены факторы, влияющие на распространение ОТС-сервисов среди пользователей мобильными услугами. Представлены возможные стратегии поведения операторов мобильной связи по отношению к ОТС-провайдерам и определены их преимущества и недостатки для украинских операторов мобильной связи. Рассмотрен украинский опыт в использовании представленных стратегий, в частности разработка мобильным оператором «Lifecell» собственного ОТС-сервиса БіР. Перспективными направлениями дальнейших исследований являются разработка и совершенствование стратегий развития операторов мобильной связи в условиях растущей конкуренции со стороны ОТС-провайдеров, поиск вариантов эффективного сотрудничества с ОТС-провайдерами и построение взаимовыгодных отношений.

Ключевые слова: ОТС-сервис, оператор мобильной связи, месенджер, ОТС-провайдер, стратегия.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 12.

Тардаскіна Татьяна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента и маркетинга, Одесская национальная академия связи им. А. С. Попова (ул. Кузнечная, 1, Одесса, 65029, Украина)

E-mail: tardaskina@mail.ru

Манько Марина Петровна – соискатель, кафедра менеджмента и маркетинга, Одесская национальная академия связи им. А. С. Попова (ул. Кузнечная, 1, Одесса, 65029, Украина)

E-mail: manko.marina@inbox.ru

Tardaskina T. M., Manko M. P. The OTS Service Providers' Influence on the Activities of the Mobile Communications Operators in Ukraine

The article is concerned with studying the development of OTS services and their influence on activities of the mobile communications operators in Ukraine. The article considers the so far largely unexplored in Ukraine topic of the OTS providers' influence on the mobile communications operators in Ukraine, identifies causes of the negative influence and elaborates the model of conduct of the mobile communications operators in the competition environment. On the basis of the foreign experience we have studied, causes of customers choice for the OTS services have been identified, the factors that influence the spread of the OTS services among users of mobile services have been discussed in detail. Possible strategies of the conduct of the mobile communications operators toward the OTS providers have been provided, their advantages and disadvantages for the Ukrainian mobile communications operators have been identified. The Ukrainian experience in use of the provided strategies, in particular development of the own OTS service БіР by the mobile communications operator «Lifecell», has been considered. Promising directions for further research are developing and improving strategies for development of the mobile communication operators in the face of growing competition from the part of the OTS providers, searching options for an effective cooperation with the OTS providers and building the mutually beneficial relations.

Keywords: OTS service, mobile communication operator, Messenger, OTS provider, strategy.

Fig.: 2. Tabl.: 3. Bibl.: 12.

Tardaskina Tetyana M. – PhD (Economics), Associate Professor, Department of Management and Marketing, Odessa National Academy of Telecommunications named after A. S. Popov (1 Kovalska Str., Odessa, 65029, Ukraine)

E-mail: tardaskina@mail.ru

Manko Marina P. – Applicant, Department of Management and Marketing, Odessa National Academy of Telecommunications named after A. S. Popov (1 Kovalska Str., Odessa, 65029, Ukraine)

E-mail: manko.marina@inbox.ru

Світова телекомунікаційна галузь завжди була в центрі змін, викликаних постійним розвитком технологій. У сучасних умовах існування одного без іншого вже не є можливим, границі між телекомунікаціями та інформаційними технологіями поступово зникають, відбувається їх конвергенція. Усе це говорить про появу ринку інформаційно-комунікаційних технологій та нових його суб'єктів [1].

Останнім часом все частіше ми бачимо, як на зміну традиційним операторам мобільного зв'язку приходять провайдери ОТТ-сервісів (*Over the Top*). Over the Top – технологія доставки інформації кінцевому користувачу з некерованої мережі Інтернет. Такі ОТТ-сервіси, як WhatsApp, Viber і Skype стають реальним конкурентом мобільного зв'язку.

Дослідження ОТТ-провайдерів та їх впливу на діяльність операторів мобільного зв'язку були відображені в наукових працях таких авторів: Джоші Суджата, Саркар Сохаг Деван Тану, Джармані Чинтан, Пурохит Шубхам, Ганді Суміт, Бьорн Танстром, Ерік Альмквіст, Карім Тага. У цих працях були досліджені причини та фактори, що впливають на вибір користувачами ОТТ-сервісів, запропоновано стратегії поведінки операторів мобільного зв'язку. На основі цих досліджень розглянемо ситуацію впливу діяльності ОТТ-провайдерів на діяльність операторів мобільного зв'язку України, що і є метою статті.

Ринок мобільного зв'язку України є таким сегментом галузі зв'язку, що найбільш інтенсивно розвивається. Наразі, послуги мобільного зв'язку, у тому числі широкосмугового доступу до Інтернету, перейшли у ряд найбільш доступних для споживачів послуг.

Однчасна видача НКРЗІ ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України для впровадження радіотехнології «Цифровий стільниковий радіозв'язок IMT-2000 (UMTS)» ПрАТ «Київстар», ПрАТ «МТС Україна» та ТОВ «Астеліт» створила сприятливі умови для стрімкого впровадження в Україні мереж рухомого (мобільного) зв'язку третього покоління (3G) та пожвавлення конкуренції на ринку, вплинула на збільшення обсягів та доступності сучасних інформаційно-телекомунікаційних послуг і сервісів.

За 2015 р. територія покриття мережами 3G збільшилася приблизно у 5 разів. Зростання кількості кінцевих абонентських пристроїв, які працюють під управлінням операційних систем (смартфонів, планшетів), створило умови для зростання попиту споживачів на інформаційно-телекомунікаційні послуги з використанням високошвидкісних широкосмугових технологій радіодоступу та до значного збільшення обсягів мобільного Інтернет-трафіка [2]. Саме тому із впровадженням 3G набули популярності ОТТ-сервіси.

Такі сервіси, як Viber, WhatsApp, Skype дозволяють користувачам обмінюватися текстовими та голосовими повідомленнями, у тому числі в групових

чатах, здійснювати дзвінки іншим користувачам сервісу по всьому світу, ділитися фото. На сьогодні найбільш популярним сервісом є Viber, порівняно з WhatsApp він безкоштовний та, на відміну від Skype, із самого початку був створений для смартфонів. Кількість абонентів Viber з кожним днем зростає. У серпні 2015 р. компанія Viber оголосила про досягнення 600 млн користувачів [3].

Така тенденція викликає відтік прибутку операторів мобільного зв'язку від реалізації голосових і SMS-послуг, при цьому збільшується прибуток від реалізації послуг надання Інтернет-трафіка. Згідно з дослідженням видання Informa Telecoms & Media через використання користувачами ОТТ-сервісів світові доходи від реалізації послуг надання SMS знизяться у 2018 р. на \$23 млрд – до \$96,7 млрд з \$120 млрд у 2013 р. [4]. Лондонська консалтингова фірма Ovum у своїх дослідженнях також прогнозує зменшення світових доходів від реалізації голосового трафіку на \$63 млрд у 2018 р. порівняно з 2013 р. [5]. Однак, незважаючи на зменшення доходів від надання голосових послуг та передавання SMS, оператори отримують збільшені доходи від надання послуги Інтернет. Частка доходів операторів від надання Інтернет-доступу щорічно зростає.

Для подальшого вивчення впливу ОТТ-провайдерів на ринок телекомунікаційних послуг необхідно зрозуміти, чому сервіси ОТТ популярні та які фактори впливають на вибір користувачами ОТТ-сервісів. Джоші Суджата у своїй статті [6] приділив цьому питанню достатньо уваги. Фактори, що впливають на вибір ОТТ-сервісів, представлені на рис. 1.

Розглянемо детальніше найважливіші з цих факторів, а саме: вартість, функції, проникнення смартфонів та мережеву нейтральність.

Вартість. На сьогодні досить складно порівняти вартість послуг операторів мобільного зв'язку та ОТТ-провайдерів. Оператори мобільного зв'язку надають великий спектр послуг, вартість яких змінюється залежно від тарифного плану. Існують тарифні плани, спрямовані на вигідні дзвінки за кордон, на Інтернет, на дзвінки всередині мережі та інше. Для порівняння тарифів на

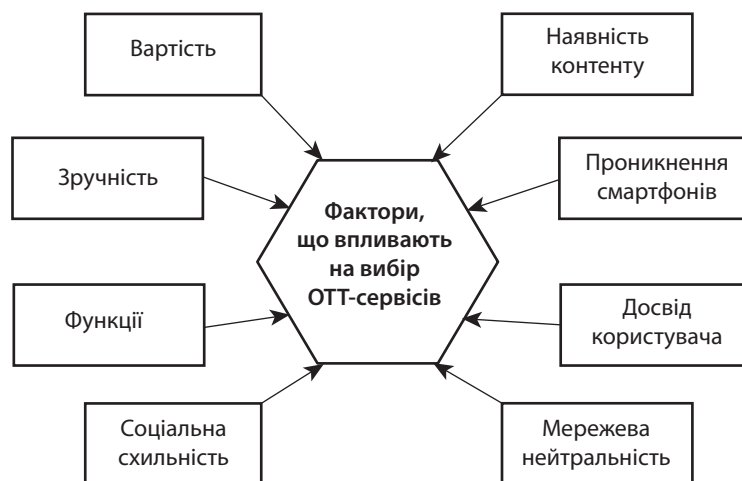

Рис. 1. Фактори, що впливають на вибір ОТТ-сервісів [6]

послуги операторів мобільного зв'язку з тарифами на послуги ОТТ-сервісів оберемо найпростіший тарифний план кожного з провідних операторів мобільного зв'язку України. А саме, тарифний план «Легкий» від «Lifecell», тарифний план «Розмови» від «Київстар» та тарифний план «Смартфон 3G перший» від «МТС-Україна» [7–9]. Зведемо дані у *табл. 1* і *табл. 2*. Безумовно, тарифи на послуги ОТТ-провайдерів нижче, але, враховуючи те, що ОТТ-сервіси використовують Інтернет-трафік, який надають оператори мобільного зв'язку, необхідно звернути увагу на тарифи за його використання. У рамках тарифних планів, які були обрані, для користувачів «Lifecell» та «Київстар» спілкування з використанням Інтернет-трафіка не набагато дешевше, ніж спілкування традицій-

ними SMS-повідомленнями та дзвінками. Що стосується оператора «МТС-Україна», то він більш спрямований саме на надання Інтернет-доступу, тому користувачам вигідніше спілкуватися в ОТТ-сервісах, використовуючи Інтернет-трафік, який вже включено до місячної плати.

Функції. За довгі роки існування послуг SMS та MMS оператори мобільного зв'язку не намагалися їх вдосконалити та розширити можливості. ОТТ-провайдери, своєю чергою, демонструють користувачу сервіси, які спрямовані на задоволення його побажань, та пропонують розширені можливості чатів та дзвінків, що робить спілкування більш цікавим. У *табл. 3* порівнюються функції та можливості операторів мобільного зв'язку та ОТТ-провайдерів.

Таблиця 1

Тарифи на послуги операторів мобільного зв'язку

Тип послуги		Оператори мобільного зв'язку		
		«МТС»	«lifecell»	«Київстар»
Місячна плата		25 грн	5 грн	20 грн
SMS	Всередині мережі	1,00 грн/день	1,00 грн/день (50 SMS)	1,00 грн/день (50 SMS)
	Інші оператори			
	Міжнародні	2,50 грн/шт.	2,70 грн/шт.	2,20 грн/шт.
Дзвінки	Всередині мережі	Безліміт	Безліміт	Безліміт
	Інші оператори	0,50 грн/хв.	10 грн/30 днів (50 хвилин)	30 хвилин
	Міжнародні	0 грн/хв.	5,30 грн/хв.	Від 0,50 грн/хв.
Інтернет		500 МБ	50 МБ за 5 грн/день	50 МБ за 5 грн/день

Таблиця 2

Тарифи на послуги ОТТ-провайдерів

Тип послуги		ОТТ-сервіси		
		Viber	WhatsApp	Skype
Річна плата		–	25 грн/рік	–
Повідомлення	Між користувачами одного сервісу	Безкоштовно	Безкоштовно	безкоштовно
	На мобільні номери	Безкоштовно	Послуга відсутня	Послуга відсутня
Дзвінки	Між користувачами одного сервісу	Безкоштовно	Безкоштовно	Безкоштовно
	На українські номери	2,61–4,01 грн/хв.		3,25 грн/хв.
	Міжнародні дзвінки	Від 25 коп./хв. (залежить від країни абонента)	Послуга відсутня	Від 50 коп./хв. (залежить від країни абонента)

Таблиця 3

Функції та можливості операторів мобільного зв'язку та ОТТ-провайдерів

	Груповий дзвінок	Міжнародні дзвінки без попереднього дозволу	Групові відео-дзвінки	Відео-повідомлення	Обмін даними про місцезнаходження	Обмін мультимедіа	Спільне використання екрану	Екстрений виклик
ОТТ	Так	Так	Так	Так	Так	Так	Так	Ні
Оператори мобільного зв'язку	Так	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Ні	Так

Проникнення смартфонів. Популярність OTT-сервісів також обумовлено появою смартфонів та їх постійними оновленням і розвитком. Зростання рівня проникнення смартфонів – не тільки українська, але і світова тенденція. На рис. 2 представлено рівень проникнення смартфонів в Україні та його прогноз до 2020 р. [10]. Також, за даними агентства мобільного маркетингу LEAD9, кожен третій користувач смартфона в Україні щодня виходить в Інтернет з мобільного. Тому вважається, що цей показник буде зростати зі збільшенням території покриття 3G. 30% з них користуються програмами-месенджерами [11].

Рівень проникнення, %

Рис. 2. Рівень проникнення смартфонів в Україні, % [10]

Мережева нейтральність. Поява OTT-сервісів спричинила зростання навантажень на мобільну інфраструктуру. Згідно з докладом «Cisco Visual Networking Index: Global Mobile Data Traffic Forecast Update, 2015–2020» глобальний мобільний трафік збільшиться в період з 2015 по 2018 рр. майже у 8 разів, щорічно збільшуючись на 53 відсотка, досягнувши 30,6 екзабайт у місяць у 2018 р. Середній смартфон до 2020 р. буде генерувати 4,4 ГБ трафіка на місяць, це майже п'ятикратне збільшення порівняно з 2015 р. (у середньому 929 МБ у місяць). До 2020 р. сукупний трафік від смартфонів буде у 8,8 разу більше, ніж сьогодні, середньорічний темп зростання досяг 54% [12].

Така тенденція вимагає постійних інвестицій у розвиток інфраструктури. Усі витрати, спрямовані на розвиток мережі, беруть на себе оператори мобільного зв'язку. OTT-провайдери, своєю чергою, не вкладають кошти в розвиток мереж, за допомогою яких надають свої послуги. Крім того, вони не підлягають регулюванню, адже, на відміну від OTT-провайдерів, оператор мобільного зв'язку має отримати ліцензію, спектр частот та інші дозволи, крім того, оператор має відповідати вимогам до якості наданих послуг, сплачувати податки в кожній країні, в якій надає послуги. OTT-провайдер не регулюється, не має отримувати ліцензій, не обмежен географічно, що дає йому змогу надавати свої послуги по всьому світові, при цьому податки він сплачує тільки в країні, в якій базується.

Саме такі нерівні умови дають змогу OTT-провайдерам надавати дешеві послуги своїм користувачам. Проблема полягає в тому, що оператор не може на це ніяк вплинути, його обов'язок – надання безперебійного доступу до мережі Інтернет, а отже, і до послуг OTT.

Це спонукає операторів мобільного зв'язку розробляти нові стратегії взаємовідносин з OTT-провайдерами. Джоші Суджату у своїй роботі [6] запропонував такі стратегії:

1. Блокування OTT-сервісів.
2. Об'єднання з OTT-провайдерами.

3. Партнерство з OTT-провайдерами.
4. Розробка власних сервісів.

Розглянемо кожну з запропонованих стратегій більш детально та обґрунтуємо найпривабливішу стратегію взаємовідносин операторів мобільного зв'язку України з OTT-провайдерами.

Блокування полягає в закритті доступу користувачів до OTT-сервісів. Цей варіант має найменші шанси на успіх. Ведення такої стратегії вирішить проблему із втратою доходів від SMS-трафіка та голосових послуг, але знизить лояльність клієнтів до оператора мобільного зв'язку, що призведе до втрати позицій на ринку, а також до зниження доходів, перш за все, від надання доступу до мережі Інтернет.

Об'єднання з OTT-провайдерами. Мається на увазі групування пропозицій таким чином, що використання OTT стає менш вигідним. Наприклад, створення фіксованої ціни за пакет, який включає в себе SMS.

Партнерство з OTT – один з найкращих шляхів поведінки для операторів мобільного зв'язку. Пропонується створення партнерських відносин з OTT-провайдерами, які дозволяти б обом сторонам отримувати користь. Результатом таких партнерських відносин може бути створення операторами мобільного зв'язку пакетів послуг, які будуть дозволяти використовувати OTT за певну плату на місяць.

Ще одна стратегія – це *створення операторами мобільного зв'язку власних OTT-сервісів*. Це дозволить розширити свою клієнтську базу та покращити лояль-

ність до себе вже існуючих клієнтів. Але для реалізації такої стратегії потрібно чимало ресурсів, часу та інвестицій.

На нашу думку, для операторів мобільного зв'язку України щодо задоволення потреб клієнтів найбільш ефективною є стратегія створення власного сервісу. Вона, звісно, потребує інвестицій, але це довгострокова стратегія, яка буде приносити користь протягом багатьох років.

В Україні вже є досвід впровадження такого сервісу мобільним оператором «Lifecell». Наприкінці 2015 р. було запущено месенджер ViP, який надає можливість обмінюватися миттєвими повідомленнями, здійснювати голосові та відео-дзвінки, миттєво надсилати фотографії, відео, аудіо.

Перевагою є те, що месенджером можуть користуватись абоненти всіх операторів мобільного зв'язку не тільки України, а й інших країн. Для абонентів «Lifecell» додаток безкоштовний, для абонентів інших мереж існує плата за використаний Інтернет-трафік згідно з діючим тарифом.

Можливості месенджера:

- ★ *голосові та відео-виклики*: за допомогою ViP користувач може здійснювати безкоштовні голосові та відео-виклики високої якості;
- ★ *таємний діалог*: ця функція автоматично видаляє з діалогу надіслані повідомлення через вказаний користувачем час;
- ★ *спілкування з друзями, які не користуються ViP*: користувач може перемістити все спілкування до ViP навіть з друзями, які ще не встановили додаток;
- ★ *групове спілкування*: можна спілкуватися одночасно з багатьма друзями в одному діалозі;
- ★ *надсилання місцеположення*: користувач може надіслати своє місцеположення співрозмовнику або групі [7].

Додаток ViP дозволить оператору «Lifecell» утримати свої конкурентні позиції та зберегти інтерес клієнтів. Але якщо порівнювати ViP з такими месенджерами, як Viber та Whatsapp, то в нього є значні недоліки. ViP на сьогодні не є досконалим, користувачами спостерігаються постійні помилки в роботі месенджера, тобто є недоробки, які необхідно виправляти. Крім цього, незважаючи на те, що «Lifecell» його активно просуває на ринок, месенджер все ж таки не достатньо популярний, аудиторія користувачів недостатня для вільного спілкування. На сьогодні перед «Lifecell» стоїть завдання вдосконалення стратегії поведінки по відношенню до ОТТ-сервісів, оскільки розробки та впровадження власного сервісу недостатньо.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розглянувши причини бурхливого поширення серед користувачів ОТТ-сервісів та оцінивши негативні наслідки цього явища для операторів мобільного зв'язку, слід зазначити, що дана проблема заслуговує на увагу та ретельні дослідження. У статті було досліджено фактори, що впливають на привабливість

ОТТ-сервісів для клієнтів, розглянуто негативний вплив їх на діяльність операторів мобільного зв'язку, визначено проблеми операторів мобільного зв'язку. Спираючись на зарубіжний досвід, висвітлено деякі стратегії поведінки операторів мобільного зв'язку у відносинах з ОТТ-провайдером. Крім того, було розглянуто прогрес вітчизняних операторів у вирішенні проблеми зростаючого інтересу користувачів до месенджерів та зниження привабливості SMS- і голосових послуг. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Тардаскіна Т. М.** Теоретичні аспекти щодо формування та розвитку інформаційно-комунікаційних підприємств в Україні / Т. М. Тардаскіна, М. П. Манько // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2016. – № 14. – С. 212–218.

2. Звіт НКРЗІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/6128/ZVIT_NCCI_2015.pdf

3. Vesti.net: Viber догоняє WhatsApp, Alphabet отчитался за III квартал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hitech.vesti.ru/news/view/id/7940>

4. OTT app use undermining SMS revenue [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telecoms.com/197721/ott-app-use-undermining-sms-revenue/>

5. Telcos to lose \$US386 as a result of OTT services: Ovum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pcadvisor.co.uk/news/network-wifi/telcos-to-lose-us386-as-a-result-of-ott-services-ovum-3502842/>

6. **Sujata J.** Impact of Over the Top (OTT) Services on Telecom Service Providers / Joshi Sujata, Sarkar Sohag, Dewan Tanu, Dharmani Chintan, Purohit Shubham and Gandhi Sumit // Indian Journal of Science and Technology. – 2015. – No 8. – P. 145–160.

7. Офіційний сайт «Lifecell» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lifecell.com.ua/uk/>

8. Офіційний сайт «МТС-Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mts.ua/>

9. Офіційний сайт «Київстар» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kyivstar.ua/kh/mm/>

10. Ericson mobility report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sostav.ua/app/public/files/Ericsson.pdf?rand=0.3514226512052119>

11. Портрет українського користувача смартфона в 2015 году – исследование Lead9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ain.ua/2015/03/11/568842>

12. Cisco Visual Networking Index: Global Mobile Data Traffic Forecast Update, 2015–2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cisco.com/c/en/us/solutions/collateral/service-provider/visual-networking-index-vni/white_paper_c11-520862.pdf

REFERENCES

“Cisco Visual Networking Index: Global Mobile Data Traffic Forecast Update, 2015–2020”. http://www.cisco.com/c/en/us/solutions/collateral/service-provider/visual-networking-index-vni/white_paper_c11-520862.pdf

“Ericson mobility report”. <http://sostav.ua/app/public/files/Ericsson.pdf?rand=0.3514226512052119>

“OTT app use undermining SMS revenue”. <http://www.telecoms.com/197721/ott-app-use-undermining-sms-revenue/>

Ofitsiyni sait «Lifecell». <http://www.lifecell.com.ua/uk/>

Ofitsiyni sait «MTS-Ukraine». <http://www.mts.ua/>

Ofitsiyni sait «Kyivstar». <http://www.kyivstar.ua/kh/mm/>

“Portrait ukrainian user of a smartphone in 2015 - research Lead 9”. <http://ain.ua/2015/03/11/568842>

Sujata, J. et al. "Impact of Over the Top (OTT) Services on Telecom Service Providers". *Indian Journal of Science and Technology*, no. 8 (2015): 145-160.

"Telcos to lose \$US386 as a result of OTT services: Ovum". <http://www.pcadvisor.co.uk/news/network-wifi/telcos-to-lose-us386-as-a-result-of-ott-services-ovum-3502842/>

Tardaskina, T. M., and Manko, M. P. "Teoretychni aspekty shchodo formuvannia ta rozvytku informatsiino-komunikatsiinykh pidpriemstv v Ukraini" [Theoretical aspects on the formation and

development of information and communication enterprises in Ukraine]. *Visnyk Volynskoho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu*, no. 14 (2016): 212-218.

"Vesti. net: Viber dogonyayet WhatsApp, Alphabet otchitalsya za III kvartal" [Vesti. net: Viber is catching up to WhatsApp, Google reported in the third quarter]. <http://hitech.vesti.ru/news/view/id/7940>

"Zvit NKRZI" [Report of the NCCRI]. http://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/6128/ZVIT_NCCI_2015.pdf

УДК 65.01

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ ГОТОВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ДО ЗДІЙСНЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ

© 2016 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М., КЛЮВАК О. В.

УДК 65.01

Скрынковский Р. М., Ключак О. В. Диагностика уровня готовности предприятия до осуществления инновационной стратегии

У статті розкрито сутність таких понять, як «інноваційна стратегія» та «діагностика рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії». Запропоновано концепцію та інструментарій системи діагностики рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії та визначено, що діагностику доцільно проводити за такими ключовими бізнес-індикаторами: 1) рівень технічного забезпечення виробництва підприємства; 2) рівень рентабельності продукції підприємства; 3) рівень рентабельності інноваційної продукції підприємства; 4) частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації продукції; 5) собівартість впровадження інновацій; 6) рівень прибутковості інноваційної діяльності підприємства; 7) продуктивність праці персоналу, задіяного в інноваційній діяльності; 8) частка працівників, задіяних в інноваційній діяльності. Перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку полягають у розробленні програми стратегії управління розвитком підприємства в сучасних ринкових умовах з урахуванням діагностики рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії, яка є частиною загальної стратегії управління розвитком підприємства.

Ключові слова: підприємство, інноваційна стратегія, управління розвитком, діагностика, бізнес-індикатори.

Формул: 9. **Бібл.:** 18.

Скрынковский Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Ключак Оксана Володимирівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: oksana_klyuvak@bigmir.net

УДК 65.01

Скрынковский Р. Н., Ключак О. В. Диагностика уровня готовности предприятия к осуществлению инновационной стратегии

В статье раскрыта сущность таких понятий, как «инновационная стратегия» и «диагностика уровня готовности предприятия к осуществлению инновационной стратегии». Предложены концепция и инструментальный системы диагностики уровня готовности предприятия к осуществлению инновационной стратегии и определено, что диагностику целесообразно проводить по следующим ключевым бизнес-индикаторам: 1) уровень технического обеспечения производства предприятия; 2) уровень рентабельности продукции предприятия; 3) уровень рентабельности инновационной продукции предприятия; 4) доля инновационной продукции в общем объеме реализации продукции; 5) себестоимость внедрения инноваций; 6) уровень доходности инновационной деятельности предприятия; 7) производительность труда персонала, задействованного в инновационной деятельности; 8) доля работников, задействованных в инновационной деятельности. Перспективы дальнейших исследований в данном научном направлении заключаются в разработке программы стратегии управления развитием предприятия в современных рыночных условиях с учетом диагностики уровня готовности предприятия к осуществлению инновационной стратегии, которая является частью общей стратегии управления развитием предприятия.

Ключевые слова: предприятие, инновационная стратегия, управление развитием, диагностика, бизнес-индикаторы.

Формул: 9. **Библ.:** 18.

Скрынковский Руслан Николаевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Ключак Оксана Владимировна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: oksana_klyuvak@bigmir.net

UDC 65.01

Skrinkovskyy R. M., Klyuvak O. V. The Diagnostics of the Level of Enterprise's Readiness to Implement Innovation Strategy

The article discloses the substance of such concepts as «innovation strategy» and «diagnostics of the level of enterprise's readiness to implement innovation strategy». The article proposes a conception and an instrumentarium for a system for diagnostics of the level of enterprise's readiness to implement innovation strategy and determines that it is reasonable when the diagnostics is carried out by the following key business indicators: 1) level of technical support of the enterprise's production; 2) level of profitability of the enterprise's products; 3) level of profitability of the enterprise's innovation products; 4) share of innovative products in the total volume of marketed products; 5) self-cost of introducing innovations; 6) level of profitability from the innovation activity of enterprise; 7) productivity of labor of the personnel engaged in the innovation activity; 8) percentage of employees involved in the innovation activity. Prospects for further research in this scientific direction is development of a strategy program for management of the enterprise development in the current market conditions taking account of the level of enterprise's readiness to implement innovation strategy, which is part of the overall strategy for management of enterprise development.

Keywords: enterprise, innovation strategy, development management, diagnostics, business indicators.

Formulae: 9. **Bibl.:** 18.

Skrinkovskyy Ruslan M. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Klyuvak Oksana V. – PhD (Economics), Lecturer of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: oksana_klyuvak@bigmir.net

Sujata, J. et al. "Impact of Over the Top (OTT) Services on Telecom Service Providers". *Indian Journal of Science and Technology*, no. 8 (2015): 145-160.

"Telcos to lose \$US386 as a result of OTT services: Ovum". <http://www.pcadvisor.co.uk/news/network-wifi/telcos-to-lose-us386-as-a-result-of-ott-services-ovum-3502842/>

Tardaskina, T. M., and Manko, M. P. "Teoretychni aspekty shchodo formuvannia ta rozvytku informatsiino-komunikatsiynykh pidpriemstv v Ukraini" [Theoretical aspects on the formation and

development of information and communication enterprises in Ukraine]. *Visnyk Volynskoho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu*, no. 14 (2016): 212-218.

"Vesti. net: Viber dogonyayet WhatsApp, Alphabet otchitalsya za III kvartal" [Vesti. net: Viber is catching up to WhatsApp, Google reported in the third quarter]. <http://hitech.vesti.ru/news/view/id/7940>

"Zvit NKRZI" [Report of the NCCRI]. http://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/6128/ZVIT_NCCI_2015.pdf

УДК 65.01

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ ГОТОВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ДО ЗДІЙСНЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ

© 2016 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М., КЛЮВАК О. В.

УДК 65.01

Скрынковский Р. М., Ключак О. В. Диагностика уровня готовности предприятия до осуществления инновационной стратегии

У статті розкрито сутність таких понять, як «інноваційна стратегія» та «діагностика рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії». Запропоновано концепцію та інструментарій системи діагностики рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії та визначено, що діагностику доцільно проводити за такими ключовими бізнес-індикаторами: 1) рівень технічного забезпечення виробництва підприємства; 2) рівень рентабельності продукції підприємства; 3) рівень рентабельності інноваційної продукції підприємства; 4) частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації продукції; 5) собівартість впровадження інновацій; 6) рівень прибутковості інноваційної діяльності підприємства; 7) продуктивність праці персоналу, задіяного в інноваційній діяльності; 8) частка працівників, задіяних в інноваційній діяльності. Перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку полягають у розробленні програми стратегії управління розвитком підприємства в сучасних ринкових умовах з урахуванням діагностики рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії, яка є частиною загальної стратегії управління розвитком підприємства.

Ключові слова: підприємство, інноваційна стратегія, управління розвитком, діагностика, бізнес-індикатори.

Формул: 9. **Бібл.:** 18.

Скрынковский Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Ключак Оксана Володимирівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: oksana_klyuvak@bigmir.net

УДК 65.01

Скрынковский Р. Н., Ключак О. В. Диагностика уровня готовности предприятия к осуществлению инновационной стратегии

В статье раскрыта сущность таких понятий, как «инновационная стратегия» и «диагностика уровня готовности предприятия к осуществлению инновационной стратегии». Предложены концепция и инструментальный системы диагностики уровня готовности предприятия к осуществлению инновационной стратегии и определено, что диагностику целесообразно проводить по следующим ключевым бизнес-индикаторам: 1) уровень технического обеспечения производства предприятия; 2) уровень рентабельности продукции предприятия; 3) уровень рентабельности инновационной продукции предприятия; 4) доля инновационной продукции в общем объеме реализации продукции; 5) себестоимость внедрения инноваций; 6) уровень доходности инновационной деятельности предприятия; 7) производительность труда персонала, задействованного в инновационной деятельности; 8) доля работников, задействованных в инновационной деятельности. Перспективы дальнейших исследований в данном научном направлении заключаются в разработке программы стратегии управления развитием предприятия в современных рыночных условиях с учетом диагностики уровня готовности предприятия к осуществлению инновационной стратегии, которая является частью общей стратегии управления развитием предприятия.

Ключевые слова: предприятие, инновационная стратегия, управление развитием, диагностика, бизнес-индикаторы.

Формул: 9. **Библ.:** 18.

Скрынковский Руслан Николаевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Ключак Оксана Владимировна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: oksana_klyuvak@bigmir.net

UDC 65.01

Skrinkovskyy R. M., Klyuvak O. V. The Diagnostics of the Level of Enterprise's Readiness to Implement Innovation Strategy

The article discloses the substance of such concepts as «innovation strategy» and «diagnostics of the level of enterprise's readiness to implement innovation strategy». The article proposes a conception and an instrumentarium for a system for diagnostics of the level of enterprise's readiness to implement innovation strategy and determines that it is reasonable when the diagnostics is carried out by the following key business indicators: 1) level of technical support of the enterprise's production; 2) level of profitability of the enterprise's products; 3) level of profitability of the enterprise's innovation products; 4) share of innovative products in the total volume of marketed products; 5) self-cost of introducing innovations; 6) level of profitability from the innovation activity of enterprise; 7) productivity of labor of the personnel engaged in the innovation activity; 8) percentage of employees involved in the innovation activity. Prospects for further research in this scientific direction is development of a strategy program for management of the enterprise development in the current market conditions taking account of the level of enterprise's readiness to implement innovation strategy, which is part of the overall strategy for management of enterprise development.

Keywords: enterprise, innovation strategy, development management, diagnostics, business indicators.

Formulae: 9. **Bibl.:** 18.

Skrinkovskyy Ruslan M. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Klyuvak Oksana V. – PhD (Economics), Lecturer of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: oksana_klyuvak@bigmir.net

Реалії сьогодення засвідчують, що в даний час однією із важливих проблем вітчизняних підприємств є забезпечення реалізації загальної стратегії управління розвитком підприємства. У зв'язку з цим актуальним постає питання щодо ідентифікування, аналізування та оцінювання готовності підприємства здійснювати інноваційну стратегію, яка є частиною загальної стратегії управління розвитком підприємства. Подані вище аспекти обумовили вибір теми, мету і задачі наукової роботи.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики економіки і управління підприємствами щодо формування та реалізації стратегії підприємства для досягнення його конкурентних переваг зробили такі науковці, як К. Ю. Вергал, Ж. А. Говоруха, О. Є. Гудзь, О. Ю. Гусева, Т. В. Деділова, О. О. Захаркін, О. В. Корнева, О. М. Кузьменко, В. І. Ландик, М. Є. Рогоза, Н. Г. Сейсебаєва, О. А. Стретович, І. В. Федулова, К. Б. Харук, А. М. Шульгіна, Т. М. Янковець та ін. [1–16].

Водночас, як свідчить аналіз літературних джерел за проблемою [1–16] та діючої практики діяльності підприємств, не до кінця вивченими залишаються питання діагностики рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії.

Метою статті є побудова (формування) системи діагностики рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії на засадах бізнес-індикаторів.

Для досягнення окресленої мети передбачено вирішення таких наукових завдань: уточнити сутність поняття «діагностика рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії» (О. В. Ключак); запропонувати концепцію та інструментарій діагностики рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії на засадах бізнес-індикаторів (Р. М. Скриньковський).

З огляду на результати аналізування наукових праць за проблемою [1–15] виникає необхідність в уточненні етимології економічної категорії «інноваційна стратегія».

Так, у науковій праці О. М. Кузьменко [2] зазначено, що інноваційна стратегія – це результат від формування стратегічних цілей і завдань підприємства, а також етапів становлення інноваційної діяльності та перерозподілу інноваційних ресурсів [2]. Водночас Ж. А. Говоруха [3] розглядає інноваційну стратегію підприємства (суб'єкта господарювання) як систему дій стосовно досягнення ним інноваційних цілей довгострокового характеру, якими передбачається сприяння функціонуванню та подальшому розвитку під впливом (з урахуванням) факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, а також посилення конкурентних переваг підприємства з метою задоволення потреб споживачів і забезпечення попиту на продукцію за допомогою використання досягнень науково-технічного прогресу (НТП) [3].

Що стосується класифікації, то, як свідчить аналіз літературних джерел [3–6], на сьогодні існує декілька видів інноваційних стратегій підприємства, поділ яких можна здійснити за відповідними (конкретними) ознаками.

Виходячи із зазначеного, інноваційні стратегії підприємства доцільно (рекомендується) класифікувати за такими ознаками [3] (Ж. А. Говоруха): 1) за напрямком інноваційного розвитку підприємства; 2) за типом обраної стратегічної конкурентної інноваційної поведінки; 3) за видом реакції на перспективні стратегічні інновації; 4) за рівнем відкритості інноваційної моделі підприємства; 5) за рівнем новизни інновації, що впроваджується; 6) за стратегією науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт; 7) за рівнем конкурентної ринкової поведінки суб'єкта підприємницької діяльності (підприємства).

Крім того, результати аналізу праці О. О. Захаркіна [4] дають можливість дослідити такі види інноваційних стратегій підприємства, вибір яких чітко залежить від його економічного стану. Відтак, нормальному економічному стану підприємства характерна наступальна інноваційна стратегія; стану, коли підприємство перебуває у зоні ризику – помірковано наступальна чи захисна. У незадовільному економічному стані підприємство обирає захисну, проміжну чи розбіжницьку інноваційну стратегію, а у зоні критичного ризику – поглинаючу чи імітаційну [4, с. 36].

Поряд з тим, у монографії М. Є. Рогози та К. Ю. Вергал [5] зазначено, що інноваційна стратегія підприємства поділяється на [5, с. 29]: захисну, комбіновану та наступальну. Натомість Т. М. Янковець [6] виокремлює такі види інноваційних стратегій суб'єкта господарювання, а саме [6]: наступальну, залежну, захисну, імітаційну, опортуністську і традиційну.

Варто зауважити, що під час розроблення та здійснення інноваційної стратегії підприємства значну роль відіграють фактори впливу на цей процес.

Так, ключовими факторами впливу на процес розроблення інноваційної стратегії підприємства є фактори мікро- та макrorівня. Своєю чергою, до факторів мікрорівня доцільно віднести мотиваційне та стимулююче забезпечення підприємства, інтелектуальні можливості та стан організаційно-управлінської структури підприємства, необхідний для здійснення інноваційної діяльності. Водночас, факторами макrorівня є стан ринкового середовища, у якому функціонує підприємство, рівень розвитку НТП, рівень фінансово-інвестиційних ресурсів, необхідних для забезпечення інноваційного розвитку, процеси державного регулювання інноваційної діяльності [3]. У науковій праці [6] перелік вищезазначених факторів доповнюється ставленням оточуючих до нововведень, рівнем ризику, станом інноваційної політики підприємства, рівнем інноваційного потенціалу підприємства, стратегічною позицією, активністю здійснення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, терміном впровадження інновацій, подальшою сферою застосування інновацій, масштабністю впроваджень тощо.

У цьому контексті, як свідчить аналіз літературного джерела [7], основними (ключовими) передумовами ефективного реалізації інноваційної стратегії підприємства є [7]: 1) науково-методологічне забезпечення (підсистема, на яку покладено цілі виконання поставлених

завдань, визначення принципів, розроблення певних гіпотез, ідей, теоретичних положень та концепцій); 2) інформаційне забезпечення (включає концепцію створення нової інформаційної технології, фільтрацію потоків інформації, підтримку процесу прийняття управлінського рішення); 3) організаційне забезпечення (підсистема управління підприємством, формування організаційної структури, централізації/децентралізації влади, розподілу відповідальності учасників реалізації інноваційної стратегії); 4) економічне забезпечення (підсистема методів та джерел фінансування, визначення рівня ефективності інноваційного проекту); 5) соціально-психологічне забезпечення (підсистема формування організаційної культури, усвідомлення та пристосування до інноваційних змін).

Варто відмітити також і те, що для ефективного здійснення інноваційної стратегії підприємство має бути фінансово стабільним та ризикостійким по відношенню до процесу впровадження інновацій.

Виходячи із зазначеного, ключовими (базовими) фінансовими ресурсами, що є необхідними для здійснення інноваційної стратегії, виступають зовнішні (інвестиційні та позикові ресурси) та внутрішні фінансові ресурси (власні кошти, що перебувають в обігу; прибуток, який призначено на розвиток виробництва підприємства; амортизаційні відрахування; надходження від реалізації основних фондів (основних засобів); надходження від неосновної діяльності) [8].

Стосовно ризиків, то під час здійснення інноваційної стратегії підприємство повинно враховувати такі ризики, що виникають на шляху інноваційного розвитку підприємства, зокрема: зовнішні ризики макrorівня (політико-правові, екологічні, економічні, соціальні, демографічні, технологічні); зовнішні ризики мікрорівня (ризики зі сторони інвесторів, споживачів, конкурентів, посередників, постачальників та контактних аудиторій); внутрішні ризики, що прямо впливають на процес прийняття управлінських рішень щодо інновацій (ризики з боку науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, освоєння виробництва, організації управління виробничим процесом, ресурсного забезпечення, стратегії проникнення на ринок, стратегії збуту та обслуговування споживачів, цінової політики, конкурентної боротьби та формування монопольного становища на ринку) [4, с. 34].

Встановлено, що підприємство може розвиватися за різними інноваційними напрямками. Зокрема, основним із таких напрямів виступає впровадження продуктових інновацій, процесних інновацій та організаційно-управлінських інновацій [9, с. 54].

З'ясовано, що процес здійснення інноваційної стратегії проходить у декілька етапів, основними із яких є [3]: 1) етап здійснення стратегічного аналізування інноваційної діяльності підприємства; 2) етап формування підприємством стратегічних напрямів подальшого інноваційного розвитку; 3) етап визначення цільових стратегічних індикаторів становлення інноваційного розвитку; 4) етап створення відповідної системи заходів щодо досягнення цілей підприємством у сфері іннова-

ційного розвитку; 5) етап постійного контролювання за рівнем реалізації інноваційної стратегії підприємством.

За таких обставин слушною є думка В. І. Ландика [8], який стверджує, що здійснення інноваційної стратегії підприємством тісно залежить від «рівня якості» інновацій, а також від повноти охоплення інноваційного процесу [8].

Разом з тим, у монографії [10] окреслено ключові постулати формування стратегії інноваційного розвитку підприємства, за якими передбачається [10, с. 54] (А. М. Шульгіна, В. В. Юхименко): 1) встановлення мети та цілей діяльності підприємства; 2) проведення оцінки рівня нестабільності підприємства; 3) розподілення процесів на підприємстві на певні відокремлені елементи згідно функціонального підходу; 4) здійснення аналізу стратегічного рівня підприємства, який характеризує формування кластерів бізнес-процесів та факторів впливу внутрішнього та зовнішнього середовища; 5) встановлення завдань за кожним із кластерів бізнес-процесів; 6) формування стратегії інноваційного розвитку підприємства; 7) формування та розробка програм інноваційного розвитку кластерів бізнес-процесів; 8) здійснення контролю за процесом формування стратегії інноваційного розвитку підприємства.

Як зазначає проф. Федулова І. В. [9], основними інноваційними цілями підприємствами, що несуть стратегічний характер, є [9, с. 54]: забезпечення доходу підприємству; встановлення тісних взаємовідносин із споживачами продукції; задоволення потреб працівників підприємства; розвиток соціальної відповідальності.

Виходячи з мети дослідження, слід відзначити, перш за все, що собою являє індикатор готовності підприємства до стратегічних змін.

Так, на підставі аналізу монографії [11] встановлено, що рівень готовності підприємства до стратегічних змін включає в себе [11, с. 263]: 1) визначення основних ознак загального рівня готовності підприємства до змін; 2) встановлення системних параметрів рівня готовності; 3) формування процесних критеріїв рівня готовності; 4) формування системи показників.

Згідно з інформацією, поданою в науковій праці Ж. А. Говорухи [3], рівень готовності підприємства до здійснення інноваційного розвитку чітко відображає стратегічний потенціал підприємства.

Таким чином, оцінювання рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії відбуватиметься на таких стадіях: 1) розроблення системи показників, необхідних для оцінювання рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії; 2) переведення визначених показників до однієї безвимірної величини; 3) розрахунку показників за певними групами із визначенням інтегрального індикатора; 4) встановлення можливих напрямів підвищення рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії; 5) визначення подальшої інноваційної стратегії розвитку підприємства [3].

Поряд з тим, Н. Г. Сейсебаєва [12] виділяє чотири стадії, за якими можна визначити рівень готовності підприємства до інноваційного розвитку [12, с. 134]: на

першій (1) стадії відбувається аналізування рівня якості людського капіталу та оцінювання рівня інноваційного капіталу; на другій (2) – аналізування причин, які гальмують інноваційний розвиток підприємства та розроблення стратегії управління людським капіталом; на третій (3) – реорганізація підприємства з метою підвищення рівня ефективності управління людським капіталом; на четвертій (4) – поетапна реалізація управлінської політики щодо людського капіталу з ціллю забезпечення інноваційного розвитку підприємства.

Своєю чергою, ключовими (базовими) індикаторами оцінювання рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії є показники, що формують (визначають): 1) технічний рівень розвитку підприємства; 2) цінову політику підприємства; 3) інноваційну діяльність підприємства; 4) рівень фінансового стану підприємства; 5) рівень забезпечення підприємства ресурсами; 6) стан управлінської діяльності [3; 13; 14].

Крім цього, оскільки інноваційна стратегія передбачає створення інноваційного проекту, то, на підставі зазначеного, основним (ключовим) показником оцінювання рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії може виступати рівень якості інноваційного проекту, який визначається за такими параметрами [2] (О. М. Кузьменко): 1) комплексність інноваційного проекту; 2) відповідність екологічним стандартам; 3) використання світового наукового досвіду; 4) масштабність інноваційного проекту; 5) перспективність та ефективність інноваційного проекту тощо.

У процесі діагностики рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії, слід також врахувати такий вагомий індикатор як рівень інноваційності підприємства. Зазначений індикатор є чітко охарактеризований у праці Т. В. Деділової [15] та визначається за таким ключовими показниками, як: показник доданої вартості, що отримана внаслідок впровадження інновацій; показник загального обсягу витрат на інновації; показник загального обсягу витрат на забезпечення інноваційної діяльності інформацією; показник соціальних трансферт, отриманих внаслідок прибутку від впровадження інновацій; показник витрат підприємства на охорону природних ресурсів та їх раціональне використання внаслідок впровадження інновацій.

На підставі виконаних досліджень, а також враховуючи інформацію у літературних джерелах [1–18], з'ясовано, що діагностика рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії – це процес ідентифікування, аналізування та оцінювання можливостей підприємства стосовно здійснення ним інноваційної стратегії з метою визначення якісно нового рівня розвитку та формування перспектив його діяльності від впроваджених інновацій.

Поряд з тим, за результатами аналізу інформації у наукових працях [1–15] встановлено, що ключовими бізнес-індикаторами діагностики рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії є: рівень технічного забезпечення виробництва підприємства (P_T); рівень рентабельності продукції підприємства (P_{PI}); рівень рентабельності інноваційної продукції

підприємства (P_{PII}); частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації продукції ($Ч_{PI}$); собівартість впровадження інновацій (C_{BI}); рівень прибутковості інноваційної діяльності підприємства (P_{PID}); продуктивність праці персоналу, задіяного в інноваційній діяльності ($П_{PI}$); частка працівників, задіяних у інноваційній діяльності ($Ч_{PID}$).

Таким чином, інтегральний рівень готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії (I_{PII}) обчислюється за формулою (1):

$$I_{PII} = (P_T; P_{PI}; P_{PII}; Ч_{PI}; C_{BI}; P_{PID}; П_{PI}; Ч_{PID}). \quad (1)$$

Своєю чергою, рівень технічного забезпечення виробництва підприємства (P_T) характеризується показником ємності інноваційної продукції у основних фондах ($П_{EM}$) і показником оновлення інноваційної продукції ($П_{OH}$) і розраховується за формулою (2):

$$P_T = (П_{EM}; П_{OH}), \quad (2)$$

де $П_{EM}$ – це співвідношення вартості реалізованої продукції до загальної вартості основних фондів підприємства; $П_{OH}$ – це співвідношення впровадженої інноваційної продукції до загального обсягу виробленої продукції.

Разом з тим, індикатори P_{PI} , P_{PII} , $Ч_{PI}$, C_{BI} , P_{PID} , $П_{PI}$, $Ч_{PID}$ обчислюються за формулами (3–9):

$$P_{PI} = ВП / ВРП, \quad (3)$$

$$P_{PII} = ВП_I / ВРП_I, \quad (4)$$

$$Ч_{PI} = ОРП / ОРП, \quad (5)$$

$$C_{BI} = ЧПР_{PI} / В_{ВPI}, \quad (6)$$

$$P_{PID} = (ЧПР_{PI} - ВВ_{PI}) / ЧПР_{PI}, \quad (7)$$

$$П_{PI} = ОРП / СПД, \quad (8)$$

$$Ч_{PID} = СПД / ЗКП, \quad (9)$$

де $ВП$ – валовий прибуток; $ВРП$ – виручка від реалізації продукції; $ВП_I$ – валовий прибуток, одержаний від інноваційної діяльності; $ВРП_I$ – виручка від реалізації інноваційної продукції; $ОРП$ – обсяг реалізації інноваційної продукції; $ОРП$ – загальний обсяг реалізації продукції; $ЧПР_{PI}$ – чистий прибуток від реалізації інноваційної продукції; $ВВ_{PI}$ – витрати, понесені на виробництво інноваційної продукції; $СПД$ – середньооблікова кількість працівників, задіяних у інноваційній діяльності; $ЗКП$ – загальна кількість працівників підприємства.

ВИСНОВКИ

Виходячи із аналізу літературних джерел за проблемою [1–18], основними результатами теоретико-методологічного та методико-прикладного характеру, отриманих у науковій роботі (статті), є: 1) уточнено сутність поняття «діагностика рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії», під яким слід розуміти процес ідентифікування, аналізування та оцінювання можливостей підприємства стосовно здійснення ним інноваційної стратегії з метою визначення якісно нового рівня розвитку та формування перспектив його діяльності від впроваджених інновацій; 2) запропо-

новано концепцію та інструментарій системи діагностики рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії та визначено, що діагностику доцільно проводити за такими ключовими бізнес-індикаторами, як: рівень технічного забезпечення виробництва підприємства; рівень рентабельності продукції підприємства; рівень рентабельності інноваційної продукції підприємства; частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації продукції; собівартість впровадження інновацій; рівень прибутковості інноваційної діяльності підприємства; продуктивність праці персоналу, задіяного у інноваційній діяльності; частка працівників, задіяних у інноваційній діяльності.

Перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку полягають у розробленні програми стратегії управління розвитком підприємства в сучасних ринкових умовах з урахуванням діагностики рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії як часткової діагностичної цілі системи цілей діагностики діяльності (функціонування) та розвитку підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудзь О. Є. Стратегії інноваційного розвитку підприємства [Електронний ресурс] / О. Є. Гудзь // Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика : Міжнародна науково-практична конференція (26–27 березня 2015 р.). – Режим доступу : www.dut.edu.ua/uploads/n_1118_38603645.pdf
2. Кузьменко О. М. Управління інноваційними процесами на підприємстві : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 – економіка, організація і управління підприємствами / О. М. Кузьменко ; Донецький державний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2005. – 19 с.
3. Говоруха Ж. А. Формування інноваційної стратегії підприємств хлібопекарської галузі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (харчова промисловість) / Ж. А. Говоруха ; Національний університет харчових технологій. – Київ, 2011. – 21 с.
4. Захаркін О. О. Формування інноваційної стратегії підприємства з урахуванням рівня його ризикованості / О. О. Захаркін // Економіка та держава. – 2015. – № 8. – С. 33–36.
5. Рогоза М. Є. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія / М. Є. Рогоза, К. Ю. Вергал. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 136 с.
6. Янковець Т. М. Реалізація інноваційних стратегій для досягнення конкурентних переваг / Т. М. Янковець // Проблеми науки. – 2012. – № 12. – С. 33–40.
7. Корнева О. В. Інформаційно-методичні засади формування інноваційної стратегії підприємств (на прикладі машинобудівних підприємств Івано-Франківської області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 – організація управління, планування і регулювання економікою / О. В. Корнева ; НАН України. Інститут економічного прогнозування. – К., 2001. – 20 с.
8. Ландик В. І. Формування інноваційної стратегії великих машинобудівних підприємств : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.06.01 – економіка, організація і управління підприємствами / В. І. Ландик ; НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2003. – 31 с.
9. Федулова І. В. Методичні підходи до формування інноваційної стратегії підприємств хлібопекарської галузі / І. В. Федулова, О. А. Стретович // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 3 (11). – С. 52–58.
10. Шульгіна Л. М. Інноваційний розвиток підприємств: формування стратегій : монографія / Л. М. Шульгіна, В. В. Юхименко. – К. : Univest PrePress, 2015. – 212 с.
11. Гусева О. Ю. Управління стратегічними змінами: теорія і прикладні аспекти : монографія / О. Ю. Гусева. – Донецьк : Ноулідж (Донецьке відділення), 2014. – 395 с.
12. Сейсебаєва Н. Г. Визначення рівня готовності підприємств до інноваційного розвитку / Н. Г. Сейсебаєва // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2015. – № 1 (69), Ч. 1. – С. 132–137.
13. Федулова І. В. Підходи до оцінки рівня готовності підприємства щодо інноваційного розвитку / І. В. Федулова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 124/125. – С. 36–40.
14. Федулова І. В. Дослідження готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії [Електронний ресурс] / І. В. Федулова. – Режим доступу : <http://enuftir.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10765/1/Research%20company%20ready.pdf>
15. Деділова Т. В. Стратегічне управління інноваційною діяльністю промислових підприємств України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.02 – економіка та управління науково-технічним прогресом / Т. В. Деділова ; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». – Х., 2006. – 20 с.
16. Харук К. Б. Інноваційні стратегії розвитку торговельних підприємств / К. Б. Харук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2009. – № 640. – С. 423–424.
17. Dodgson M. The Management of Technological Innovation: Strategy and Practice / M. Dodgson, D. Gann, A. Salter. – 2nd Edition. – Oxford University Press, 2008. – 373 p.
18. Freeman C. The Economics of industrial innovation / C. Freeman. – 2nd ed. – London : Frances Pinter, 1982. – 250 p.

REFERENCES

- Dedilova, T. V. "Stratehichne upravlinnia innovatsiinoiu dialnistiu promyslovykh pidpriemstv Ukrainy" [Strategic management of innovative activity of industrial enterprises of Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.02.02*, 2006.
- Dodgson, M., Gann, D., and Salter, A. *The Management of Technological Innovation: Strategy and Practice*. Oxford University Press, 2008.
- Fedulova, I. V., and Stretovych, O. A. "Metodychni pidkhody do formuvannia innovatsiinoi stratehii pidpriemstv khlibopekarskoi haluzi" [Methodical approaches to formation of innovative strategy of the enterprises of the baking industry]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 3 (11) (2011): 52-58.
- Fedulova, I. V. "Pidkhody do otsinky rivnia hotovnosti pidpriemstva shchodo innovatsiinoho rozvytku" [Approaches to the assessment of the level of readiness of the enterprise for innovative development]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, no. 124/125 (2011): 36-40.
- Fedulova, I. V. "Doslidzhennia hotovnosti pidpriemstva do zdiisnennia innovatsiinoi stratehii" [The study of readiness of enterprise to implement innovative strategies]. <http://enuftir.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10765/1/Research%20company%20ready.pdf>
- Freeman, C. *The Economics of industrial innovation*. London: Frances Pinter, 1982.
- Hovorukha, Zh. A. "Formuvannia innovatsiinoi stratehii pidpriemstv khlibopekarskoi haluzi" [Formation of innovative strategy of the enterprises of the baking industry]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2011.
- Husieva, O. Yu. *Upravlinnia stratehichnymy zminamy: teoriia i prykladni aspekty* [Managing strategic change: theory and applied aspects]. Donetsk: Noulidzh, 2014.

Hudz, O. Ye. "Strategii innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva" [The strategy of innovative development of enterprise]. Suchasni problemy upravlinnia pidpriemstvamy: teoriia ta praktyka. http://www.dut.edu.ua/uploads/n_1118_38603645.pdf

Kornieva, O. V. "Informatsiino-metodychni zasady formuvannia innovatsiinoi strategii pidpriemstv (na prykladi mashynobudivnykh pidpriemstv Ivano-Frankivskoi oblasti)" [Information-methodical bases of formation of innovative strategy of the enterprises (on the example of engineering enterprises of Ivano-Frankivsk region)]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.02.03*, 2001.

Kharuk, K. B. "Innovatsiini strategii rozvytku torhovelnykh pidpriemstv" [Innovative strategy of development of trade enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 640 (2009): 423-424.

Kuzmenko, O. M. "Upravlinnia innovatsiinymy protsesamy na pidpriemstvi" [Management of innovative processes at the enterprise]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2005.

Landyk, V. I. "Formuvannia innovatsiinoi strategii velykykh mashynobudivnykh pidpriemstv" [Formation of innovative strategy of large machine-building enterprises]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.06.01*, 2003.

Rohoza, M. Ye., and Verhal, K. Yu. *Strategichniy innovatsiinyi rozvytok pidpriemstv: modeli ta mekhanizmy* [Strategic innovation development of enterprises: models and mechanisms]. Poltava: RVV PUET, 2011.

Shulhina, L. M., and Yukhymenko, V. V. *Innovatsiinyi rozvytok pidpriemstv: formuvannia strategii* [The innovative development of enterprises: the formation of strategies]. Kyiv: Univest PrePress, 2015.

Seisebaieva, N. H. "Vyznachennia rinvnia hotovnosti pidpriemstv do innovatsiinoho rozvytku" [Determine the level of readiness of enterprises for innovative development]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, vol. 1, no. 1 (69) (2015): 132-137.

Yankovets, T. M. "Realizatsiia innovatsiinykh strategii dlia dosiahnennia konkurentnykh perevah" [The implementation of innovative strategies to achieve competitive advantage]. *Problemy nauky*, no. 12 (2012): 33-40.

Zakharkin, O. O. "Formuvannia innovatsiinoi strategii pidpriemstva z urakhuvanniam rinvnia yoho ryzykostiosti" [Formation of innovative strategy of the enterprise taking into account its level risikolage]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 8 (2015): 33-36.

МОТИВАЦІЙНА ГНУЧКІСТЬ У ДОСЯГНЕННІ ПРИБУТКУ МАШИНОБУДІВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

© 2016 САХНО А. А.

УДК 331.101.3:658

Сахно А. А. Мотиваційна гнучкість у досягненні прибутку машинобудівними підприємствами Вінницької області

Метою статті є визначення можливості використання підходів мотиваційної гнучкості в забезпеченні існуючого прибутку підприємств через розрахунковий прибуток, мотивований прибуток, обсяг можливого прибутку в мотивуванні та обсяг втраченого прибутку через недомотивування. Доведено, що, використовуючи метод аналізу середовища функціонування, можна побудувати площу мотивації, що складається з поєднання двох ліній: скоригованої лінії ефективності та лінії норми прибутку. Виявлено, що у площу мотивації входить 21 машинобудівне підприємство Вінницької області із 58 досліджуваних. Вдалося виявити мотивацію підприємств середовищем функціонування, причому залежно від фінансового результату можна робити висновки про гнучкість відносно досягнутого прибутку або збитку. Наприклад, для двох підприємств була виявлена надмотивованість, оскільки їх прибуток перевищує усі можливості мотивації підприємств з боку середовища функціонування. Інші підприємства, навпаки, потребують пошуку ресурсів мотивації, оскільки їх діяльність є збитковою або обсяг втраченого прибутку через недомотивування перевищує обсяг отриманого прибутку.

Ключові слова: площа мотивації, вартість капіталу (основних засобів), витрати на оплату праці, обсяг реалізації продукції, машинобудівні підприємства, лінія ефективності, лінія норми прибутку, позиція підприємства.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 8.

Сахно Андрій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, докторант Європейського університету, доцент кафедри фінансів, Вінницький фінансово-економічний університет (вул. Пирогова, 71а, Вінниця, 21037, Україна)

E-mail: sackno@rambler.ru

УДК 331.101.3:658

UDC 331.101.3:658

Сахно А. А. Мотивационная гибкость в достижении прибыли машиностроительными предприятиями Винницкой области

Целью статьи является определение возможности использования подходов мотивационной гибкости для обеспечения существующей прибыли предприятий через расчетную прибыль, мотивированную прибыль, объем возможной прибыли в мотивировании и объем упущенной прибыли из-за недомотивирования. Доказано, что, используя метод анализа среды функционирования, можно построить площадь мотивации, состоящую из сочетания двух линий: скорректированной линии эффективности и линии нормы прибыли. Выведено, что в площадь мотивации входит 21 машиностроительное предприятие Винницкой области из 58 исследуемых. Удалось выявить мотивацию предприятий средой функционирования, причем в зависимости от финансового результата можно делать выводы о гибкости в отношении достигнутых прибыли или убытка. Например, для двух предприятий была обнаружена сверхмотивированность, поскольку их прибыль превысила все возможности мотивации предприятий со стороны среды функционирования. Другие предприятия, наоборот, требуют поиска ресурсов мотивации, поскольку их деятельность является убыточной или объем упущенной прибыли из-за недомотивирования превышает объем полученной прибыли.

Ключевые слова: площадь мотивации, стоимость капитала (основных средств), расходы на оплату труда, объем реализации продукции, машиностроительные предприятия, линия эффективности, линия нормы прибыли, позиция предприятия.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 1. **Библ.:** 8.

Сахно Андрей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, докторант Европейского университета, доцент кафедры финансов, Винницкий финансово-экономический университет (ул. Пирогова, 71а, Винница, 21037, Украина)

E-mail: sackno@rambler.ru

Sakhno A. A. The Motivational Flexibility in Achieving Profit by the Machine-Building Enterprises of Vinnytsia Region

The article is concerned with determining possibilities of using the approaches of motivational flexibility to ensure the existing profits of enterprises by means of the calculated profit, motivated profit, volume of possible profit in motivation, and volume of lost profits because of insufficient motivation. It has been proved that, using the method of data envelope analysis, it's possible to build a motivation area, which consists of the two lines combination: the adjusted efficiency line and the profit rate line. It has been found that the motivation area includes 21 machine-building enterprises of Vinnytsia region out of 58 studied. It was possible to reveal the motivation of enterprises by the functioning environment, wherein, depending on the financial outcome, conclusions can be drawn about flexibility in the achieved profit or loss. For example, in case of two enterprises over-motivation was discovered, because their profit exceeded all possible motivation of enterprises from the part of the operation environment. Other enterprises, on the contrary, require search for motivation resources, because their activity is unprofitable or amount of lost profits due to insufficient motivation exceeds the volume of profits.

Keywords: motivation area, cost of capital (fixed assets), labor costs, volume of sales, machine-building enterprises, efficiency line, profit rate line, position of enterprise.

Fig.: 2. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 8.

Sakhno Andrii A. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate for a Doctor's Degree of the European University, Associate Professor of the Department of Finance, Vinnitsa Finance and Economics University (71a Pyrogo-va Str., Vinnytsya, 21037, Ukraine)

E-mail: sackno@rambler.ru

Ефективність економічної діяльності підприємств необхідно оцінювати не тільки з точки зору конкурентоспроможності, а й мотивації в середовищі функціонування. Найбільш прийнятним методом, що дозволяє приймати рішення щодо мотивування машинобудівних підприємств, є метод аналізу середовища функціонування. Цей метод був розроблений закордонними дослідниками [1–4] та використовувався як

інструмент розрахунку ефективності підприємств та установ різних галузей економіки.

Вітчизняні вчені почали досліджувати цей непараметричний метод порівняно нещодавно. Метод аналізу середовища функціонування застосовується для визначення ефективності діяльності банків [5], промислових корпорацій [6], підприємств [7] тощо. Дослідження проводилося за 2014 р. на основі результатів діяльності 58

машинобудівних підприємств Вінницької області. Розрахунки проведено на основі фінансових звітностей підприємств (форма № 1 «Баланс підприємства» та форма № 2 «Звіт про фінансові результати підприємства»).

Мета статті – виходячи з конфігурації площі мотивації, визначити можливості використання підходів мотиваційної гнучкості у забезпеченні існуючого прибутку підприємств через розрахунковий прибуток, мотивований прибуток, обсяг можливого прибутку в мотивуванні та обсяг втраченого прибутку через недомотивування.

Мотивація економічної діяльності машинобудівних підприємств передбачає в середовищі функціонування реалізацію двох потреб:

- ✦ потреба у ефективній діяльності;
- ✦ потреба у досягненні прибутку.

Мотивація ефективності в економічній діяльності підприємств проявляється через використання методу аналізу середовища функціонування М. Фаррелла. Досягнення ефективності – потреба у випередженні темпу зростання обсягу реалізації продукції над темпом зростання витрат на виробничі ресурси (капітал (основні засоби) та робоча сила).

Середовище функціонування є простором функціонування машинобудівних підприємств, що здійснюють економічну діяльність згідно з КВЕД-2010 за координатами L / Y і K / Y (рис. 1). Показники L і K – витрати на робочу силу (оплата праці найманих працівників) та капітал (вартість основних засобів), Y – обсяг реалізованої продукції (чистий дохід від реалізації продукції).

Найближчі до осей абсцис та ординат точки (позиції підприємств) створюють лінію ефективності. Згідно з методом аналізу середовища функціонування підприємства, що складають лінію ефективності (1-2-3-4), є технічно ефективними підприємствами позиції (1, 2, 3, 4). Позиції інших підприємств (5, 6, 7, 8, 9) визначаються як технічно неефективні. Чим більш віддаленою є позиція підприємства від лінії ефективності, тим воно менш ефективне.

Середовище функціонування машинобудівних підприємств (див. рис. 1) представлено загальним виглядом площі мотивації (1-2-3-4), де позиції 5, 6, 7, 8, 9 є вмотивованими підприємствами до потреб забезпечення технічної ефективності та отримання прибутку. Таким чином, мотиваційна гнучкість підприємств полягає в їх позиціонуванні для реалізації даних потреб на різних рівнях площі мотивації.

Позиціонування підприємств як інструмент реалізації потреб середовища функціонування слід розглядати у двох аспектах:

- ✦ переміщення позицій підприємств з метою забезпечення складу лінії ефективності з прибуткових підприємств;
- ✦ оцінювання технічно неефективних підприємств з точки зору втрат та досягнень відносно положення їх позиції у площі мотивації (1-2-3-4).

Виходячи з першого аспекту, лінія ефективності (див. рис. 1) є результатом коригування, а тому дані підприємства – прибуткові. Другий аспект – наслідок віддалення позицій підприємств 5, 6, 7, 8, 9 від ліній 1-2-3-4 та 1-4. Мотиваційна гнучкість характеризує ці віддалення як достатність (недостатність) виробничих ресурсів

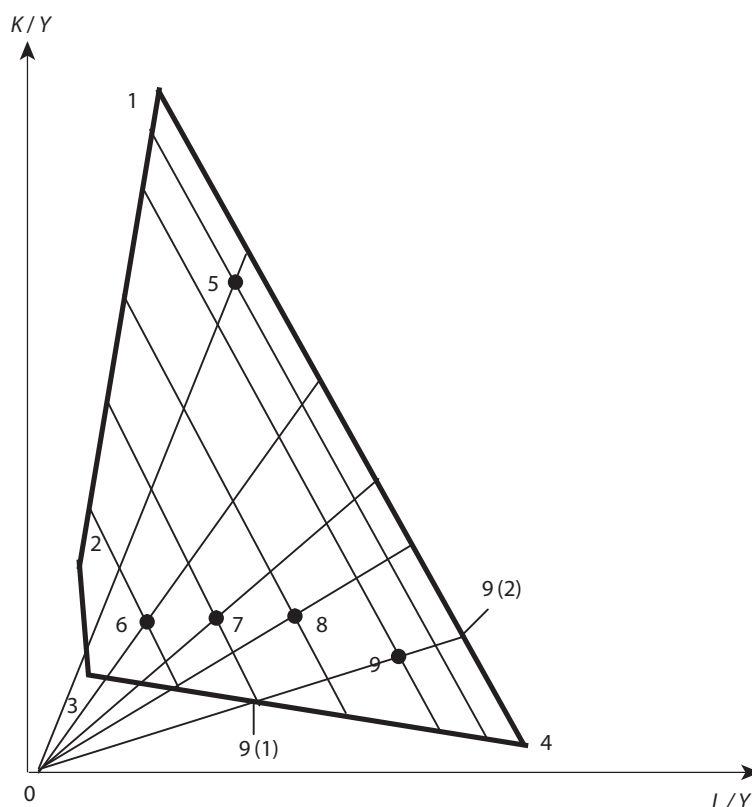

Рис. 1. Рівень використання мотивації середовища функціонування підприємством у досягненні прибутку

у обсязі реалізації відносно норми прибутку, що виражається лінією 1-4.

Норма прибутку (формула (1)) розраховується як частка від бази нарахування (RB) (основні засоби + оборотні активи) [8]:

$$\sum_{i=1}^N P_i Q_i = \text{Витрати} + s(RB), \quad (1)$$

де P_i – ціна на i -ту продукцію підприємства;
 Q_i – обсяг реалізації i -тої продукції підприємства;
 s – мотиваційна норма прибутку;
 RB – база нарахування (основні засоби та оборотні активи);
 Витрати – витрати підприємства.

Ця формула була запропонована для підприємств, що потребують державного регулювання, однак модернізувавши її для визначення мотиваційної норми прибутку, можна оцінювати гнучкість між необхідним обсягом реалізації, капіталом (основними засобами) через витрати.

Виходячи з вмотивованості тільки 21 підприємства із 58, середовище функціонування розглядається як частина площі мотивації. У теперішніх умовах економічної діяльності підприємства формують мотивацію, орієнтуючись на капітал (основні засоби) більше, ніж на оплату праці, тому усі коефіцієнти розраховуються на основі K / Y . Розрахунок показників мотиваційної гнучкості (МГ) (табл. 1) для кожного з досліджуваних підприємств здійснюється як визначення частки наближення до лінії технічної ефективності (ТЕ) та лінії норми прибутку (НП) у розмірі площі мотивації.

Позиція умовного підприємства 9 (див. рис. 1) наближена до лінії ефективності (відрізок 3-4) на величину: $1 - ((9-9(1)) / (9(1)-9(2)))$. До лінії норми прибутку (відрізок 1-4) на величину $1 - ((9-9(2)) / (9(1)-9(2)))$. Зробивши розрахунки, можна дійти висновку, що для цього умовного підприємства $TE = 0,32$, а $НП = 0,68$. Таким чином, умовне підприємство 9 мотивоване наближенням до лінії ефективності у процесі економічної діяльності на 32%, до лінії норми прибутку – на 68%.

Найбільш мотивованим до досягнення норми прибутку є умовне підприємство 5, а технічної ефективності – умовне підприємство 6. Усі інші умовні підприємства (7, 8, 9) знаходяться в різних частках щодо більшої (меншої) вмотивованості до ліній площі мотивації.

Показники мотиваційної гнучкості для усіх мотивованих підприємств Вінницької області за результатами діяльності у 2014 р. (див. табл. 1) показують, що 9 підприємств мотивовані досягненням норми прибутку, а 12 підприємств – технічної ефективності.

Серед вмотивованих підприємств (табл. 2) є як прибуткові підприємства, так і збиткові. Збитковими є ПАТ «Дашівський ремонтно-механічний завод», ПАТ «Калинівське районне підприємство «Агромаш», ТОВ «Краснянське спеціалізоване підприємство «Агромаш», ТОВ «Енерго контроль».

Мотиваційна норма прибутку для умовного підприємства позиції 9 (див. рис. 1) являє собою значення K / Y у точці 9(2). Аналогічно показник s був розрахований

для усіх досліджуваних підприємств площі мотивації середовища функціонування.

Значення розрахункового прибутку ($s \cdot RB$) для досліджуваних підприємств показує ту суму норми прибутку, якою мотивоване підприємство в умовах досягнутої ефективності у середовищі функціонування. Даний прибуток являє собою величину, яку рекомендує середовище функціонування підприємству для ефективної економічної діяльності.

Проявом мотиваційної гнучкості у формуванні чистого прибутку машинобудівних підприємств є різниця $ЧП - s \cdot RB$, що показує здатність підприємств досягати перевищення або зниження рівня прибутку від досягнення мотиваційної норми внаслідок реалізації потреб середовища функціонування. Таким чином, найменш мотивованими підприємствами середовища функціонування є ті, що отримали збиток. Найбільш мотивованими – ті, що відповідають вимозі $ЧП > s \cdot RB$. Такими підприємствами є ПАТ «Ямпільський приладобудівний завод», ПАТ «Маяк», ПАТ «Підприємство «Медтехніка» та ТОВ «Тірас».

Площа мотивації побудована виходячи з конфігурації лінії ефективності. Таким чином, напрям: позиція 9(2) – позиція 9(1) – точка 0 (див. рис. 1) є для умовного підприємства 9 повною мотивацією отримання прибутку. Повна мотивація підприємства – це величина потреби підприємства, що за наявних ресурсів та існуючих можливостях середовища функціонування здатна до задоволення в умовах ефективного функціонування.

Знаходження повної мотивації в середовищі функціонування дозволяє визначити суми мотивованого прибутку, а також обсяги можливого та втраченого прибутку підприємств (табл. 3). Коефіцієнт повної мотивації ($K_{\text{пм}}$) являє собою відносне вираження розміру $9(1)-9(2)$ у координатах K / Y (див. рис. 1). Найбільшим цей коефіцієнт є для ПАТ «Вінницявгостецобладнання» (0,71) та ПАТ «Дашівський ремонтно-механічний завод» (0,68), найменший – для ПАТ «Ямпільський приладобудівний завод» (0,24) та ТОВ «Тірас» (0,27).

Мотивований прибуток – це прибуток, що відповідає усьому розміру $9(1)-9(2)$ (див. рис. 1), а тому розраховується для кожного підприємства на основі значення $K_{\text{пм}}$ та $s \cdot RB$: $МП = (s \cdot RB) \cdot (1 + K_{\text{пм}})$. Він є найбільшим прибутком, яким середовище функціонування може мотивувати підприємство. Як наслідок, підприємство, використовуючи мотивацію середовища функціонування, може реалізувати потребу в досягненні прибутку, а якщо потреба не реалізована або частково не реалізована, то у такому випадку можна робити висновок про втрачений прибуток через неомотивування.

Обсяг можливого прибутку для підприємства в мотивованому прибутку буде тим більший, чим ближче позиція підприємства знаходиться біля лінії ефективності 1-2-3-4 (див. рис. 1): $ОМП = МП \cdot ТЕ$. Обсяг втраченого прибутку через неомотивування підприємств: $ОВП = МП \cdot НП = 1 - (МП \cdot ТЕ)$.

Найбільший обсяг можливого прибутку в мотивуванні підприємств середовищем функціонування спостерігається в діяльності ПАТ «Маяк» (22307,1 тис. грн) при

Таблиця 1

Показники мотиваційної гнучкості потреб досягнення технічної ефективності та норми прибутку, %

№ з/п	Назва підприємства	МГ	
		ТЕ	НП
1	ПАТ «Дашівський ремонтно-механічний завод»	27	73
2	ПАТ «Барський машинобудівний завод»	84	16
3	ПрАТ «Калинівський машинобудівний завод»	63	37
4	ПАТ «Калинівське районне підприємство «Агромаш»	54	46
5	ПрАТ «Комсомольське спеціалізоване підприємство «Агромаш»	75	25
6	ПАТ «Вінницявотспецобладнання»	62	38
7	ПАТ «Ямпільський приладобудівний завод»	70	30
8	ПАТ «Маяк»	76	24
9	Вінницьке казенне експериментальне протезно-ортопедичне підприємство	22	78
10	ДП «45 експериментальний механічний завод»	25	75
11	ПАТ «Підприємство «Медтехніка»	10	90
12	ДП «Вінницятрансприлад»	27	73
13	Підприємство об'єднання громадян «Вінницьке навчально-виробниче підприємство Українського товариства сліпих (УТОС)»	27	73
14	ТОВ «Краснянське спеціалізоване підприємство «Агромаш»	56	44
15	ДП «Вінницький авіаційний завод»	16	84
16	ТОВ «СБІ»	52	48
17	ПП «ВО Елна-Сервіс»	88,5	11,5
18	ТОВ «Тірас»	86	14
19	ТОВ «Парк аудіо II»	11	89
20	ТОВ «Енерго контроль»	12	88
21	ТОВ «Сармат»	65,5	34,5

Таблиця 2

Мотиваційна гнучкість у формуванні чистого прибутку машинобудівних підприємств

№ з/п	Мотиваційна норма прибутку (s)	База нарахування (RB), тис. грн	s · RB, тис. грн	Чистий прибуток (ЧП), тис. грн	$\frac{ЧП}{s \cdot RB}$	Відхилення ЧП – s · RB, тис. грн (+; -)
1	2	3	4	5	6	7
1	0,846	7632,0	6456,7	-339,0	-	-6795,7
2	0,29	50271,0	14578,6	3695,0	0,25	-10883,6
3	0,33	34611,0	11421,6	4940,0	0,43	-6481,6
4	0,55	2766,0	1521,3	-164,0	-	-1685,3
5	0,51	5627,0	2869,8	74,0	0,03	-2795,8
6	0,91	1162,0	1057,4	12,0	0,01	-1045,4
7	0,14	18083,0	2531,6	7174,0	2,8	4642,4
8	0,26	84880,0	22068,8	27144,0	1,2	5075,2
9	0,39	21385,0	8340,1	1802,0	0,22	-6538,1
10	0,64	60635,0	38806,4	148,0	0,004	-38658,4
11	0,246	1304,0	320,8	646,0	2,0	325,2
12	0,42	97941,0	41135,2	15858,0	0,38	-25277,2
13	0,23	11113,0	2556,0	15,0	0,006	-2541,0
14	0,35	27487,0	9620,4	-122,0	-	-9742,4
15	0,23	19137,0	4401,5	1550,0	0,35	-2851,5
16	0,33	27084,0	8937,7	5819,0	0,65	-3118,7

1	2	3	4	5	6	7
17	0,28	27487,0	7696,4	1101,0	0,14	-6595,4
18	0,17	21093,0	3585,8	5370,0	1,5	1784,2
19	0,21	1463,0	307,2	298,0	0,97	-9,2
20	0,66	9684,0	6391,4	-1652,0	-	-4739,4
21	0,26	1931,0	502,1	66,0	0,13	-436,1

Таблиця 3

Рівень використання обсягу повної мотивації машинобудівних підприємств у середовищі функціонування

№ з/п	Коефіцієнт повної мотивації ($K_{\text{пм}}$)	Мотивований прибуток підприємств, тис. грн	Обсяг можливого прибутку в мотивуванні підприємств (ОМП), тис. грн	Обсяг втраченого прибутку через немотивування підприємств (ОВП), тис. грн
1	0,68	10847,2	2928,8	7918,4
2	0,34	19535,3	16409,7	3125,6
3	0,36	15533,4	9786,1	5747,3
4	0,51	2297,2	1240,5	1056,7
5	0,48	4247,3	3185,5	1061,8
6	0,71	1808,1	1121,0	687,1
7	0,24	3139,2	2197,4	941,8
8	0,33	29351,5	22307,1	7044,4
9	0,40	11676,1	2568,8	9107,3
10	0,56	60538,0	15134,5	45403,5
11	0,32	423,4	42,3	381,1
12	0,42	58412,0	15771,2	42640,8
13	0,31	3348,4	904,1	2444,3
14	0,38	13276,1	7434,6	5841,5
15	0,31	5765,9	922,6	4843,3
16	0,36	12155,3	6320,8	5834,5
17	0,34	10313,2	9127,2	1186,0
18	0,27	4554,0	3916,4	637,6
19	0,30	399,4	43,9	355,5
20	0,57	10034,5	1204,1	8830,4
21	0,33	667,8	437,4	230,4

втраченому прибутку через немотивування – 7044,4 тис. грн. Максимально втратили прибуток через немотивування ДП «45 експериментальний механічний завод» (45403,5 тис. грн) і ДП «Вінницятрансприлад» (42640,8 тис. грн), причому їх обсяг можливого прибутку в мотивуванні середовищем функціонування складає 15134,5 тис. грн і 15771,2 тис. грн відповідно.

Для 21 підприємства вся мотивація в досягненні прибутку через потреби середовища функціонування є проявом здатності гнучко використовувати умови ефективного функціонування (рис. 2).

ВИСНОВКИ

Використання підходів мотиваційної гнучкості в забезпеченні прибутку підприємств через метод аналізу середовища функціонування дозволило рекомендувати в подальших дослідженнях розробку двох протилежних аспектів із задоволення потреб у машинобудуванні:

- ✦ визначення для ПАТ «Ямпільський приладобудівний завод» та ПАТ «Маяк» величини надмотивованості, оскільки їх прибуток у 2014 р. перевищив усі можливості мотивації підприємств з боку середовища функціонування;
- ✦ знаходження ресурсів мотивації підприємств, діяльність яких у 2014 р. є збитковою або обсяг втраченого прибутку через немотивування перевищує обсяг отриманого прибутку.

Необхідно також дослідити проміжні аспекти між цих протилежних, коли мотиваційна гнучкість сформувала найбільший результат у вигляді розрахункового прибутку ($s \cdot RB$) та обсягу можливого прибутку підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Farrell M. J. *The Measurement of Productive Efficiency* / M. J. Farrell // *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General)*. – 1957. – Vol. 120, No. 3. – P. 253–290.

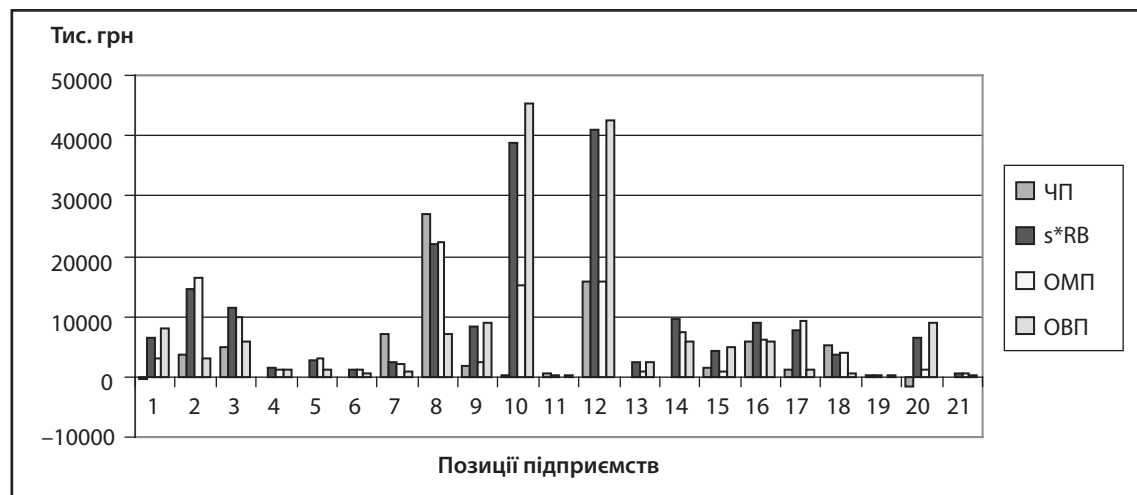

Рис. 2. Мотиваційна гнучкість машинобудівних підприємств за результатами досягнення ефективності в середовищі функціонування

2. Charnes A. Measuring the Efficiency of Decision Making Units / A. Charnes, W. W. Cooper, E. Rhodes // *European Journal of Operational Research*. – 1978. – No. 2. – P. 429–444.

3. Banker R. D. Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis / R. D. Banker, A. Charnes, W. W. Cooper // *Management Science*. – 1984. – Vol. 30, No. 9. – P. 1078–1092.

4. Cooper W. W. Data Envelopment Analysis. A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA-Solver Software / W. W. Cooper, L. M. Seiford, K. Tone. – 2nd edition. – New York: Springer-Verlag, 2000. – 528 p.

5. Хайлук С. О. Використання непараметричних методів оцінки ефективності, результативності та продуктивності діяльності вітчизняних банків / С. О. Хайлук, Т. М. Мельник // *Актуальні проблеми економіки*. – 2010. – № 11. – С. 263–272.

6. Щербак А. Д. Применение методологии анализа среды функционирования для оценки эффективности управления набором стратегических бизнес-единиц промышленных корпораций / А. Д. Щербак // *Вестник Удмуртского университета*. – 2012. – Вып. 2. – С. 76–81.

7. Андрийчук В. Г. Метод аналізу оболонки даних (DEA) у вимірі та оцінці ефективності діяльності підприємств / В. Г. Андрийчук // *Економіка АПК*. – 2011. – № 7. – С. 81–88.

8. Viscusi W. K. Economics of Regulation and Antitrust / W. K. Viscusi, J. M. Vernon, J. E. Harrington. – 3rd Edition. – Cambridge: MIT Press, 2000. – 363 p.

REFERENCES

Andriichuk, V. H. "Metod analizu obolonky danykh (DEA) u vymiri ta otsintsi efektyvnosti diialnosti pidpriemstv" [Method of analysis of the data shell (DEA) in measuring and assessing the efficiency of enterprises]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2011): 81–88.

Banker, R., Charnes, A., and Cooper, C. "Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies". *Data Envelopment Analysis, Management Science*, no. 30.9. (1984): 1078–1092.

Charnes, A., Cooper, W. W., and Rhodes, E. "Measuring the efficiency of decision making units". *European Journal of Operational Research*, no. 2 (1978): 429–444.

Cooper, W. W., Seiford, L. M., and Tone, K. *Data Envelopment Analysis. A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA-Solver Software*. New York: Springer-Verlag, 2000.

Farrell, M. J. "The measurement of productive efficiency". *Journal of the Royal Statistical Society, Series A*, no. 120 (1957): 253–281.

Khailuk, S. O., and Melnyk, T. M. "Vykorystannia neparametrychnykh metodiv otsinky efektyvnosti, rezultatyvnosti ta produktyvnosti diialnosti vitchyznianskykh bankiv" [The use of nonparametric methods to assess the effectiveness, efficiency and productivity of activities of domestic banks]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11 (2010): 263–272.

Shcherbak, A. D. "Primeneniye metodologii analiza sredy funktsionirovaniya dlya otsenki effektivnosti upravleniya naborom strategicheskikh biznes-edinit promyshlennykh korporatsiy" [The application of the methodology of analysis of the environment of functioning to assess the effectiveness of management set the strategic business units industrial corporations]. *Vestnik Udmurtskogo universiteta*, no. 2 (2012): 76–81.

Viscusi, V. K., Vernon, J. M., and Harrington, J. E. *Economics of Regulation and Antitrust*. Cambridge: MIT Press, 2000.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗЛИТТІВ ТА ПОГЛИНАНЬ КОРПОРАЦІЙ

© 2016 ОКСАК А. О.

УДК 334.758

Оксак А. О. Методологические подходы к формированию организационно-экономического механизма слияний и поглощений компаний

У статті узагальнено існуючі в економічній літературі поняття «механізму», що дозволило уточнити економічну сутність поняття «організаційно-економічний механізм». Представлено структуру організаційно-економічного механізму злиття та поглинання корпорацій у вигляді сукупності логічно впорядкованих етапів процесу злиття та поглинання та набору організаційних та економічних інструментів. Основними етапами злиття та поглинання, які покладено в основу механізму є: визначення ресурсів для реалізації угоди; підготовка схеми реалізації проекту; підготовка детального плану-графіку реалізації проекту; пошук та відбір претендентів; оцінювання компанії-претендента; вибір способу фінансування угоди; дью дїлідженс; процедура укладання угоди; інтеграція після злиття та поглинання. До організаційних інструментів організаційно-економічного механізму віднесено: технології управління, зовнішні організаційні процеси, зовнішні та внутрішні ресурси, зовнішні та внутрішні норми, правила, процедури. Розкрито зміст кожного з етапів процесу злиття та поглинання та окреслено основні організаційні та економічні інструменти, використання яких забезпечує реалізацію кожного із виокремлених етапів.

Ключові слова: злиття, поглинання, організаційно-економічний механізм, корпорація.

Рис.: 1. Бібл.: 9.

Оксак Анастасія Олегівна – аспірантка, кафедра економіки підприємства, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: on_ok@mail.ru

УДК 334.758

Оксак А. О. Методологические подходы к формированию организационно-экономического механизма слияний и поглощений компаний

В статье обобщены существующие в экономической литературе понятия «механизма», что позволило уточнить экономическую сущность понятия «организационно-экономический механизм». Представлена структура организационно-экономического механизма слияния и поглощения компаний в виде совокупности логически упорядоченных этапов процесса слияния и поглощения и набора организационных и экономических инструментов. Основными этапами слияния и поглощения, которые положены в основу механизма, являются: определение ресурсов для реализации соглашения; подготовка схемы реализации проекта; подготовка детального плана-графика реализации проекта, поиск и отбор претендентов; оценивание компании-претендента; выбор способа финансирования сделки; дью дилидженс; процедура заключения сделки; интеграция после слияния и поглощения. К организационным инструментам организационно-экономического механизма отнесены: технологии управления, внешние организационные процессы, внешние и внутренние ресурсы, внешние и внутренние нормы, правила, процедуры. Раскрыто содержание каждого из этапов процесса слияния и поглощения и определены основные организационные и экономические инструменты, использование которых обеспечивает реализацию каждого из выделенных этапов.

Ключевые слова: слияние, поглощение, организационно-экономический механизм, корпорация.

Рис.: 1. Библ.: 9.

Оксак Анастасия Олегівна – аспірантка, кафедра економіки підприємства, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: on_ok@mail.ru

UDC 334.758

Oksak A. O. Methodological Approaches to Forming the Organizational-Economic Mechanism of Companies' Mergers and Acquisitions

The article generalizes the notions of «mechanism», available in the economic literature, which provided to clarify the economic substance of the concept of «organizational-economic mechanism». The structure of the organizational-economic mechanism of corporations' mergers and acquisitions is presented as a set of logically ordered stages of the process of mergers and acquisitions plus a set of organizational and economic instruments. The main stages of mergers and acquisitions, which comprise the basis of the mechanism, are the following: identifying resources for implementation of agreement; preparing the schema of project implementation; preparing the detailed time-line of project implementation, search and selection of applicants; evaluation of the company-applicant; choice of the mode of financing the business; due diligence; procedure of conclusion of business; integration after mergers and acquisitions. The organizational instruments of the organizational-economic mechanism include: management technologies, external organizational processes, external and internal resources, external and internal regulations, rules and procedures. Contents of each of the stages of the process of mergers and acquisitions have been disclosed, the main organizational and economic instruments, the use of which provides implementation of each of the stages.

Keywords: merger, acquisition, organizational-economic mechanism, corporation.

Fig.: 1. Bibl.: 9.

Oksak Anastasia O. – Postgraduate Student, Department of Economics of Enterprise, Kyiv National University named after T. Shevchenko (60 Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: on_ok@mail.ru

Злиття та поглинання в умовах зростання конкуренції є пріоритетними стратегіями зовнішнього зростання корпорацій. Активність процесів злиттів і поглинань визначається низкою економічних, політичних та специфічних факторів і характеризується відповідною динамікою, галузевими та географічними тенденціями.

Практика реалізації угод злиттів та поглинань засвідчує наявність проблем, зумовлених як нерозробленістю наукових основ формування механізму злиттів та

поглинань, так і відсутністю налагодженої системи його коригування в напрямі удосконалення.

Питання розробки організаційно-економічного механізму злиттів та поглинань корпорацій розглядаються переважно з позицій дослідження окремих етапів реалізації угоди злиття та поглинання (Нетяжук М., Пихтеев В., Семенченко Н.) [2, 6, 7, 8, 9] і в меншій мірі – як цілісна сукупність процесів, інструментів та важелів впливу [3].

Незавершеність наукових досліджень стосовно організаційно-економічного механізму злиттів та поглинання корпорацій вимагає необхідності систематизації, узагальнення та подальшого розвитку та вдосконалення теоретичних, методичних і прикладних аспектів щодо злиття та поглинання корпорацій та розроблення організаційних і економічних методів, важелів, процесів управління злиттями та поглинаннями корпорацій, що і стало *метою* статті.

На сьогодні в економічній літературі поняття «механізм» зустрічається в контексті дослідження економічних процесів, які супроводжуються перетворенням і трансформацією вхідних матеріальних та інформаційних потоків у вихідні.

Попри наявність різних трактувань поняття «механізм» найпоширенішим є визначення механізму як: сукупності станів та процесів; важелів; методів і засобів впливу; спосіб поєднання автономних факторів у єдине ціле; як засіб перетворення вхідних потоків у вихідні; як механізм поєднання дії державного регулювання та ринкового механізму саморегуляції з метою досягнення поставлених цілей [3].

Залежно від структурних елементів, які досліджуються, механізм може розглядатися як цілісний завершений набір складових, які визначають функціонування відповідного процесу (механізм розвитку, механізм управління, механізм функціонування), або як структуру окремих елементів більш завершеного процесу, а саме, організаційно-економічний, соціальний, правовий, екологічний механізми, мотиваційний, антикризовий механізм.

В економіці поняття «механізм» тісно пов'язане з: реалізацією загальних функцій управління (планування, організації, мотивації, контролю) [4]; реалізацією функціональних процесів підприємства, здебільшого виробничого, інноваційного [9], інвестиційного, фінансового, маркетингового [2, 7]; станами економічних об'єктів, а саме, якості, ефективності [6, 8]; такими явищами, як конкурентоспроможність, інтеграція, реструктуризація тощо.

Поняття «механізм» використовується в економіці для опису як загальної економічної системи (господарський механізм), сукупності елементів економічної системи (організаційно-економічний, організаційно-адміністративний, організаційно-правовий механізм), окремих елементів економічної системи (фінансовий, інвестиційний, інноваційний, екологічний механізм) тощо.

З метою формування дієвого механізму злиттів та поглинання слід зважити на ті застереження, які висловлюють науковці в процесі розробки методології формування механізму управління. Такими застереженнями є: *по-перше*, неправомірність ототожнення механізму зі структурною будовою організаційних форм, структурою управління, тому що в даному випадку механізм ототожнюється із системою управління [4, 5]. *По-друге*, недопустимість зведення «механізму» до «процесу». На думку вчених [4], механізм є сукупністю дій, що виконує етапи процесу. «Процес є загальним, механізм – специфічним, призначеним для реалізації першого, процес

складається з етапів, механізм – це специфічна дія, яка робить можливим здійснення етапів процесу».

З урахуванням існуючих у науковій літературі трактувань поняття «механізм», «організаційний механізм», «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм управління» та враховуючи відсутність напрацювань щодо економічної сутності *організаційно-економічного механізму злиття та поглинання*, пропонуємо останній трактувати як сукупність організаційних процесів та відповідних організаційних (правил, норм, управлінських методів, методик) та економічних (важелів, норм стимулів, цін тощо) інструментів їх реалізації, використання сукупності яких забезпечує як досягнення мети злиття та поглинання корпорацій на заданих принципах, так і реалізацію стратегії корпорації.

Об'єднання сутності понять «механізм», «злиття та поглинання» та «управління» дозволяє сформулювати сукупність елементів, які визначають стан процесу «злиття та поглинання» та впливають на його активізацію.

З урахуванням вищезазначеної логіки *механізм злиття та поглинання* можна визначити як сукупність структурних елементів, взаємодія яких спрямована на перетворення вхідних потоків у вихідні. Отже, механізм – це ланка, «пристрій» для трансформації одних потоків у інші, або інакше, це пристрій для руху від входу до виходу.

З огляду на вищевикладене, організаційно-економічний механізм злиття та поглинання корпорації представлено як сукупність логічно впорядкованих процесів злиття та поглинання корпорацій та набір організаційних та економічних інструментів, які використовуються для реалізації кожного з етапів організаційного процесу злиття та поглинання.

Вхідними потоками, які формують середовище злиття та поглинання, є зовнішні фактори, вихідними – результати реалізації процесів злиття та поглинання.

Вхідними потоками в механізм угоди є група факторів зовнішнього середовища. Фактори зовнішнього середовища впливають на вибір стратегії розвитку корпорації. Стратегія корпорації реалізується з використанням процесів злиття та поглинання, в основі яких лежить мета (мотив) та які вирішують відповідні завдання на основі заданих принципів.

Злиття та поглинання корпорацій реалізуються у вигляді сукупності послідовних етапів: планування угоди, організація виконання угоди та контроль за виконанням кожного з етапів угоди. Кожний із етапів процесу злиття та поглинання реалізується за допомогою сукупності економічних та організаційних інструментів.

На підставі проведених узагальнень методології формування механізму управління та з урахуванням особливостей процесів злиттів та поглинання організаційно-економічний механізм злиттів та поглинання запропоновано у вигляді, представленому на *рис. 1*.

В представленій моделі організаційно-економічного механізму основним її елементом є організаційні процеси, які реалізують основні функції та етапи злиття та поглинання. Реалізація організаційних процесів відображає процес «протікання» операцій злиттів та по-

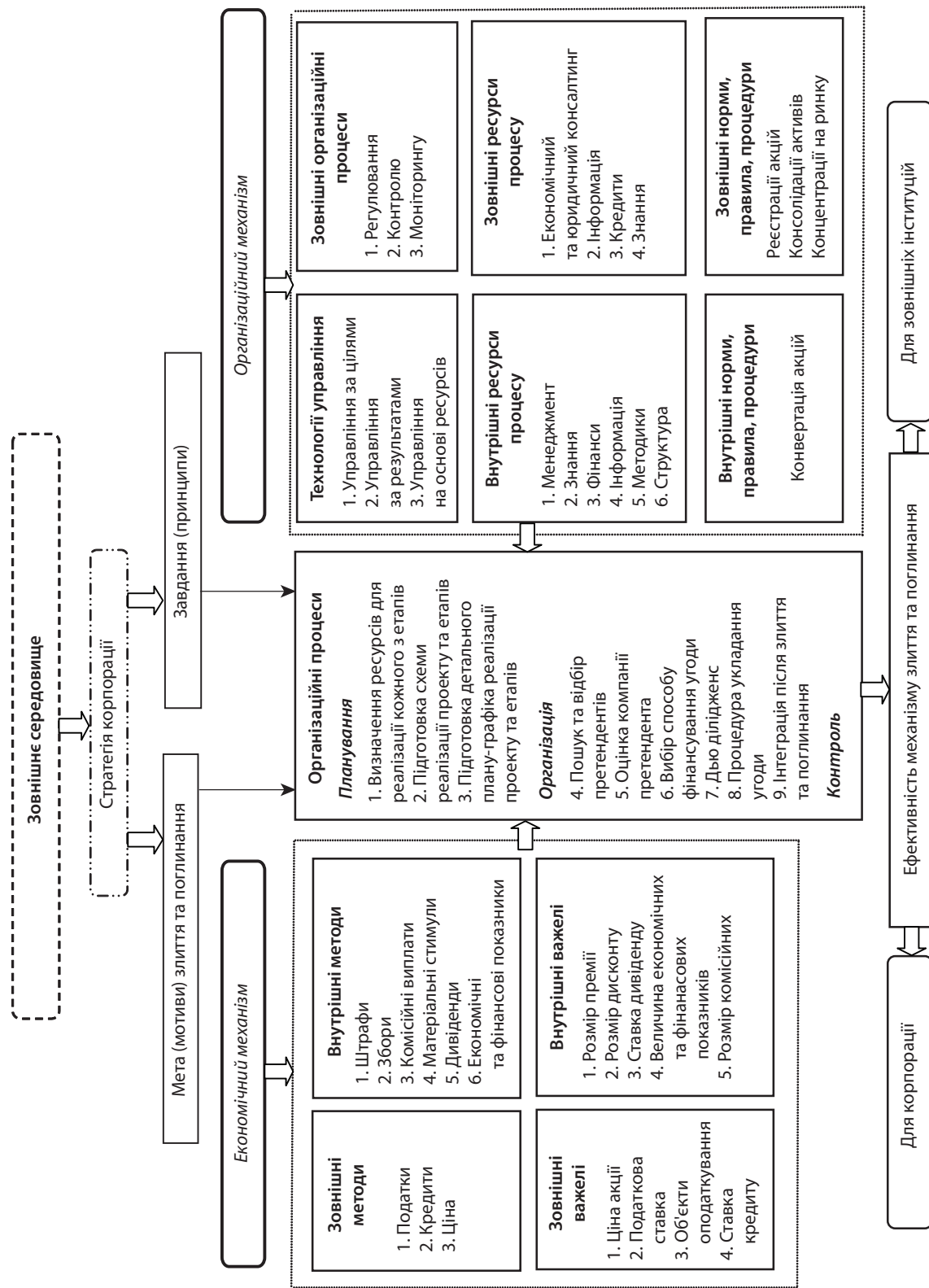

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм злиття та поглинання корпорацій

глинання. Основними чинниками, які впливають на хід операцій злиттів та поглинань, є система організаційних норм, правил, процедур реалізації кожного процесу, технологій управління кожним процесом, ресурсів для реалізації кожного із них. На реалізацію організаційних процесів значний вплив справляють і економічні мотиви та важелі, які є складовими економічного механізму управління злиттями та поглинаннями.

Об'єднуючими ланками організаційних та економічних складових механізму управління злиттями та поглинаннями є мета (мотиви), завдання, принципи реалізації операцій злиття та поглинання.

Механізм управління угодами злиття та поглинання спрямований на реалізацію стратегічної мети та вирішення задач, як шляхів її досягнення.

Слід відзначити, що угоди злиттів та поглинань розглядаються в науковій літературі як інструменти реалізації стратегії зростання корпорації за рахунок зовнішніх механізмів. Отже, метою процесів злиттів та поглинань є забезпечення ефективності реалізації стратегії зростання корпорації. З огляду на підпорядкованість операцій злиття та поглинання стратегії розвитку корпорації, в науковій літературі мета злиття та поглинання асоціюється з мотивом [1].

Оскільки в основу організаційно-економічного механізму покладено блок організаційних процесів, реалізація мети (мотиву) злиттів та поглинань здійснюється при умові виконання завдань кожного із визначених процесів.

Планування угод злиттів та поглинань формує в єдиний процес та координує певну сукупність етапів, завдань, які повинні бути ними реалізовані, ресурсів, необхідних для їх виконання.

На етапі планування розробляються принципи процесу злиття та поглинання, які є основоположними правилами реалізації кожного із етапів процесу. До основних принципів слід віднести: цільову орієнтацію; комплексність як охопленість усіх процесів; ітеративність як наявність зворотного зв'язку; адаптивність як пристосованість до змін зовнішнього середовища; об'єктивність як відповідність мети та завдань ресурсам корпорації; ефективність як результативність усіх процесів злиття та поглинання.

Основа організаційно-економічного механізму злиттів та поглинань становлять внутрішні організаційні процеси, які реалізують злиття або поглинання. Економічний механізм у системі цілісного організаційно-економічного механізму виконує роль регулятора, який спрямовує організаційні процеси у відповідному напрямі. У термінології фізики організаційний механізм є статичним, а економічний механізм – динамічним елементом, який демонструє значну залежність від зміни зовнішніх факторів не лише в частині зовнішніх, але і внутрішніх методів та важелів.

Як зазначено на рис. 1, основними внутрішніми організаційними процесами організаційного механізму є: визначення ресурсів для реалізації кожного із етапів; підготовка схеми реалізації проекту та етапів; підготовка детального плану-графіку реалізації проекту та ета-

пів; пошук та відбір претендентів; оцінювання компанії-претендента; вибір способу фінансування угоди; дью ділідженс; процедура укладання угоди; інтеграція після злиття та поглинання.

На етапі визначення ресурсів для реалізації кожного з етапів корпорація покупець здійснює планування джерел та необхідних обсягів людських, фінансових, інформаційних, організаційних ресурсів, необхідних для забезпечення виконання завдань кожного із організаційних процесів. Слід зауважити на необхідність залучення як різних за обсягами, так і за структурою людських ресурсів.

На етапі підготовки проекту розробляється деталізована послідовність етапів реалізації мети злиття та поглинання. На сьогодні у світі вироблені такі схеми реалізації проекту угоди:

1) купівля контрольного пакета акцій компанії цілі (*Stock Purchase*). Основними етапами реалізації даної схеми є такі: вибір компанії, придбання 100% акцій компанії продавця, набуття повного контролю над придбаною корпорацією;

2) купівля активів (*Assets Purchase*). Основними етапами даної схеми проекту є: вибір компанії продавця, передача активів продавця, прийняття фінансових зобов'язань, оплата вартості переданих активів, прийняття на баланс придбаних активів. У Законі «Про акціонерні товариства» така схема угоди носить назву придбання. Однак при укладанні угоди за участю іноземних учасників така угода класифікуватиметься як угода злиття та поглинання;

3) злиття корпорацій (*Mergers*). Дана схема реалізації угоди складається з таких укрупнених етапів: вибір продавця, узгодження умов злиття, проведення загальних зборів акціонерів та формування передавального балансу, конвертація акцій, реєстрація новоутвореної корпорації, реєстрація акцій новоутвореної корпорації. Переваги даної схеми реалізації угоди полягають у праві правонаступництва всіх прав та зобов'язань корпорацій учасників злиття, відсутність податкових зобов'язань, пов'язаних з обміном акцій та збільшенням активів корпорації.

Після вибору схеми реалізації проекту складається детальний план-графік, який включає перелік робіт та приблизні терміни їх виконання. Розроблений план графік, окрім чіткого формулювання видів робіт, які реалізують процес злиття та поглинання, дозволяє здійснити планування джерел фінансових коштів, трудових та інформаційних ресурсів та їх розподіл за видами та періодами робіт.

Основним завданням етапу пошуку та відбору претендентів є формування профілю корпорації продавця. Основними критеріями, які формуватимуть профіль, є: розмір корпорації продавця, термін її діяльності на даному ринку, географія діяльності, фінансова стійкість, прибутковість, перспективи зростання та інші критерії.

Формування вибірки корпорацій відбувається методом відсіювання, суть якого полягає в постійному відсіюванні тих корпорацій, які серед залишкової вибірки мають нижчі конкурентні позиції. Важливе значення на етапі завершеного вибору претендентів на злиття та по-

глинання має інформація, накопичена консалтинговими, інвестиційними, аудиторськими компаніями.

Оцінювання компанії-претендента здійснюється за результатами проведеного пошуку та відбору корпорацій. Завдання етапу оцінювання полягає у відборі тих корпорацій, які найбільшою мірою допоможуть реалізації стратегічної мети корпорації покупця. Основна ідея даного етапу полягає у визначенні ринкової вартості корпорації претендента. Оцінювання вартості корпорації претендента дозволяє виявити той обсяг ресурсів, якими повинна володіти корпорація-покупець для здійснення придбання.

Етап вибору джерела фінансування угоди є сукупністю послідовних дій, які реалізують основне завдання даного етапу, що полягає у виборі мінімального рівня ризиків джерела фінансування угоди злиття та поглинання.

Розв'язання поставленого завдання здійснюється шляхом реалізації таких стадій: формування джерел фінансування угоди злиття та поглинання; визначення та оцінювання ризиків джерела фінансування; прогнозування терміну повернення фінансування.

Стадія формування джерел фінансування угоди злиття та поглинання полягає у виборі доступних для корпорації покупця форм фінансування угоди. На сьогодні перелік форм фінансування визначається можливостями використання нерозподіленого прибутку корпорації покупця, залучення кредитних коштів у національних чи іноземних банків, випуску облігацій, додатковою емісією акцій.

Вибір джерела фінансування угод здійснюється на основі оцінювання можливості доступу корпорації до визначених видів джерел фінансування та вартості такого доступу. При умові наявності двох або більше джерел фінансування здійснюється оцінювання всіх видів ризиків, серед яких найважливішими для формування майбутньої доданої вартості є податкові, фінансові, економічні, юридичні ризики.

Due Diligence являє собою комплексну юридичну, фінансову, податкову та регуляторну перевірку юридичної особи. Основними об'єктами аналізу на даному етапі є засновницькі документи, всі типи договорів на право власності та здійснення господарських операцій та інша господарська документація, судові позови, страхові поліси, податкові позови, кримінальні справи, адміністративні розслідування, трудові договори, аналіз корпоративної структури, перевірку прав на акції, частки компанії, на рухоме і нерухоме майно, нематеріальні активи, аналіз трудових відносин компанії, перевірка цивільно-правових договорів та інших документів, що регулюють трудові відносини в компанії, перевірка посадових осіб на притягнення до кримінальної відповідальності/судимості, комплексна перевірка відповідності операцій компанії чинному законодавству, перевірка фінансової, бухгалтерської, податкової звітності. Основне завдання даного організаційного процесу полягає у виявленні всіх видів ризиків компанії продавця (фінансових, юридичних, податкових, економічних тощо).

Організаційний процес укладання угоди злиття та поглинання супроводжується послідовністю таких організаційних процедур та інструментів їх реалізації:

1) проведення переговорів між сторонами та розробка найбільш оптимального способу купівлі/продажу активу. На даному етапі, як правило, розробляється найбільш оптимальний з точки зору податкових і правових наслідків механізм придбання/продажу активу. Також на даному етапі розробляються інструменти щодо захисту прав учасників угоди, описується покрокова структура розрахунків, джерела фінансування операції, механізми контролю кожного етапу операції. Вибір найбільш оптимального способу купівлі/продажу активу може включати в себе: вибір юрисдикції реалізації угоди, покроковий опис оформлення всіх необхідних договорів і документів;

2) підготовка передавального балансу;

3) проведення зборів акціонерів та підготовка протоколу загальних зборів з рішенням про злиття та конвертацію акцій;

4) підписання угоди.

Завершальним етапом у системі організаційних процесів є інтеграція корпорацій після злиття та поглинання. Сукупність інтеграційних заходів даного етапу залежить від виду угоди, яка лежить в основі реалізації стратегії зовнішнього зростання, а саме угоди злиття чи то угоди поглинання. Основні процеси інтеграції корпорацій в процесі злиття полягають у такому: інтеграція організаційних структур, інтеграція норм, правил, традицій обох корпорацій, інтеграція загального управління корпораціями, інтеграція функціонального управління корпораціями, інтеграція операційної діяльності, інтеграція активів, фінансових зобов'язань, боргів, прибутків корпорацій тощо. У процесі злиття корпорацій перелік інтеграційних робіт залежить від організаційної складності корпорацій, що зливаються.

У процесі поглинання перелік інтеграційних робіт є значно меншим, оскільки при даному способі набуття прав власності передбачається лише передача акцій при збереженні юридичної самостійності її учасників.

ВИСНОВКИ

Систематизація існуючих наукових розробок виявила недостатню теоретичну розробленість питань сутності, структури, взаємозв'язків організаційно-економічного механізму злиттів та поглинань. На підставі дослідження економічної сутності понять «злиття», «поглинання», «управління» та «механізм» уточнено поняття «організаційно-економічного механізму злиттів та поглинань» як сукупності організаційних процедур та економічних методів, які забезпечують процес перетворення мотивів у результати процесів злиттів та поглинань.

З метою систематизації процесів та інструментів управління злиттями та поглинаннями представлено модель його організаційно-економічного механізму як сукупності логічно-структурованих етапів угоди, які супроводжуються реалізацією визначених функцій та принципів на кожному з етапів, здійснюються в рамках встановлених норм, правил, процедур, ресурсів, актив-

ність використання яких залежить від мотивів і спрямована на задоволення інтересів зацікавлених осіб. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кубах Т. Г.** Ринок злиття та поглинання: сучасний стан та перспективи / [Електронний ресурс] Кубах Т. Г. // Ефективна економіка. – 2012. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1151>

2. **Македон В. В.** Механізми залучення фінансування для здійснення операцій злиття та поглинання компаній [Електронний ресурс] / В. В. Македон // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Економіка. – 2009. – Вип. 12. – С. 248–256.

3. **Нетяжук М. В.** Економічні механізми в ринкових умовах / М. В. Нетяжук // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – К.: НДЕУ, 2004. – № 3 (34). – С. 24–29.

4. **Нижник Н. Р.** Системний підхід в організації державного управління: навч. посібник / За ред. Н. Р. Нижник. – К.: УАДУ, 1998. – 160 с.

5. **Панфилов А. С.** Системный подход в организации управления предприятием / А. С. Панфилов. – М.: Знание, 1989. – 64 с.

6. **Пихтеев В.** Синергетичні ефекти об'єднання економічних систем / В. Пихтеев, А. Бакурова // Формування ринкової економіки в Україні: науковий збірник. – Спецвипуск 16. Проблеми економічної теорії. – Львів, 2007. – С. 152–159.

7. **Радова Н. В.** Пріоритетні методи оцінки ефективності фінансування злиття та поглинання банків [Електронний ресурс] / Н. В. Радова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Економіка. – 2011. – Вип. 17. – С. 461–465.

8. **Семенченко Н. В.** Діагностика ефективності процесу злиття і поглинання підприємства [Електронний ресурс] / Н. В. Семенченко. // Ефективна економіка. – 2011. – № 4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/efek_2011_4_29.pdf

9. **Твердомед О. М.** Злиття та поглинання як форма розвитку інноваційної діяльності / О. М. Твердомед // Наукові праці НДФІ. – 2012. – Вип. 2. – С. 37–43.

Науковий керівник – Шегда А. В., доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

REFERENCES

Kubakh, T. H. "Rynok zlyttia ta pohlynannia: suchasnyi stan ta perspektyvy" [The market for mergers and acquisitions: current status and prospects]. *Efektivna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=115177>

Makedon, V. V. "Mekhanizmy zaluchennia finansuvannia dlia zdiisnennia operatsii zlyttia ta pohlynannia kompanii" [Mechanisms for attracting funding for the implementation of mergers and acquisitions]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriya "Ekonomika"*, no. 12 (2009): 248–256.

Netiazhuk, M. V. "Ekonomichni mekhanizmy v rynkovykh umovakh" [Economic mechanisms in a market environment]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 3 (34) (2004): 24–29.

Nyzhnyk, N. R. *Sistemnyi pidkhid v orhanizatsii derzhavnoho upravlinnia* [A systematic approach to public management]. Kyiv: UADU, 1998.

Panfilov, A. S. *Sistemnyy podkhod v organizatsii upravleniya predpriatiyem* [The system approach in organization of company management]. Moscow: Znaniye, 1989.

Pykhtieiev, V., and Bakurova, A. "Synerhetychni efekty obiednannia ekonomichnykh system" [Synergistic effects of combining

economic systems]. *Formuvannia rynkovoi ekonomiky v Ukraini*, no. 16 "Problemy ekonomichnoi teorii" (2007): 152–159.

Radova, N. V. "Priorytetni metody otsinky efektyvnosti finansuvannia zlyttia ta pohlynannia bankiv" [Priority methods of assessment of efficiency of financing mergers and acquisitions of banks]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriya "Ekonomika"*, no. 17 (2011): 461–465.

Semenchenko, N. V. "Diahnostyka efektyvnosti protsesu zlyttia i pohlynannia pidpriemstva" [Diagnostic efficiency of the process of mergers and acquisitions of enterprises]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/efek_2011_4_29.pdf

Tverdomed, O. M. "Zlyttia ta pohlynannia yak forma rozvytku innovatsiinoi diialnosti" [Mergers and acquisitions as a form of development of innovative activity]. *Naukovi pratsi NDFI*, no. 2 (2012): 37–43.

INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF EFFECTIVE MANAGEMENT OF RESOURCE PROVISION

© 2016 TEPLIUK M. A., BUDIAIEV M. A.

UDC 330.322:658.5

Tepluk M. A., Budiaiev M. A. Investment Attractiveness of Enterprises in the Context of Effective Management of Resource Provision

The article considers the problematics of developing a resource provision system in view of the system of ensuring investment attractiveness. The scheme of interrelations between the investment strategy, management system and resource portfolio of the organization has been built. There analyzed the key problems of the management system, according to which consequent cycles of the operation process of enterprise management are considered in terms of effective resource provision of the economic activity. It is proved that to increase the level of investment attractiveness, it is necessary to coordinate the basic triad of the economic activity. As a result of the study there have been determined the principles of creating effective investment strategy, its place in the organization depending on the resource provision system and resource asymmetries. Consequently, there has been modified the concept of creating the value chain with respect to the resource concept.

Keywords: management of resource provision, system of ensuring investment attractiveness, modified value chain, resource portfolio, investment strategy, system of management of the organization resource portfolio.

Fig.: 3. **Bibl.:** 13.

Tepluk Mariia A. – Postgraduate Student, Department of Economy Enterprises, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: maria_6.11@mail.ru

Budiaiev Maksym A. – Postgraduate Student, Department of Economy Enterprises, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: budyaev.maxim@gmail.com

УДК 330.322:658.5

Теплюк М. А., Будяєв М. О. Інвестиційна привабливість підприємства в розрізі ефективного управління ресурсозабезпеченням господарської діяльності

У статті розглянуто проблематику побудови системи ресурсозабезпечення у зв'язку із системою забезпечення інвестиційної привабливості. Побудовано типову схему взаємозв'язку: інвестиційної стратегії, системи управління з ресурсним портфелем організації. Проаналізовано ключові завдання системи менеджменту, відповідно до яких розглянуто послідовні цикли операційного процесу управління підприємством у розрізі ефективного ресурсозабезпечення господарської діяльності. Доведено, що для підвищення інвестиційної привабливості необхідно узгодити базисну тріаду господарської діяльності. У результаті дослідження було визначено принципи ефективного створення інвестиційної стратегії та зазначено її місце в організації, залежно від системи ресурсозабезпечення та ресурсних асиметрій. Як наслідок, було модифіковано концепцію ланцюга вартості відносно ресурсної концепції.

Ключові слова: управління ресурсозабезпеченням, система забезпечення інвестиційної привабливості, модифікований ланцюг створення вартості, ресурсний портфель, інвестиційна стратегія.

Рис.: 3. **Бібл.:** 13.

Теплюк Марія Анатоліївна – аспірантка, кафедра економіки підприємств, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: maria_6.11@mail.ru

Будяєв Максим Олександрович – аспірант, кафедра економіки підприємств, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: budyaev.maxim@gmail.com

УДК 330.322:658.5

Теплюк М. А., Будяев М. А. Инвестиционная привлекательность предприятия в разрезе эффективного управления ресурсообеспечением экономической деятельности

В статье рассмотрена проблематика построения системы ресурсообеспечения в разрезе системы обеспечения инвестиционной привлекательности. Построена схема взаимосвязи инвестиционной стратегии, системы управления с ресурсным портфелем организации. Проанализированы ключевые задачи системы менеджмента, согласно которым рассмотрены последовательные циклы операционного процесса управления предприятием в разрезе эффективного ресурсообеспечения хозяйственной деятельности. Доказано, что для повышения инвестиционной привлекательности необходимо согласовать базовую триаду хозяйственной деятельности. В результате исследования были определены принципы эффективного создания инвестиционной стратегии, её место в организации, в зависимости от системы ресурсообеспечения и ресурсных асимметрий. Как следствие, была модифицирована концепция цепи создания стоимости относительно ресурсной концепции.

Ключевые слова: управление ресурсообеспечением, система обеспечения инвестиционной привлекательности, модифицированная цепь создания стоимости, ресурсный портфель, инвестиционная стратегия.

Рис.: 3. **Библ.:** 13.

Теплюк Мария Анатольевна – аспирантка, кафедра экономики предприятий, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: maria_6.11@mail.ru

Будяев Максим Александрович – аспирант, кафедра экономики предприятий, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: budyaev.maxim@gmail.com

The new operating conditions and economic development of domestic enterprises are characterized by the increased levels of competition in both the domestic and foreign markets that results in necessity of searching for new innovative approaches to resource management of the enterprise. The analysis of world's leading

companies, the implementation of the strategic plans and practices of creating market advantages are directly related to the effective use of all the available resources.

A prerequisite for achieving efficiency in resource provision is determination of the priority of resources and their combinations. Particular attention should be focused

on resource asymmetries, which are becoming an innovative instrument of competition, promote the strategic development of the enterprise and participate in increasing the market value of business as a whole, which, in turn, increases the investment attractiveness for stakeholders. The increased competition in all resource and commodity markets obliges the participating organizations to implement a systematic upgrading of technologies and processes, improve skills, introduce modern management systems and automate all their activities.

Studying the efficiency of management of enterprise resources as a key factor in ensuring the investment attractiveness is reflected in both domestic and foreign scientific literature: J. Akerlof, I. A. Blanca, F. V. Bandurin, S. A. Boutkevitch, E. Brooking, A. Bezukh, R. Buliga, R. Wilson, B. Vernerfelt, F. P. Haidutsky, R. Grant, A. Gaponenko, P. Druker, T. Davenport, L. Edvinson, R. Ramelt, D. Tees, A. Kozyrev, D. Kreps, A. Kendyukhov, D. Kolliz, K. E. Meyera, V. Makarov, L. Malyuga, M. Malone, C. Montgomery, D. Norton, A. Butnik-Seversky, I. Vovk, Ye. Gagurin, V. Lavrenenko, L. Smith, L. Ruban, Ye. Smirnov, G. A. Chukhno, G. O. Shvydanenko, N. Shevchuk and others. Besides significant scientific researches, fragmented studies on the management of enterprise resources in terms of investment attractiveness of economic activity are worth mentioning.

The modern concept of development of domestic enterprises includes the analysis of preconditions for market economy transformation, introduction of innovation and investment model of development, restructuring of the subsystem, further strategic formation and improvement of activities within financial, functional, production, innovation and investment, social and infrastructural priorities, in which the main basis is determining the effectiveness of new methods of management and analysis of national and international markets.

However, studies have shown that presently there required the formation of a purposeful resource management system, implementation of which will contribute to the achievement of investment attractiveness, functional and regional development balance, improvement of the efficiency of market internal mechanisms and streamlining of relationships, overcoming or reducing negative effects of the aggregate of various risks.

Summing up the mentioned positions and the authors' understanding of the given problematics, we propose

to consider investment attractiveness in terms of efficient and rational use of the resource potential to be the main objective in enterprise management enterprise.

Therefore, in our opinion, the main tasks of the enterprise management system are:

- ✦ formation, use and reproduction of the resource potential of the enterprise;
- ✦ identification and creation of areas of entrepreneurial opportunities;
- ✦ creation of a regulatory framework for management of the resource potential in order to justify appropriate management decisions;
- ✦ optimization of organizational forms for the innovation and investment development and effective resource reproduction;
- ✦ building a distribution system of functional responsibilities between governing entities;
- ✦ investment support management
- ✦ building a system for ensuring the investment attractiveness
- ✦ motivation of innovation and investment activity by optimizing the components of the resource portfolio.

Consequently, the process of enterprise management consists of separate cycles, each of which, in turn, can be divided into a number of independent operations. In Fig. 1 the typical pattern is shown.

For assessing the investment opportunities of the enterprise, according to domestic authors, it is necessary to conduct an analysis of its financial stability, which enables evaluating the investment potential of the entity.

However, studies by modern foreign authors demonstrate the importance of subjective factors of investment, which, in turn, leads to developing new mechanisms for evaluating the investment potential of the enterprise [3]. Recent developments represent an objective and subjective method of normalized estimates, which takes into account basic financial indicators; proxy indicators that are inherent to the enterprise sector and subjective parameters of evaluation as well.

In the current state of the market environment the investment resources are limited, so enterprises should make significant changes in their investment strategy or generate a more effective one. First, the investment strategy of the entity is formed in terms of the vision and objectives of the enterprise [7–9]. Creation of new investment resources is

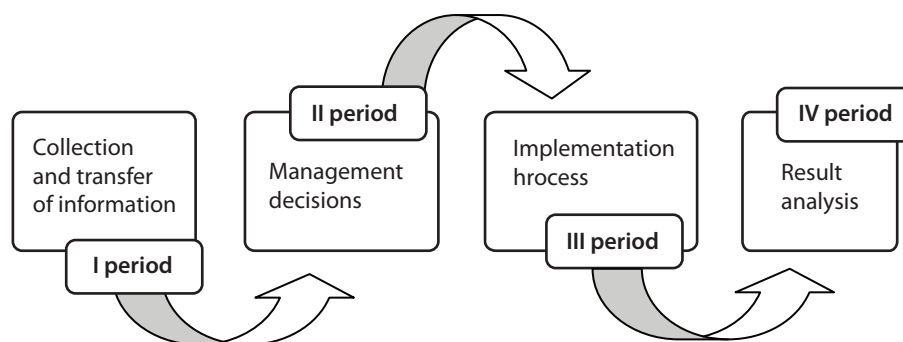

Fig. 1. The sequence of operations in the process of management [1, 2]

possible only with a proper level of investment attractiveness. Therefore, for effective business operation, entities have to select alternative variants of investment strategy implementation.

The analysis of the global experience shows that the success of economic activity is more dependent on the chosen strategy. Considering the above mentioned, there gaining importance the resource approach to strategic business analysis, in which great attention is paid to specific enterprise resources and their combinations, which allows creating competitive advantages.

In other words, the elements of the resource portfolio can be attributed to a group of strategically important and investment attractive for stakeholders when they meet the following conditions:

1. Cyclical character of the resource lifecycle.
2. Difficulties in substitution of resources.
3. Resource asymmetries as a component of competitive advantage.

4. Difficulties in copying the resource combinations.

To improve the activity of production enterprises, enhance their competitive advantage, along with the organizational and management structure optimization, it is important to establish the balance in the economic triad "strategy-system-control" (Fig. 2) and implement a number of measures, including:

- ✦ balancing the supply and demand, promoting sales, improving the validity of marketing research;
- ✦ using efficient methods of resource management of the enterprise and innovative technology for its development;
- ✦ defining the actual state and perspectives for development of the market conjuncture;
- ✦ focusing the activity on the vision of the market, optimization of managing resource provision and assurance of investment attractiveness;

- ✦ providing conditions for a competitive development strategy, studying factors of influence on the market conjuncture.

Taking into account the aggravation of the market competition, the suggested investment strategy aims to increase the investment attractiveness of enterprises and is based on the systems of resource management of their economic activity, which involve leading and technologically connected with them specialized manufactures of this of related industries. Enterprises use the available resources to accumulate other types of resources, which creates an interest for stakeholders and increases the investment attractiveness of the entity. These resources are called strategic. Usually they are immense and are the result of good governance. Since the resource potential is the basis for the functioning of every enterprise, strategies of improving the investment attractiveness of the entity have a number of specific functions, such as:

- ✦ establishment of the enterprise investment strategy;
- ✦ determination of the functional relationships of the business strategy according to the resource portfolio;
- ✦ decision-making based on the development strategies adapted to the RBV-analysis;
- ✦ achievement of the investment attractiveness by stimulating the search and formation of unique combinations of resources;
- ✦ adaptation to environmental changes through co-operation of the strategic map with resource asymmetries.

As a result, to increase the investment attractiveness of the enterprise, it is necessary to coordinate the basic triad of economic activity, namely: the investment strategy, resource management and portfolio of the organization.

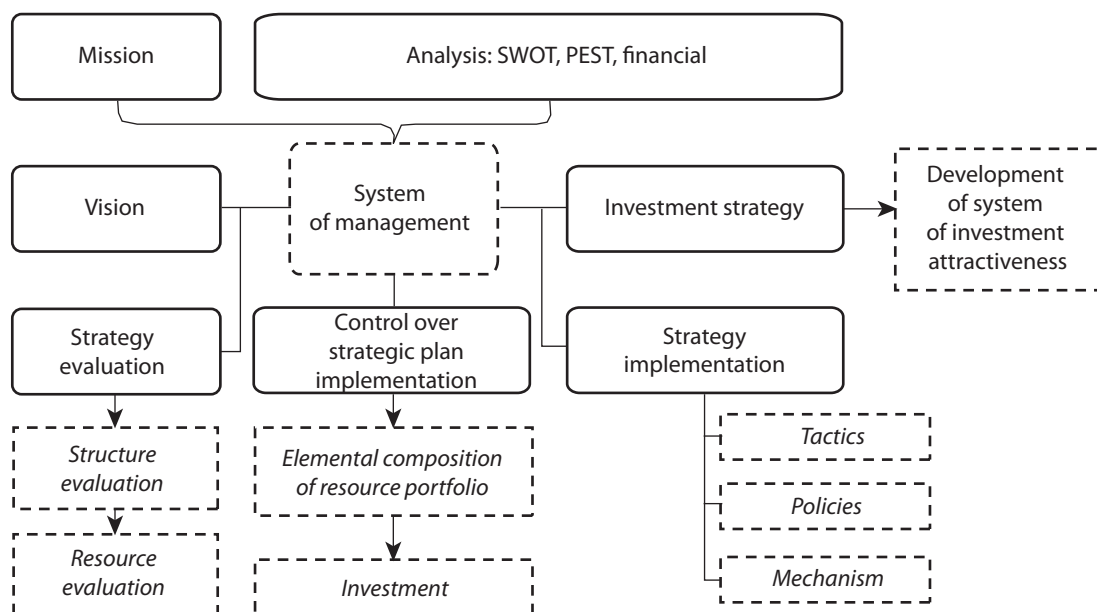

Fig. 2. Ensuring the enterprises investment attractiveness in the context of effective resource management

Source: developed by authors.

Management of strategic resources should be included to the responsibilities of the top management, along with the development of appropriate strategies and forecasts as to the growth in the value resulting from the resource transformation. If the management is unable to identify its strategic resources, it can lead to disastrous consequences for the financial situation at the enterprise.

Separating strategic resources as factors of value creation is possible when using the value chain shown in Fig. 3.

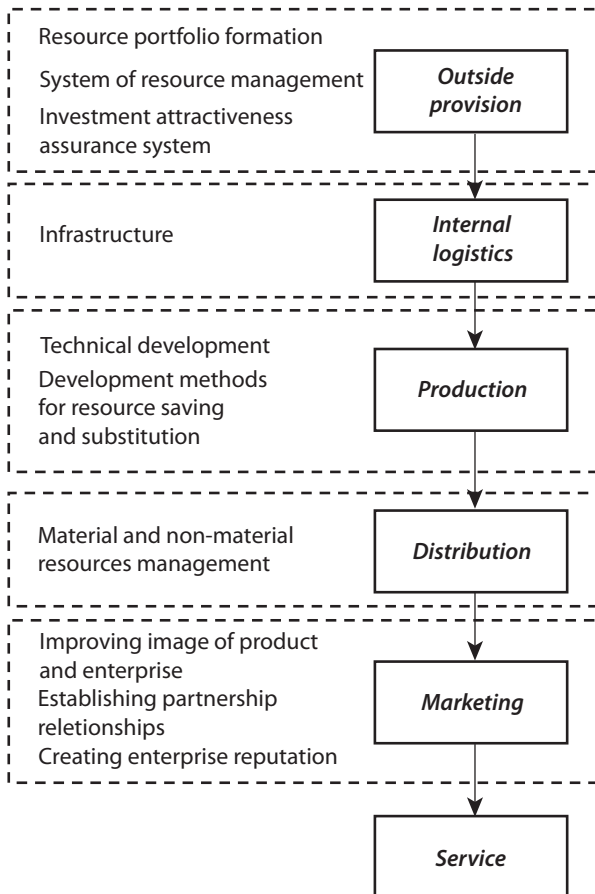

Fig. 3. The scheme of the value creation chain with regard to the systems of enterprise resource provision and investment attractiveness

Source: developed by authors.

This tool illustrates the main areas of internal firm processes. As clearly illustrated on the diagram, the systems of resource provision and investment attractiveness assurance are integrated into the classic value chain. Practically every stage, except the maintenance stage, includes processes and the subsystems that affect the elements described above [4-7]. Although all processes are clear and transparent, some of them require a detailed consideration.

First, it is necessary to form the resource portfolio of the enterprise at the first stage, that is, to determine the number, quality, price, and other characteristics of the resources required for the enterprise effective lifecycle. Also it is important to determine the suppliers of these resources and their substitutes.

The main element at the production stage is the development of methods of efficient use of resources and their

substitution. If the issue of efficient use of resources was widely covered in the scientific literature, the information about their substitution was presented to a lesser degree. Modern technical innovation can significantly change the structure of the resource portfolio. This concerns not only the production process itself but also the document flow and storage, communication, search and attraction of employees. The use of scientific achievements in the outlined aspect will significantly improve management of resource portfolio and investment attractiveness.

At the stage “marketing” basic measures are designed to improve the enterprise’s position among the similar ones [10-13]. In recent years scientists and practitioners agree that the image and reputation of the subject of economic activities should be carefully built and effectively managed, which will result in a positive effect — additional partners, better conditions, higher prices for products and others — on the enterprise activity.

Any enterprise focuses its strategic resources in the respective field of activity, which creates the largest share of cost in the comprehensive income. Activizing and combining the existing numerous possibilities and means of solving priority practical problems of rational use of resources to improve the investment attractiveness are a part of development and implementation of practical measures on creation and support of the enterprise resource management.

CONCLUSIONS

Taking into consideration the results of the study, we have concluded that under the current conditions of operation of businesses there observed the increase of competition in the resource market, which makes organizations to systematically upgrade their machinery and technological processes, improve the personnel skills, introduce modern management systems, automate all types of activities, etc. Innovative transformation typically requires the use of a significant amount of resources, emphasizing the importance of creating an effective system for managing resource provision of economic activity, as a guarantee of improving the enterprise investment attractiveness. ■

LITERATURE

1. Adams K. Externalisation vs Specialisation: What is Happening to Personnel? / K. Adams // Human Resource Management Journal. – 1991. – No. 14. – P. 40–54.
2. Barney J. B. Firm Resources and Sustained Competitive Advantage [Electronic resource] / J. B. Barney // Journal of Management. – 1991. – Vol. 17, No. 1. – P. 99–120. – Mode of access : http://web.archive.org/web/20110813030727/http://unifr.ch/intman/my_documents/multin_network/Multi%20Net%202011/Barney%201991%20in%20JoMgt%20-%20Firm%20Resources.pdf
3. Bartlett C. A. Transnational Management Text: Cases and Readings on Cross-Boarder Management / C. A. Bartlett, S. Ghoshal // Harvard Business School Press. – Boston, MA, 2000.
4. Collis D. J. Competing on Resources [Electronic resource] // Harvard Business Review, 2008, July-August. – P. 140–150 / D. J. Collis, C. A. Montgomery. – Mode of access : <https://brunowatt.files.wordpress.com/2014/10/hbr-competing-on-resources-x-x.pdf>
5. Huij H. Factor Investing: Long-Only Versus Long-Short / Joop Huij, Simon D. Lansdorp, David Blitz, Pim Van Vliet // Working Paper, Erasmus School of Economics, 2014. – Vol. 3, No. 28.

6. Кубарева І. Концептуальні засади забезпечення інвестиційної привабливості підприємства / Ірина Кубарева, Людмила Батенко // Економічний аналіз : зб. наук. пр. – Тернопіль, 2012. – Вип. 10, ч. 2. – С. 405–409.

7. McAfee Preston R. What Is a Barrier to Entry? / R. Preston McAfee, Hugo M. Mialon and Michael A. Williams // *The American Economic Review*. – 2004. – Vol. 94, No. 2. – P. 461–469.

8. Соколов О. Е. Інвестиційна привабливість як фактор забезпечення ефективної діяльності промислового підприємства // *Інноваційна економіка*. – 2015. – № 1. – С. 109–113.

9. Statman M. What Do Investors Want? / Meir Statman // *Journal of Portfolio Management*. – 2004. – Vol. 30, No. 5. – P. 153–161.

10. Stewart T. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations / Thomas A. Stewart. – New York : Currency Doubleday, 2007. – 320 p.

11. Sveiby K.-E. Measuring Intangibles and Intellectual Capital – An Emerging First Standard [Electronic resource] / Karl-Enk Sveiby. – Mode of access : <http://www.sveiby.com/articles/EmergingStandard.html>

12. Tirole J. The Theory of Industrial Organization / Jean Tirole. – Cambridge, Massachusetts; London, England : The MIT Press, 1989. – 305 p.

13. Wernerfelt B. A Resource-Based View of the Firm / B. Wernerfelt // *Strategic Management Journal*. – 1995. – Vol. 16, No. 3. – P. 171–174.

REFERENCES

Adams, K. "Externalisation vs Specialisation: What is Happening to Personnel?". *Human Resource Management Journal*, no. 14 (1991): 40-54.

Barney, J. B. "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage". <http://web.archive.org/web/20110813030727/>

http://unifr.ch/intman/my_documents/multin_network/Multi%20Net%202011/Barney%201991%20in%20JoMgt%20-%20Firm%20Resources.pdf

Bartlett, C. A., and Ghoshal, S. *Transnational Management Text: Cases and Readings on Cross-Boarder Management*. Boston, MA: Harvard Business School Press., 2000.

Collis, D. J., and Montgomery, C. A. "Competing on Resources". <https://brunowatt.files.wordpress.com/2014/10/hbr-compet-ing-on-resources-x-x.pdf>

Huij, H. et al. "Factor Investing: Long-Only Versus Long-Short". *Working Paper, Erasmus School of Economics*, vol. 3, no. 28 (2014).

Kubareva, I., and Batenko, L. "Konseptualni zasady zabezpechennia investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstva" [Conceptual bases of ensuring of investment attractiveness of enterprise]. *Ekonomichniy analiz*, vol. 2, no. 10 (2012): 405-409.

McAfee, R. P., Mialon, H. M., and Williams, M. A. "What Is a Barrier to Entry?". *The American Economic Review*, vol. 94, no. 2 (2004): 461-469.

Sokolov, O. E. "Investytsiina pryvablyvist yak faktor zabezpechennia efektyvnoi diialnosti promyslovoho pidpriemstva" [Investment attractiveness as a factor of effective activity of industrial enterprise]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 1 (2015): 109-113.

Statman, M. "What Do Investors Want?". *Journal of Portfolio Management*, vol. 30, no. 5 (2004): 153-161.

Stewart, T. A. *Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations*. New York: Currency Doubleday, 2007.

Sveiby, K.-E. "Measuring Intangibles and Intellectual Capital - An Emerging First Standard". <http://www.sveiby.com/articles/EmergingStandard.html>

Tirole, J. *The Theory of Industrial Organization*. Cambridge, Massachusetts; London, England: The MIT Press, 1989.

Wernerfelt, B. "A Resource-Based View of the Firm". *Strategic Management Journal*, vol. 16, no. 3 (1995): 171-174.

СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В УПРАВЛІННІ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

© 2016 ЯНЧЕВ А. В., ШЕХОВЦОВА Д. Д.

УДК 657.6:657471

Янчев А. В., Шеховцова Д. Д. Сучасна концепція організації внутрішнього аудиту в управлінні витратами підприємств ресторанного господарства

У статті обґрунтовано необхідність організації внутрішнього аудиту витрат на підприємствах ресторанного господарства, який дозволить відповідальним особам, що приймають рішення, отримати підтвердження достовірності даних управлінського обліку витрат та звітності для прийняття рішень. Визначено класифікаційні угруповання внутрішнього аудиту для системи управління діяльністю підприємств. Зроблено аналіз тлумачення категорій «операційний аудит» і «управлінський аудит». Доведено необхідність застосування внутрішнього (операційного) аудиту витрат для підприємств ресторанного господарства через появу в умовах трансформації ринкової економіки вектора інтеграції управлінського обліку та внутрішнього аудиту. Надано рекомендації стосовно підвищення ефективності управління витратами з позицій відповідності сучасним вимогам господарювання в конкурентному середовищі.

Ключові слова: внутрішній (операційний) аудит, витрати, управлінський облік, економічність, результативність, продуктивність, підприємства ресторанного господарства.

Рис.: 2. **Бібл.:** 8.

Янчев Андрій Володимирович – доктор економічних наук, професор кафедри бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клоківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: buhychet@hduht.edu.ua

Шеховцова Дарія Дмитрівна – аспірантка, кафедра бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клоківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: shekhovtsova.da@gmail.com

УДК 657.6:657471

UDC 657.6:657471

Янчев А. В., Шеховцова Д. Д. Современная концепция организации внутреннего аудита в управлении расходами предприятий ресторанного хозяйства

Yanchev A. V., Shekhovtsova D. D. The Modern Concept of Organization of Internal Audit of the Cost Management of Enterprises in the Restaurant Industry

В статье обоснована необходимость организации внутреннего аудита расходов на предприятиях ресторанного хозяйства, который позволит лицам, ответственным за принятие решений, получить подтверждение достоверности данных управленческого учета расходов и отчетности для принятия решений. Определены классификационные группировки внутреннего аудита для системы управления деятельностью предприятий. Осуществлен анализ толкования категорий «операционный аудит» и «управленческий аудит». Доказана необходимость проведения внутреннего операционного аудита расходов на предприятиях ресторанного хозяйства из-за появления в условиях трансформации рыночной экономики вектора интеграции управленческого учета и внутреннего аудита. Даны рекомендации, касающиеся повышения эффективности управления расходами с позиции соответствия современным требованиям хозяйствования в конкурентной среде.

The article substantiates the necessity of organizing the internal audit of costs at enterprises in the restaurant industry that should allow decision makers to obtain confirmation of validity of data of the management accounting of costs and reporting for decision-making. The classification groupings of internal audit for the system of management of the enterprises' activities have been defined. An analysis of interpretation of the categories of «operating audit» and «managerial audit» has been carried out. The need for internal operating audit of costs at enterprises in the restaurant industry in view of the established vector of integration of management accounting and internal audit in conditions of transformation of market economy has been proved. Recommendations for improving efficiency of costs management have been suggested from the position of conformity with the current requirements of economic management in the competitive environment.

Ключевые слова: внутренний (операционный) аудит, расходы, управленческий учет, экономичность, результативность, производительность, предприятия ресторанного хозяйства.

Keywords: internal (operating) audit, costs, management accounting, profitability, effectiveness, productivity, enterprises in the restaurant industry.

Рис.: 2. **Библ.:** 8.

Рис.: 2. **Библ.:** 8.

Янчев Андрей Владимирович – доктор экономических наук, профессор кафедры бухгалтерского учета, аудита и налогообложения, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клоковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: buhychet@hduht.edu.ua

Шеховцова Дарья Дмитриевна – аспирантка, кафедра бухгалтерского учета, аудита и налогообложения, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клоковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: shekhovtsova.da@gmail.com

Yanchev Andrey V. – Doctor of Science (Economics), Professor of the Department of Accounting, Auditing and Taxation, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: buhychet@hduht.edu.ua

Shekhovtsova Dariya D. – Postgraduate Student, Department of Accounting, Auditing and Taxation, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: shekhovtsova.da@gmail.com

Підвищення ефективності управління витратами підприємств ресторанного господарства з позицій відповідності сучасним вимогам господарювання в конкурентному середовищі можливе при створенні надійної обліково-інформаційної системи для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, доско-

налість та вірогідність даних якої посилюється завдяки організованому на підприємстві цільово-орієнтованому внутрішньому аудиту. Організація внутрішнього аудиту на підприємстві дозволяє власникам та керівникам визначити ступінь довіри до даних управлінського обліку витрат та звітності, оскільки систематизація облікової

інформації про них здійснюється при використанні багатьох бухгалтерських рахунків у розрізі аналітичних ознак, самостійно розроблених форм первинних документів, облікових регістрів, форм внутрішньої звітності. Однак проведені нами дослідження свідчать про те, що разом з розумінням керівництва щодо необхідності підтвердження даних управлінського обліку витрат та звітності спостерігається досить низький рівень запровадження елементів внутрішнього аудиту в організаційну структуру підприємств ресторанного господарства. Так, окрема служба аудиту функціонує в структурі мережі ресторанів японської кухні; посада спеціаліста з аудиту – в штаті ресторанів, які входять до готельно-ресторанного комплексу. А в таких закладах ресторанного господарства, як кафе, бари, які за обсягом діяльності відносяться до малих і середніх підприємств, функції внутрішнього аудитора виконують бухгалтери підприємств, що є, на наш погляд, некоректним і відволікаючим фактором від їх основних обов'язків, або зовсім внутрішній аудит не проводиться. Незначна частка підприємств використовує у своїй діяльності таку форму організації внутрішнього аудиту, як аутсорсинг, що надає підставу дійти висновку про його непопулярність у суб'єктів галузі дослідження. Вважаємо за доцільне на підприємствах ресторанного господарства проводити внутрішній аудит витрат спеціалістом, посаду якого виокремлено в штатному розкладі підприємства.

У сучасних умовах господарювання для реалізації контрольної функції системи управління суб'єктів господарювання використовують такі види внутрішнього

аудиту, як аудит фінансової звітності, операційний аудит (*operational auditing*), аудит на відповідність. Усе частіше використовують управлінський аудит (*management auditing*), «аудит результативності (*performance auditing*)». Класифікацію внутрішнього аудиту за характерними ознаками наведено на рис. 1.

Визначені класифікаційні угруповання внутрішнього аудиту потребують уточнення економічного змісту та значимості саме того виду аудиту, від якого залежить перевірка достовірності даних управлінського обліку витрат підприємств ресторанного господарства та отримання рекомендацій для прийняття рішень щодо оптимізації витрат та мінімізації наслідків ризиків. Вважаємо, що серед представлених видів внутрішнього аудиту найбільш корелюється з управлінським обліком та підходить для об'єкта перевірки «витрати» – операційний аудит, бо саме він «передбачає вивчення аудитором будь-якої частини процедур та операцій суб'єкта господарювання з метою оцінки їх продуктивності та ефективності та формулювання рекомендацій щодо ефективного використання ресурсів, досягнення поставлених цілей» [1, с. 415]. Операційний аудит є елементом системи управління діяльністю підприємства, виконує покладені на нього функції, зокрема, аналіз та перевірка операцій управлінського обліку витрат з погляду економічності, продуктивності та результативності, а надані аудиторські рекомендації є корисними та необхідними в процесі прийняття рішень щодо оптимізації витрат та мінімізації наслідків ризиків.

Рис. 1. Класифікація внутрішнього аудиту

Однак у міжнародній та вітчизняній практиці аудиту тісно переплітаються поняття «операційний аудит» (*operational auditing*) та «управлінський аудит» (*management auditing*). Це призводить до того, що науковці у своїх виданнях досить часто ототожнюють поняття «операційний аудит» із дефініцією «управлінський аудит», тоді як, на нашу думку, слід відрізнити ці категорії аудиту, проникаючи в їх глибинну логіку через з'ясування переслідуваних цілей, поставлених задач й місця проведення перевірки. Так, науковці Гордієнко М. І. й Гончар В. П. приєднуються до поглядів щодо синонімічності понять операційного й управлінського аудиту, але водночас, трактуючи «операційний (управлінський) аудит» як «дослідження функціонування господарської системи в цілому, або в розрізі окремих її складових з метою оцінки здатності такої системи, або окремих її складових приносити запланований (бажаний) результат», роблять зауваження, що «операційний аудит» розглядається для перевірки операційної діяльності фірми, а «управлінський аудит» – для перевірки ефективності прийнятих управлінських рішень [2, с. 3]. При розгляді перспектив розвитку операційного аудиту в системі внутрішнього контролю професор Разборська Л. В. дає чітке визначення операційному аудиту і розглядає дану форму контролю як «вивчення аудитором операцій підприємства з метою формування рекомендацій щодо економічного використання ресурсів, ефективного досягнення цілей» [3, с. 116]. Науковець Гелей Л. О. вважає, що управлінський та операційний аудит є лише різними назвами одного і того ж поняття [4, с. 980]. Однак схиляється до назви «операційний аудит», оскільки управлінський аудит, за розсудом автора, є надто загальним і може стосуватися будь до чого.

Американські економісти Елвін А. Аренс і Джеймс К. Лоббек трактують термін «операційний аудит» як «исследование хозяйственной системы с точки зрения ее эффективности и производительности» [5, с. 536]. Автори правомірно й однозначно констатують домінантність терміна «операційний аудит» в широкому сенсі цієї категорії. Це ствердження базується на застосуванні операційного аудиту в державному та недержавному секторах США в розрізі як фінансових, так і нефінансових операцій. На приватних підприємствах США використовують управлінський аудит.

Погоджуємось, що «управлінський аудит – вид операційного аудиту, основною метою якого є оцінка результативності адміністративного забезпечення господарської діяльності» [8, с. 33]. Управлінський аудит проводиться задля визначення ступеню виконання поставлених цільових завдань керівництвом підприємства або дотримання розробленої стратегії. Призначенням управлінського аудиту є оцінка ефективності системи управління суб'єкта господарювання, вибір альтернатив, виявлення можливостей покращення організаційної діяльності та підготовка рекомендацій для посилення результативності діяльності підприємства. На нашу думку, управлінський аудит спрямований переважно на перевірку функціонування власне системи менеджменту підприємства і не має прямого зв'язку

з управлінським обліком. Тому підтримуємо авторське бачення щодо визначення «операційного аудиту», надане Ситновим О. О., який вказує на те, що «операционный аудит представляет собой системный процесс проверки бизнес-операций любой хозяйственной системы (независимо от формы собственности) с целью оценки их эффективности и выработки управленческих рекомендаций» [6, с. 6]. У цьому ж контексті Левицька І. О. зазначає направленість операційного аудиту на моніторинг, аналіз і оцінку ефективності, економічності та результативності як окремих господарських операцій (у т. ч. їх доходних та витратних складових), так і бізнес-процесу в цілому [7, с. 241].

Ворганізації саме внутрішнього (операційного) аудиту зацікавлені власники підприємства, бо він є інструментом перевірки господарських операцій, бізнес-процесів та господарської системи в цілому відповідно до критеріїв економічності (стосується ресурсів), продуктивності (оцінка бізнес-процесів підприємства та його кінцевого продукту), ефективності (вимірюється досягнення запланованих результатів або показників) та результативності (всестороння оцінка результатів діяльності). Крім здійснення означених оціночних процедур, пропонуємо для підприємств ресторанного господарства в процесі організації внутрішнього операційного аудиту витрат проводити і перевірку даних управлінського обліку на відповідність розробленим внутрішнім організаційним регламентам.

Проведені дослідження літературних джерел дозволяють запропонувати своє авторське визначення внутрішнього операційного аудиту і розглядати його для підприємств ресторанного господарства як процес перевірки відповідності господарських фактів, операцій, процесів управлінського обліку внутрішнім організаційним регламентам з метою оцінки показників економічності, ефективності, результативності й формування рекомендацій щодо їх підвищення.

Гармонійний розвиток операційного аудиту на підприємствах ресторанного господарства можливий тільки при вирішенні питань щодо визначення його концептуальних засад. Тому для більш чіткого розуміння характерних ознак операційного аудиту нами запропоновано Концептуальну модель внутрішнього операційного аудиту витрат, яка дозволить структурувати даний вид контролю за визначальними елементами, виходячи з цільових потреб операційного аудиту для управління, принципів, суб'єктів, об'єктів, критеріїв оцінки, отриманих результатів (рис. 2).

Цільова спрямованість операційного аудиту витрат полягає в тому, щоб зібрати достатні та прийнятні докази для формування думки аудитора стосовно достовірності, об'єктивності та законності відображення в управлінському обліку та звітності витрат, встановити дотримання підприємством чинної законодавчої бази та підготувати конструктивні рекомендації щодо оптимізації витрат. Вважаємо, що місією операційного аудиту повинна стати також перевірка (експертна оцінка) адекватності прийнятих управлінських рішень та ефективності функціонування системи управлін-

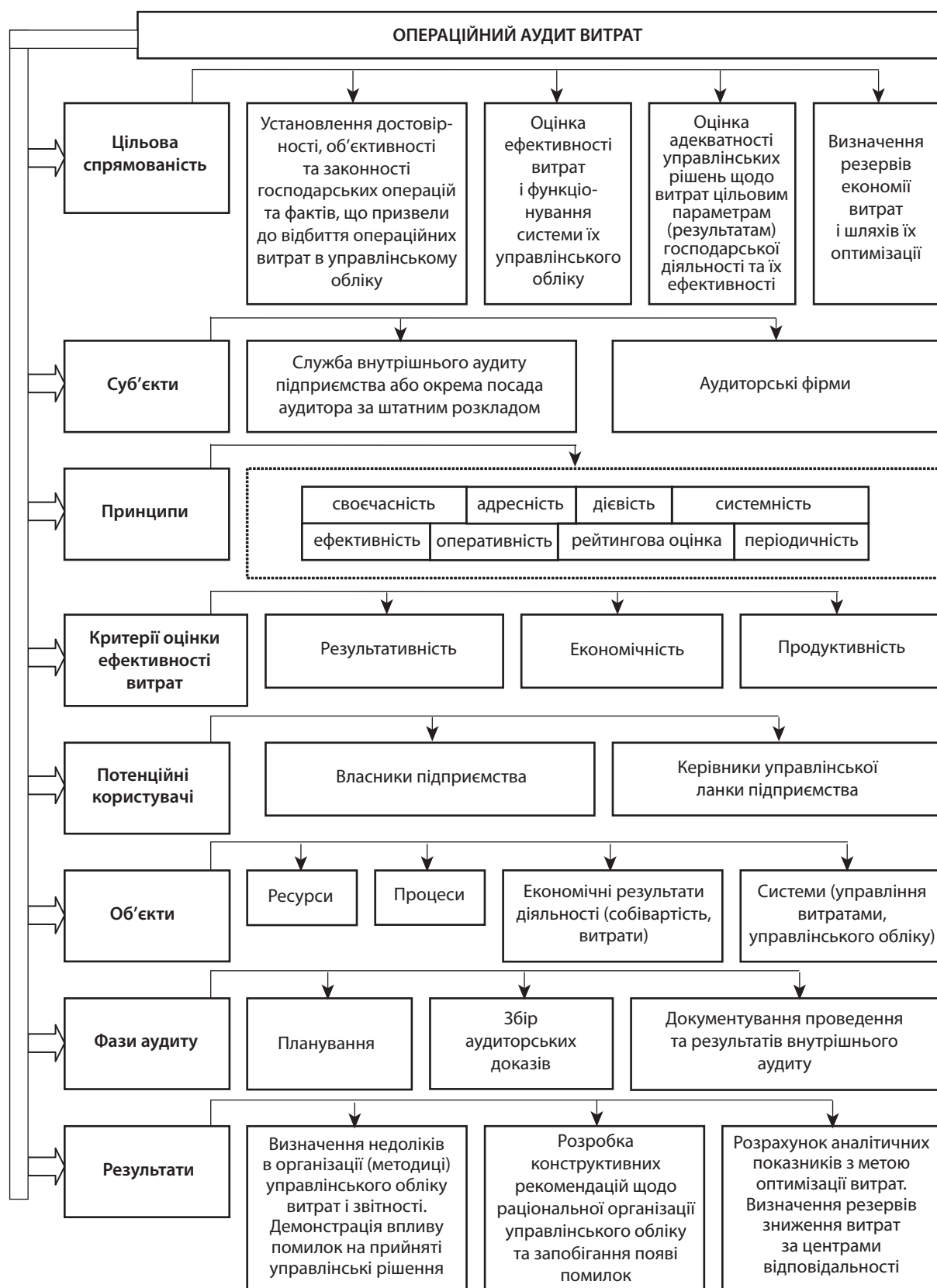

Рис. 2 Концептуальна модель внутрішнього (операційного) аудиту витрат для підприємств ресторанного господарства

ського обліку, зокрема, у розрізі витрат. Для ефективного управління діяльністю підприємств ресторанного господарства в умовах невизначеності сьогодні замало отримувати тільки інформацію від внутрішнього ауди-

тора стосовно визначених проблемних місць з витратами та формування собівартості кейтерингових послуг. Важливо розуміти, що сучасна концепція операційного аудиту орієнтована на попередження відхилень від

нормативно-законодавчої бази щодо обліку витрат, пошук резервів зниження витрат за місцями виникнення, виявлення резервів економії за окремими статтями витрат й розробку заходів щодо їх використання в управлінській діяльності в наступному періоді. спрямованих на мобілізацію ресурсів підприємства та на здійснення планомірного перманентного контролю.

Характерним елементом запропонованої Концептуальної моделі операційного аудиту витрат для підприємств ресторанного господарства є оцінка відповідності витрат (у розрізі господарських процесів, видів продукції, послуг кейтерингу) критеріям економічності, результативності, продуктивності, які розрізняють за економічним змістом для виконання контрольно-аналітичних процедур у процесі операційного аудиту на підприємствах ресторанного господарства.

Виготовлення продукції власного виробництва передбачає використання ресурсів й одержання позитивних результатів, однак не всі суб'єкти господарювання ресторанного господарства ведуть свою діяльність з однаковою ефективністю через вплив внутрішніх і зовнішніх чинників. Тому аудитор повинен контролювати даний оціночний показник. У практиці операційного аудиту під ефективністю розуміють співвідношення одержаних результатів діяльності до ресурсів, що витрачені на їх досягнення. Ефективність є здатністю витрат, визначених управлінським рішенням, досягати запланованих результатів чи показників.

З метою скорочення витрат на підприємстві аудитор визначає шляхи економічного використання ресурсів і тому зосереджує свою увагу на критерії економічності витрат, визнаючи такий критерій, як досягнення запланованих (бюджетних) витрат шляхом використання найменшого (оптимального) обсягу ресурсів, або отримання найкращих результатів при використанні запланованого обсягу цих ресурсів.

Одним із напрямів операційного аудиту є оцінка результативності здійснення господарських операцій (процесів) стосовно витрат і надання рекомендацій щодо підвищення ефективності та результативності використання ресурсів. Результативність з погляду операційного аудиту вимірюється в багатьох показниках, починаючи від прибутковості й закінчуючи показником лояльності покупців, що дозволяє вищому керівництву отримати цінну інформацію для прийняття управлінських рішень на перспективу [4, с. 982]. Результативність в контексті операційного аудиту витрат розкривається через відповідність витрат заданим параметрам (бюджетним даним).

Якісному формуванню висновку операційного аудиту сприятиме визначення показника продуктивності, який в умовах глобалізації є індикатором оцінки ефективності роботи суб'єкта господарювання, зокрема ефективності використання ресурсів. Здійснювати оцінку продуктивності в процесі операційного аудиту витрат доцільно при використанні інтервальної шкали, яка буде інструментом визначення діапазонів рівня продуктивності (низький, середній та високий рівень продуктивності).

Отже, перераховані критерії оцінки ефективності витрат в операційному аудиті за своїм економічним змістом не повторюють один одного, є взаємопов'язаними між собою, мають особисте значення в процесі підготовки аудиторського звіту і повинні бути враховані при розробці програми проведення операційного аудиту.

Визначені нами концептуальні засади операційного аудиту витрат передбачають чітку організацію аудиторського процесу на підприємствах ресторанного господарства, який передбачає відповідну етапність його проведення: планування, збір доказів, аналітичні процедури, оцінку організації управлінського обліку та звітності, складання аудиторського висновку. Організація операційного аудиту практично не відрізняється від інших видів аудиту. Однак, зауважимо, що спрямованість операційного аудиту на підвищення ефективності операцій (процесів) у майбутньому функціонуванні підприємства, здійснення аудитором оцінки економічних показників, що характеризують ефективність, продуктивність, результативність та економічність витрат, посилює значення аналітичних процедур в аудиті витрат, бо їх використання сприятиме виробленню обґрунтованого інформативного аудиторського висновку. Результати операційного аудиту передаються керівникам підприємства для прийняття управлінських рішень.

ВИСНОВКИ

У сфері ресторанного господарства є всі умови, щоб внутрішній операційний аудит витрат продемонстрував свої методологічні можливості в процесі пошуку резервів економії операційних витрат, їх оптимізації в умовах невизначеності та послідовної реалізації управлінської політики суб'єкта господарювання. Запропонована концептуальна модель внутрішнього (операційного) аудиту витрат дозволяє зосередити увагу на його характерних елементах, сприятиме їх координації в процесі виконання завдань, що висувають керівники до внутрішніх аудиторів за таких умов діяльності, як зниження ефективності господарських процесів, стрімке зростання витрат при одночасному зменшенні ефективності виробництва, виявлення необґрунтованих витрат на підприємстві або в структурних підрозділах. Тому доцільним є організація внутрішнього операційного аудиту витрат з метою упередження зон ризиків та ситуацій формату «упущення економічних вигід».

ЛІТЕРАТУРА

1. Немченко В. В. Практичний курс внутрішнього аудиту: підручник / В. В. Немченко, В. П. Хомутенко, А. В. Хомутенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 240 с.
2. Гордієнко М. І. Сутність і застосування в Україні аудиту ефективності та продуктивності діяльності господарських суб'єктів / М. І. Гордієнко, В. П. Гончар // Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. 17. – Т. 2. – С. 430–433.
3. Разборська О. О. Перспективи розвитку операційного аудиту в системі внутрішнього контролю / О. О. Разборська, Л. Г. Михальчишина // 36. наук. пр. Вінн. нац. аграр. ун-ту. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 2 (88). – С. 114–121.
4. Гелей Л. О. Деякі підходи до операційного аудиту торговельних підприємств [Електронний ресурс] / Л. О. Гелей //

Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 5. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/199.pdf>

5. Аренс Э. А. Аудит : учебное пособие / Э. А. Аренс, Д. К. Лоббек ; пер. М. А. Терехов, ред. Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 558 с.

6. Ситнов А. А. Операционный аудит и его предметная область [Электронный ресурс] / А. А. Ситнов // Аудит и финансовый анализ. – 2007. – № 2. – Режим доступа : <http://www.auditfin.com/fin/2007/2/Sitnov/Sitnov%20.pdf>

7. Левицька І. О. Операційний аудит як альтернатива оцінка витрат українських енергопостачальних компаній / І. О. Левицька // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування, Серія: Економіка. – Рівне, 2014. – Вип. 1 (65). – С. 232–243.

8. Левицька С. О. Управлінський аудит як інструмент оптимізації витрат енергопостачальних компаній / С. О. Левицька, І. О. Левицька // Незалежний аудитор. – 2014. – № 9. – С. 29–38.

REFERENCES

Arens, E. A., and Lobbek, D. K. *Audit* [Audit]. Moscow: Finansy i statistika, 2001.

Hordiienko, M. I., and Honchar, V. P. "Sutnist i zastosuvannia v Ukraini audytu efektyvnosti ta produktyvnosti diialnosti hospodarskykh sub'iektiv" [The essence and application in Ukraine of audit efficiency and productivity of activities of economic entities]. *Zbirnyk naukovykh prats*, vol. 2, no. 17 (2009): 430-433.

Helei, L. O. "Deiaki pidkhody do operatsiinoho audytu torhovelnykh pidpriemstv" [Some approaches to audit operating commercial enterprises]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. <http://globalnational.in.ua/archive/52015/199>

Levytska, I. O. "Operatsiinyi audyt yak alternatyvna otsinka vytrat ukrainskykh enerhopostachalnykh kompanii" [Operational audit as an alternative cost assessment of the Ukrainian power supply companies]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Seriya "Ekonomika"*, no. 1 (65) (2014): 232-243.

Levytska, S. O., and Levytska, I. O. "Upravlinskyi audyt yak instrument optymizatsii vytrat enerhopostachalnykh kompanii" [Management audit as a tool for cost optimization of energy supplying companies]. *Nezalezhnyi audytor*, no. 9 (2014): 29-38.

Nemchenko, V. V., Khomutenko, V. P., and Khomutenko, A. V. *Praktychnyi kurs vnutrishnyoho audytu* [Practical course internal audit]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2008.

Razborska, O. O., and Mykhalchyshyna, L. H. "Perspektyvy rozvytku operatsiinoho audytu v systemi vnutrishnyoho kontroliu" [Prospects for the development of operational audit in the internal control system]. *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, no. 2 (88) (2014): 114-121.

Sitnov, A. A. "Operatsionnyi audit i yego predmetnaya oblast" [Operational audit and its subject area]. *Audit i finansovyy analiz*. <http://www.auditfin.com/fin/2007/2/Sitnov/Sitnov%20.pdf>

РОЗРАХУНКИ З ВИКОРИСТАННЯМ АКРЕДИТИВНОЇ ФОРМИ: ВИДИ ТА ОБЛІКОВЕ ВІДОБРАЖЕННЯ

© 2016 РОМАНЕНКО С. В.

УДК 657.01

Романенко С. В. Розрахунки з використанням акредитивної форми: види та облікове відображення

Мета статті полягає у визначенні проблемних питань облікового відображення розрахунків з використанням акредитивної форми, критичному аналізі пропозицій дослідників щодо їх вирішення, а також у запропонуванні рекомендацій щодо шляхів їх розв'язання. Розглянуто види акредитивів, які впливають на методику їх обліку, описані проблемні питання в ході їх використання. Запропоновано порядок облікового відображення розрахунків з використанням акредитивів, враховуючи їх види. Обґрунтовано необхідність відкриття ряду нових і використання вже існуючих субрахунків для відображення на різних етапах розрахунків акредитивами. Внесено пропозиції щодо організації аналітичного обліку розрахунків з постачальниками, виданих банківських кредитів, грошових документів. Обґрунтована необхідність фіксації наведених пропозицій в обліковій політиці підприємства за умови використання ним акредитивної форми розрахунків.

Ключові слова: акредитив, міжнародні розрахунки, банк-емітент, бенефіціар, наказодавець.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 10.

Романенко Світлана Вікторівна – викладач кафедри обліку і аудиту, Вінницький фінансово-економічний університет (вул. Пирогова, 71а, Вінниця, 21037, Україна)

E-mail: piterbest14@gmail.com

УДК 657.01

UDC 657.01

Романенко С. В. Расчеты с использованием аккредитивной формы: виды и учетное отражение

Romanenko S. V. The Settlements, Which Make Use of Letter of Credit: Types and Accounting Treatment

Цель статьи заключается в определении проблемных вопросов учетного отражения расчетов с использованием аккредитивной формы, критическом анализе предложений исследователей по их решению, а также разработка рекомендаций относительно путей их решения. Рассмотрены виды аккредитивов, влияющие на методику их учета, описаны проблемные вопросы в ходе их использования. Предложен порядок учетного отражения расчетов с использованием аккредитивов, учитывая их виды. Обоснована необходимость открытия ряда новых и использования уже существующих субсчетов для отражения на различных этапах расчетов аккредитивами. Внесены предложения по организации аналитического учета расчетов с поставщиками, выданных банковских кредитов, денежных документов. Обоснована необходимость фиксации приведенных предложений в учетной политике предприятия при условии использования им аккредитивной формы расчетов.

The article is concerned with identifying the problematic issues of accounting treatment of settlements, which make use of letter of credit, critical analyzing the proposals by researchers as to addressing them, as well as developing of recommendations on how to address them. Types of letters of credit that affect methods of their accounting have been considered, the problematic issues in the course of their use have been described. An order of accounting treatment of the settlements, which make use of letter of credit, has been proposed taking into account their types. The necessity of opening a number of new as well as using the existing sub-accounts for accounting treatment at various stages of the settlements, which make use of letter of credit, has been substantiated. The article prompts proposals on organization of the analytical accounting of settlements with suppliers, issued bank loans, monetary documents. The necessity of fixing the mentioned proposals in the accounting policy of enterprise under the condition of using the settlement form of letter of credit has been substantiated.

Ключевые слова: аккредитив, международные расчеты, банк-эмитент, бенефициар, приказодатель.

Keywords: letter of credit, international accounts, bank-issuer, beneficiary, applicant.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 10.

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 10.

Романенко Светлана Викторовна – преподаватель кафедры учета и аудита, Винницкий финансово-экономический университет (ул. Пирогова, 71а, Винница, 21037, Украина)

Romanenko Svitlana V. – Lecturer of the Department of Accounting and Auditing, Vinnitsa Finance and Economics University (71a Pyrogova Str., Vinnitsya, 21037, Ukraine)

E-mail: piterbest14@gmail.com

E-mail: piterbest14@gmail.com

Для забезпечення здійснення успішної діяльності необхідною умовою є наявність економічних ресурсів, які дозволяють розпочати, підтримувати, управляти, а також приносять дохід від різних видів діяльності. Для отримання цих ресурсів підприємства повинні або залучити їх як інвестиції від їх власників, або надати економічні зобов'язання перед іншими сторонами суб'єктами. Вибір форм розрахунків визначається рядом факторів, зокрема й інтересами експортерів та імпортерів товарів і послуг.

Як справедливо зазначають О. В. Молчанова та Р. В. Яфизов, «...вибір форми розрахунків значно впливає на неотримання оплати і неповернення належних коштів. Розумне використання форм оплати і різних способів забезпечення дозволить резиденту-експортеру

й імпортеру отримати необхідні кошти в повному обсязі та у встановлені ним строки» [5, с. 230]. Вибираючи акредитив як форму розрахунків, слід розуміти, що вона передбачає взяття на себе банком-емітентом за дорученням клієнта зобов'язання здійснити платіж постачальнику проти належного представлення визначених заздалегідь документів.

Акредитиви є одним з основних інструментів розрахунків в міжнародній торгівлі й вважаються відносно вільними від ризику [3, с. 32]. До стримуючих факторів більш широкого розповсюдження акредитивів можна віднести неможливість оцінки підприємствами поширення документарного акредитива, наявність суперечок між національними законодавчими актами та міжнародними, недостатня кількість фахівців у даній сфері [8, с. 301–302].

Використання акредитивів як ефективної форми міжнародних розрахунків здійснюються вже протягом тривалого часу, а їх облікове відображення, на перший погляд, проблемних питань не викликає. Проте в працях науковців продовжують підніматися питання, пов'язані зі здійсненням та обліком акредитивної форми розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності. Так, порядок використання окремих видів акредитивів у різних сферах господарювання досліджували А. Є. Крисенко, Р. В. Лавров, В. А. Шпильова. Проблемні питання облікового відображення акредитивної форми піднімали в працях О. С. Височан, В. Єфіменко, О. Кирнас, З. Попова, В. В. Скоробогатова.

Мета статті полягає у визначенні проблемних питань облікового відображення розрахунків з використанням акредитивної форми, критичному аналізі пропозицій дослідників щодо їх вирішення, а також визначенні власних шляхів їх розв'язання.

Щодо облікового відображення розрахунків акредитивами, то в працях науковців зустрічаються різні позиції в частині вдосконалення бухгалтерського обліку розрахунків акредитивами (табл. 1).

Незважаючи на суперечливі позиції щодо обліку коштів на акредитивних рахунках, не викликає сумніву той факт, що облікове відображення розрахунків з використанням акредитива виключно на субрахунках 313 та 314 вимагає перегляду. Погоджуємося з позицією науковців щодо необхідності розмежування коштів, які вільно використовуються в обігу підприємства та щодо яких є обмеження в доступі.

Крім того, при активному використанні акредитивної форми розрахунків бухгалтеру доцільно розробити відповідні рівні аналітичного обліку для різних об'єктів обліку, які виникають в ході даних розрахунків, з метою забезпечення необхідних розрізів інформації, підготовка якої необхідна для задоволення управлінських потреб.

Обґрунтування шляхів удосконалення облікового відображення акредитивних розрахунків можливо тільки після детального описання порядку їх здійснення, враховуючи при цьому їх види.

У найбільш типовому вигляді всі етапи здійснення розрахунків акредитивами з позиції облікового відображення можна представити таким чином:

1. Визначення умов, вибір виду акредитива та його відкриття.
2. Виконання акредитива.
3. Надходження товарів (запасів).
4. Проведення розрахунків з банком.

Одним з найбільш важливих етапів є саме перший, адже залежно від вибору виду акредитива в подальшому залежатиме його облікове відображення. Найбільш поширеними видами акредитивів, на яких наголошують науковці, визначаючи їх особливості обліку, є покритий/непокритий, відкличний/безвідкличний, підтверджений, трансферабельний, експортний/імпортний (рис. 1).

Як справедливо зазначає А. І. Мерцалова, одним з основних видів розрахунків при розрахунках за акреди-

Таблиця 1

Пропозиції щодо облікового відображення операцій з акредитивами в працях науковців

Автор та джерело	Пропозиція	Обґрунтування
Височан О. [1, с. 12]	313 «Інші рахунки в банку в національній валюті» або 314 «Інші рахунки в банку в іноземній валюті» (для відкличних акредитивів). 378 «Розрахунки по відкритому акредитиву» та одночасно 05 «Гарантії та забезпечення надані» (для безвідкличних акредитивів)	Відображення в обліку факту неможливості використання підприємством коштів, зарезервованих для майбутнього платежу
Єфіменко В., Кирнас О. [2]	Для обліку коштів на акредитивному рахунку використовувати довільний рахунок 378 «Розрахунки по відкритому акредитиву»	Для виконання умов акредитива грошові кошти вилючаються з обліку підприємства та зберігаються на спеціальному резервному рахунку в банку
Скоробогатова В. [9, с. 11]	Пропозиції автора не є однозначними. Так, науковець пропонує розмежувати суми грошових коштів, що наявні та доступні для використання, шляхом створення окремого рахунку. Для цього автор пропонує використовуватисубрахунки 333 «Грошові кошти на інших рахунках з обмеженим доступом в національній валюті», 334 «Грошові кошти на інших рахунках з обмеженим доступом в іноземній валюті», відкриті в розвиток рахунку 33 «Інші грошові активи». Крім того, науковець зазначає, що кошти за відкритими безвідкличними акредитивами слід обліковувати на рахунку 32 «Грошові кошти з обмеженим доступом» в аналітичному розрізі за валютою. Таким чином, залишається незрозумілим порядок вибору для обліку безвідкличного акредитива запропонованих субрахунків до рахунку 33 або рахунку 32	З метою уникнення асиметрії інформації в системі бухгалтерського обліку щодо суми грошових коштів, що наявні та доступні для використання

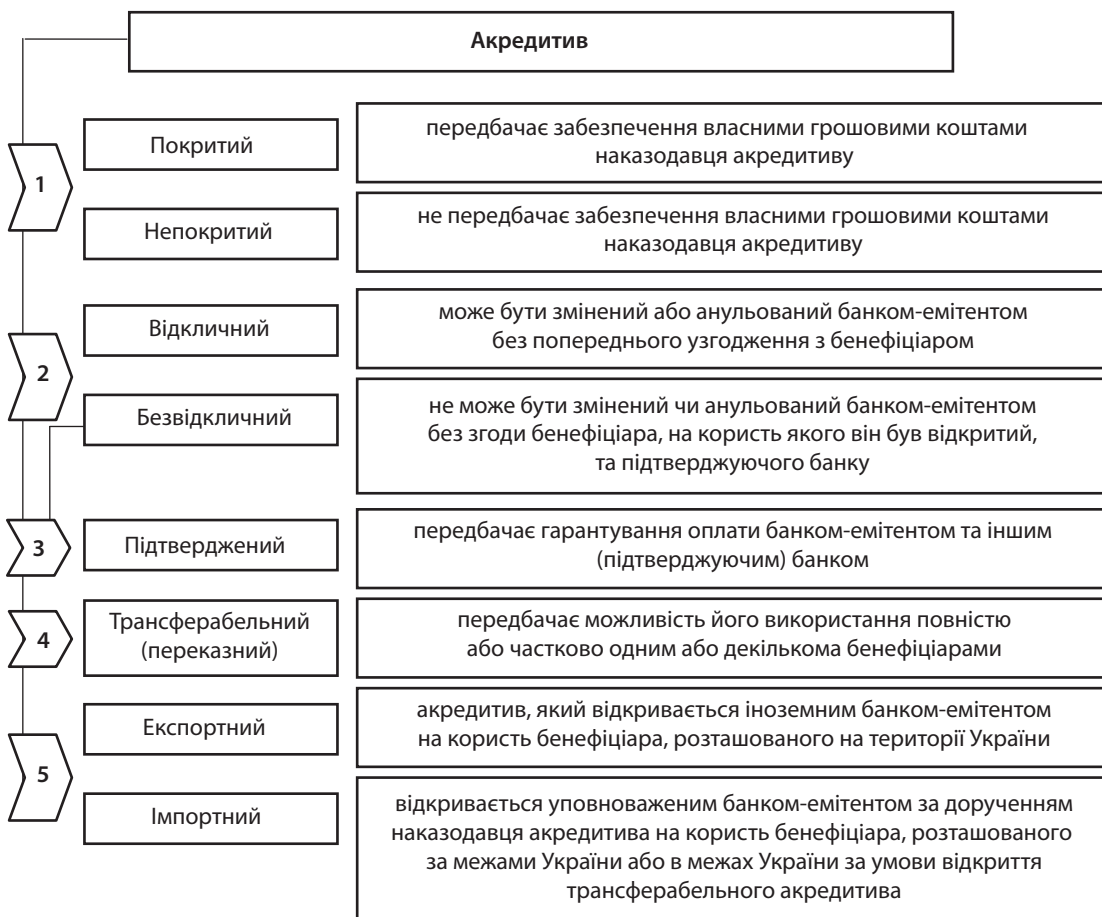

Рис. 1. Найбільш розповсюджені види акредитивів в міжнародних розрахунках

тивами у міжнародних відносинах є розрахунки покритими акредитивами [4, с. 161]. Для обліку даного виду акредитива в покупця (заявника) призначені рахунки 313 «Інші рахунки у банку в національній валюті» та 314 «Інші рахунки у банку в іноземній валюті». Для зарахування покриття акредитива в обліку необхідно відобразити таку кореспонденцію рахунків: дебет рахунка 313 «Інші рахунки у банку в національній валюті», 314 «Інші рахунки у банку в іноземній валюті» кредит рахунків 311 «Поточні рахунки в іноземній валюті», 312 «Поточні рахунки в іноземній валюті».

Для обліку непокритих акредитивів у випадку надання банком позики використовуються рахунки 501 «Довгострокові кредити банків в національній валюті», 502 «Довгострокові кредити банків в іноземній валюті», 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті» та 602 «Короткострокові кредити банків в іноземній валюті».

Щодо облікового відображення відкличних та безвідкличних акредитивів, то, як вже зазначалося вище, автори не прийшли до однієї думки. Ми приєднуємося до позиції О. С. Височана [1, с. 12] та В. Єфіменко, О. Кирнас [2] в складі рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами». Такий підхід, на нашу думку, обґрунтований специфікою побудови плану рахунків, яка передбачає розміщення активів залежно від їх ліквідності. Саме тому, оскільки за умови від-

криття безвідкличного акредитива, покупець не може змінити його умови без згоди на те бенефіціара, вважаємо неправильним відображати відкритий акредитив у складі найбільш ліквідних активів – грошових коштів на рахунках. Проте на сьогодні в діючому Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, субрахунок 378 зайнятий, тому пропонуємо відображати операції з безвідкличним акредитивом на субрахунок 370 «Розрахунки по безвідкличному акредитиву».

Для правильного ведення обліку міжнародних розрахунків акредитивів необхідно: відображати гарантії, надані та отримані в результаті відкриття акредитива, на позабалансових рахунках відповідно 05 «Гарантії та забезпечення надані» та 06 «Гарантії та забезпечення отримані». Це дозволить уточнити перспективну платоспроможність суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності.

На думку В. Шелемкова [10], підтверджений акредитив має ряд особливостей для бухгалтерського обліку, як в обліку покупця товарів (робіт, послуг), так і продавця. Враховуючи результати дослідження В. Шелемкова [10], представимо їх таким чином:

– у підприємства-продавця товарів (робіт, послуг):

- 1) необхідність відображення в обліку експортера додаткової гарантії від підтверджуючого банку;
- 2) самостійний вибір експортером банку (підтверджуючого чи банку-емітента), до якої звертається з вимогою платежу за акредитивом;

– у підприємства-покупця товарів (робіт, послуг):
3) у випадку виконання акредитива підтверджуючим банком акредитив автоматично стає непокритим і повинен прирівнюватися до кредитування з нарахуванням відповідної кредитної ставки.

Проте, розкривши дані особливості, дослідник приходить до висновку, що «для покупця товарів (робіт, послуг) погашення заборгованості за акредитивом підтверджуючому банку, а не банку-емітента акредитива, великого значення для обліку не має» [10]. Не можемо з даним твердженням повністю погодитися. В обліку підприємства-продавця за умови відкриття підтверджуючого акредитива на позабалансових рахунках слід відобразити отримані гарантії як від банку-емітента, так і від підтверджуючого банку.

Як уже зазначалося, погашення акредитива не банком-емітентом, а підтверджуючим банком вимагає відображення в обліку підприємства-покупця операцій з виникнення кредитів, їх погашення. Крім того, за такої ситуації виникає цілком логічне питання щодо того, як відображати відсотки за таким кредитом – як витрати на розрахунково-касове обслуговування чи фінансові витрати? Звичайно, що строк, протягом якого підприємство-продавець користуватиметься таким кредитом, буде невеликим. Основна сума боргу буде погашена за рахунок коштів, депонованих на спеціальному рахунку в банку-емітенті. Проте все ж таки за цей невеликий період будуть нараховані відсотки за кредит з відповідним відображенням у складі фінансових витрат на субрахунку 951 «Відсотки за кредит». Якщо в результаті виконання підтвердженого акредитива його погашення відбувається банком-емітентом, то банківська комісія в даному випадку включається до витрат звітного періоду і відображається на рахунку 92 «Адміністративні витрати».

Ми вважаємо за доцільне деталізувати процедуру виконання покритого акредитива залежно від того, де депонуються кошти – у банку-емітенті чи виконуючому банку. Зокрема, для акредитивів з депонуванням коштів у банку-емітенті в момент отримання банківського повідомлення про здійснення банківського платежу пропонуємо закривати відповідні акредитивні рахунки в кореспонденції з субрахунками 331 «Грошові документи в національній валюті» та 332 «Грошові документи в іноземній валюті». Погашення кредиторської заборгованості на підприємстві-покупці здійснюється тільки після надходження товаророзпорядчих (транспортних, комерційних, фінансових) документів та їх перевірки. Такий підхід обумовлений необхідністю контролю за грошовими коштами, які депоновані для оплати заборгованості перед конкретним постачальником.

Після закінчення терміну дії акредитива сума покриття або його невикористана частина повертається клієнту банку-емітента. При цьому виконуючий банк має право не здійснювати виконання покритого акредитива до надходження грошових коштів від банку-емітента, за винятком випадку підтвердження акредитива підтверджуючим банком [6]. Саме тому повідомлення від банку-емітента доцільно відображати на субрахунках

331 «Грошові документи в національній валюті» та 332 «Грошові документи в іноземній валюті» до фактичного підтвердження перерахунку коштів на кореспондентський рахунок виконуючого банку.

Наявні також проблемні питання щодо відображення товарів, що вже відвантажені та знаходяться на шляху до покупця (імпортера), але через об'єктивні причини ще не можуть бути оприбутковані (товаророзпорядчі (транспортні, комерційні, фінансові) документи знаходяться у банку). Як правило, науковці пропонують такі товари відображати на окремому субрахунку «Товари в дорозі». Враховуючи діючий План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, пропонуємо відвантажені товари та виробничі запаси відображати на спеціальних субрахунках 287 «Товари в дорозі» та 200 «Виробничі запаси в дорозі» відповідно.

Враховуючи, що акредитив найбільш актуальний для міжнародних розрахунків, узагальнимо наведені пропозиції щодо облікового відображення саме щодо акредитива в іноземній валюті (табл. 2).

Крім того, враховуючи мінливість сучасного економічного середовища, система здійснення розрахунків повинна змінюватися відповідно до змін зовнішнього середовища, пристосовуватися до нього. Саме тому з'являються нові види акредитива, які потребують узгодження в частині їх облікового відображення. Так, усе більшого поширення отримують трансферабельні акредитиви, які передбачають можливість використання їх повністю або частково кількома особами, крім самого бенефіціара.

Трансферабельний акредитив може бути переведений тільки один раз (він не може бути переведений на прохання другого бенефіціара на користь третьої бенефіціара). У разі відмови від використання своєї частини другої бенефіціар може знову передати це право першому одержувачу, і це не буде означати другу трансферацію [7].

Бухгалтеру при наявності форм розрахунків за таким акредитивом обов'язково слід продумати аналітичний облік такого акредитива, а також слідкувати за своєчасним його переведенням. Адже, незважаючи на всі переваги, які надає трансферабельний акредитив, його використання має ряд недоліків, пов'язаних зі складним документообігом, тривалим строком обігу документів, а також достатньо високим ризиком неотримання товару або отримання товару меншої кількості або неналежної якості. За такої ситуації окремі банки пропонують своїм клієнтам-імпортерам ретельно прописувати інформацію про товар в акредитиві, а також замовляти незалежну інспекцію, за результатами якої надається сертифікат до банку-емітента та виконуючого банку разом з іншими документами.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на відносну простоту здійснення розрахунків з використанням акредитива, залишається ряд питань, які вимагають ґрунтовного дослідження. Нами запропоновано порядок облікового відображення

Облікове відображення міжнародних розрахунків з використанням акредитивів

Види акредитива	Імпортний акредитив*	Експортний акредитив*
1. Відкриття акредитива		
ПБДЕ(Ц)**	Д 314 К 312	Д 06 (від банку-емітента) К –
ПВДЕ(Ц)	Д 370 К 312	Д 06 (від банку-емітента) К –
Т***	аналогічно як ПБДУ(Ц) та ПВДЕ(Ц)	Д 06 (від банку-емітента) К – Д 06 (від підтверджуючого банку) К –
Н	Д 06 (від банку-емітента) К – Д 05 (постачальнику) К –	–
2. Виконання акредитива		
2.1. Отримання банківського повідомлення про здійснення платежу		
ПБДЕ	Д 332 / акредитиви К 314	Д 362 К 701, 702 Д 901, 902 К 26, 28 Д 312 К 362 Д – К 06 (від банку-емітента)
ПВДЕ	Д 332 / акредитиви К 370	
ПБДЦ	Д 632/ розрахунки за неакцептованими документами К 314	
ПВДЦ	Д 632/ розрахунки за неакцептованими документами К 370	
Н	Д 632/ розрахунки за неакцептованими документами К 502, 602	Д 362 К 701, 702 Д 901, 902 К 26, 28 Д 312 К 362
ПБ(В)ТЕ(Ц)	Д 632/ розрахунки за неакцептованими документами К 502, 602 / підтверджуючий банк	Д К 06 (від банку-емітента) Д К 06 (від підтверджуючого банку)
2.2. Надходження документів		
2.2.1. Акцепт документів		
П(Н)Б(В)Д(Т)Е(Ц)	Д 287, 200 К 632/ розрахунки за акцептованими документами	–
ПБ(В)ДЕ	Д 632/ розрахунки за акцептованими документами К 332 / акредитиви	
Н(Т)	Д 632/ розрахунки за акцептованими документами К 632/ розрахунки за неакцептованими документами	
ПБ(В)ДЦ	Д 632/ розрахунки за неакцептованими документами	
2.2.2. Виявлення покупцем відхилень від умов акредитива		
2.2.2.1. Відображення виробничих запасів, матеріалів		
П(Н)Б(В)Д(Т)Е(Ц)	Д 023 К –	–
2.2.2.2. Виставлення претензії постачальнику		
– за умови відмови банку у відновленні суми коштів акредитива на рахунку покупця		
П(Н)Б(В)Д(Т)Е(Ц)	Д 374 К 632/ розрахунки за неакцептованими документами	****
– за умови погодження банку у відновленні суми коштів акредитива на поточному рахунку		
ПБДЕ(Ц)	Д 632/ розрахунки за неакцептованими документами К 314 (сторно)	Д 312 К 362 (сторно)
ПВДЕ(Ц)	Д 632/ розрахунки за неакцептованими документами К 370 (сторно)	Д 312 К 362 (сторно)
3. Надходження товарів (запасів)		
П(Н)Б(В)Д(Т)Е(Ц)	Д 281, 201-209 К 287, 200	–
4. Проведення розрахунків з банком		
Н	Д 502, 602 К 314	–
Т	Д 502, 602 / підтверджуючий банк К 314	–

Примітка: * – наведені операції для контрагентів, які ведуть облік відповідно до вимог українського законодавства та не є одночасно суб'єктами однієї і тієї ж операції.

** **Умовні позначення:** П – покритий, Н – непокритий, Б – безвідкличний, В – відкличний, Т – підтверджений, Д – непідтверджений, Е – акредитив, відкритий у банку-емітенті, Ц – акредитив, відкритий у виконуючому банку.

*** Підтверджений акредитив розглядається у випадку відмови оплати банком-емітентом, за умови погодження оплати банком-емітентом його облікове відображення аналогічне до непідтвердженого акредитива.

**** Операції з коригування доходу відображатимуться тільки за умови повернення товару.

розрахунків з використанням акредитивів, враховуючи їх види. Зокрема, обґрунтовано необхідність відкриття субрахунків 370 «Розрахунки по безвідкличному акредитива», 287 «Товари в дорозі», 200 «Виробничі запаси в дорозі»; використання субрахунків 331 «Грошові документи в національній валюті» та 332 «Грошові документи в іноземній валюті» для відображення банківського повідомлення про здійснення платежу за умови депонування коштів у банку-емітенті. Крім того, внесені пропозиції щодо організації аналітичного обліку розрахунків з постачальниками, виданих банківських кредитів, грошових документів. Наведені пропозиції необхідно підприємству зафіксувати в обліковій політиці за умови використання ним акредитивної форми розрахунків. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Височан О. С.** Облік і контроль грошових коштів та їх еквівалентів: теорія, методика, організація : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / О. С. Височан ; Держ. акад. статисти-ки, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2009. – 23 с.
- 2. Єфіменко В.** Акредитиви в міжнародних розрахунках: суть, види та облік / В. Єфіменко, О. Кирнас // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 12. – С. 9–15.
- 3. Масюкова Т. Д.** Документарные аккредитивы в между-народной торговле в условиях санкций [Електронний ресурс] / Масюкова Т. Д., Савинов Ю. А., Платонова П. С. // Российский внешнеэкономический вестник. – 2016. – № 5. – С. 29–42. – Ре-жим доступу : <http://elibrary.ru/item.asp?id=26001458>
- 4. Мерцалова А. И.** Специфика расчетов по аккреди-тивам в деятельности коммерческих банков [Електронний ресурс] / А. И. Мерцалова // Экономическая среда. – 2013. – № 4 (6). – С. 161–164. – Режим доступу : <http://elibrary.ru/download/76502663.pdf>
- 5. Молчанова О. В.** Влияние методов расчета на репута-цию денежных средств / О. В. Молчанова, Р. В. Яфизов // Вестник АГТУ. Серия: Экономика. – 2010. – № 1. – С. 225–231.
- 6. Нижникова Г. П.** Учет расчетов по аккредитиву / Ниж-никова Галина Павловна // Актуальные проблемы учета, эконо-мического анализа и финансово-хозяйственного контроля деятельности организаций : материалы II Междунар. заоч. науч.-практ. конф. : в 2 ч. / [под ред. Д. А. Ендовицкого, Н. Г. Сапожниковой] ; Воронежский государственный университет. – Воронеж : Издательский дом ВГУ, 2015. – Ч. 1. – 184 с. – С. 42–44.
- 7. Полищук С. А.** Документарный бизнес и практика ра-боты с аккредитивами [Електронний ресурс] / С. А. Полищук // Расчеты и операционная работа в коммерческом банке. – 2004. – № 1. – Режим доступу : http://www.reglament.net/bank/raschet/2004_1_article.htm
- 8. Руденко О. Н.** Развитие использования документарных аккредитивов в России [Електронний ресурс] / Руденко О. Н., Гурова А. С. // Теория и практика общественного развития. – 2013. – № 5. – С. 299–302. – Режим доступу : <http://elibrary.ru/download/30755593.pdf>
- 9. Скоробогатова В. В.** Бухгалтерський облік грошо-вих коштів як складової монетарних активів підприємства / В. В. Скоробогатова // Культура народов Причерноморья. – 2013. – № 259. – С. 9–15.
- 10. Шелемков В.** Акредитив – як з ним працювати [Елек-тронний ресурс] / В. Шелемков // Дебет-Кредит. – 2007. – № 1. – Режим доступу : <http://dtkt.com.ua/show/1cid02902.html>

Науковий керівник – Чижевська Л. В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Житомирсь-кого державного технологічного університету, академік Академії економічних наук України

REFERENCES

- Masyukova, T. D., Savinov, Yu. A., and Platonova, P. S. "Doku-mentarnyye akkreditivy v mezhdunarodnoy torgovle v usloviyakh sanktsiy" [Documentary letters of credit in international trade in terms of sanctions]. *Rossiyskiy vneshneekonomicheskiy vestnik*. <http://elibrary.ru/item.asp?id=26001458>
- Mertsalova, A. I. "Spetsifika raschetov po akkreditivam v deyatelnosti kommercheskikh bankov" [The specifics of the settle-ment by letter of credit in the activities of commercial banks]. *Eko-nomicheskaya sreda*. <http://elibrary.ru/download/76502663.pdf>
- Molchanova, O. V., and Yafizov, R. V. "Vliyaniye metodov ra-scheta na reputatsiyu denezhnykh sredstv" [The influence of cal-culation methods on the reputation of cash]. *Vestnik AGTU. Seriya "Ekonomika"*, no. 1 (2010): 225-231.
- Nizhnikova, G. P. "Uchet raschetov po akkreditivu" [The ac-count of calculations under the letter of credit]. *Aktualnyye proble-my ucheta, ekonomicheskogo analiza i finansovo-khozyaystvennogo kontrolya deyatelnosti organizatsiy*. Part 1. Voronezh: ID VGU, 2015. 42-44.
- Polishchuk, S. A. "Dokumentarnyy biznes i praktika raboty s akkreditivami" [Documentary business and practice of letters of credit]. *Raschety i operatsionnaya rabota v kommercheskom banke*. <http://bankir.ru/tehnologii/s/dokumentarnii-biznes-i-prak-tika-raboti-s-akkreditivami-2157493/>
- Rudenko, O. N., and Gurova, A. S. "Razvitiye ispolzovaniya dokumentarnykh akkreditivov v Rossii" [The development of the use of documentary credit in Russia]. *Teoriya i praktika obshchest-vennogo razvitiya*. <http://elibrary.ru/download/30755593.pdf>
- Skorobogatova, V. V. "Bukhhalterskiy oblik hroshovykh koshtiv yak skladovoi monetarnykh aktiviv podpriyemstva" [Account-ing of funds as part of the monetary assets of the company]. *Problemy materialnoi kul'tury. Ekonomichni nauky* (2013): 9-15.
- Shelemkov, V. "Akredytyv – yak z nym pratsiuvaty" [Letter of credit – how to work with it]. *Debet-Kredyt*. <http://dtkt.com.ua/show/1cid02902.html>
- Vysochan, O. S. "Oblik i kontrol hroshovykh koshtiv ta yikh ekvivalentiv: teoriia, metodyka, orhanizatsiia" [Accounting and control of cash and cash equivalents: theory, methodology, organi-zation]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.09*, 2009.
- Yefimenko, V., and Kyrnas, O. "Akredytyvy v mizhnarodnykh rozrakhunkakh: sut, vydy ta oblik" [Letters of credit in international transactions: essence, types and accounting]. *Bukhhalterskiy oblik i audyt*, no. 12 (2003): 9-15.

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА – ОСНОВА СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

© 2016 ЗВЕРУК Л. А.

УДК 336.71:338.124.4

Зверук Л. А. Фінансова безпека – основа стабільного розвитку України

Важливою складовою фінансової політики є заходи щодо забезпечення фінансової безпеки держави, на яку особливий вплив мають рівень інтегрованості національної економіки у світовий фінансовий ринок та умови трансформації політичної та економічної систем. У сучасних умовах тих викликів, які стоять перед Україною, необхідна чітка ідентифікація фінансових ризиків та пошук нових інструментів досягнення фінансової безпеки країни. Метою статті є аналіз сучасних проблем фінансової безпеки України та визначення шляхів попередження негативного впливу фінансових чинників на економічний розвиток країни. Проаналізовано сучасний стан фінансової безпеки України, розкрито її складові та трактування, виокремлено зовнішні та внутрішні загрози, що підривають фінансову стабільність держави. Аналізуються проблеми захищеності держави у фінансовій сфері, вплив фінансових ринків на економіку країни та проблеми боргової безпеки. Зокрема, проаналізовані показники боргової, банківської, валютної та грошово-кредитної безпеки на сучасному етапі.

Ключові слова: фінансова безпека, індикатори фінансової безпеки, банківська безпека, боргова безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека.

Бібл.: 11.

Зверук Людмила Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Київський кооперативний інститут бізнесу і права (вул. Михайла Ломоносова, 18, Київ, 02000, Україна)

E-mail: mila_107@ukr.net

УДК 336.71:338.124.4

Зверук Л. А. Финансовая безопасность – основа стабильного развития Украины

Важной составляющей финансовой политики являются меры по обеспечению финансовой безопасности государства, на которую особое влияние имеют уровень интегрированности национальной экономики в мировой финансовый рынок и условия трансформации политической и экономической систем. В современных условиях тех вызовов, которые стоят перед Украиной, необходима чёткая идентификация финансовых рисков и поиск новых инструментов достижения финансовой безопасности страны. Целью статьи является анализ современных проблем экономической безопасности Украины и определение путей предупреждения негативного влияния финансовых факторов на экономическое развитие страны. Проанализировано современное состояние финансовой безопасности Украины, раскрыты её составляющие и трактовка, выделены внутренние и внешние угрозы, подрывающие финансовую стабильность государства. Анализируются проблемы защищённости государства в финансовой сфере, влияние финансовых рынков на экономику страны и проблемы долговой безопасности. В частности, проанализированы показатели долговой, банковской, валютной и денежно-кредитной безопасности на современном этапе.

Ключевые слова: финансовая безопасность, индикаторы финансовой безопасности, банковская безопасность, долговая безопасность, валютная безопасность, денежно-кредитная безопасность.

Библ.: 11.

Зверук Людмила Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Киевский кооперативный институт бизнеса и права (ул. Михаила Ломоносова, 18, Киев, 02000, Украина)

E-mail: mila_107@ukr.net

UDC 336.71:338.124.4

Zveruk L. A. Financial Security as the Basis for Stable Development of Ukraine

An important component of the financial policy are measures to ensure the financial security of the State, which are particularly being impacted by the level of integration of the national economy in the global financial market and the conditions for transformation of both the political and the economic systems. Under the current terms of the challenges facing Ukraine, a clear identification of financial risks as well as searching for new tools to achieve the financial security is required. The article is aimed at analyzing the current problems of the economic security of Ukraine and identifying ways to prevent the negative influence of financial factors on the economic development of the country. The article analyzes the current status of the financial security in Ukraine, reveals the relevant constituents and interpretation, allocates both the internal and the external threats that undermine the financial stability of the State. Issues of securing the State in the financial sector, impact of financial markets on the economy and problems of the debt security are subject to an analysis. In particular, the indicators of the debt, banking, currency and monetary-credit security have been analyzed.

Keywords: financial security, indicators of financial security, banking security, debt security, currency security, monetary-credit security.

Bibl.: 11.

Zveruk Liudmyla A. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Kyiv Cooperative Institute of Business and Law (18 Mykhaila Lomonosova Str., Kyiv, 02000, Ukraine)

E-mail: mila_107@ukr.net

Фінансова безпека є невід'ємною складовою економічної безпеки. Під економічною безпекою можна розуміти сукупність економічних умов, що забезпечують дотримання національних інтересів, стабільність економічної системи та її захищеність від внутрішніх та зовнішніх потрясінь. Основною ознакою економічної безпеки країни є здатність її економіки зберігати або швидко поновлювати нормальний рівень суспільного відтворення в умовах кризових ситуацій зовнішнього та внутрішнього характеру [1]. В Україні розроблена стратегія безпеки, що визначає основні цілі,

завдання і механізм захисту держави і суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз. У червні 2012 р. Радою національної безпеки і оборони України була прийнята нова редакція Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» [2], яка визначає загальні принципи, пріоритетні цілі, завдання і механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Стан національної безпеки у фінансовій сфері залежить від явищ і чинників як внутрішньої, так і зовнішньої фінансово-кредитної політики держави, політичної ситуації, що

склалася в державі, досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також міжнародних зобов'язань держави [3].

Проблеми фінансової безпеки досліджувалися в працях: Барановського О. І., Кудряшова В. П., Ладюка О. Д., Мочерного С. В., Сухорукова А. І., Федосова В. М., Юрія С. І. та інших. У сучасній економічній літературі поняття «фінансова безпека» має дуже багато визначень, тому що термін включає в себе широкий спектр питань. На думку Юрія С. І. і Федосова В. М., фінансова безпека є підсистемою економічної безпеки держави. При цьому, з позицій різностороннього підходу, фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень незалежності, стабільності та стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стає економічне зростання [4]. Барановський О. І. вважає, що фінансова безпека – це важлива складова частина економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових та золотовалютних резервів [5]. А. І. Сухоруков поняття фінансової безпеки держави визначає як захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної системи, що гарантує спроможність держави ефективно використовувати фінансові ресурси держави [6].

Фінансова безпека держави – основний критерій її здатності здійснювати самостійну фінансово-економічну політику відповідно до своїх національних інтересів. Ця безпека обумовлена здатністю державних органів забезпечувати стійкість розвитку держави проти:

- ✦ впливу світових фінансових криз;
- ✦ умисних дій учасників загальносвітових фінансово-економічних відносин (держав, транснаціональних корпорацій тощо);
- ✦ впливу тіньових структур на національну економічну й соціально-політичну систему, розповсюдження злочинів та адміністративних правопорушень у фінансовій сфері, зокрема, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- ✦ значного витоку капіталів за кордон;
- ✦ «втечі капіталу» з реального сектора економіки [7].

Отже, фінансова безпека держави досягається шляхом проведення ефективної фінансової політики відповідно до прийнятих концепцій, стратегій і програм у всіх сферах життя держави. Окрім цього, фінансова безпека не є статичною і залежить від певного етапу соціально-економічного і політичного розвитку національної економіки. Тому для забезпечення фінансової стабільності необхідно постійно проводити:

1) об'єктивний і всеохоплюючий моніторинг фінансової сфери з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам об'єктів фінансової безпеки;

2) розрахунок порогових, гранично допустимих значень фінансових (індикаторів), перевищення яких може призводити до порушення фінансової стабільності і породжувати фінансову кризу;

3) виявлення, оцінка і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці країни.

Забезпечення фінансової безпеки держави викликає необхідність визначення певних вимог і критеріїв до неї. За основу при формуванні вимог до системи фінансової безпеки можна взяти підходи до визначення критеріїв та інтегрального індексу економічної безпеки за Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [1]. Базовою множиною індикаторів інтегрального індексу є складові економічної безпеки. Складовими економічної безпеки є виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки. Зокрема, зовнішньоекономічна безпека – це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці. Її рівень визначається такими індикаторами: коефіцієнт відкритості економіки; рівень експортної залежності, % до ВВП; рівень імпоротної залежності, % до ВВП; коефіцієнт покриття експортом імпорту; частка імпорту товарів у внутрішньому споживанні, %. Макроекономічна безпека розглядається як стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій. Складовими та індикаторами макроекономічної безпеки є сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, % до ВВП; темп приросту ВВП, %; рівень «тонізації» економіки, % до ВВП; узагальнена продуктивність (випуск на одиницю продуктивної потужності); рівень технології виробництва (частка ВВП у випуску); індекс споживчих цін.

Фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [1]. Фінансова безпека представлена як комплексне явище, що містить систему таких складових, як банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектора, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека.

Розглянемо сутність та індикатори оцінки деяких складових фінансової безпеки. Так, банківська безпека – це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування. Індикаторами її оцінки є

частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, у %; частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, у %; рентабельність активів, у %; співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань та інші.

Боргова безпека розглядається як відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування, ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, який достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб і не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі. Боргова безпека оцінюється за такими показниками, як відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, у %; відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, у %; середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (далі – ОВДП) на первинному ринку, у %; відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, у %.

Бюджетна безпека повинна забезпечувати платоспроможність та фінансову стійкість державних фінансів, що надасть можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції. Бюджетна безпека оцінюється через відношення дефіциту (профіциту) державного бюджету до ВВП, у %; рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %; відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %. Валютна безпека – це досягнення такого стану курсоутворення, який збереже високу довіру суспільства до національної грошової одиниці, забезпечить її стійкість, створить оптимальні умови для залучення в країну іноземних інвестицій та захистить національну економіку від потрясінь на міжнародних валютних ринках. Валютна безпека оцінюється за рівнем доларизації грошової маси, в%; індексом змін офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США (середній за період); розміром валових міжнародних резервів України; часткою кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів (%).

Грошово-кредитна безпека – це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки. Основними показниками її оцінки є питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), у %; частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам; загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США та інші.

Отже, оцінка основних складових та індикаторів фінансової безпеки, попередження негативного впливу фінансових чинників на економічний розвиток і є предметом політики у сфері фінансової безпеки. Насамперед, йдеться про вдосконалення податкової, монетарної, бюджетної політики, направлених на нарощування фінан-

сових ресурсів для своєчасного фінансування різних сфер життєдіяльності суспільства. Таке широке трактування фінансової безпеки зустрічається в роботах О. І. Барановського, А. І. Сухорукова та інших. У вузькому розумінні фінансова безпека розглядається як стабільність системи державних фінансів. Проявом порушення такої стабільності можуть бути як технічна неплатоспроможність держави щодо виконання своїх фінансових зобов'язань, так і прихований дефіцит бюджету або зростання заборгованості держави перед одержувачами бюджетних коштів та постачальниками товарів і послуг для державного споживання. Так, О. В. Василик, С. В. Мочерний зазначають, що у вузькому розумінні фінансова безпека визначається як «надійна захищеність фінансової системи від зовнішніх і внутрішніх загроз» [8].

Основою фінансової безпеки є стабільність фінансової системи, тобто захищеність держави у фінансовій сфері. Це особливо актуально на сучасному етапі, коли біля 80% економічної діяльності держав світу зосереджено у фінансовому секторі. Враховуючи панівне положення фінансової складової в сучасній економіці, можна характеризувати останню як економіку, що керується в своїй основі через фінансові механізми, за допомогою фінансових важелів і стимулів й у фінансових інтересах. Тому можна стверджувати, що фінансова безпека є основною ланкою економічної безпеки, що впливає на інші її складові, а саме: промислову, енергетичну, продовольчу.

Фінансова безпека кожної окремої країни багато в чому залежить від інтегрованості національної фінансової системи у світовий ринок. Світові фінансові ринки значною мірою впливають на фінансові системи окремих країн. Зокрема, такими вразливими місцями сучасної фінансової системи є завищена вартість фінансових активів на світових фінансових ринках, низький рівень їх прибутковості, посилення міжнародних фінансових дисбалансів, постійне зростання заборгованості корпоративного сектора, зростання частки спекулятивного капіталу.

Особливо підривають безпеку національної фінансової системи спекулятивні капітали. Накопичення обсягів золотовалютних резервів країни не гарантують захисту від несприятливих зовнішніх чинників, а лише тимчасово стабілізують курс національної валюти. Фінансові механізми, які застосовують транснаціональні корпорації та країни-донори, впливають на фінансову безпеку країн-боржників і призводять до масштабних коливань курсів національних валют, а інколи і суверенного дефолту. Посилення дефолтних ризиків для України підтверджується погіршенням оцінок кредитного рейтингу міжнародними рейтинговими агентствами. Так, у лютому 2015 р. аналітики FitchRatings для України визначили довгострокові рейтинги дефолту емітента в іноземній валюті на рівні «СС», короткостроковий рейтинг в іноземній валюті на рівні «С» та знизили довгострокові рейтинги дефолту емітента в національній валюті до рівня «ССС». 24 березня 2015 р. Moody's Investors Service (Moody's) знизило рейтинги України за довгостроковими зобов'язаннями і в іноземній, і в на-

ціональній валюті від «СааЗ» до «Са» та зберегло негативний прогноз [9].

Окрім оцінок міжнародних рейтингових агентств, важливим є моніторинг індикаторів фінансової безпеки, що застосовуються у вітчизняній практиці. Сьогодні тривожними залишаються показники валютної та грошово-кредитної безпеки. Зокрема, обсяг іноземної валюти відносно гривневої маси (рівень доларизації) склав 29% у 2013 р., 26% у 2014 р. при оптимальному значенні 10%; рівень інфляції за 2014 р. склав 8,5% при оптимальному значенні 7%. Обсяг золотовалютних резервів на кінець грудня 2014 р. зменшився до 7,5 млрд дол. США, тоді як мінімальний норматив золотовалютних резервів (покриття обсягу імпорту протягом трьох місяців) має становити близько 23 млрд дол. США [10]. У лютому 2015 р. міжнародні резерви НБУ знизилися до критичного рівня – 5,6 млрд дол. США, оскільки НБУ змушений був проводити активні інтервенції із купівлі валюти для стабілізації обмінного курсу та підтримки НАК «Нафтогаз України». На кінець квітня 2016 р. НБУ збільшив міжнародні резерви до 13,2 млрд дол. США, проте в основному за рахунок зовнішніх запозичень. Протягом 2016 р. на фінансову стабільність будуть впливати макроекономічні ризики, що пов'язані з мінливими умовами зовнішньої торгівлі та ускладненим доступом до міжнародних ринків приватного капіталу. У травні 2016 р. інфляція дещо уповільнилась до 7,5% р/р. Проте, за прогнозами НБУ, дефіцит поточного рахунку платіжного балансу збільшиться у 2016 р. до 2,3 млрд дол. США порівняно з 0,2 млрд дол. США у 2015 р. [11].

Невтішними є показники боргової безпеки, а саме відношення загального обсягу державного боргу до ВВП у 2014 р. склало 55,8% при максимально допустимому значенні 55%; рівень заборгованості на одну особу досяг 1131,0 дол. США при оптимальному значенні 200 дол. США. Протягом 2015 р. державний та гарантований державою борг збільшився на 43% – до 1,57 трлн грн. За перші чотири місяці 2016 р. цей показник зріс ще на 7% і досяг 1,69 трлн грн. Співвідношення боргу до ВВП на кінець 2015 р. становило 79% ВВП [10]. Покриття дефіциту бюджету та погашення боргів протягом 2015 р. відбувалося в основному за рахунок зовнішніх запозичень, які були значно більшими ніж випуск валютних і гривневих ОВДП на внутрішньому ринку. На сьогодні, для зміцнення фінансової безпеки вкрай важливим є переорієнтування із зовнішніх запозичень на внутрішні.

Сьогодні критичним є положення в банківському секторі. З початку 2014 р. більше третини загальної кількості банків (майже 80 банків) було виведено з ринку. На них сукупно припадало біля 30% активів банківського сектора на початок 2014 р. Якість кредитного портфеля банків у 2015 р. була на найнижчому історичному рівні. За результатами діагностичного обстеження 20 найбільших банків, що провело НБУ, частка кредитів 4 категорії (ймовірність дефолту 51–99%) та 5 категорії (дефолт) у кредитних портфелях 20 найбільших банків становила 53%. У 2016 р. банківський сектор, за прогнозом НБУ, буде залишатися збитковим через суттєві відрахування до резервів на покриття збитків від кредит-

них операцій [11]. Причиною банкрутства комерційних банків протягом останніх років стала висока концентрація кредитів, наданих пов'язаним особам. Відмова від практики кредитування пов'язаних осіб вивільнить ресурси банків для кредитування підприємств реального сектора. Залишається високим ризик достатності капіталу через суттєві втрати банків від погіршення активів. Протягом 2016 р., за вимогами НБУ, найбільші 20 банків повинні будуть забезпечити показники достатності основного капіталу на рівні 4% та адекватності регулятивного капіталу на рівні 5%. Досягнення нормативу адекватності регулятивного капіталу на рівні 10% дозволено до кінця 2018 р. Банки, які не виконають намічену програму докапіталізації, будуть визнані неплатоспроможними.

Отже, для України на сучасному етапі існують внутрішні загрози, такі як дефіцит бюджету, високі темпи інфляції, знецінення реальної купівельної спроможності фінансових ресурсів, які доповнюються зовнішніми, зокрема, макроекономічними ризиками, зростанням залежності держави та корпоративного сектора від зовнішніх джерел фінансування. Тому, щоб захистити економіку від внутрішніх та зовнішніх дестабілізаторів, потрібно постійно оцінювати рівень їх впливу через систему індикаторів фінансової безпеки, що відображають поточний стан та прогноз розвитку фінансової системи України. Довгострокова державна політика у сфері фінансової безпеки потребує чітко визначених концептуальних засад та стратегічних цілей. Стратегія фінансової безпеки має включати:

- 1) визначення чітких критеріїв і параметрів фінансової безпеки України;
- 2) розробку механізмів і заходів ідентифікації загроз фінансовій безпеці та форм їх прояву;
- 3) встановлення основних суб'єктів загроз, механізмів їх функціонування і впливу на національну фінансову систему;
- 4) розробку методології прогнозування, виявлення чинників загроз фінансовій безпеці, проведення моніторингу тенденцій і можливостей розвитку таких загроз.

Для реалізації політики у сфері фінансової безпеки важливим є питання координації дій податкової, бюджетної та монетарної політики з метою запобігання їх можливому негативному впливу на таку безпеку. Для формування ефективної системи запобігання загрозам комплексна система забезпечення фінансової безпеки України має формуватися на таких принципах:

- ★ сфера відповідальності кожного органу, що діє у сфері фінансової безпеки, має бути чітко визначеною законодавчо затвердженою;
- ★ орган державного регулювання й контролю повинен бути операційно незалежним, але підзвітним у виконанні своїх обов'язків і повноважень;
- ★ орган фінансового регулювання повинен мати відповідні повноваження, включаючи інспектування, розслідування і нагляд, а також належні ресурси для виконання своїх обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

2. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» : затверджено указом Президента України від 08.06.2012 № 389/2012 // Урядовий кур'єр. – 2012. – 26 черв.

3. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 № 569-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=352861&cat_id=54063

4. Фінанси : підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.] ; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.

5. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О. І. Барановський. – К. : КНЕУ, 2004. – 759 с.

6. Сухоруков А. І. Система економічної безпеки держави / За заг. ред. д. е. н. проф. А. С. Сухорукова, Нац. ін-т міжнар. безпеки при РНБО України. – К. : ВД «Стилос», 2010. – 685 с.

7. Лекарь С. І. Фінансова безпека України як підґрунтя національної безпеки держави // Актуальні питання фінансової безпеки держави : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Актуальні питання безпеки фінансової системи держави» (м. Харків, 21 лют. 2014 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2014. – 308 с. – С. 19–22.

8. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Т. 2 / За ред. С. В. Мочерного / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.

9. Кредитні рейтинги боргових зобов'язань України станом на 13 лютого 2015 року / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1art_id=408817cat_id=406134ctime=1423925083440

10. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=392721

11. Національний Банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=32241744>

REFERENCES

Baranovskiy, O. I. *Finansova bezpeka v Ukraini (metodologiya otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia)* [Financial security in Ukraine (assessment methodology and mechanisms)]. Kyiv: KNEU, 2004.

“Kredytni reitynhy borhovykh zoboviazan Ukrainy stanom na 13 liutoho 2015 r.” [Credit ratings the debt of Ukraine as of February 13, 2015]. Ministerstvo finansiv Ukrainy. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1art_id=408817cat_id=406134ctime=1423925083440

[Legal Act of Ukraine] (2012). http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=352861&cat_id=54063

[Legal Act of Ukraine] (2013). http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

Lekar, S. I. “Finansova bezpeka Ukrainy yak pidgruntia natsionalnoi bezpeky derzhavy” [Financial security of Ukraine as the basis of national security of the state]. *Aktualni pytannia bezpeky finansovoi systemy derzhavy*. Kharkiv: KhNUVS, 2014. 19–22.

[Legal Act of Ukraine] (2012).

Mochernyi, S. V. et al. *Ekonomichniy entsyklopedychnyi slovnyk* [Economic encyclopedic dictionary]. Vol. 2. Lviv: Svit, 2006.

Ministerstvo finansiv Ukrainy. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=392721

Natsionalnyi bank Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=32241744>

Sukhorukov, A. I. *Systema ekonomichnoi bezpeky derzhavy* [The system of economic security of the state]. Kyiv: Stylos, 2010.

Yurii, S. I. et al. *Finansy* [Finance]. Kyiv: Znannia, 2008.

АНАЛІЗ СТАТИСТИКИ ДЕФОЛТІВ БАНКІВ УКРАЇНИ В РОЗРІЗІ КРЕДИТНИХ РЕЙТИНГІВ

© 2016 ДОЛІНСЬКИЙ Л. Б.

УДК 330.4:336.717

Долінський Л. Б. Аналіз статистики дефолтів банків України в розрізі кредитних рейтингів

У статті проаналізовано сучасні підходи до оцінювання якості роботи рейтингових агентств у банківській сфері та визначено особливості оцінювання якості рейтингових оцінок в Україні з урахуванням статистики дефолтів. З метою формування критеріїв оцінювання якості роботи рейтингових агентств, адекватних поточному стану економіки та ринку рейтингових послуг, проаналізовано ключові тенденції розвитку банківської системи України в 2014–2015 рр. і запропоновано власні підходи до оцінювання якості рейтингів комерційних банків. Визначено передумови та напрями вдосконалення практик рейтингування в Україні на прикладі використання кредитних рейтингів у банківській сфері, у тому числі подальше формування статистичної бази дефолтів банківських установ, запровадження практики отримання рейтингових оцінок одночасно від декількох національних агентств і всебічне запровадження практики проведення моніторингу фінансово-господарського стану об'єкта рейтингування.

Ключові слова: рейтинги банків, рейтингові агентства, статистика дефолтів, якість оцінок.

Табл.: 5. **Бібл.:** 30.

Долінський Леонід Борисович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіко-математичного моделювання, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: dolinsky.com@gmail.com

УДК 330.4:336.717

UDC 330.4:336.717

Долинский Л. Б. Анализ статистики дефолтов банков Украины в разрезе кредитных рейтингов

Dolinskyi L. B. Analyzing Statistics of Defaults of Ukrainian Banks in Terms of Credit Ratings

В статье проанализированы современные подходы к оценке качества работы рейтинговых агентств в банковской сфере и определены особенности оценивания качества рейтинговых оценок в Украине с учетом статистики дефолтов. С целью формирования критериев оценки качества работы рейтинговых агентств, адекватных текущему состоянию экономики и рынка рейтинговых услуг, проанализированы ключевые тенденции развития банковской системы Украины в 2014–2015 гг. и предложены собственные подходы к оценке качества рейтингов коммерческих банков. Определены предпосылки и направления совершенствования практик рейтингования в Украине на примере использования кредитных рейтингов в банковской сфере, в том числе дальнейшее формирование статистической базы дефолтов банковских учреждений, внедрение практики получения рейтинговых оценок одновременно от нескольких национальных агентств и всестороннее внедрение практики проведения мониторинга финансово-хозяйственного состояния объекта рейтингования.

The article analyzes the current approaches to evaluating the quality of work of rating agencies in the banking sphere and defines features of assessing the ratings quality in Ukraine according to the statistics of defaults. With a view to establishing criteria for assessing quality of work of rating agencies, adequate to the current status of the economy and of the rating services market, key trends of development of the banking system of Ukraine in 2014–2015 has been analyzed and the author's own approaches to estimating quality of ratings for commercial banks have been proposed. Both background and directions of perfection of rating practices in Ukraine have been determined on the basis of use of credit ratings in the banking sector, including the further development of the statistical base of defaults of banking institutions, introduction of obtaining ratings simultaneously from several national agencies and a comprehensive introduction of monitoring of the financial and economic status of the object rated.

Ключевые слова: рейтинги банков, рейтинговые агентства, статистика дефолтов, качество оценок.

Keywords: ratings of banks, rating agencies, statistics of defaults, quality of estimates.

Табл.: 5. **Библ.:** 30.

Табл.: 5. **Библ.:** 30.

Долинский Леонид Борисович – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономико-математического моделирования, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

Dolinskyi Leonid B. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economic and Mathematical Modeling, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: dolinsky.com@gmail.com

E-mail: dolinsky.com@gmail.com

Поточна економічна криза, яка в найбільш активній фазі супроводжувалася суттєвою девальвацією національної валюти, значним відтоком коштів з банківської системи та підвищенням кредитних ризиків, мала суттєвий негативний вплив на фінансову стійкість (надійність) українських банків.

З метою розбудови в нашій державі ефективного фінансового ринку було схвалено *Комплексну програму розвитку фінансового сектора України до 2020 року* [1]. Перший етап цієї програми, який розпочався з 2014 р., зокрема, передбачав очищення фінансового сектора та виведення з ринку неплатоспроможних фінансових установ. 10 березня 2016 р. у доповіді на 12-й щорічній інвестиційній конференції Dragon Capital Голова НБУ В. Гонтарева публічно заявила про завершення

у 2015 році першого етапу реформування банківської системи [2].

У цілому, масове виведення неплатоспроможних банків з ринку закінчилося ще у третьому кварталі 2015 р., а вже з 01.01.2016 р. НБУ запровадив нову класифікацію банків, змінивши розподіл банків на групи [3].

Зміна класифікації привела до переформовування основних статистичних даних по банківській системі, оскільки до 01.10.2015 р. квартальні фінансово-статистичні показники комерційних банків подавалися в розрізі 4-х груп, які були відсортовані за розміром активів (I – найбільші, II – великі, III – середні, IV – малі банки), а з 01.01.2016 р. первинної ознакою групування банків стала їх структура власності (іноземні банки, державні банки, усі інші).

Таким чином, вважатимемо окремим етапом розвитку вітчизняної банківської системи період часу з 01.01.2014 р. до 01.10.2015 р.

Станом на 01 жовтня 2015 року банківська система України налічувала 123 платоспроможні установи. У рамках політики «очищення» банківської системи за період 01.01.2014 – 01.10.2015 рр. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб запровадив тимчасову адміністрацію до 60 банківських установ, до того ж, щодо 3 банківських установ рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію було прийнято без попереднього запровадження тимчасової адміністрації [4].

Основними причинами визнання банків неплатоспроможними було не лише погіршення їх фінансової стійкості, але й розширення переліку критеріїв віднесення банку до категорії неплатоспроможних. Так, у липні 2015 р. було внесено зміни до ЗУ «Про банки і банківську діяльність», відповідно до яких НБУ може визнати банк неплатоспроможним у разі системного порушення банком законодавства з питань фінансового моніторингу [5]. Перелік таких порушень, що дозволяє регулятору ринку запроваджувати тимчасову адміністрацію навіть у банки, які не мають проблем з ліквідністю, виконують всі банківські нормативи та без затримок здійснюють розрахунково-касове обслуговування клієнтів, затверджено відповідною Постановою Правління НБУ [6].

Отже, в умовах кризи довіри до вітчизняної банківської системи вибір обслуговуючого банку вимагає зваженого попереднього аналізу надійності банківської установи. Загальноприйнятою оцінкою надійності банку є *кредитний рейтинг*, який являє собою незалежну експертну думку рейтингового агентства щодо рівня кредитоспроможності банку.

Окрім випадків обов'язкового отримання рейтингової оцінки, передбачених законодавством [7], банки також використовують кредитний рейтинг як інструмент підвищення ділового іміджу та фінансової репутації.

За підрахунками національного рейтингового агентства «Рюрік» [8], станом на 01.10.2015 р. 86 банківських установ мали довгостроковий кредитний рейтинг позичальника за національною рейтинговою шкалою [9], при цьому уповноваженими національними рейтинговими агентствами та визнаними міжнародними рейтинговими агентствами разом було прорейтинговано 96% активів банківської системи України. З урахуванням того, що деякі банки одночасно підтримують відразу декілька кредитних рейтингів, станом на 01.10.2015 р. серед усіх кредитних рейтингів платоспроможних банків України лише 11 підтримувалися на рівнях спекулятивної категорії, а 87 кредитних рейтингів (89% від загальної кількості) – на рівнях інвестиційної категорії.

Існуючі законодавчі обмеження на вкладення в ризикові банківські активи (див. [7]) обумовлюють те, що банки зацікавлені лише в підтримці рейтингів інвестиційної категорії.

При цьому, з-поміж 60 банків, які було визнано неплатоспроможними, 45 установ на часовому горизонті за рік до запровадження тимчасової адміністрації мали довгостроковий кредитний рейтинг. Відповідно до дослідження [10], проведеного НРА «Рюрік», середній рі-

вень кредитних рейтингів банків за рік до визнання їх неплатоспроможними протягом 2014–2015 рр., залежно від рейтингового агентства, перебував у діапазоні від uaBBB– до uaA+ за національною рейтинговою шкалою.

Загальновідомо, що кредитні рейтинги, які підтримуються на рівнях інвестиційної категорії, свідчать про те, що позичальник характеризується найвищою, дуже високою, високою або достатньою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками.

Таким чином, кризові явища в банківській системі обумовили актуальність науково-практичних досліджень стосовно нетипової для розвинених країн високої ймовірності дефолтів банків з кредитними рейтингами інвестиційної категорії та адекватності присвоєних рейтингових оцінок.

Отже, метою статті є аналіз статистики дефолтів вітчизняних банківських установ та оцінювання якості роботи рейтингових агентств, які працюють за національною рейтинговою шкалою.

Вирішення цих питань, на нашу думку, полягає в розробленні обґрунтованих критеріїв оцінювання якості рейтингових оцінок та подальшому підвищенні стандартів роботи рейтингових агентств. Водночас поточний стан економіки та політика регуляторних органів роблять дефолти банківських установ слабкопрогнозованими, що зумовлює пошук нових напрямів удосконалення наявних практик рейтингування.

Питанню оцінювання якості кредитних рейтингів банків присвячено праці таких зарубіжних вчених, як Х. Хау, С. Лангфілд, Д. Маркес, О. Хасан, Р. Барел, Л. Рохас-Суарес, Р. Хейнсворт, а також українських вчених Н. Цибульської та І. Бабкіної.

Аналіз публікацій зазначених авторів свідчить про те, що міжнародні рейтингові агентства можуть не враховувати національну специфіку країни походження позичальника/емітента та використовувати при визначенні рейтингів показники, які є неадекватними для країн з трансформаційною економікою.

Так, Р. Хейнсворт [11] акцентує увагу на відмінностях методик рейтингових агентств, що обумовлюють визначення різних кредитних рейтингів для організацій з приблизно однаковим рівнем ризику. При цьому О. Хасан та Р. Барел [12] на основі аналізу рейтингів провідних світових рейтингових агентств роблять висновок, що основні показники, які використовуються міжнародними агентствами, не в повному обсязі відображають ризику діяльності банку. У статті Л. Роджас-Суарес [13] зазначається, що окремі показники, які використовують міжнародні агентства, можуть бути неадекватними при їх застосуванні до організацій з ринків, що розвиваються. Аналогічної думки дотримується І. Бабкіна [14], яка вважає, що міжнародні рейтингові агентства недостатньо враховують національну специфіку країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою.

Останні публікації [15–17], пов'язані з кредитними рейтингами та діяльністю рейтингових агентств в Україні, стосуються переважно окремих аспектів використання банками кредитних рейтингів або тенденцій розвитку ринку рейтингування.

Водночас документи, які регулюють діяльність рейтингових агентств на міжнародному та національному рівнях [18–20], приділяють увагу таким питанням, як розкриття рейтинговими агентствами інформації про власну діяльність, у тому числі статистику дефолтів, а також прозорість процедур і методик рейтингового оцінювання.

У цілому, аналіз публікацій показав, що питання оцінювання якості роботи рейтингових агентств в Україні в аспекті статистики дефолтів є недостатньо дослідженим. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є формування підходів до оцінювання якості роботи рейтингових агентств в Україні, які б враховували міжнародний досвід та вітчизняну специфіку.

У дослідженні РА «Кредит-Рейтинг» [21] справедливо відмічено, що *статистика дефолтів* – це не лише ключовий показник кредитного ризику, але й один з основних індикаторів об'єктивності та якості роботи будь-якого рейтингового агентства.

Враховуючи відносно нетривалий строк існування та невеликий розмір ринку рейтингових послуг в Україні, наразі більшість вітчизняних рейтингових агентств мають обмежені можливості щодо ведення повноцінної статистики дефолтів організацій та боргових інструментів.

Звіт РА «Кредит-Рейтинг» [21] *«Про статистику дефолтів і динаміку зміни рейтингів боргових інструментів українських емітентів за 2004–2011 рр.»* був першим і єдиним оприлюдненим в Україні дослідженням стосовно частоти дефолтів та матриць переходів кредитних рейтингів облігацій. Зауважимо, що у вільному доступі є лише резюме цього звіту, а повний варіант звіту, з деталізованою статистикою дефолтів та кредитних міграцій, розповсюджується на платній основі.

Аналітики РА «Кредит-Рейтинг» стверджують, що використана методологія обчислень за статистикою дефолтів ідентична тій, що застосовується визнаними провідними міжнародними рейтинговими агентствами (докладніше статистичні підходи до аналізу дефолтів в розрізі кредитних рейтингів було висвітлено у статті [22]). Було проаналізовано 876 випусків боргових зобов'язань різних типів, що пройшли процедуру рейтингування в агентстві «Кредит-Рейтинг» (відсоткові, дисконтні, іпотечні, цільові облігації) на загальну суму понад 71,8 млрд грн. Частоту дефолтів за підсумками 2004–2011 рр. було розраховано кумулятивно, з урахуванням призупинень і відкликань рейтингів, шляхом складання динамічних вибірок. Усього за 8 років агентством «Кредит-Рейтинг» було зафіксовано 139 дефолтів, з яких 88 відбулось за цільовими будівельними облігаціями. Пік дефолтів прийшовся на 2009 рік.

Об'єктивно, з 2004 р. до середини 2010 р. в Україні статус уповноваженого НКЦПФР рейтингового агентства, який надавав право визначати обов'язкові відповідно до чинного законодавства рейтингові оцінки відкритих випусків облігацій, був лише в одного вітчизняного агентства – «Кредит-Рейтинг» (докладніше про це йдеться у статті [23]), тому цілком зрозуміло, що лише в нього накопичувалися відповідні статистичні дані сто-

совно дефолтів за борговими зобов'язаннями українських емітентів.

Після потужної фінансової кризи у 2009 р. вітчизняний ринок облігацій підприємств скоротився настільки суттєво, що на сьогодні масового рейтингування облігаційних випусків практично не існує. Масове рейтингування залишилося фактично лише в банківському сегменті. Тому в наших подальших дослідженнях зосередимося саме на аналізі кредитних рейтингів комерційних банків в розрізі статистики дефолтів.

Тут потрібно зауважити, що в чинному українському законодавстві відсутнє чітке визначення дефолту банку. Замість цього регулятор банківського ринку оперує поняттям «неплатоспроможний банк». Надалі подією настання дефолту банку будемо вважати факт введення у банк Тимчасової адміністрації у зв'язку з визнанням банку неплатоспроможним чи у зв'язку порушенням банком законодавства у сфері фінансового моніторингу, або факт позбавлення банку ліцензії та ліквідації банку.

У цьому контексті доцільно розглянути ще два дослідження РА «Кредит-Рейтинг»: *«Звіт про статистику дефолтів і динаміку зміни рейтингів банківських установ за 2004–2014 рр.»* [24] та *«Звіт про статистику дефолтів і динаміку зміни рейтингів банківських установ України з 01.10.2012 до 01.10.2015 рр.»* [25].

У першому з них статистична вибірка формувалася по роках, а обчислення ґрунтуються на аналізі річних міграцій по вибірці зі 109 кредитних рейтингів банків, що були присвоєні за ці роки агентством «Кредит-Рейтинг». При цьому, за 2004–2014 рр. статистика дефолтів сформована за рахунок 17 неплатоспроможних банків, які підтримували кредитний рейтинг за рік до дати дефолту. На наш погляд, основна цінність цього дослідження полягає в тому, що матриця міграцій охоплює 11 років, які включають в себе як періоди підйому вітчизняної економіки, так і кризи 2008–2009 та 2013–2014 рр. За однорічною матрицею переходів кредитних рейтингів банків за 2004–2014 рр. статистично обчислено, що імовірність збереження довгострокового кредитного рейтингу банку протягом року з моменту присвоєння для всіх рівнів рейтингу перевищує 70%. Відсутність масових різких «стрибків» рейтингових оцінок в межах рейтингової шкали відповідає кращій міжнародній практиці та в цілому свідчить про адекватність методик присвоєння рейтингів в агентстві «Кредит-Рейтинг». Разом з тим, зауважимо, що наявну статистичну вибірку не можна вважати достатньою з таких причин:

- ✦ на рівнях рейтингової шкали uaAAA – uaAA за ці роки в середньому було присутньо 2 банки, тому відсутність дефолтів за цими рівнями рейтингу навряд чи можна вважати статистично значимою подією;
- ✦ на рівнях рейтингової шкали від uaBB і нижче теж за ці роки в середньому було присутньо 2 банки, тобто незначна кількість дефолтів банків такого рівня пояснюється насамперед відсутністю достатньої кількості прорейтингованих банків, а не відсутністю дефолтів;

- ★ лише у 2008–2013 рр. включно в рейтинговому портфелі агентства «Кредит-Рейтинг» було в середньому 50–60 банків (близько третини від загальної кількості у банківській системі), а присутність у вибірці інших років, зі статистично незначимою кількістю прорейтингованих банків, лише викривляє тенденції генеральної сукупності, що досліджується;
- ★ переважна більшість дефолтів у цій вибірці була зафіксована у 2009 та 2014 рр., тому низький рівень середньозваженої по роках величини дефолтів значною мірою пояснюється усередненням даних за 11 років, а якщо взяти модальні значення по окремих роках, то рівень дефолтів стане значно вищим;
- ★ обмеження статистичної вибірки 2014 р. було не зовсім вдалим, тому що масові дефолти банків, які почалися у 2014 р., продовжились у 2015 р., що, безумовно, необхідно врахувати у вітчизняній статистиці дефолтів.

Таким чином, по першому дослідженню РА «Кредит-Рейтинг» стосовно статистики дефолтів банківських установ можна зробити висновки, що, починаючи з 2004 р., з появою на вітчизняному фінансовому ринку рейтингової культури, деякі національні рейтингові агентства накопичили достатню статистичну вибірку для аналізу надійності банківських установ в межах рівнів рейтингів uaA – uaBBB (з проміжними категоріями) за національною шкалою. Верифікація інших рівнів рейтингу за частотою дефолтів поки що потребує більшої статистичної вибірки.

У другому дослідженні РА «Кредит-Рейтинг» стосовно статистики дефолтів банківських установ до статистичної вибірки були включено 133 кредитні рейтинги банків, які присвоювали всі 6 уповноважених НКЦПФР рейтингових агентств. Причому розраховувалася *квартальна* матриця переходів рівнів рейтингів. На наш погляд, вибір квартального інтервалу розрахунків є цілком виправданим, оскільки планове оновлення кредитних рейтингів рейтинговими агентствами відбувається не частіше, ніж раз на квартал.

У цьому дослідженні 10 основних рівнів рейтингової шкали були зведені у 5 груп, та по них було розраховано відповідний середньозважений кумулятивний квартальний рівень дефолтів (табл. 1).

Таблиця 1

Середньозважений кумулятивний квартальний рівень дефолтів за період 01.10.2012–01.10.2015 рр. за кредитними рейтингами банків України за Національною рейтинговою шкалою [25]

Групи рейтингів	Частота дефолту
uaAAA	0,00%
uaAA – uaBBB	23,14%
uaBB – uaB	82,14%
uaCCC – uaC	100,00%
uaD	100,00%

Наведені в табл. 1 результати в цілому виглядають коректними та ілюструють загальновідоме для розвинених фінансових ринків правило, що *вищий рівень кредитного рейтингу свідчить про вищу надійність позичальника, а отже, повинен мати статистично підтверджену меншу імовірність дефолту.*

Аналізуючи цю статистику дефолтів по групах рейтингів, необхідно зазначити:

- ★ по банках з рейтингами uaAAA не було зафіксовано жодного дефолту, тому статистична частота дефолту дорівнює нулю. Однак такий історичний рівень дефолтів не означає, що ймовірність дефолтів вітчизняних банків з рейтингами uaAAA нульова, а такі банки є абсолютно надійними. На нашу думку, наведені дані свідчать лише про недостатню кількість та час спостережень, тобто про невелику кількість банків, які отримали найвищий рівень рейтингу за Національною шкалою;
- ★ по банках з рейтингами uaAA – uaBBB, які отримала переважна більшість прорейтингованих банків, кумулятивна квартальна частота дефолтів дорівнює 23,14%, що є достатньо високим показником, який свідчить про значні ризики банківської системи України, які об'єктивно притаманні обраному періоду дослідження;
- ★ для спекулятивних рівнів рейтингу uaBB – uaB частота дефолтів банків дорівнює 82,14%, що є дуже високим показником, який свідчить, що в переважній більшості випадків рейтингові агентства знижували рейтинги до рівнів спекулятивної категорії лише за наявності дуже суттєвих підстав, які були передумовою майбутніх дефолтів. Тут потрібно нагадати, що, виходячи з чинної нормативної бази [7], банки зацікавлені в присвоєнні їм рейтингів лише на рівнях інвестиційної категорії. Отже, зниження кредитного рейтингу банку до спекулятивного рівня може слугувати чітким сигналом для інвестора про значне погіршення платоспроможності банку;
- ★ за найнижчими спекулятивними рівнями рейтингів uaCCC – uaC для вітчизняних банків було зафіксовано 100% середньозважену кумулятивну квартальну частоту настання дефолтів. Тобто, у досліджуваному періоді жодний з комерційних банків, у якого настільки суттєво погіршилася платоспроможність (факт проблеми з платоспроможністю на практиці зазвичай підтверджується введенням в банк куратора або тимчасового адміністратора), не зміг її відновити;
- ★ рівень кредитного рейтингу uaD фіксується рейтинговим агентством безпосередньо в разі настання дефолту, тому 100% частота дефолту для цього рівня рейтингу є очевидною.

Тут потрібно зауважити, що до наведеної статистики дефолтів потрапили не лише рейтинги банків, які підтримувалися до моменту визнання банку неплатоспроможним, але й довгострокові кредитні рейтинги банків, які за рік до визнання банку неплатоспроможним були призупинені та відкликані. Справа в тому, що

замовником рейтингових послуг є сам банк, який не зацікавлений в оприлюдненні інформації про погіршення його фінансового стану. Таким чином, у поодиноких випадках рейтингове агентство підтримує рейтинг до моменту фіксації дефолту. Зазвичай, рейтинг відкликається раніше у зв'язку з відмовою банку оплачувати рейтингові послуги та надавати відповідну інформацію для проходження процедури рейтингування. У цьому аспекті цікаво проаналізувати наведену в дослідженні [25] середню квартальну матрицю переходів кредитних рейтингів банків за період 01.10.2012–01.10.2015 рр. Статистика за аналізований період свідчить, що, наприклад, з-поміж рейтингів, які було знижено до спекулятивного рівня *uaBB*, лише 11,9% зберегли свій рівень протягом кварталу, 13,1% були призупинені, а домінуюча частка – 65,48% були відкликани. Разом з тим, для будь-яких рівнів рейтингів з інвестиційної категорії збереження того самого рівня рейтингу на протязі кварталу знаходилося на рівні не нижчому ніж 89%.

Стосовно досить високої частоти дефолтів – 23,14% по банках з рейтингами інвестиційних рівнів *uaAA* – *uaBBB* варто зауважити, що ці рейтингові оцінки були визначені за національною рейтинговою шкалою, і при порівнянні цієї статистики дефолтів зі статистикою розвинених фінансових ринків необхідно робити відповідні коригування з урахуванням суверенного рейтингу України за міжнародною шкалою.

На час проведення цього дослідження останнє оновлення *кредитних рейтингів державних боргових зобов'язань України* [26] було проведено 22.07.2016 р. авторитетним міжнародним рейтинговим агентством «Fitch Ratings», при цьому довгострокові кредитні рейтинги були підтверджені на рівні CCC. Також зазначимо, що Україна одночасно підтримує кредитні рейтинги від трьох визнаних міжнародних рейтингових агентств. Найвищу рейтингову оцінку поміж них визначило агентство «Standard & Poor's», яке 10.06.2016 р. підтвердило Україні довгострокові кредитні рейтинги на рівні B– з прогнозом «стабільний».

У Положенні про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [27] НБУ пропонує трансформування рейтингу країни в клас боржника-банку. Отже, якщо рейтинг країни є на рівні B–, то це означає 3 клас боржника-банку, а коли рейтинг країни є на рівні CCC, то це відповідає 4 класу боржника-банку.

У тому ж Положенні наведено задані регулятором діапазони значень коефіцієнта імовірності дефолту (PD) залежно від класу боржника банку. Для банку-резидента країни, який було віднесено до 3 групи, діапазон значень PD коливається в межах 0,22–0,36, а для банку 4 групи – діапазон значень PD коливається в межах 0,37–0,99.

Таким чином, проведене РА «Кредит-Рейтинг» дослідження [25], у якому домінуюча частка прорейтингованих банків мала довгострокові кредитні рейтинги інвестиційних рівнів *uaAA* – *uaBBB*, а статистична частота дефолтів для цієї групи рейтингів становила 23,14%, свідчить про те, що в цілому національні рейтингові агентства визначали рейтингові оцінки досить корект-

но, оскільки отримане апостеріорне (розрахункове) значення $PD = 0,2314$ вкладається у заданий НБУ діапазон апріорних значень імовірностей дефолту для країни з суверенним рейтингом B– за універсальною міжнародною рейтинговою шкалою.

Також зазначимо, що оскільки Україна має низький суверенний кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, то відповідно й вітчизняні комерційні банки, що отримують рейтинги інвестиційної категорії за національною шкалою, у переважній більшості випадків за міжнародною шкалою отримали б лише низькі кредитні рейтинги спекулятивної категорії. Отже, кількість дефолтів вітчизняних банків з рейтингами інвестиційної категорії за національною шкалою цілком вкладається у західну статистику дефолтів для спекулятивної категорії за міжнародною рейтинговою шкалою.

На наш погляд, основне зауваження до проведеного РА «Кредит-Рейтинг» дослідження щодо статистики банківських дефолтів з 01.10.2012 р. по 01.10.2015 р. [25] полягає в занадто великому узагальненні груп рейтингів. Було б доцільніше групу *uaAA* – *uaBBB* поділити хоча б на дві: *uaA* – *uaBBB*, як є найрозповсюдженішими рейтингами інвестиційної категорії, та *uaAA* – як дійсно високий, першокласний рівень рейтингу інвестиційної категорії. При такому розподілі по групах було б легше перевіряти рейтингові оцінки на адекватність та порівнювати якість рейтингових послуг різних національних рейтингових агентств.

Висвітлюючи питання якості рейтингування в Україні, розглянемо ще декілька досліджень.

Зокрема, в межах дослідження УПАЗІКС і УТФА «Формування підходів і критеріїв до оцінки якості роботи рейтингових агентств в Україні в період кризи» [28] було проаналізовано діяльність 6 уповноважених національних рейтингових агентств на ринку рейтингів банків за період з 21.11.2013 р. по 21.11.2014 р.

Автори дослідження використовували такі кількісні показники ефективності роботи рейтингових агентств, як відсоток дефолтів банків з рейтингами інвестиційного рівня у портфелі агентства за 180 днів до запровадження тимчасової адміністрації, а також середня кількість днів між зниженням рейтингу до спекулятивного рівня (призупиненням, відкликанням) і запровадженням тимчасової адміністрації.

На нашу думку, підходи, застосовані у дослідженні [28], є непрофесійними, поверхневими, можуть призвести до невірного трактування результатів роботи рейтингових агентств та ввести в оману користувачів рейтингових оцінок, оскільки мають суттєві недоліки:

1) Відсоток дефолтів банків порівняно із загальною кількістю банківських рейтингів у портфелі агентства не може бути показником якості його роботи, оскільки це суперечить міжнародній практиці. Наявність дефолтів у рейтинг-листі агентства є нормальним явищем, і більш важливим є розуміння того, при якому рівні рейтингу відбувається дефолт. Відповідно до Кодексу діяльності рейтингових агентств IOSCO: «для забезпечення прозорості та надання інвесторам можливості порівнювати ефективність різних рейтингових

агентств агентства повинні розкривати інформацію про історичну міграцію та статистику дефолтів за власними рейтингами у розрізі класів організацій та боргових зобов'язань» [18].

Автори дослідження [28] стверджують, що рейтингове агентство може просто відмовлятися укладати договори з банками, надійність яких викликає в нього сумнів. У зв'язку з цим варто зазначити, що в міжнародній практиці інвестори довіряють тим агентствам, у яких є повноцінна статистика дефолтів з усіма рівнями рейтингів. Рейтингові агентства, які підтримують рейтинги лише інвестиційної категорії, фактично не виконують свою функцію з інформування ринку про кредитоспроможність тих чи інших об'єктів рейтингування за всією рейтинговою шкалою. Отже, відмовляючись від найкращих міжнародних практик та не надаючи користувачу повної інформації щодо всіх рівнів рейтингу, вони свідомо викривляють уявлення про рівень якості роботи рейтингового агентства.

2) *Поділ рівнів рейтингу* лише на інвестиційні та спекулятивні є поверхневим, оскільки нівелює градацію рейтингових оцінок в межах Національної рейтингової шкали. Ми вважаємо, що таке спрощення є неприпустимим. Як уже зазначалося, з точки зору оцінювання якості рейтингових оцінок досить важливо розуміти, при якому рівні рейтингу відбувся дефолт. Очевидно, що існує суттєва різниця між запровадженням тимчасової адміністрації, наприклад, в банк з рівнем рейтингу uaAAA та банк з рейтингом uaBBB.

3) *Нетривалий період дослідження* (21.11.2013 р. по 21.11.2014 р.), не охоплює в повному обсязі ключові процеси в банківській системі та може слугувати лише з метою висвітлення проміжних результатів. Ситуативно за той період склалася ситуація, що найбільше дефолтів було в портфелі рейтингів банків НРА «Рюрік». При продовженні горизонту дослідження до 01.10.2015 р. з метою підрахунку кількості дефолтів за весь період «очищення банківської системи» виявилось, що кількість дефолтів прорейтингованих банків приблизно однакова у 5 з 6 уповноважених рейтингових агентств. Менша кількість дефолтів у РА «Стандарт-Рейтинг» насамперед пов'язана з меншою загальною кількістю прорейтингованих цим агентством банків і не може служи-

ти підтвердженням більш високої якості його роботи порівняно з іншими уповноваженими агентствами.

4) Припущення про адекватність періоду тривалістю 180 днів до запровадження тимчасової адміністрації можна поставити під сумнів, оскільки українські банки отримують довгострокові кредитні рейтинги. Відповідно до загальноприйнятої практики довгостроковий кредитний рейтинг повинен охоплювати часовий горизонт не менший за 1 рік.

Таким чином, запропоновані у дослідженні [28] кількісні підходи потребують суттєвого вдосконалення. Єдина поміж запропонованих там оцінок, з якою можна погодитись, як з певним індикатором оцінювання якості роботи рейтингових агентств, це *середня кількість днів між зниженням рейтингу до спекулятивного рівня (призупиненням, відкликанням) та запровадженням тимчасової адміністрації (ТА).*

Тут також доцільно нагадати, що зі змінами чинного законодавства [5, 6] запровадження тимчасової адміністрації стало можливим навіть у банки, які фактично були платоспроможними (не мали проблем з ліквідністю та мали змогу розраховуватись за власними зобов'язаннями), але, на думку регулятора, порушували законодавство з питань фінансового моніторингу (ФМ).

У спеціальному дослідженні НРА «Рюрік» *щодо якості роботи рейтингових агентств у банківській сфері за період з 01.01.2014 р. до 01.10.2015 р.* [29] підраховано середню кількість днів з моменту зниження рейтингу нижче інвестиційного рівня до запровадження ТА за всіма 6 уповноваженими рейтинговими агентствами. Причому, у статистиці дефолтів банків виокремлено банки, що були виведені з ринку за порушення в сфері ФМ (табл. 2).

Результати розрахунків наведені в табл. 2 за 45 дефолтами банків (за виключенням порушень в сфері ФМ – 40 дефолтів) показують, що найкращі показники превентивного попередження ринку про можливу неплатоспроможність банків мали агентства «Рюрік» та «Кредит-Рейтинг», у той час як агентства «Експерт-Рейтинг» і «Стандарт-Рейтинг» попереджали ринок в середньому лише за день або взагалі – у день дефолту.

Таблиця 2

Розрахунки НРА «Рюрік» за період 01.01.2014– 01.10.2015 рр. [29]

Рейтингове агентство	Кількість банків, що допустили дефолт, у портфелі		Середня кількість днів з моменту зниження рейтингу нижче інвестиційного рівня до запровадження ТА	
	Усього за період	За виключенням порушень ФМ	Всього за період	За виключенням порушень ФМ
Кредит Рейтинг	8	7	71	81
Рюрік	10	8	52	65
IBI Рейтинг	9	7	11	15
UCRA	11	11	9	9
Експерт Рейтинг	6	6	1	1
Стандарт Рейтинг	1	1	0	0

Зрозуміло, що ці емпірично отримані результати не можуть служити точним індикатором якості роботи агентств. Разом з тим, у цілому можна побачити, що окремі агентства недостатньо ефективно попереджають ринок про зниження платоспроможності банків.

Також у спеціальному дослідженні [29] для оцінювання якості роботи рейтингових агентств запропоновано використання середнього рівня рейтингу банків за рік до запровадження ТА, а також модального значення рейтингу в період 01.01.2014–01.10.2015 рр.

Результати розрахунків в розрізі 6 уповноважених рейтингових агентств наведено в *табл. 3*.

Тому доцільно також проаналізувати ще один кількісний показник, наведений у спеціальному дослідженні [29]. Аналітики НРА «Рюрік» пропонують враховувати частку банку в обсягах активів та коштів фізичних осіб від банківської системи в цілому, стверджуючи, що чим вища вага банку в системі, тим більш глибокими та масштабними є наслідки від некоректного визначення рейтингової оцінки такого банку.

Питома вага банку в активах і коштах фізичних осіб дозволяє визначити його важливість для функціонування системи, а також роль банку в створенні негативного інформаційного фону, зниження рівня довіри до

Таблиця 3

Індикативний рівень рейтингу банків, що припустили дефолт, за рік до запровадження ТА, за період 01.01.2014–01.10.2015 рр. [29]

Агентство	Кредит-Рейтинг	Рюрік	IBI-Рейтинг	UCRA	Експерт-Рейтинг	Стандарт-Рейтинг
Середній рівень рейтингів банків за рік до запровадження ТА	uaBBB–	uaBBB	uaBBB	uaBBB+	uaA+	uaBBB+
Модальне значення рейтингів банків за рік до запровадження ТА	uaBBB–	uaBBB	uaBBB+	uaBBB– / uaBBB	uaAA	uaBBB+

Наведені в *табл. 3* дані показують, що агентство «Експерт-Рейтинг» за рік до запровадження тимчасової адміністрації в банки зі свого портфеля підтримувало їм рейтинг на середньому рівні uaA+, у той час як інші агентства – в межах рівня uaBBB (з проміжними рівнями). Цей факт не варто трактувати однозначно, але в цілому довгострокові кредитні рейтинги для банків, що припустили дефолт, у агентства «Експерт-Рейтинг» в середньому були вищими, ніж у інших 5 уповноважених рейтингових агентств.

Зрозуміло, що кожний випадок дефолту прореєстрованого банку потребує окремого детального вивчення, з одного боку – в аспекті оцінювання якості роботи відповідного рейтингового агентства, а з іншого боку – з огляду на його соціально-економічні наслідки.

банківської системи, а також зростання навантаження на Фонд гарантування вкладів, яке лягає на державний бюджет та може давати розвиток інфляційним процесам.

У *табл. 4* наведено інформацію щодо рейтингів неплатоспроможних банків, питома вага яких в активах та/або коштах фізичних осіб в цілому за банківською системою перевищувала 1%. Рейтинги та відносні показники подано на останню квартальну дату перед запровадженням ТА в банківську установу.

Зазначимо, що за масштабами наслідків 1 дефолт будь-якого банку з наведених в *табл. 4* можна вважати приблизно співставним з 10 дефолтами малих банків.

З *табл. 4* можна побачити, що поміж найбільших банків, визнаних неплатоспроможними, найвищі рейтинги на останню квартальну дату перед запровадженням тимчасової адміністрації мали «Брокбізнесбанк» та

Таблиця 4

Рейтинги неплатоспроможних банків з найбільшою вагою в системі [29]

Агентство	Банк	Дата запровадження ТА	Питома вага в активах банківської системи на квартальну дату до запровадження ТА	Питома вага в коштах фізичних осіб банківської системи на квартальну дату до запровадження ТА	Рівень рейтингу на квартальну дату перед запровадженням ТА
UCRA	ДЕЛЬТА БАНК	03.03.15	4,82%	5,91%	uaBBB–
Кредит-Рейтинг	БАНК «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ»	17.09.15	3,11%	4,51%	призупинений (uaBB)
Експерт-Рейтинг	БРОКБІЗНЕСБАНК	03.03.14	2,52%	1,25%	uaAA
Експерт-Рейтинг	ВІЕЙБІ БАНК	21.11.14	1,83%	2,53%	uaA–
IBI-Рейтинг	ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА	24.06.15	1,41%	1,28%	uaBBB+
UCRA	БАНК «ФОРУМ»	14.03.14	0,91%	1,13%	uaBBB+
IBI-Рейтинг	ІМЕКСБАНК	27.01.15	0,86%	1,30%	uaBBB+

«ВіЕйБі Банк» (uaAA та uaA– від агентства «Експерт-Рейтинг»). При цьому, якщо в випадку «Брокбізнес-банку» події розвивались швидко (їх можна вважати наслідками слабо прогнозованих політичних ризиків), то стосовно «ВіЕйБі Банку» ще у березні 2014 р. у ЗМІ з'явилися публікації про обмеження видачі коштів клієнтам (див., наприклад, [30]). Водночас до 11.11.2014 р. агентство «Експерт-Рейтинг» підтримувало рейтинг «ВіЕйБі Банку» на рівні uaA–. Цей випадок не можна трактувати однозначно, оскільки рейтингове агентство має у своєму розпорядженні обсяг інформації значно більший, ніж той, що перебуває у вільному доступі. Разом із тим, такі важливі події, як запровадження банком обмежень на видачу коштів, на нашу думку, є результатом суттєвого погіршення фінансово-господарського стану банку і потребують коректного відображення при визначенні рейтингової оцінки.

Як додатковий підхід до оцінювання якості роботи національних рейтингових агентств аналітики НРА «Рюрік» у дослідженні [29] також пропонують співставлення рейтингів банків, визнаних неплатоспроможними, які мали рейтинги за національною шкалою одночасно від міжнародних та національних агентств. На момент проведення дослідження до неплатоспроможних було віднесено 2 банки, які мали рейтинги одночасно від міжнародного та національного агентств: «ВіЕйБі Банк» та Банк «Фінанси та Кредит» (табл. 5).

Рейтинг Банку «Фінанси та Кредит» за рік до визнання неплатоспроможним підтримувався агентством «Moody's» на рівні uaCCC– та агентством «Кредит-Рейтинг» на рівні uaBBB–. Потім агентство «Кредит-Рейтинг» завчасно понизило рейтинг банку «Фінанси та Кредит» до спекулятивного рівня, банк відмовився підтримувати такий рейтинг, і той був призупинений. Тобто агентство «Кредит-Рейтинг» заздалегідь попереджало про зниження кредитоспроможності банку.

Стосовно «ВіЕйБі Банку», за рік до запровадження тимчасової адміністрації агентство «Moody's» підтримувало його кредитний рейтинг на рівні uaBB–, у той час як національне агентство «Експерт-Рейтинг» – на

рівні uaAA (майже найвищий рівень рейтингової шкали, набагато вище, ніж спекулятивний рівень рейтингу від «Moody's»). При цьому агентство «Експерт-Рейтинг» знизило рейтинг банку до спекулятивного рівня uaBB– лише в день запровадження ТА, фактично лише констатуючи факт неплатоспроможності банку, замість того, щоб завчасно попереджати про зниження кредитоспроможності банку.

Враховуючи суб'єктивні чинники, що впливають на методологію різних рейтингових агентств, наведені у табл. 5 дані не дають можливості однозначно порівнювати рівень якості визначених рейтингових оцінок. Водночас, збільшення обсягу даних для співставлення рейтингових оцінок у перспективі дозволить виявляти загальні тенденції в підходах міжнародних і національних агентств з метою формування адекватних підходів до оцінювання якості роботи останніх.

ВИСНОВКИ

У цілому, враховуючи суттєві обмеження кількісних підходів, важливу роль, на нашу думку, можуть відігравати якісні фактори, такі як прозорість методології та процедури рейтингування тощо.

Серед напрямів удосконалення практик рейтингування на прикладі використання кредитних рейтингів у банківській сфері можна назвати:

1) формування централізованої статистичної бази дефолтів банківських установ, що потребує вжиття заходів з боку регуляторів фінансового ринку щодо створення сприятливих умов розвитку фінансових інститутів та використання кредитних рейтингів. Також важливим у цьому аспекті є подальше диференціювання здійснення інвестицій залежно від рівня кредитних рейтингів за всією рейтинговою шкалою;

2) запровадження практики отримання рейтингових оцінок одночасно від декількох національних агентств, що повинно надати користувачам рейтингових послуг можливість порівнювати результати їх роботи;

3) усебічне запровадження практики підвищення фінансової прозорості банківських установ та інших об'єктів рейтингування, зокрема наявність у вільному

Таблиця 5

Співставлення рейтингів національних та міжнародних агентств для окремих банків [29]

Банк	Агентство	Динаміка рейтингу за 1 рік до запровадження ТА					Дата запровадження ТА	Рівень рейтингу за рік до запровадження ТА
ВіЕйБі БАНК	Moody's	25.09.13	05.02.14	09.04.14	10.10.14	28.11.14	21.11.14	uaBB–
		uaBB–	uaB–	uaCCC–	uaCCC–	uaCC		
	Експерт-Рейтинг	04.11.13	07.02.14	08.08.14	11.11.14	21.11.14		uaAA
БАНК ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	Moody's	09.04.14	26.06.14	17.03.15	26.03.15	21.09.15	17.09.15	uaCCC–
		uaCCC–	uaCCC–	uaCCC–	uaCC	uaCC		
	Кредит-Рейтинг	16.09.14	23.12.14	03.02.15	02.04.15	23.06.15		uaBBB–
		uaBBB–	uaBBB–	uaBB	uaBB	призупинений		

доступі фінансової звітності та інших фінансово-статистичних показників вітчизняних компаній.

Проведений аналіз міграцій кредитних рейтингів вітчизняних банків виявив деякі проблеми, які потребують подальшого вивчення, оскільки суттєво перебивають існуючу статистику дефолтів:

1) рейтингові агентства у своїй діяльності покладаються на офіційну фінансову звітність та інші дані, надані замовником, не проводячи аудиту чи інших перевірок інформації. На жаль, у вітчизняних умовах деякі банки свідомо йдуть на певне «прикрашання» фінансово-господарських показників власної діяльності, приховуючи реальний рівень прострочених кредитів та інші проблемні активи. Тобто банківська звітність не завжди є достовірною, що в деяких випадках призводить до надто оптимістичних рейтингових оцінок. Рейтингові агентства в таких випадках не мають жодних повноважень чи засобів впливу для виправлення нереалістичної офіційної звітності банківських установ;

2) суттєве розширення повноважень НБУ [5, 6] дозволяє визнавати неплатоспроможними та виводити з ринку не лише банки, які об'єктивно порушують нормативи ліквідності, затримують клієнтські платежі тощо, а й банки, які не мають жодних проблем з ліквідністю, однак за суб'єктивними (не доведеними в суді) судженнями представників Регулятора займаються сумнівними фінансовими операціями. Фінансова звітність та інші показники таких банків свідчать про їх високу платоспроможність, тому такі банки отримують кредитні рейтинги інвестиційної категорії, однак коли НБУ визнає такі банки неплатоспроможними, то й рейтингові агентства змушені у таких випадках констатувати дефолт. Такі прецеденти в більшості випадків стосувалися малих банків, які є основними замовниками рейтингових послуг національних рейтингових агентств. Наразі банківська спільнота зараз говорить про можливість судових оскаржень подібних дій Регулятора, оскільки вони порушують основоположний принцип – «презумпцію невинності»;

3) статистика дефолтів вітчизняних банківських установ є неповною, оскільки включає в себе не всі рівні рейтингової шкали. Серед банків, які не зацікавлені в отриманні кредитного рейтингу за національною шкалою, можна виокремити два принципово різні кластери. Перший – це дочірні структури іноземних банків, які мають відносно вільний доступ до закордонного фондування власних операцій, тому рейтинг для внутрішнього ринку України їм не потрібен. За оцінками експертів, саме ця група банків вважається однією з найнадійніших на вітчизняному ринку й в ній дефолтів не було. За умов проходження процедури рейтингування вони скоріш за все отримали б першокласні рейтинги за національною шкалою, а отже, частково виправили б існуючу статистику дефолтів (у бік зменшення кількості дефолтів банків з рейтингами інвестиційної категорії). Другий кластер, навпаки, формують переважно недокапіталізовані банки, які наразі відчують певні фінансові труднощі, й розуміють, що в разі проходження процедури рейтингування отримають рейтинг спекулятивної категорії,

отже, не хочуть витрачати кошти на присвоєння низького рейтингу. За наявності рейтингів у таких банків вони теж частково виправили б існуючу статистику дефолтів (у бік збільшення кількості дефолтів банків з рейтингами спекулятивної категорії).

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова правління Національного банку «Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року» № 391 від 18.06.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32802659&cat_id=32893159
2. Валерия Гонтарева. Основной доклад. 12-я ежегодная инвестиционная конференция Dragon Capital [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dragon-capital.com/ru/about/media/press_relizy/osnovnoy_doklad_valeriya_gontareva_glava_nacionalnogo_banka_ukrainy_12-ya_ejegovnaya_investicionnaya_konferenciya.html
3. Рішення Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем від 31.12.2015 року № 657(зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=26117625>
4. НРА «Рюрік». Аналітичний огляд банківської системи України за 9 місяців 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_3_kv_2015.pdf
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку» № 629-VIII від 16.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/629-19>
6. Зміни до Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства. Затверджено Постановою Правління НБУ № 778 від 10.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0778500-15>
7. НРА «Рюрік». Дослідження норм українського законодавства, які передбачають обов'язкове визначення рейтингової оцінки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rurik.com.ua/documents/analytic_articles/Zakony_rait_otsenka_ukr_2014.pdf
8. НРА «Рюрік». Інтегральний довгостроковий кредитний рейтинг банківської системи України: III квартал 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/ICR/ICR_3_kv_2015.pdf
9. Постанова КМУ «Про затвердження Національної рейтингової шкали» № 665 від 26.04.2007 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/665-2007-%D0%BF>
10. Річний звіт НРА «Рюрік» за 2015 рік. Кредитний рейтинг як індикатор кон'юнктури фінансових ринків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/analytic_articles/2015_Rurik.pdf
11. Хейнсворт Р. Сопоставимость уровней кредитных рейтингов, присвоенных разными агентствами / Р. Хейнсворт // Деньги и кредит. – 2009. – № 12. – С. 46–50.
12. Hassan O. A. G. Accounting for the determinants of banks' credit ratings / O. A. G. Hassan, R. Barrell // Working Paper of Brunel University. – 2013. – No. 13-02.
13. Rojas-Suarez L. Rating banks in emerging markets: What credit rating agencies should learn from financial indicators / L. Rojas-Suarez. – Springer US, 2002. – P. 177–201.
14. Бабкіна І. Адекватність оцінок провідних рейтингових агентств / І. Бабкіна // Вісник Київського національного

торгівельно-економічного університету. – 2011. – №. 4. – С. 61–71.

15. Мстоян К. В. Рейтингування як інструмент оцінювання надійності банку / К. Мстоян // Young. – 2015. – Т. 17. – № 2.

16. Миронов Ю. Б. Сутність і призначення банківських рейтингів Ю. Б. Миронов // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – № 1. – С. 243–249.

17. Брус С. І. Ринок рейтингових послуг в Україні: реалії і вектори розвитку / С. І. Брус // Вісник Інституту економіки та прогнозування. – 2014. – С. 83–87.

18. OICU-IOSCO. Code Of Conduct Fundamentals For Credit Rating Agencies, March 2015 // IOSCO official website [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD482.pdf>

19. The European Parliament and the Council. Regulation (EC) №1060/2009 on credit rating agencies // Official website of the European Union [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009R1060&from=EN>

20. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Правила визначення уповноваженим рейтинговим агентством рейтингової оцінки за Національною рейтинговою шкалою № 17 від 12.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0182-16>

21. РА «Кредит-Рейтинг». Звіт про статистику дефолтів і динаміку зміни рейтингів боргових інструментів українських емітентів за 2004–2011 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credit-rating.ua/ru/defolts/224/>

22. Долінський Л. Б. Моделювання дефолтів за облігаційними позиками / Л. Б. Долінський // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 65–74.

23. Долінський Л. Б. Ринок рейтингових послуг: реалії та перспективи розвитку / Л. Б. Долінський // Цінні папери України. – 29.04.2010 р. – № 16 (610). – С. 20.

24. РА «Кредит-Рейтинг». Звіт про статистику дефолтів і динаміку зміни рейтингів банківських установ за 2004–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credit-rating.ua/ru/defolts/234/>

25. РА «Кредит-Рейтинг». Звіт про статистику дефолтів і динаміку зміни рейтингів банківських установ України з 01.10.2012 до 01.10.2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credit-rating.ua/ru/defolts/defolts-bank/>

26. Кредитні рейтинги державних цінних паперів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kredytyni-reitynh-derzhanykh-tsinnykh-paperiv?category=borg>

27. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями. Затверджено Постановою Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>

28. УОФА, УПАЗИКС. Формирование подходов и критериев к оценке качества работы рейтинговых агентств в Украине в период кризиса // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/img/forall/RR_28112014.pdf

29. НРА «Рюрик». Спеціальне дослідження щодо якості роботи рейтингових агентств у банківській сфері за період з 01.01.2014 до 01.10.2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rurik.com.ua/our-research/research-and-development.html>

30. VAB Банк ввел жесткие ограничения на выдачу средств – 28.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://delo.ua/finance/vab-bank-perestal-vyplachivat-depozity-231747/>

REFERENCES

Babkina, I. "Adekvatnist otsinok providnykh reitynhovykh ahentstv" [The adequacy of leading rating agencies]. *Visnyk KNTEU* (2011): 4-61.

Brus, S. I. "Rynok reitynhovykh posluh v Ukraini: realii i vektory rozvytku" [The market of rating services in Ukraine: realities and vectors of development]. *Visnyk Instytutu ekonomiky ta prohnouzuvannia* (2014): 83-87.

Dolinskyi, L. B. "Modeliuvannia defoltiv za oblihatiinymy pozykamy" [The modeling of defaults on bonds]. *Finansy Ukrainy*, no. 4 (2009): 65-74.

Dolinskyi, L. B. "Rynok reitynhovykh posluh: realii ta perspektyvy rozvytku" [The rating services market: realities and prospects]. *Tsinny papery Ukrainy*, no. 16 (610) (2010): 20-.

Hassan, O. A. G., and Barrell, R. "Accounting for the determinants of banks' credit ratings". *Working Paper of Brunel University*, no. 13-02 (2013).

Kheynsvort, R. "Sopostavimost urovney kreditnykh reytyn-gov, prisyoyennykh raznymi agentstvami" [The comparability of credit ratings from different agencies]. *Dengi i kredit*, no. 12 (2009): 46-50.

"Kredytyni reitynh derzhavnykh tsinnykh paperiv" [The credit ratings of state securities]. <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kredytyni-reitynh-derzhanykh-tsinnykh-paperiv?category=borg>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/665-2007-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0778500-15>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/629-19>

[Legal Act of Ukraine] (2015). https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32802659&cat_id=32893159

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0182-16>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://www.bank.gov.ua/doc-catalog/document?id=26117625>

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>

Mstoian, K. "Reitynhuvannia yak instrument otsiniuvannia nadiinosti banku" [Ratings as a tool to assess the reliability of the Bank]. *Young*, vol. 17, no. 2 (2015).

Myronov, Yu. B. "Sutnist i pryznachennia bankivskykh reitynhiv" [The essence and purpose of Finance]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 1 (2014): 243-249.

"NRA «Riurik». Analitichnyi ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za 9 misiatsiv 2015 roku" [National rating Agency "Rurik". Analytical review of the banking system of Ukraine for 9 months of 2015]. http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_3_kv_2015.pdf

"NRA «Riurik». Doslidzhennia norm ukrainskoho zakonodavstva, yaki peredbachaiut oboviazkove vyznachennia reitynhovoi otsinky" [National rating Agency "Rurik". The study of the Ukrainian legislation providing for mandatory determination of rating]. http://www.rurik.com.ua/documents/analytic_articles/Zakony_rait_otsenka_ukr_2014.pdf

"NRA «Riurik». Intehralnyi dovhostrokovy kredytyni reitynh bankivskoi systemy Ukrainy: III kvartal 2015 r." [National rating Agency "Rurik". Integrated long-term credit rating of the banking system of Ukraine: third quarter of 2015.]. http://rurik.com.ua/documents/research/ICR/ICR_3_kv_2015.pdf

"NRA «Riurik». Spetsialne doslidzhennia shchodo yakosti roboty reitynhovykh ahentstv u bankivskii sferi za period z 01.01.2014 do 01.10.2015 rr." [National rating Agency "Rurik". A special study regarding the quality of rating agencies in the banking industry

for the period from 01.01.2014 till 01.10.2015]. <http://rurik.com.ua/our-research/research-and-development.html>

"OICU-IOSCO. Code Of Conduct Fundamentals For Credit Rating Agencies, March 2015" IOSCO official website. <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD482.pdf>

Rojas-Suarez, L. *Rating banks in emerging markets: What credit rating agencies should learn from financial indicators*: Springer US, 2002.

"RA «Kredyt-Reitynh». Zvit pro statystyku defoltiv i dynamiku zminy reitynhiv bankivskykh ustanov za 2004-2014 rr." [RA "Credit Rating". Report on statistics of defaults and the dynamics of change in ratings of banking institutions for 2004-2014.]. <http://www.credit-rating.ua/ru/defolts/234/>

"RA «Kredyt-Reitynh». Zvit pro statystyku defoltiv i dynamiku zminy reitynhiv bankivskykh ustanov Ukrainy z 01.10.2012 do 01.10.2015 rr." [RA "Credit Rating". Report on statistics of defaults and the dynamics of change in ratings of banking institutions of Ukraine from 01.10.2012 to 01.10. 015]. <http://www.credit-rating.ua/ru/defolts/defolts-bank/>

"RA «Kredyt-Reitynh». Zvit pro statystyku defoltiv i dynamiku zminy reitynhiv borhovykh instrumentiv ukrainskykh emitentiv za 2004-2011 rr. " [RA "Credit Rating". Report on the statistics of the dynamics of defaults and rating changes on debt securities of Ukrainian issuers for 2004-2011]. <http://www.credit-rating.ua/ru/defolts/224/>

"Richnyi zvit NRA «Rurik» za 2015 rik. Kredytnyi reitynh yak indykator koniunktury finansovykh rynkiv Ukrainy" [Annual report of the NRA "Rurik" in 2015. Credit rating as an indicator of conditions in the financial markets of Ukraine]. http://rurik.com.ua/documents/analytic_articles/2015_Rurik.pdf

"The European Parliament and the Council. Regulation (ES) №1060/2009 on credit rating agencies" Official website of the European Union. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009R1060&from=EN>

"UOFA, UPAZIKS. Formirovaniye podkhodov i kriteriyev k otsenke kachestva raboty reytingovykh agentstv v Ukraine v period krizisa" [USFA, UPAPICI. The approaches and criteria for assessing the quality of rating agencies in Ukraine during the crisis]. http://www.uaib.com.ua/img/forall/RR_28112014.pdf

"Valeriya Gontareva. Osnovnoy doklad. 12-ya ezhegodnaya investitsionnaya konferentsiya Dragon Capital" [Valeria Gontareva. Main report. 12th annual investment conference of Dragon Capital]. http://dragon-capital.com/ru/about/media/press_relizy/osnovnoy_doklad_valeriya_gontareva_glava_nacionalnogo_banka_ukrainy_12-ya_ejegovdnaya_investicionnaya_konferenciya.html

"VAB Bank vvvel zhestkiye ogranicheniya na vydachu sredstv" [VAB Bank has imposed tight restrictions on the issuance of funds]. <http://delo.ua/finance/vab-bank-perestal-vyplachivat-depozity-231747>

ОБЛІКОВО-ЗВІТНІ АСПЕКТИ МОНЕТИЗАЦІЇ ПРОДУКТІВ ІГРОВОЇ ІНДУСТРІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

© 2016 КРУТОВА А. С., НЕСТЕРЕНКО О. О.

УДК 657.1:336.717.18

Крутова А. С., Нестеренко О. О. Обліково-звітні аспекти монетизації продуктів ігрової індустрії з використанням електронних грошей

Метою статті є напрацювання теоретичних засад і розробка практичного інструментарію обліку та відображення у звітності монетизації продуктів ігрової індустрії з використанням електронних грошей. Проаналізовано сучасний стан і перспективи розвитку ігрової кіберіндустрії у світі та в Україні. Обґрунтовано актуальність використання таких засобів монетизації продуктів ігрової індустрії, як прогеймінг, коментування та аналітичні огляди, стрімінг, створення внутрішньоігрового контенту та мувемейкінг, продаж артефактів та персонажів, організація тоталізаторів та турнірів. Доведено, що в умовах, коли доходи розробників комп'ютерних ігор здебільшого бувають вираженими не у звичній грошовій формі, а у формі нефіатних електронних грошей, питання розробки обліково-звітної методології таких розрахунків набувають особливої актуальності. Розроблено алгоритм використання електронних грошей як засобу розрахунків підприємства з користувачами та контрагентами, який задовольняє потреби облікового відображення операцій з електронними грошима, а також враховує тип емітента (банківська або небанківська фінансова установа) та тип користувача (фізична або юридична особа). Розроблено методику обліку розрахунків за реалізовані продукти ігрової індустрії з використанням сучасних електронних платіжних інструментів та пропозиції щодо відображення електронних грошей у звітності підприємств, які нададуть можливість відображати операції в системі кібербізнесу з урахуванням норм законодавства та вимог практики.

Ключові слова: кіберпростір, облік, фінансова звітність, монетизація продуктів ігрової індустрії, електронні гроші.

Рис.: 1. Бібл.: 19.

Крутова Анжеліка Сергіївна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри фінансів, кредиту та страхування, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: ankrutova@ukr.net

Нестеренко Оксана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: akseniya_nest@mail.ru

УДК 657.1:336.717.18

Крутова А. С., Нестеренко О. А. Учетно-отчетные аспекты монетизации продуктов игровой индустрии с использованием электронных денег

Целью статьи является наработка теоретических основ и разработка практического инструментария учета и отражения в отчетности монетизации продуктов игровой индустрии с использованием электронных денег. Проанализировано современное состояние и перспективы развития игровой кибериндустрии в мире и в Украине. Обоснована актуальность использования таких средств монетизации продуктов игровой индустрии, как прогейминг, комментирование и аналитические обзоры, стриминг, создание внутриигрового контента и мувемейкинга, продажа артефактов и персонажей, организация тотализаторов и турниров. Доказано, что в условиях, когда доходы разработчиков компьютерных игр в основном бывают выражены не в привычной денежной форме, а в форме нефіатных электронных денег, вопрос разработки учетно-отчетной методологии таких расчетов приобретает особую актуальность. Разработан алгоритм использования электронных денег как средства расчетов предприятия с пользователями и контрагентами, который удовлетворяет потребности учетного отражения операций с электронными деньгами, а также учитывает тип эмитента (банковское или небанковское финансовое учреждение) и тип пользователя (физическое или юридическое лицо). Разработаны методика учета расчетов за реализованные продукты игровой индустрии с использованием современных электронных платежных инструментов и предложения по отражению электронных денег в отчетности предприятий, которые предоставят возможность отражать операции в системе кибербизнеса с учетом норм законодательства и требований практики.

Ключевые слова: киберпространство, учет, финансовая отчетность, монетизация продуктов игровой индустрии, электронные деньги.

Рис.: 1. Библ.: 19.

Крутова Анжелика Сергеевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой финансов, кредита и страхования, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: ankrutova@ukr.net

Нестеренко Оксана Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, аудита и налогообложения, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: akseniya_nest@mail.ru

UDC 657.1:336.717.18

Krutova A. S., Nesterenko O. O. The Accounting and Reporting Aspects of Monetization of the Gaming Industry Products with the Use of Electronic Money

The article is aimed at elaborating theoretical foundations and developing the practical instrumentarium for accounting and reporting treatment of monetization of the gaming industry products with the use of electronic money. Both the current status and the development prospects of the gaming cyberindustry in the world and in Ukraine have been analyzed. The topicality of such means of monetizing the gaming industry products as progaming, commenting and analytical reviewing, streaming, creating in-game content and movie making, selling artifacts and characters, organizing betting and tournaments. It has been proven that in circumstances where proceeds by the computer games developers mainly are not expressed in the usual monetary form but in the form of non-fiat electronic money, the issue of developing an accounting and reporting methodology for such calculations become especially relevant. An algorithm of using electronic money as means of enterprise's settlements with users and contractors has been developed, which meets the needs of the accounting treatment of the transactions with electronic money, as well as takes into account type of issuer (bank or non-bank financial institution) and type of user (physical or legal person). The article proposes developed methods for accounting the payments for sold products of the gaming industry by using modern electronic payment tools, and suggestions as for treatment of electronic money in the reporting by enterprises, which will provide the opportunity to treat the transactions within the system of cyberbusiness according to the law regulations and requirements of the practice.

Keywords: cyberspace, accounting, financial reporting, monetization of the gaming industry products, electronic money.

Fig.: 1. Bibl.: 19.

Krutova Anzhelika S. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Finance, Credit and Insurance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: ankrutova@ukr.net

Nesterenko Oksana O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Auditing and Taxation, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: akseniya_nest@mail.ru

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

ЕКОНОМІКА

Світовий ринок відеоігор продовжує набирати обертів, хоча темпи зростання за останні роки трохи знизилися, про що свідчать дані компанії Kreston GCG. За прогнозами, у 2015 р. ринок виросте на 10% – до \$91,5 млрд, з них третина (\$30,1 млрд) припадає на мобільні ігри. В Україні за підсумками 2015 р. дохід від продажу комп'ютерних ігор досяг \$143,6 млн, забезпечивши країні 45 місце у світовому рейтингу. Роком раніше наша країна займала 40 місце у світовому рейтингу з показником \$118,6 млн [1].

Керуючий партнер Kreston GCG Сергій Атамась припустив, що світовий ринок ігор у 2018 р. зросте до \$111,3 млрд [2]. За його словами, на зростання ринку вплинуть такі тренди:

1. Збільшення кількості користувачів смартфонів і планшетів.
2. Подальше розширення інтернет-покриття.
3. Збільшення кількості гравців і платників за ігри.
4. Зміна моделі монетизації: перехід від платних ігор до ігор з прихованими платежами.
5. Проникнення в соціальні мережі, пошук нової аудиторії.
6. Менше використання стратегій копіювання. Розробка не аналогів успішних ігор, а нових унікальних концепцій.
7. Збільшення часу, проведеного за іграми.
8. Збільшення обсягу реклами в ігрових додатках.

Як бачимо, кіберпростір став величезною активною аудиторією любителів комп'ютерних ігор. Маркетологи в багатьох країнах світу вже визнали його привабливість для просування товарів і послуг своїх компаній і навчилися використовувати з метою отримання прибутку. При цьому прибутки геймдева формуються сьогодні здебільшого не з доходів від прямих продажів, а з надходжень, отриманих від інших операцій, які отримали назву *монетизації прибутків ігрової індустрії*. Основними способами монетизації продуктів ігрової індустрії визнано: прогеймінг, коментування та аналітичні огляди, стрімінг, створення внутрішньоігрового контенту та мувіметйкінг, продаж артефактів та персонажів, організацію тоталізаторів та турнірів і т. ін. Доходи від монетизації іноді значно перевищують дохід від прямого продажу продукту. Так, за перший місяць 2016 р. компанія Valve відзвітувала, що в кишені півтори тисячі сторонніх розробників завдяки використанню різних способів монетизації вже «перетекли» 57 мільйонів доларів. В умовах, коли доходи учасників кібер-бізнесу (від призових фондів турнірів, пожертв глядачів, щомісячної платної підписки користувачів на канали перегляду, різних видів реклами або від продажу в грі речей та послуг) здебільшого бувають вираженими не у звичній грошовій формі, а у формі нефіатних електронних грошей, питання розробки обліково-звітної методології таких розрахунків набувають особливої актуальності. Тому метою статті визнано напрацювання теоретичних засад та розробку практичного інструментарію обліку та відображення у звітності монетизації продуктів ігрової індустрії з використанням електронних грошей.

Електронна економіка, входження України до якої стає найбільш помітним в останнє десятиріччя, вису-

ває певні вимоги до трансформації бізнес-процесів всіх учасників суспільно-економічних відносин. Саме наявність досконалої системи розрахунків у процесі електронної взаємодії споживачів, бізнес-структур і державних органів є необхідною складовою інфраструктури сучасної системи господарювання та інструментом інформатизації сфери обміну, чим і пояснюється виникнення феномену електронних грошей.

Державна податкова адміністрація України повідомляє, що у 2014 р. оборот електронних грошей склав 15 млрд грн, що у 6 разів більше рівня 2011 р. (майже 2,5 млрд грн) та у 60 разів перевищило показник 2007 р. (250 млн грн). При цьому відомчі органи наголошують, що більша частина таких грошей обертається нелегально [3, с. 4]. Незважаючи на суттєві успіхи, отримані Україною в період формування ринкової економіки, український електронний платіжний ринок значно відстає від розвинених країн світу, що, перш за все, пов'язано з недостатнім дослідженням економічної природи електронних грошей, недосконалим правовим регулюванням електронних платіжних систем, нерозробленістю проблем теорії, методики й організації обліку електронних грошей, що, безумовно, позначається на якості інформаційного забезпечення управління суб'єктами господарювання, що функціонують в кіберпросторі, для яких основним інструментом монетизації своєї продукції є використання електронних грошей.

Поняття «електронні гроші» було введено в науковий обіг відносно недавно, але набуло широкого використання завдяки численним перевагам оплати за товари та послуги електронними грошима порівняно з іншими формами оплати. Сучасне визначення терміна «електронні гроші» надано в Директиві Європейського Союзу 2000/46/ЄС «Про започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними». Відповідно до вищезгаданої директиви *електронні гроші* – це грошова вартість, яка являє собою вимогу до емітента [4] та:

- 1) зберігається на електронному пристрої;
- 2) емітується після одержання коштів у розмірі не меншому, ніж грошова вартість, що емітується;
- 3) приймаються як кошти платежу не тільки емітентом, але й іншими фірмами.

Чинне українське законодавство визначає електронні гроші як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами та є грошовим зобов'язанням емітента [5]. Під електронним пристроєм необхідно розуміти чип, що міститься на пластиковій картці або на іншому носії, пам'яті комп'ютера тощо, які використовуються для зберігання утримувачами електронних грошей, а під емітентом – особа, яка здійснює випуск електронних грошей. Отже, електронні гроші (цифрові гроші, цифрова готівка, електронна готівка) – це безстрокові грошові зобов'язання на пред'явника, емітовані у формі захищених цифрових сертифікатів, які можуть бути використані для розрахунків через комп'ютерні мережі й забезпечуються звичайними

коштами в момент пред'явлення зобов'язання його емітента [6].

На сьогоднішній день згідно з п. п. 1.3 «Положення про електронні гроші в Україні»: електронні гроші – одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента [7]. Однак дане поняття на цей час не розглядається доктриною фінансового права.

У нормативно-правових документах, які регулюють бухгалтерський облік в Україні, визначення електронних грошей з'явилося лише у 2013 р., із внесенням змін до деяких нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку. Зокрема, в Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, наведено майже аналогічне визначення електронних грошей, лише поняття «емітент», замінено на «особа, яка їх випускає» та доповнено, що зобов'язання виконується в готівковій або безготівковій формі [8, с. 114].

У науковій спільноті питання емісії та перспективи розвитку електронних грошей досліджували М. І. Дзямуч, Н. В. Гришук, П. М. Сениш, В. М. Кравець, В. В. Крилова, А. А. Некрасенко, О. О. Махаєва, В. І. Міщенко, окремі питання обліку розрахунків електронними грошми розглядалися в працях М. В. Корягіна, А. С. Крутової, О. П. Лесика, А. П. Сиротинської, В. В. Скоробогатової, Т. О. Тарасової. Проте до цього часу відсутні комплексні дослідження питань бухгалтерського обліку в емітента електронних грошей, ефективності їх застосування, що значно ускладнює практичне використання їх в діяльності різних груп користувачів та гальмує їх розвиток.

Більшість авторів визначають електронні гроші з юридичного погляду як безстрокові грошові зобов'язання емітента на пред'явника в електронній формі, емісія яких здійснюється емітентом як після отримання грошових коштів, так і у формі надання кредиту [9, с. 326; 10, с. 10]. З економічної точки зору електронні гроші визначають як елемент концепції аналогу готівкових грошей [11, с. 129] або як платіжний інструмент, який володіє властивостями як традиційних готівкових, так і безготівкових розрахунків [12, с. 32], або як платіжний інструмент, що знаходиться на стику безготівкових та готівкових розрахунків [13, с. 21]. Окремі вчені взагалі вважають, що під терміном «електронні гроші» слід розуміти умовну назву грошових коштів, що використовуються на основі електронної системи банківських розрахунків [10, с. 14]. Деякі навіть вважають, що визначення сутності електронних грошей є питанням скоріш ступеня їх грошовитості [14, с. 105].

На думку І. С. Несходовського, поняття «електронні гроші» має три складові:

1. З економічного погляду електронні гроші прив'язані до певної традиційної грошової одиниці або мають установлений фіксований курс обміну, тому їм властиві функції, які притаманні традиційним грошам, а саме – міра вартості та засіб обігу.

2. З технічного погляду електронні гроші – це електронний запис про певний обсяг вартості, який захищений відповідними криптографічними алгоритмами. Відповідно до сучасного стану розвитку інформаційних систем і технологій електронні гроші можуть функціонувати на основі карток та на програмній основі.

3. З юридичного погляду електронні гроші є грошовим зобов'язанням емітента, який повинен обміняти їх на традиційні гроші за вимогою пред'явника [15, с. 49–53].

Таким чином, сутність поняття «електронні гроші» доцільно розкривати з застосуванням функціонального підходу, тобто через зміст функцій, які ними виконуються, оскільки саме функціональне наповнення даної економічної категорії в першу чергу реагує на зміни економічної формації.

Налагодження ефективної системи управління розрахунковими операціями суб'єктів господарювання потребує напрацювання методики відображення в обліку операцій з емісії та використання електронних грошей. Стосовно користувачів систем електронних грошей, то важливим кроком у напрямку вирішення даного питання стало прийняття у 2013 р. змін до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Для обліку операцій з електронними грошима, котрі здійснюються комерційними агентами й користувачами відповідно до нормативно-правових актів НБУ та правил використання електронних грошей, узгоджених із НБУ, передбачено рахунок 33 «Інші кошти», який доповнено субрахунком 335 «Електронні гроші, номіновані в національній валюті».

Отже, питання відображення в обліку розрахунків з використанням електронних грошей є дещо більшою вирішеними, а практика може удосконалюватися в основному за рахунок розширення аналітичних можливостей обліку з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Разом з тим питання відображення випуску електронних грошей в обліку небанківських фінансових установ, до яких і відносяться суб'єкти ігрової індустрії, які здійснюють емісію електронних грошей, дотепер залишається без необхідної уваги з боку науковців та практиків.

Незважаючи на те, до якої групи належать електронні гроші, вони мають єдиний алгоритм використання. Такий підхід не враховує обмежень, які накладає чинне законодавство стосовно емісії та використання електронних грошей. Тому вважаємо, що для облікового відображення операцій з електронними грошима при розробці алгоритму їх використання необхідно враховувати тип емітента (банківська або небанківська фінансова установа) та тип користувача (фізична або юридична особа) (рис. 1).

Якщо спиратися на визначення електронних грошей, прийняте в Європейському Союзі, а саме як: «...грошова вартість, що представлена у формі вимоги до емітента, які зберігаються на електронному пристрої, у тому числі магнітному, та випускаються після отримання коштів з метою здійснення платіжних операцій та при-

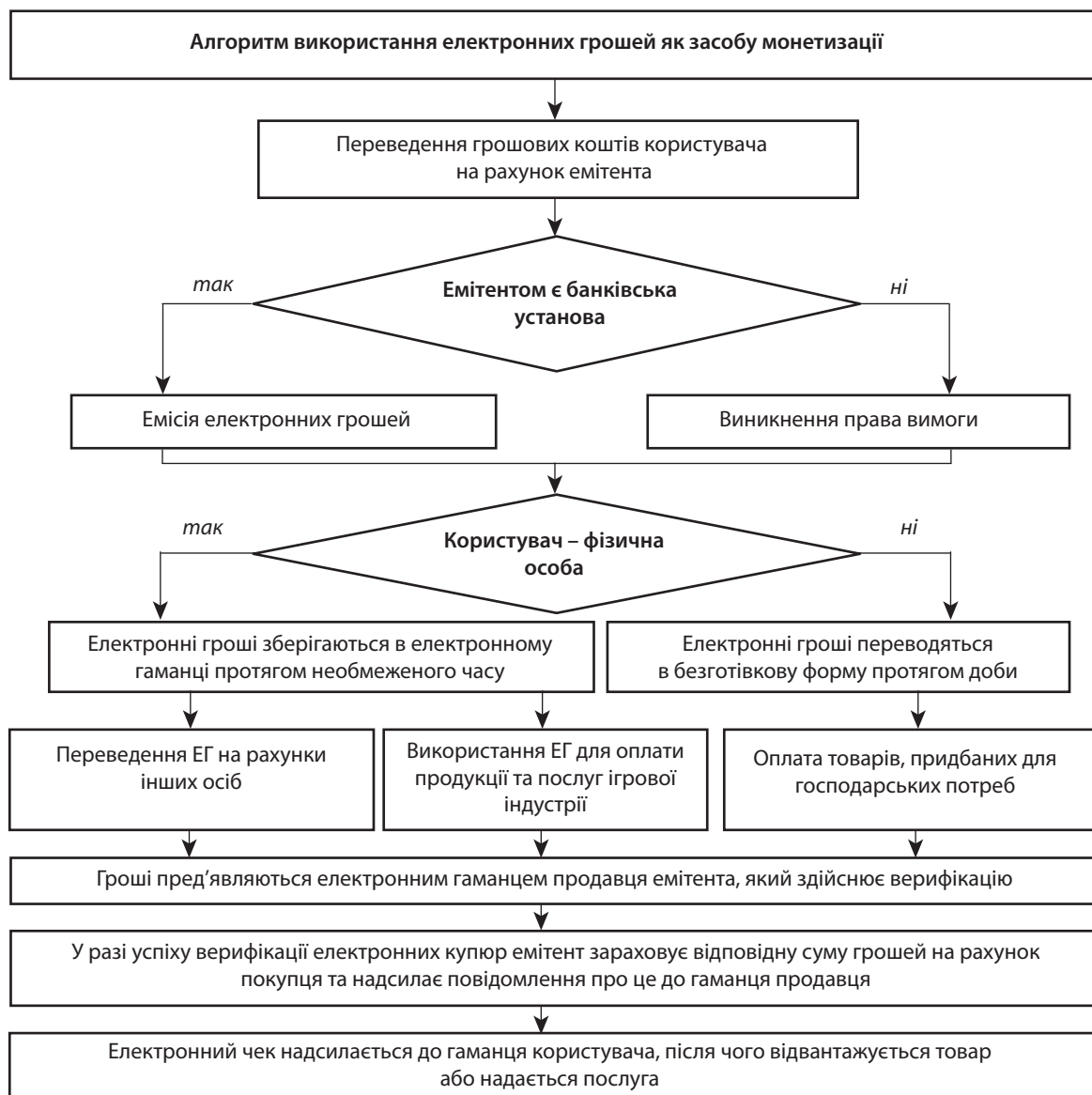

Рис. 1. Алгоритм емісії та використання електронних грошей

ймаються фізичною або юридичною особою, відмінною від установи емітента електронних грошей» [16] та подібне до нього в Сполучених Штатах Америки, то електронні гроші повинні мати такі характеристики [17]:

- ✦ мати здатність до накопичення та підрахунку балансу, а отже, мати певну монетарну вартість (тобто вартість, виражену в певній валюті);
- ✦ прийматися економічними агентами (як фізичними, так і юридичними особами) для розрахунків;
- ✦ бути зобов'язанням емітента, що надходить в обіг лише після його обміну на традиційні гроші в обсязі, не меншому, ніж емітована грошова вартість, а також бути об'єктом зворотного обміну за першою вимогою їх власника.
- ✦ зберігатися в електронному вигляді або на фізичному пристрої (такому, як смарт-картка, телефон або комп'ютер тощо) у володінні власника таких грошей, або віддалено на сервері.

Як бачимо, «титультні знаки WMU» відповідають всім зазначеним характеристикам, тому вважаємо, що користувачам системи WebMoney необхідно їх враховувати в бухгалтерському обліку як електронні гроші, а емітента як кредиторську заборгованість перед користувачем системи. В системі WebMoney кожен користувач створює свій особовий рахунок, який є аналогом електронного гаманця, при цьому гаманці можуть створюватися для різних валют. Для поповнення електронного гаманця, користувач повинен перевести готівкові чи безготівкові кошти на рахунок ТОВ «Українського гарантійного агентства», натомість баланс його електронного гаманця поповнюється на відповідну суму WMU. Коли власник хоче отримати назад свої кошти, він здійснює обмін WMU на готівкові чи безготівкові кошти.

На сьогоднішній день згідно з обліковою політикою ТОВ «Українського гарантійного агентства», який є гарантом системи WebMoney в Україні, для обліку емісії та використання електронних грошей передбачено ві-

дображати електронні гроші як право відступу із застосуванням наступних бухгалтерських рахунків:

- ✦ 949 – для відображення собівартості уступки вимоги;
- ✦ 18 – для відображення частки коштів депозитного рахунку, яка належить підприємству та допоміжного рахунку,
- ✦ 025 – для відображення частки коштів депозитного рахунку, яка належить третім особам;
- ✦ на субрахунку 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» вести облік відступлення прав вимоги фізичним особам;
- ✦ на субрахунку 363 «Розрахунки з учасниками ПФГ» вести облік відступлення прав вимоги юридичним особам;
- ✦ на субрахунку 364 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» вести облік з покупцями за іншими операціями;
- ✦ на субрахунку 3711 «Розрахунки за виданими авансами» вести облік авансів, наданих іншим підприємствам;
- ✦ на субрахунку 3771 «Розрахунки з іншими дебіторами» вести облік розрахунків за операціями відступлення прав вимоги (викуп прав вимоги за номінальною вартістю);
- ✦ на субрахунку 6851 «Розрахунки з іншими кредиторами» вести облік помилкових операцій;
- ✦ на субрахунку 6852 «Розрахунки з іншими кредиторами» вести облік операцій, наданих іншими підприємствами.

Поширена практика побудови облікової системи передбачає облік електронних грошей без врахування особливостей їх емісії. Така ситуація відповідає вимогам НБУ, але суперечить міжнародній практиці та економічному змісту показників. Як було доведено, системи типу WebMoney фактично є емітентами електронних грошей і тому мають відображати в обліку виникнення даних грошових еквівалентів як емісію. При цьому аналітичний облік розрахунків з дебіторами та кредиторами в обліку емітента слід вести окремо за підприємствами, організаціями, установами та фізичними особами, з якими здійснюються розрахунки.

З погляду бухгалтерського обліку та оподаткування, платежі електронними грошима мають свої особливості, які полягають у тому, що за правилами платіжної системи, які становлять невід'ємну складову договірних відносин між платіжною системою та її учасниками, «електронні гроші» являють собою еквівалент реальних грошей. Більшість вчених-економістів пропонують урахувувати виручку, що надходить до «електронного рахунку» на субрахунку 333 «Грошові кошти в дорозі в національній валюті», мотивуючи це тим, що «електронний рахунок» є транзитним на шляху грошової маси на поточний рахунок підприємства [18, с. 148; 19, с. 68]. Ця методика є дискусійною, тому що основною перевагою розрахунків електронними грошима є максимальне наближення в часі моментів сплати та зарахування грошей на поточний рахунок підприємства електронної торгівлі. На це вказує і норма законодавства. Згідно зі ст. 4

«Положення про електронні гроші в Україні», затвердженого Постановою Правління Національного банку України № 481 від 04.11.2010 р., погашення електронних грошей являє собою послугу з вилучення електронних грошей з обігу з одночасним наданням їх пред'явнику готівкових або безготівкових коштів. Тому для узагальнення інформації про наявність та рух на підприємстві електронних грошей рекомендуємо доповнити діючий план рахунків бухгалтерського обліку субрахунками 303 «Електронні гроші в національній валюті» та 304 «Електронні гроші в іноземній валюті». За дебетом субрахунків 303 та 304 слід відображати надходження електронних грошових коштів при поповненні банком-емітентом електронного пристрою підприємства або як засіб платежу за товари або послуги, за кредитом – переказ електронних грошей іншим користувачам або погашення банком-емітентом електронних грошей на вимогу підприємства в готівкових коштах або шляхом переказу на поточний рахунок пред'явника.

Проблеми відображення руху грошових коштів у фінансовій звітності за вітчизняними стандартами, засади формування і подання Звіту про рух грошових коштів, як елемента фінансової звітності підприємств України, закладені в Національному Положенні (Стандарті) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженому наказом Мінфіну України від 07.02.2013 р. № 73. Проте в стандарті не наведено визначення електронних грошей, не визначено порядок їх розкриття в звіті, що не відповідає принципу бухгалтерського обліку повне висвітлення, згідно з яким фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій і подій, які здатні вплинути на рішення, що приймаються на її основі. Тобто, якщо суб'єкти ігрової індустрії здійснюють емісію електронних грошей, отримують в оплату ігрових послуг електронні гроші та відразу не обмінюють їх на «реальні» гроші, то мають обов'язково відображати їх в фінансовій звітності. Тому необхідно доповнити НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначенням терміна «електронні гроші» та навести порядок розкриття інформації про них в окремих розділах звіту.

На нашу думку, Інформацію про залишки електронних грошей в Балансі (Звіт про фінансовий стан) доцільно наводити в статті «Гроші та їх еквіваленти» (код рядка 1165), а у Звіті про рух грошових коштів за статтями – залежно від виду діяльності, в яких вони використовуються.

ВИСНОВКИ

На підприємствах, які здійснюють розрахунки з використанням різних видів електронних грошей, запропоновано робочий план рахунків, яким передбачено аналітичні рахунки для обліку надходження та використання кожного виду електронних грошей відповідно до існуючих на сьогодні способів монетизації ігрової продукції. Розроблена методика обліку розрахунків за реалізованими продуктами ігрової індустрії з використанням сучасних електронних платіжних інструментів та

пропозиції щодо відображення електронних грошей у звітності підприємств нададуть можливість відображати операції в системі кібер-бізнесу з урахуванням норм законодавства та вимог практики. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Дохід від продажу комп'ютерних ігор в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/-/364340/dohid-vid-prodazhu-kompyuternyh-igor-v-ukrayini-za-pidsumkamy-2015-dosyagne-143-6-mln>
2. Україна увійшла в топ-50 країн, що заробляють на комп'ютерних іграх [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.volynpost.com/news/59212-ukraina-uvijshla-v-top-50-krain-scho-zarobliayut-na-kompyuternyh-igrakh>
3. Янчев А. В. Розрахунки електронними грошима: документування, облік та контроль: монографія / А. В. Янчев, О. О. Нестеренко, П. О. Сахаров. – Х.: ХДУХТ, 2014. – 230 с.
4. Директива Європейського Союзу 2000/46/ЄС «Про започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_178
5. Положення про електронні гроші в Україні : [затв. Постановою Правління НБУ № 178 від 25.06.2008 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Крутова А. С. Облік в системі електронної комерції : монографія / А. С. Крутова. – Х.: ХДУХТ, 2010. – 396 с.
7. Положення про електронні гроші в Україні [затверджене постановою Правління Національного банку України № 481 від 04.11.2010 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10#n19>
8. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств і організацій [затверджена Наказом Міністерства Фінансів України № 291 від 30.11.99 р.] (з наступними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>
9. Івасів Б. Історія виникнення та перспективи розвитку електронних грошей / Б. Івасів // Світ фінансів. – 2008. – № 2. – С. 325–326.
10. Тютюнник П. С. Организация системы учета по центрам ответственности / П. С. Тютюнник, П. О. Сахаров // Бизнес Информ. – 2011. – № 2(2). – С. 86–88.
11. Коваль О. Чи є договір первинним документом? [Електронний ресурс] / О. Коваль. – Режим доступу : <http://www.tax-expert.in.ua/index.php/ru>
12. Платонов Е. И. Современная интерпретация понятия «электронные деньги»: модель денежных обязательств / Е. И. Платонов, В. А. Кузнецов // Деньги и кредит. – 2002. – № 9. – С. 30–35.
13. Ільницька Н. М. Електронні гроші: аналоги чи замінники «традиційних» грошей? / Н. М. Ільницька // Науковий вісник Ужгородського університету – Ужгород : Говерла, 2008. – Вип. 25. – С. 20–28.
14. Генкин А. С. Планета WEB-денег : сборник научных трудов / А. С. Генкин. – М.: АльпинаПаблицер, 2013. – 509 с.
15. Несходовський І. Електронні гроші / І. Несходовський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 4. – С. 49–53.
16. Directive 2000/46/EC of the European Parliament and of the Council on the taking up, pursuit of and prudential supervision of the business of electronic money institutions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0046:EN:HTML>
17. Laudon K. C. E-commerce: business, technology, society / Kenneth C. Laudon, Carol Guercio Traver. – USA : AddisonWesley, 2012. – 762 p.

18. Облік на підприємствах торгівлі та ресторанного господарства : навч. посібник / [Л. В. Нападівська та ін.] ; за заг. ред. Л. В. Нападівської. – К.: КНТЕУ, 2006. – 378 с.

19. Солошенко Л. Роздрібна торгівля: організація та облік / Л. Солошенко, О. Пироженко, Я. Кавторєва. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х.: Фактор, 2003. – 168 с.

REFERENCES

- "Dokhid vid prodazhu kompiuternykh ihor v Ukraini" [Income from sales of computer games in Ukraine]. <http://news.finance.ua/ua/news/-/364340/dohid-vid-prodazhu-kompyuternyh-igor-v-ukrayini-za-pidsumkamy-2015-dosyagne-143-6-mln>
- "Dyrektyva Yevropeiskoho Soiuzu 2000/46/Yes "Pro zapochatkuvannia ta zdiisnennia diialnosti ustanovamy - emitentamy elektronnykh hroshei ta prudentsiinyi nahliad za nymu" [The European Union Directive 2000/46/EC "On the establishment and implementation of institutions issuers of electronic money and prudential supervision"]. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_178
- "Directive 2000/46/EC of the European Parliament and of the Council on the taking up, pursuit of and prudential supervision of the business of electronic money institutions" <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0046:EN:HTML>
- Genkin, A. S. *Planeta WEB-deneg* [Planet WEB money]. Moscow: Alpina Publisher, 2013.
- Ivasiv, B. "Istoriia vynykennia ta perspektyvy rozvytku elektronnykh hroshei" [The history of and prospects for the development of electronic money]. *Svit finansiv*, no. 2 (2008): 325-326.
- Illytska, N. M. "Elektronni hroshei: analohy chy zaminnyky «tradytsiinykh» hroshei?" [Electronic money: the analogues of or substitutes for the "traditional" money?]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, no. 25 (2008): 20-28.
- Koval, O. "Chy ye dohovir pervynnym dokumentom?" [Is the primary contract document?]. <http://www.tax-expert.in.ua/index.php/ru/>
- Krutova, A. S. *Oblik v systemi elektronnoi komertsii* [The account in system e-Commerce]. Kharkiv: KhDUKht, 2010.
- [Legal Act of Ukraine] (2008). <http://zakon.rada.gov.ua>
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10#n19>
- [Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>
- Laudon, K. C., and Traver, C. G. *E-commerce: business, technology, society*. USA: Addison Wesley, 2012.
- Neskhodovskiy, I. "Elektronni hroshei" [Electronic money]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 4 (2009): 49-53.
- Нападівська, Л. В. et al. *Oblik na pidpriemstvakh torhivli ta restorannoho hospodarstva* [Accounting at the enterprises of trade and restaurant business]. Kyiv: KNTU, 2006.
- Platonov, E. I., and Kuznetsov, V. A. "Sovremennaya interpretatsiya ponyatiya «elektronnyye dengi»: model denezhnykh obyazatelstv" [A modern interpretation of the concept of "electronic money": a model of monetary obligations]. *Dengi i kredit*, no. 9 (2002): 30-35.
- Soloshenko, L., Pirozhenko, O., and Kavtorieva, Ya. *Rozdribna torhivlia: orhanizatsiia ta oblik* [Retail: organization and accounting]. Kharkiv: Faktor, 2003.
- Tyutyunnik, P. S., and Sakharov, P. O. "Organizatsiya sistemy ucheta po tsentram otvetstvennosti" [Organization of accounting for responsibility centers]. *Biznes Inform*, no. 2 (2) (2011): 86-88.
- "Ukraina uviishla v top-50 krain, shcho zarobliayut na kompiuternykh ihrakh" [Ukraine entered the top 50 countries who make computer games]. <http://www.volynpost.com/news/59212-ukraina-uvijshla-v-top-50-krain-scho-zarobliayut-na-kompyuternyh-igrakh>
- Yanchev, A. V., Nesterenko, O. O., and Sakharov, P. O. *Rozrachunki elektronnykh hrosheyma: dokumentuvannia, oblik ta kontrol* [Calculations of electronic money: documentation, accounting and control]. Kharkiv: KhDUKht, 2014.

ИНТЕГРАЛЬНЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МОНИТОРИНГ В УМОВАХ ФУНКЦИОНАЛЬНО РОЗВИНУТИХ СИСТЕМ СТРАТЕГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОМИСЛОВОЇ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПІДСИСТЕМИ КРАЇНИ

© 2016 ТКАЧЕНКО С. А.

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.012]

Ткаченко С. А. Интегральный экономический мониторинг в условиях функционально развитых систем стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов промышленной сферы национальной подсистемы страны

Мета статті – розкрити основні сторони організаційного забезпечення функції інтегрального економічного моніторингу в сучасних умовах функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери підсистеми країни. Формування і впровадження підсистеми комплексного економічного моніторингу пов'язане з вирішенням організаційних питань. Створення організаційного забезпечення підсистеми означає як розмежування функцій між людиною та машиною електронною цифровою, так і більш чітке визначення функцій та завдань регулюючого персоналу, а в ряді випадків і вдосконалення організаційних схем органів регулювання, які виконують економіко-аналітичні функції. Створення підсистеми комплексного економічного моніторингу істотно зменшує трудомісткість економіко-аналітичних розрахунків, підвищуючи при цьому якісні характеристики та технічні параметри, економічну ефективність регулювання за рахунок досягнення глибокого всебічного висвітлення, високої комплексності та оперативності моніторингу. Серед перспектив подальшого розвитку в означеному напрямку – застосування універсальних методів створення підсистеми регулювання, підготовка кадрів фахівців для потреб галузей системи економіки країни та ін.

Ключові слова: інтегральний економічний моніторинг, підсистема, регіональна структура, система стратегічного регулювання, суб'єкт промислової сфери, територіальна організація, функціонально розвинута система.

Рис.: 3. Бібл.: 14.

Ткаченко Сергій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, виконуючий обов'язки ректора Міжнародного технологічного університету «Миколаївська політехніка» (вул. Робоча, 2а, Миколаїв, 54029, Україна)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.012]

Ткаченко С. А. Интегральный экономический мониторинг в условиях функционально развитых систем стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов промышленной сферы национальной подсистемы страны

Цель статьи – раскрыть основные стороны организационного обеспечения функции интегрального (комплексного) экономического мониторинга в современных условиях функционально развитых систем стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов промышленной сферы национальной подсистемы страны. Формирование и внедрение подсистемы комплексного экономического мониторинга связано с решением организационных вопросов. Создание организационного обеспечения подсистемы означает как разграничение функций между человеком и машиной электронной цифровой, так и более четкое определение функций и задач регулирующего персонала, а в ряде случаев и совершенствование организационных схем органов регулирования, выполняющих экономико-аналитические функции. Создание подсистемы комплексного экономического мониторинга существенно уменьшает трудоемкость экономико-аналитических расчетов, повышая при этом качественные характеристики и технические параметры, экономическую эффективность регулирования за счет достижения глубокого всестороннего освещения, высокой комплексности и оперативности функции мониторинга. Среди перспектив дальнейшего развития – применение универсальных методов создания подсистемы регулирования, подготовка кадров специалистов для отраслей системы экономики страны и др.

Ключевые слова: интегральный экономический мониторинг, подсистема, региональная структура, система стратегического регулирования, субъект промышленной сферы, территориальная организация, функционально развитая система.

Рис.: 3. Библ.: 14.

Ткаченко Сергей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, исполняющий обязанности ректора Международного технологического университета «Николаевская политехника» (ул. Рабочая, 2а, Николаев, 54029, Украина)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

UDC 332.146.2:[65.012.122:338.012]

Tkachenko S. A. The Integrated Economic Monitoring in the Context of Functionally Advanced Systems for Strategic Management of the Regional Structure and Territorial Organization of Actors in the Industry Sphere of the National Subsystem of the Country

The article is aimed to reveal the main sides of the organizational provision to the function of integrated economic monitoring in the current conditions of the functionally advanced systems for strategic management of the regional structure and territorial organization of actors in the industry sphere of the national subsystem of the country. The establishment and implementation of an integrated economic monitoring subsystem is connected with solutions to organizational issues. Creating an organizational subsystem is not only a segregation of functions between man and electronic digital machine, but more clear definition of the functions and tasks of the regulatory staff as well, and in some cases also improving the organizational schemes of the regulatory authorities, carrying out economic-analytical functions. Establishing a subsystem for integrated economic monitoring significantly reduces the complexity of the economic-analytical calculations, while enhancing qualitative characteristics and technical parameters, economic efficiency of regulation at the expense of achieving the deep full coverage, high complexity and operational efficiency of the monitoring functions. Among the prospects for further development is the use of generic methods for establishing a management subsystem, training professionals for branches of the country's economic system, etc.

Keywords: integrated economic monitoring, subsystem, regional structure, system of strategic management, actor of industry sphere, territorial organization, functionally advanced system.

Fig.: 3. Bibl.: 14.

Tkachenko Serhii A. – PhD (Economics), Associate Professor, Acting Rector of the International Technological University «Mykolaiv Polytechnic» (2a Robocha Str., Mykolaiv, 54029, Ukraine)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

Сучасний розвиток національної економіки країни характеризується незначними темпами науково-технічного (інноваційного) розвитку, невеликими масштабами виробництва і збуту, застійними процесами у зміні їх структури та нескладними міжгосподарськими зв'язками. У цих умовах підвищення ефективності господарської діяльності промислових підприємств, науково-виробничих об'єднань вимагає покращення системи регулювання економікою країни у всіх без виключення її ланках.

Один зі шляхів удосконалення регулювання – створення ефективних функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації. За останні роки промисловістю країни накопичено значний досвід з подальшого вдосконалення функцій регулювання, а саме, таких, як планування та облік. Однак підвищення економічної ефективності функціонування створюваних функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації потребує забезпечення замкнення функціонального контуру регулювання та розвитку не окремих, а усіх без виключення регулюючих функцій.

Важливою підсистемою у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери, на яку потрібно звернути особливу увагу розробникам систем регулювання та працівникам промисловості, виступає підсистема комплексно-економічного моніторингу. Завдання економічного моніторингу в порівнянні з плановими та обліковими мають більш високу економічну ефективність. Так, дослідження, проведені в різних галузях промисловості, показали, що впровадження в межах функціонально розвинутої системи стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктом промислової сфери першочергових завдань економічного моніторингу тільки на 11 підприємствах надає підсумковий річний економічний ефект, який приблизно дорівнює 1,8 млн грн. Цей факт можливо пояснити тим, що поперше, економічний моніторинг у повсякденній роботі підприємств виступає як основний засіб виявлення господарського розвитку та виявлення виробничих резервів і, по-друге, займаючи в системі регулювання проміжне положення між планово-обліковою інформацією та прийняттям регулюючих рішень, моніторинг виступає базою для прийняття рішень, їх логічною основою. Від комплексності, якості та своєчасності моніторингу залежить і оптимальність рішень, які приймаються, і ефективність регулювання.

Разом з тим, у галузях промисловості у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації моніторинг ще не зайняв відповідного місця: у більшості суб'єктів промислової сфери питома вага локально впроваджуваних завдань економічного моніторингу досить незначна, як правило, приблизно 3–8 % від загальної кількості функціональних завдань. Таке становище склалося внаслідок декількох причин:

- ✦ досить широко розповсюдженої думки серед деяких розробників систем регулювання про те, що моніторинг у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери не відіграє самостійної ролі й може розглядатися виключно як компонент інших функціональних підсистем (цей факт, зокрема, знайшов вираження у ряді методичних матеріалів, де функція економічного моніторингу розглянута досить поверхнево);
- ✦ повної відсутності вивчення питань організації економічного моніторингу із застосуванням машин електронних цифрових у міжгалузевих і галузевих інструктивно-методичних і методологічних матеріалах із моніторингу;
- ✦ слабкого розроблення та недостатнього висвітлення у спеціальних літературних джерелах теоретичних і методологічних аспектів проблеми організації економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери і науково-практичного досвіду та інше.

Попередня практика розвитку функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери переконливо довела неефективність локального підходу до формування та впровадження функцій економічного моніторингу – вирішення часткових економіко-аналітичних завдань, які розосереджені за багатьма функціональними підсистемами. Докорінне покращення організації економічного моніторингу на промислових підприємствах і в науково-виробничих об'єднаннях можливе лише тільки за умов створення та розвитку в складі кожної функціонально розвинутої системи стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктом промислової сфери самостійної функціональної підсистеми планомірного (комплексного) економічного моніторингу. Саме розгляду цієї проблеми і присвячена означена науково-практична стаття. В її основу були покладені матеріали багаторічного практичного досвіду та досліджень у сфері формування і впровадження економічного моніторингу на ряді підприємств таких галузей промисловості національної економічної системи країни, як суднобудування та машинобудування. Був використаний також і провідний досвід інших галузей промисловості цієї сфери, наприклад, агропродовольчого комплексу та інше.

Особливості створення загального організаційного забезпечення функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери знайшли відображення в літературних джерелах таких авторів, як Д. В. Миронов [1], В. В. Портних [2], Т. М. Стольников [3] та інших і відповідних керівних методичних матеріалах тощо. Питанням спеціального організаційного забезпечення не було приділено до-

статньої уваги. Зокрема, це стосується організаційного забезпечення підсистеми комбінованого (комплексного) економічного моніторингу функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери, яке залишається практично зовсім недослідженим, незважаючи на той факт, що існує значна кількість наукової та навчально-методичної літератури з питань загальної організації економічного моніторингу таких дослідників: Г. Г. Аралбаева [4], С. В. Батанова [5], О. О. Данов [6], Н. Ш. Заріпова [7], С. М. Калюгіна [8], Ю. В. Литвин [9], Ф. А. Мамбетова [10], О. В. Сердюкова [11], А. Є. Совік [12], М. В. Черніков [13], І. В. Шамріна [14] та інших. Немає жодної роботи, яка була б спеціально присвячена організаційному забезпеченню економічного моніторингу в сучасних нестабільних умовах його функціонального розвитку і розглядала б комплексно весь спектр питань, які належать до даної проблематики. У роботах ж, які стосуються формування та впровадження функції економічного моніторингу господарської діяльності промислових підприємств і виробничих об'єднань взагалі, підіймаються, як правило, лише окремі сторони організаційного забезпечення моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери.

Так, вважається, що інформаційно-обчислювальні центри мають у наявності необхідні приміщення, обладнання, а також кадри фахівців. У цих умовах для машинної реалізації економіко-аналітичних завдань потрібно передбачити в штаті інформаційно-обчислювальних центрів лише фахівців із економічного моніторингу виробничо-господарської діяльності як постановників завдань. Іншого організованого забезпечення тут не потрібно. Обмеженість такого підходу очевидна: уведення до штату інформаційно-обчислювальних центрів постановників економіко-аналітичних завдань хоча і виступає потрібним кроком, але саме по собі не вирішує та не може вирішити усіх питань організаційного забезпечення функції моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери країни.

У даній науково-практичній роботі не ставилося за мету висвітлити всі аспекти цієї проблеми: *завдання* зведене до того, щоб вперше розкрити основні, найбільш важливі сторони організаційного забезпечення функції моніторингу в сучасних умовах функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери країни.

У цьому зв'язку насамперед уявляється необхідним сформулювати поняття організаційного забезпечення підсистеми колективного (комплексного) економічного моніторингу. Воно являє собою сукупність структурних частин (внутрішніх структурних підрозділів, осіб), методів і засобів організації їх взаємодії з технічним комплексом та між собою в процесі створення підсистеми і сучасного економічно ефективного функ-

ціонально розвинутого вирішення завдань економічного моніторингу.

Найважливішим елементом методу організаційного забезпечення підсистеми комплексного економічного моніторингу виступає його організаційна структура (рис. 1). Універсальний (типовий) метод формування і впровадження організаційних структур системи регулювання не розроблений. Як правило, їх синтез відбувається на базисі евристичних методів.

Початковим моментом у формуванні та впровадженні структури організаційного забезпечення підсистеми комплексного економічного моніторингу виступає дослідження її економіко-аналітичних функцій на промисловому підприємстві і в науково-виробничому об'єднанні та отримання на цій основі впорядкованої сукупності доцільно згрупованих комплексів завдань апарата регулювання з відповідним описом процесів їх безпосередньої реалізації. Спрощено під економіко-аналітичними функціями можна розуміти перелік питань, які вирішуються органами регулювання і окремими працівниками підприємства в процесі моніторингу його діяльності.

Виконання економіко-аналітичних функцій пов'язано з реєстрацією, збором, прийманням-передачею, обробленням інформації та використанням результатів цієї обробки. Тому дослідження економіко-аналітичних функцій, у першу чергу, зведене до вивчення інформаційних аспектів економічного моніторингу, складу і застосування початкових даних, потоків руху інформації, обсягів обробленої інформації, обсягів вихідної інформації та ін. Оскільки процес вирішення завдань економічного моніторингу являє собою сукупність стандартних (однотипних) процедур і їх відповідне інформаційне забезпечення, то з'являється можливість встановити послідовність їх виконання залежно від логічних і технологічних зв'язків підсистеми. У підсумку таке дослідження дозволить отримати повне уявлення про структуру економіко-аналітичних функцій, які виконуються на різних рівнях регулювання.

Наступне завдання, яке має бути вирішено на основі дослідження економіко-аналітичних функцій, що виконуються на промислових підприємствах і у виробничих об'єднаннях, полягає у визначенні напрямків розвитку та вдосконалення їх виконання. Справа в тому, що в практиці роботи підприємств (об'єднань) ще не рідкі випадки нечіткого закріплення різних економіко-аналітичних функцій за окремими підрозділами і працівниками. Цей факт призводить до того, що ряд питань економічного моніторингу взагалі випадає з поля зору, інші робляться не в повному обсязі, не в заплановані строки.

І, насамкінець, ще одне важливе завдання, вирішення якого повинне бути знайдено в процесі дослідження економіко-аналітичних функцій промислового підприємства, виробничого об'єднання, впливає із особливостей ефективного функціонально розвинутого вирішення задач економічного моніторингу та полягає в розподіленні робіт із економічного моніторингу між машинною частиною регулювання та її персоналом. Сучасне формування та впровадження функції економіч-

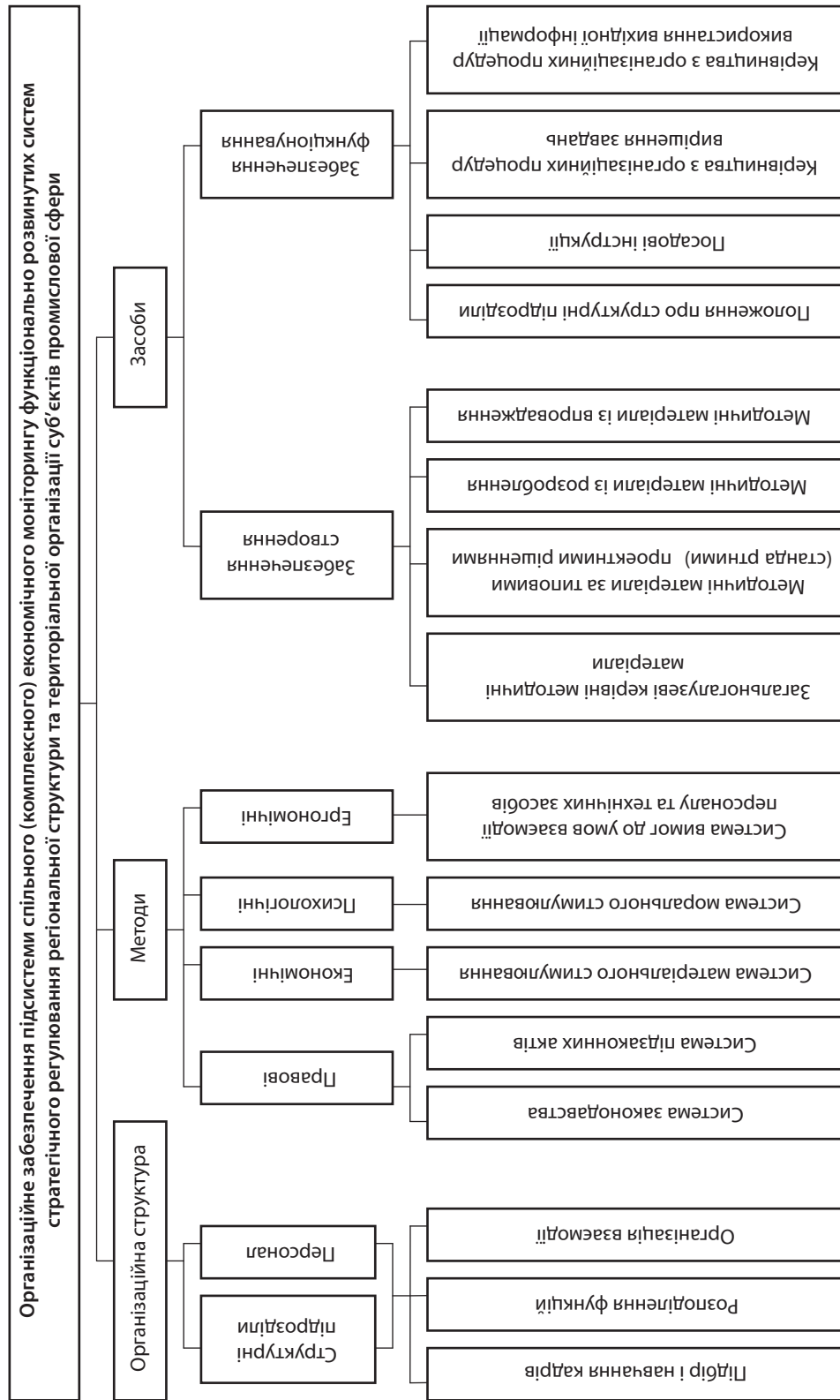

Рис. 1. Загальна структурна блок-схема організаційного забезпечення підсистеми комплексного економічного моніторингу функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери національної підсистеми країни

ного моніторингу змінює не тільки його методологію, але і його організаційне забезпечення. Сучасні нестабільні умови та використання машин електронних цифрових здійснюють безпосередній вплив на економіко-аналітичні функції, які виконуються персоналом системи регулювання, змінюють структуру апарата регулювання і характер взаємовідносин між різними структурними підрозділами. Сучасне формування та впровадження економічного моніторингу може супроводжуватися повною передачею окремих або часткових функцій від людини машині електронній цифровій, у другому випадку просто скорочуючи обсяг робіт із тієї або іншої функції, яка виконується людиною. Але в обох випадках це призводить до зміни економіко-аналітичних функцій, наявної структури регулюючого апарату.

При розподіленні економіко-аналітичних функцій між машинною частиною системи регулювання та персоналом виходять із того, що машина електронна цифрова – цей досконалий і достатньо надійний інструмент для проведення кількісного економічного моніторингу – після введення в неї відповідної вхідної інформації та програми може видавати релевантну інформацію; але тільки людина здатна на основі цієї інформації приймати рішення, які відповідають потребам реальної дійсності. Розподілення економіко-аналітичних функцій між людиною і машиною електронною цифровою потрібно розглядати не як поодинокий захід, а як безперервний процес, який обумовлений безперервністю розвитку техніки та забезпечує динамічну рівновагу між елементами системи регулювання підприємством і ін.

Тільки всебічне дослідження економіко-аналітичних функцій, виконуваних на підприємстві (об'єднанні) з позицій їх повноти та обсягу робіт із перетворення інформаційних даних, відповідності елементарних економіко-аналітичних функцій загальної цілі економічного моніторингу і раціонального розподілення функцій між машинною та «людською» частинами системи регулювання, створює основу для формування організаційної структури функції економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери. Використання сучасної обчислювальної техніки в технологічному процесі обробки інформаційних даних та прийняття рішень не може відбутися без певної реорганізації апарата системи регулювання взагалі й апарата, що безпосередньо займається економічним моніторингом, зокрема.

Перелік структурних частин (підрозділів, служб, осіб), взятих у їх взаємозв'язку та наділених певними ресурсами для здійснення економіко-аналітичних функцій, утворює організаційну структуру підсистеми комплексного економічного моніторингу. Він повинен визначатися за умов виконання усіх функцій підсистеми з урахуванням підвищення продуктивності праці та покращення якісних характеристик, технічних параметрів роботи персоналу регулювання. Основна ціль формування організаційної структури підсистеми комплексного економічного моніторингу виступає в просторовому та часовому розподіленні й закріпленні комплексів задач

та робіт із економічного моніторингу між структурними підрозділами та окремими виконавцями, у встановленні ієрархії структурних частин, а також в організації їх взаємодії, що дозволить забезпечити найбільш ефективне функціонування підсистеми. Організаційна структура підсистеми комплексного економічного моніторингу буде відрізнятися від існуючої в традиційних умовах. Ці відмінності знайдуть своє відображення у створенні нових структурних підрозділів, об'єднанні ряду структурних підрозділів на основі централізації економіко-аналітичних функцій, раціональної спеціалізації структурних підрозділів на основі покращення форм розподілу та кооперації праці, зміні взаємозв'язків між структурними підрозділами, зміні системи підпорядкування підрозділів та ін.

Найважливішою особливістю нової організаційної структури економічного моніторингу на підприємстві виступає те, що вона ґрунтується на сучасній ефективній організації руху й оброблення інформації в межах прийнятої методології економічного моніторингу виробничо-господарської діяльності.

Розроблення та формування організаційної структури підсистеми комплексного економічного моніторингу, незважаючи на деякі особливості та специфіку, пов'язані з умовами вирішення економіко-аналітичних задач, має цілий ряд загальних закономірностей, які обумовлені тим, що ця підсистема виступає складовою частиною системи регулювання підприємством у цілому. Ці закономірності зведені до такого: принцип побудування структурної схеми моніторингу обирається виходячи з найбільш раціональних форм розподілу та кооперування праці підрозділів і виконавців; у структурну схему поряд із чисто функціональними підрозділами включається підрозділ із оброблення економіко-аналітичної інформації (інформаційно-обчислювальний центр); при визначенні взаємозв'язків між підрозділами та виконавцями в процесі реалізації задач моніторингу як основний передбачається взаємозв'язок через інформаційно-обчислювальний центр тощо.

Формування організаційної структури функції економічного моніторингу – досить складний і трудомісткий процес, тому необхідним виступає створення інструменту, який дозволяє формувати конкретні організаційні структури, які максимально враховують специфіку різних підприємств та обмеження, які накладаються технологією ефективного функціонально розвинутого вирішення економіко-аналітичних задач. Таким інструментом може бути, наприклад, формування організаційних структур шляхом синтезу окремих структурних елементів.

Формування організаційної структури економічного моніторингу в сучасних умовах функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери висуває якісно нові вимоги до принципів і методів формування, для яких існуючі традиційні форми документів не прийнятні. У цих умовах необхідним виступає складання та використання такої робочої документації: схеми взаємозв'язку завдань еко-

номічного моніторингу; функціонально-технологічних схем вирішення завдань економічного моніторингу; структурно-інформаційної схеми завдань економічного моніторингу; проекту організації комплексного економічного моніторингу на промисловому підприємстві (об'єднанні) та інше.

Перерахована робоча документація дозволить забезпечити дотримання вимог системного підходу і здійснити формування організаційної структури економічного моніторингу на промисловому підприємстві та науково-виробничому об'єднанні з урахуванням технології машинної обробки інформаційних даних. Схема взаємозв'язку завдань економічного моніторингу при цьому буде відображати взаємозалежність задач і рівні їх вирішення. Окремі функціонально-технологічні схеми вирішення економіко-аналітичних задач відображають просторово-процедурну реалізацію окремих задач у відповідності з технологічним процесом їх вирішення.

Структурно-інформаційна схема завдань економічного моніторингу показує їх розподіл між внутрішніми структурними підрозділами й окремими виконавцями та характеризує інформаційні взаємозв'язки з урахуванням часового циклу. Побудуванню структурно-інформаційної схеми на практиці має передувати складання переліку економіко-аналітичних задач з розподілом їх за внутрішніми структурними підрозділами і виконавцями.

На основі схем взаємозв'язку задач економічного моніторингу (функціонально-технологічних та структурно-інформаційної) складається зведений робочий документ – проект організації комплексного економічного моніторингу на промисловому підприємстві і в науково-виробничому об'єднанні. Із нього може випливати необхідність створення нових або перебудови раніше заснованих структурних підрозділів, зміни економіко-аналітичних функцій в різних структурних підрозділах і в

окремих виконавців, приведення у відповідність штатів потребам нової організаційної структури та ін.

Усі перераховані робочі документи повинні бути між собою взаємопов'язані, а розроблення організаційної структури підсистеми комплексного економічного моніторингу повинне розглядатися як складова частина робіт зі створення організаційної структури регулювання підприємством у цілому. Дотримання вказаних вимог дозволить забезпечити системність у формуванні організаційної структури моніторингу.

Застосування машин електронних цифрових в економіко-аналітичних розрахунках не приводить до змін в ієрархії побудування організаційної структури економічного моніторингу. Нове полягає в тому, що в існуючу структуру включаються підрозділи (підрозділ) із обробки інформації. Однак організаційна структура на різних стадіях функціонування підсистеми сформованого (комплексного) економічного моніторингу не залишається незмінною.

Для початкових стадій формування та впровадження функціонально розвинутих економіко-аналітичних розрахунків найбільш універсальною (типовою) уявляється така блок-схема організаційної структури (рис. 2).

Дана схема організаційної структури економічного моніторингу переважає. Тут не виникає ще гострої потреби в кардинальній перебудові структури, і принципово новітнім для підсистеми комплексного економічного моніторингу буде не тільки поява такого структурного підрозділу, як група економічного моніторингу в обчислювальному центрі підприємства. У завдання цієї групи входять: постановка задач економічного моніторингу та розроблення для них відповідного економічного забезпечення; розроблення ефективної машинної технології оброблення економіко-аналітичних даних; забезпечення виконання робіт за допомогою машин електронних цифрових; зберігання і обґрунтування економіко-аналітичних даних. Централізовано

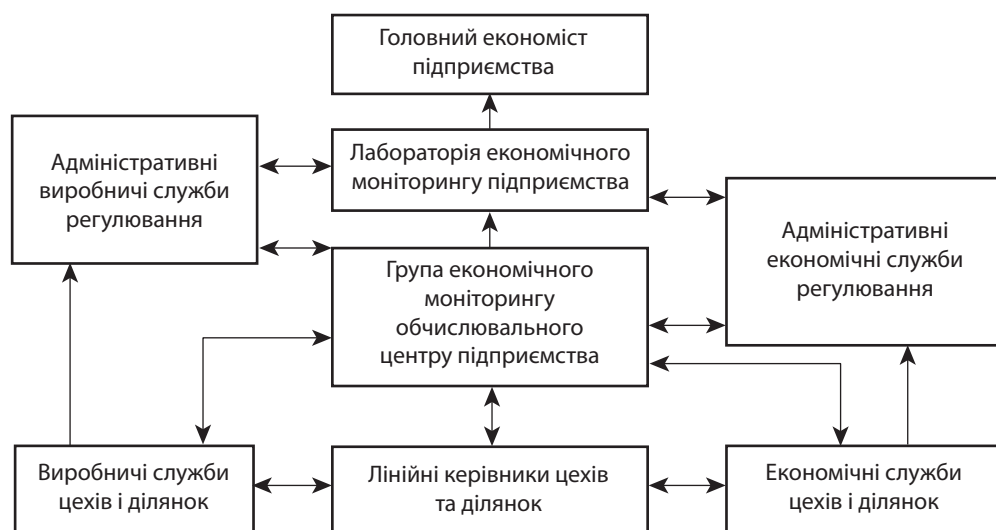

Рис. 2. Блок-схема організаційної структури підсистеми комплексного економічного моніторингу функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери на ранніх стадіях формування та впровадження економіко-аналітичних розрахунків

перероблюючи економіко-аналітичну інформацію, група економічного моніторингу обчислювального центру буде пов'язана як із системою лінійного регулювання та усіма функціональними службами, так і з системою, яка регулює підприємство (об'єднання). Ці зв'язки будуть проявлятися в отриманні інформації від відповідних структурних підрозділів (дільниць, цехів, служб), переробці її та наданні кінцевої інформації назад, у ці підрозділи, і вищому керівництву.

Важливу роль у структурі організаційного забезпечення підсистеми регулювання покликанна відігравати лабораторія (бюро) економічного моніторингу, яка підпорядкована безпосередньо головному економісту підприємства або начальнику планово-виробничого відділу (ПВВ). Знання цього спеціалізованого структурного підрозділу у здійсненні та координуванні на підприємствах робіт із економічного моніторингу досить велике в будь-яких умовах, незалежно від стадій формування та впровадження функцій регулювання. Ця обставина неодноразово була підкреслена багатьма провідними вченими і фахівцями в області економічного моніторингу. Але ще більшого значення набувають лабораторії (бюро) економічного моніторингу в сучасних умовах функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери, коли масштаби і глибина економічного моніторингу на підприємствах істотно зростають. Цей факт відбувається в результаті якісної зміни функцій лабораторій (бюро), які передають основну частину технічної роботи з моніторингу в групу економічного моніторингу обчислювального центру фірми і зосереджують увагу переважно на комплексі організаційно-методичних робіт.

Лабораторія (бюро) економічного моніторингу виконує у цьому випадку такі функції:

- ✦ здійснює прив'язку типових галузевих методичних матеріалів із економічного моніторингу до умов підприємства; веде розроблення власних методичних матеріалів (із періодичного моніторингу роботи підприємства, із внутрішньогосподарського моніторингу, із оперативного моніторингу та інше);
- ✦ розробляє загальну програму економіко-аналітичної роботи на підприємстві;
- ✦ складає індивідуальні, структурні та зведені графіки виконання економіко-аналітичних робіт;
- ✦ розробляє форми вихідних економіко-аналітичних даних.

Внутрішня структура та функції лабораторії (бюро) економічного моніторингу в умовах функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери на різних підприємствах, природно, можуть бути різними, причому це буде залежати не тільки від розмірів промислового підприємства (об'єднання) і складності виробництва, але і від підбирання керівних кадрів.

У сучасних умовах функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промисло-

вої сфери економічний моніторинг, як і раніше, залишається функцією економічних та технічних служб, а також функцією лінійного персоналу цехів і дільниць. Однак характер економіко-аналітичної роботи в цих структурних підрозділах істотно трансформується. Із технічних операцій за цими внутрішніми структурними підрозділами зберігається, в основному, тільки підготовка початкової інформації, водночас зростає питома вага економіко-аналітико-конструктивної роботи, яка здійснюється на основі машинних електронних цифрових документів. Скорочення чисельності персоналу на початкових стадіях формування та впровадження економічного моніторингу не відбувається, ефект досягається в іншому – покращенні якісних характеристик і параметрів моніторингу, підвищенні його комплексності та оперативності та ін.

Більш істотних якісних змін в організаційній структурі моніторингу на промислових підприємствах і в науково-виробничих об'єднаннях потрібно очікувати при досягненні відносно високого рівня ефективності економіко-аналітичних розрахунків при досить повному охопленні обчислювальною технікою обсягу робіт за відповідними процедурами. Для цього рівня формування та впровадження функцій моніторингу найбільш характерною уявляється блок-схема організаційної структури, яка цілком наведена на рис. 3.

Основою побудовання структури організаційного забезпечення даного виду виступає: 1) розвинута технічна база, яка включає периферійні (цехові) обчислювальні лабораторні комплекси, які здійснюють економіко-аналітичні розрахунки для цехів і дільниць, та бюро економічного моніторингу відділу функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури, територіальної організації суб'єктів промислової сфери, орієнтоване на виконання розрахунків для суб'єкта виробничо-господарської діяльності в цілому; 2) висококваліфікований персонал, який володіє знаннями у сфері як моніторингу, так і функціонально розвинутої обробки інформації.

Відмінною рисою організаційної структури цього типу буде те, що єдиним координаційним центром економіко-аналітичної роботи на підприємстві (об'єднанні) стане бюро економічного моніторингу відділу функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери, яке візьме на себе усі теоретико-методологічні та структурно-організаційні функції. Високий рівень ефективності економічного моніторингу об'єктивно буде сприяти загальному скороченню чисельності персоналу, який виконує економіко-аналітичні функції, а також приведе до виникнення необхідності його перерозподілу між окремими структурними ланками. Зокрема, збільшиться чисельність економіко-аналітичного персоналу у сфері функціонально розвинутої обробки економіко-аналітичної інформації та зменшиться кількість робітників, які займаються моніторингом у цехах, відділах та адміністративних службах регулювання. Для цих внутрішніх структурних підрозділів залишиться необ-

Рис. 3. Блок-схема організаційної структури підсистеми комплексного економічного моніторингу функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери національної підсистеми країни, характерна для більш високого рівня формування та впровадження економіко-аналітичних розрахунків

хідність збереження в них незначного контингенту висококваліфікованих фахівців і відпаде потреба в спеціалістах – економістах-аналітиках нижчої та середньої кваліфікації та інше.

Організаційна структура підсистеми комплексного економічного моніторингу формально закріплюється на підприємстві (об'єднанні) положеннями про внутрішні структурні підрозділи, які фіксують закріплення задач і процедур моніторингу за кожною структурною ланкою, їх права, відповідальність та зв'язки в процесі реалізації задач підсистеми; методичними та інструктивними документами, які відображають порядок вирішення задач моніторингу; посадовими інструкціями персоналу. Зокрема, формування та впровадження економіко-аналітичних розрахунків передбачає, насамперед, розроблення і затвердження «Положення про бюро (групу) економічного моніторингу відділу функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери» і певне коректування положень для існуючих структурних підрозділів, а також складання для кожної задачі такої сукупності методичних і інструктивних документів: описання області застосування задачі; інструкції із заповнення вхідних документів; інструкції із обробки вхідної інформації; інструкції із роботи з вихідними документами та ін.

Зміна технології вирішення задач моніторингу істотно впливає на характер та зміст праці різних категорій персоналу, що приводить до потреби внесення відповідних змін у посадові інструкції. Коректування посадових інструкцій персоналу робиться на основі доповнень до них. Економіко-аналітична робота в кожному підрозділі буде відповідати завданій технології лише

в тому випадку, коли виконавці усіх рівнів будуть знати, що, як і в які терміни робити.

Якість функціонування підсистеми комплексного економічного моніторингу у функціонально розвинутій системі стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єкта промислової сфери цілком залежить від роботи з кадрами. Ні організаційна структура підсистеми, ні система механізмів регулювання не дадуть бажаного ефекту, якщо персонал апарату регулювання не буде володіти мистецтвом та майстерністю застосування принципів і методів моніторингу на практиці і інше.

В умовах створення і функціонування підсистеми комплексного економічного моніторингу також особливого значення набуває підготовка кадрів економіко-аналітичного профілю. Неможливо у цьому зв'язку не погодитися з тим беззаперечним фактом, що необхідною складовою виступає підготовка кадрів за спеціальністю економістів-аналітиків, які були б організаторами системного, комплексного економічного моніторингу на кожному промисловому підприємстві (організації). На нашу думку, уявляється, що підготовка для промисловості економістів-аналітиків повинна відбуватися на фоні загального зміцнення уваги у вишівських освітньо-професійних програмах для інженерно-економічних спеціальностей до таких дисциплін як: «Економічна діагностика»; «Моделі та методи прийняття рішень в аналізі та аудиті»; «Управлінські інформаційні системи в аналізі та аудиті» та багатьох інших.

Досвід формування і впровадження функції економічного моніторингу на підприємствах та в об'єднаннях свідчить, в умовах функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації в моніторингу, як і в інших сферах економічної роботи, намітилися певні тенденції

спеціалізації. Зокрема, спеціалізація поділяє економіко-аналітичну роботу на такі види: методологічні розробки, системні рішення, постановка задач, складання програм та інше. Така спеціалізація вносить істотні відмінності у функції, які виконуються персоналом підсистеми комплексного економічного моніторингу, і в цих умовах правомірно говорити не про економістів або економістів-аналітиків взагалі, а про економістів-аналітиків-методологів, економістів-аналітиків-системотехніків, економістів-аналітиків-постановників завдань.

Основним завданням економістів-аналітиків-методологів виступає розроблення або прив'язка типових методичних та інструктивних матеріалів із економічного моніторингу на промисловому підприємстві та в науково-виробничому об'єднанні, а також його організація виходячи із цілей підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності та покращення якості роботи. Саме економісти-аналітики-методологи визначають напрямки розвитку і фронт робіт для іншого персоналу підсистеми. Тому економіст-аналітик-методолог повинен знати сучасний стан теорії та практики комплексного економічного моніторингу, добре розбиратися в принципах і цілях ринкових відносин та знати можливості сучасної обчислювальної техніки.

До числа провідних фахівців у підсистемі комплексного економічного моніторингу поряд з економістами-аналітиками-методологами потрібно віднести і економістів-аналітиків-системотехніків. Їх завдання полягає в підготовці рішень загальносистемного характеру, зокрема, складанні схем інформаційних зв'язків комплексів завдань економічного моніторингу, розробці організаційно-технологічних схем вирішення задач, формуванні вимог до паралельних функціональних підсистем функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери і забезпечуючим підсистемам. Виконання цієї роботи вимагає від економістів-аналітиків-системотехніків широкої ерудиції як у сфері інформаційних аспектів функції моніторингу, так і в галузі організації та технології сучасної економічно ефективної обробки даних.

Економісти-аналітики-постановники задач та економісти-аналітики-програмісти являють собою найбільш чисельну групу персоналу підсистеми комплексного економічного моніторингу. В обов'язки цих фахівців входить розроблення і контроль за експлуатацією комплексів задач підсистеми.

Економіст-аналітик-постановник задач повинен добре знати методику сукупного (комплексного) економічного моніторингу та практику її організації на підприємствах, розумітися в особливостях інформаційного забезпечення задач моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери, знати більше, ніж одну алгоритмічну мову програмування, мати достатнє уявлення про можливості технічних засобів, за допомогою яких передбачається інтенсифікувати процес вирішення завдань. Практика показує, що без відповідних знань інформаційних, про-

грамних і технічних аспектів розроблення коректних постановок економіко-аналітичних завдань неможливе.

Важливі вимоги висуваються до кваліфікації програмістів, які розробляють програми вирішення завдань моніторингу. Означені фахівці повинні: володіти знаннями принципів положень методики моніторингу; вміти складати блок-схеми та програми, які реалізують будь-який припис (алгоритм); оцінювати порівняльні можливості різних мов програмування стосовно до конкретних завдань; використовувати засоби економічно ефективного програмування; вміти раціонально організовувати трансляцію і налагодження програм, раціонально організовувати електронно-обчислювальний процес, оптимально використовувати можливості технічних засобів; вміти виділяти типові (універсальні) процедури при розробленні конкретних програм; знати системи регулювання економетричного забезпечення машин електронних цифрових та ін.

На більш пізніх стадіях проектування, формування та впровадження економіко-аналітичних розрахунків при зростанні в технології вирішення завдань моніторингу ролі банку даних досить вірогідним буде поява у складі підсистеми комплексного економічного моніторингу спеціалістів із ведення баз економіко-аналітичних інформаційних даних.

Змінюючи кваліфікаційний склад виконавців функції економічного моніторингу на промислових підприємствах та у виробничих об'єднаннях, потрібно прагнути до того, щоб ефективність економіко-аналітичної роботи в сенсі її наукового рівня, досягнутих результатів, надійності та строків була найвищою, а використання потенційних можливостей персоналу найбільшим. Мова йде про оптимізацію діяльності персоналу підсистеми, тобто розроблення системи заходів, які забезпечують підпорядкування діяльності персоналу цілям та критеріям, встановленим як перед підсистемою, так і перед функціонально розвинутою системою стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери в цілому, і таких, що сприяють здійсненню цієї діяльності в завданому напрямку розвитку. А це значить, що організація діяльності персоналу підсистеми комплексного економічного моніторингу повинна базуватися, як було відзначено вище, на комплексному та послідовному використанні правових, економічних, психологічних та інших методів впливу на персонал, за допомогою яких потрібно добитися повного підпорядкування апарата політиці регулювання.

ВИСНОВКИ

Формування і впровадження підсистеми комплексного економічного моніторингу пов'язане з вирішенням організаційних питань. Створення організаційного забезпечення підсистеми означає як розмежування функцій між людиною та машиною електронною цифровою, так і більш чітке визначення функцій та завдань регулюючого персоналу, а в ряді випадків – і вдосконалення організаційних схем органів регулювання, які викону-

ють економіко-аналітичні функції. Уже на даному етапі очевидна доцільність виділення з числа структурних ланок підприємства (об'єднання), які займаються економічним моніторингом, провідного підрозділу, який би визначав методичні принципи моніторингу, його організацію на виробництві, напрямки розвитку моніторингу в умовах функціонування функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери. Створення у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів промислової сфери організаційного забезпечення підсистеми комплексного економічного моніторингу істотно зменшує трудомісткість економіко-аналітичних розрахунків, підвищуючи при цьому якісні характеристики та технічні параметри, економічну ефективність регулювання за рахунок досягнення глибинного всебічного висвітлення, високої комплексності й оперативності економічного моніторингу. Наведене питання, яке вирішують при проектуванні у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів промислової сфери підсистеми комплексного економічного моніторингу, далеко не повне. Серед перспектив подальшого розвитку в означеному напрямку можна без сумніву назвати застосування універсальних методів створення підсистеми регулювання, підготовку кадрів фахівців і цілий ряд інших питань, вирішення яких виступає не менш актуальним. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Миронов Д. В.** Управление на базе стратегического планирования / Д. В. Миронов. – М.: Лаборатория Книги, 2010. – 92 с.
2. **Портных В. В.** Стратегия бизнеса / В. В. Портных. – М.: Дашков и К°, 2013. – 274 с.
3. **Стольников Т. М.** Стратегическое и оперативное управление предприятием / Т. М. Стольников. – М.: Лаборатория Книги, 2010. – 102 с.
4. **Аралбаева Г. Г.** Методология и организация мониторинга региональной социально-экономической системы : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 – «Экономика и управление народным хозяйством» / Аралбаева Галия Галаудиновна ; Оренбург. гос. ун-т. – Оренбург, 2009. – 347 с.
5. **Батанова С. В.** Формирование системы мониторинга надежности строительных организаций в условиях саморегулирования : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Батанова Светлана Викторовна ; Рост. гос. строит. ун-тет. – Ростов-на-Дону, 2009. – 151 с.
6. **Данов А. А.** Технология риск-мониторинга системы менеджмента качества организации : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Данов Александр Александрович ; Тамб. гос. техн. ун-тет. – Тамбов, 2009. – 213 с.
7. **Зарипова Н. Ш.** Разработка системы показателей качества для оценки и мониторинга деятельности организации дополнительного профессионального образования : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Зарипова Неля Шакуровна ; С.-Петерб. гос. ун-тет экон. и финансов. – Санкт-Петербург, 2011. – 155 с.
8. **Калюгина С. Н.** Социальная стратегия организации: теория, методология, практика : монография / С. Н. Калюгина. – М.: DirectMedia, 2014. – 194 с.
9. **Литвин Ю. В.** Методическое обеспечение организации планирования и мониторинга вспомогательного производства нефтегазовой отрасли : дисс. ... канд. экон. наук : 05.02.22 / Литвин Юрий Васильевич ; Моск. акад. рынка труда и информац. технологий. – М., 2011. – 168 с.
10. **Мамбетова Ф. А.** Управление устойчивым развитием территории на основе организации мониторинга и комплексной оценки социально-экономического потенциала: теория, методология, практика на материалах регионов Юга России : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Мамбетова Фатимат Абдуллаховна ; Дагестанский гос. ун-тет. – Нальчик, 2012. – 328 с.
11. **Сердюкова Е. В.** Совершенствование механизма финансового мониторинга в организациях : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.10 – «Финансы, денежное обращение и кредит» / Сердюкова Елена Валентиновна ; Северо-Кавказский гос. технический университет. – Ставрополь, 2009. – 216 с.
12. **Совик Л. Е.** Бизнес-мониторинг деятельности промышленной организации: концепция, методология, моделирование процессов : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Совик Людмила Егоровна ; Юго-Западный государственный ун-тет. – Воронеж, 2013. – 442 с.
13. **Черников Н. В.** Информационно-аналитическое обеспечение мониторинга финансовой устойчивости организации : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.12 – «Бухгалтерский учет, статистика» / Черников Никита Валерьевич ; Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2012. – 174 с.
14. **Шамрина И. В.** Управление развитием промышленных организаций на основе инструментов экономического мониторинга: на примере мясоперерабатывающего производства : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 – «Экономика и управление народным хозяйством» / Шамрина Ирина Викторовна ; Юго-Зап. гос. ун-тет. – Курск, 2013. – 316 с.

REFERENCES

- Aralbayeva, G. G. "Metodologiya i organizatsiya monitoringa regionalnoy sotsialno-ekonomicheskoy sistemy" [Methodology and organization of monitoring of regional socio-economic system]. *Diss. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.05*, 2009.
- Batanova, S. V. "Formirovaniye sistemy monitoringa nadezhnosti stroitelnykh organizatsiy v usloviyakh samoregulirovaniya" [The formation of a system of monitoring reliability of construction companies in self-regulation]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2009.
- Chernikov, N. V. "Informatsionno-analiticheskoye obespecheniye monitoringa finansovoy ustoychivosti organizatsii" [Information and analytical support for monitoring the financial stability of the organization]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.12*, 2012.
- Danov, A. A. "Tekhnologiya risk-monitoringa sistemy menedzhmenta kachestva organizatsii" [Technology risk monitoring of the quality management system of the organization]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2009.
- Kalyugina, S. N. *Sotsialnaya strategiya organizatsii: teoriya, metodologiya, praktika* [Social policy: theory, methodology, practice]. Moscow: DirectMedia, 2014.
- Litvin, Yu. V. "Metodicheskoye obespecheniye organizatsii planirovaniya i monitoringa vspomogatelnogo proizvodstva neftegazovoy otrasli" [Methodological support of the organization's planning and monitoring secondary production of oil and gas industry]. *Diss. ... kand. ekon. nauk: 05.02.22*, 2011.
- Mironov, D. V. *Upravleniye na baze strategicheskogo planirovaniya* [Management based on strategic planning]. Moscow: Laboratoriya Knigi, 2010.
- Mambetova, F. A. "Upravleniye ustoychivym razvitiem territorii na osnove organizatsii monitoringa i kompleksnoy otsenki sotsialno-ekonomicheskogo potentsiala: teoriya, metodologiya, praktika na materialakh regionov Yuga Rossii" [The management of sustainable development of the territory through the organization of monitoring and integrated assessment of socio-economic development: theory, methodology, practice on the materials of the regions of Southern Russia]. *Diss. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.05*, 2012.
- Portnykh, V. V. *Strategiya biznesa* [Business strategy]. Moscow: Dashkov i K°, 2013.
- Serdyukova, E. V. "Sovershenstvovaniye mekhanizma finansovogo monitoringa v organizatsiyakh" [Improving the mechanism

of financial monitoring in organizations]. *Diss. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.10, 2009.

Sovik, L. E. "Biznes-monitoring deyatelnosti promyshlennoy organizatsii: kontseptsiya, metodologiya, modelirovaniye protsessov" [Business activity monitoring industrial organization: concept, methodology, process modeling]. *Diss. ... dokt. ekon. nauk*: 08.00.05, 2013.

Stolnikov, T. M. *Strategicheskoye i operativnoye upravleniye predpriyatiyem* [Strategic and operational enterprise management]. Moscow: Laboratoriya Knigi, 2010.

Shamrina, I. V. "Upravleniye razvitiyem promyshlennykh organizatsiy na osnove instrumentov ekonomicheskogo moni-

toringa: na primere myasopererabatyvayushchego proizvodstva" [Development management of industrial organizations on the basis of economic monitoring tools: the case of the meat processing industry]. *Diss. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.05, 2013.

Zaripova, N. Sh. "Razrabotka sistemy pokazateley kachestva dlya otsenki i monitoringa deyatelnosti organizatsii dopolnitel'nogo professional'nogo obrazovaniya" [Development of the system of quality indicators for evaluation and monitoring activities of organizations of additional professional education]. *Diss. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.05, 2011.

УДК 339.138:659.1

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ В ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ РЕКЛАМНОЇ ГАЛУЗІ

© 2016 ПЕДЧЕНКО Н. С., ЯКОВЕНКО Т. І.

УДК 339.138:659.1

Педченко Н. С., Яковенко Т. І. Науково-методичний підхід до розробки та впровадження маркетингової стратегії в діяльність підприємств рекламної галузі

Метою статті є обґрунтування науково-методичного підходу до розробки та впровадження маркетингової стратегії в діяльність підприємств рекламної галузі. Наведено існуючі підходи у вітчизняній науковій літературі до визначення поняття «маркетингова стратегія». Сформовано авторське бачення важливості комплексного підходу до маркетингової стратегії підприємств рекламної галузі як процесу розробки маркетингової стратегії, оцінки готовності підприємства до її впровадження та обґрунтування коригувальних заходів щодо сприйняття такої стратегії. Запропоновано етапи маркетингової стратегії для підприємств рекламної галузі, проведено оцінку готовності до її реалізації такими підприємствами. Для цього використано методику, засновану на експертних оцінках та рівні прояву кожної ознаки в діяльності підприємства. Наведено результат узагальненої оцінки готовності підприємств рекламної галузі до реалізації маркетингової стратегії за дванадцятьма перерахованими авторами ознаками та зроблено висновки на їх основі.

Ключові слова: маркетинг, стратегія, науково-методичний підхід, рекламна галузь.

Рис.: 1. Табл.: 1. Формул.: 3. Бібл.: 17.

Педченко Наталія Сергіївна – доктор економічних наук, професор кафедри фінансів та банківської справи, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалів, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: pedchenko_ns@ukr.net

Яковенко Тетяна Іванівна – аспірантка, кафедра економічної кібернетики, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалів, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: tatka_pl@mail.ru

УДК 339.138:659.1

Педченко Н. С., Яковенко Т. І. Научно-методический подход к разработке и внедрению маркетинговой стратегии в деятельность предприятий рекламной отрасли

Целью статьи является обоснование научно-методического подхода к разработке и внедрению маркетинговой стратегии в деятельность предприятий рекламной отрасли. Приведены существующие подходы в отечественной научной литературе к определению понятия «маркетинговая стратегия». Сформировано авторское видение важности комплексного подхода к маркетинговой стратегии предприятий рекламной отрасли как процесса по разработке маркетинговой стратегии, оценке готовности предприятия к ее внедрению и обоснованию корректирующих мероприятий по восприятию такой стратегии. Предложены этапы маркетинговой стратегии для предприятий рекламной отрасли и проведена оценка готовности к реализации такими предприятиями. Для этого использована методика, основанная на экспертных оценках и уровне проявления каждого признака в деятельности предприятия. Приведен результат обобщенной оценки готовности предприятий рекламной отрасли к реализации маркетинговой стратегии по двенадцати перечисленным авторами признакам и сделаны выводы на их основе.

Ключевые слова: маркетинг, стратегия, научно-методический подход, рекламная отрасль.

Рис.: 1. Табл.: 1. Формул.: 3. Библ.: 17.

Педченко Наталья Сергеевна – доктор экономических наук, профессор кафедры финансов и банковского дела, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Ковалев, 3, Полтава, 36014, Украина)

E-mail: pedchenko_ns@ukr.net

Яковенко Татьяна Ивановна – аспирантка, кафедра экономической кибернетики, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Ковалев, 3, Полтава, 36014, Украина)

E-mail: tatka_pl@mail.ru

UDC 339.138:659.1

Pedchenko N. S., Yakovenko T. I. The Scientific-Methodical Approach to the Development and Implementation of Marketing Strategy into Activities of Enterprises in the Advertising Sector

The article is aimed at substantiation of the scientific-methodical approach to the development and implementation of marketing strategy into activities of enterprises in the advertising sector. The approaches to defining the concept of «marketing strategy», available in the national scientific literature, have been provided. The author's vision as to importance of an integrated approach to marketing strategy in terms of enterprises in the advertising sector has been formulated as a process to develop a marketing strategy, evaluation of the enterprise's readiness to its introduction and substantiation of the corrective measures on the perception of such a strategy. Stages of marketing strategy for enterprises in the advertising sector have been proposed, an evaluation of the readiness for implementation by such enterprises has been carried out. To this end the methods have been used, which are based on both the expert assessments and the level of manifestation of each attribute in the enterprise. A result of a generalized evaluation of readiness to implement marketing strategy by the advertising sector enterprises according to the twelve attributes listed by the authors has been provided, the respective conclusions have been drawn.

Keywords: marketing, strategy, scientific-methodical approach, advertising sector.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Formulae: 3. Bibl.: 17.

Pedchenko Natalia S. – D. Sc. (Economics), Professor of the Department of Finance and Banking, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovalia Str., Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: pedchenko_ns@ukr.net

Iakovenko Tetiana I. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovalia Str., Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: tatka_pl@mail.ru

of financial monitoring in organizations]. *Diss. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.10, 2009.

Sovik, L. E. "Biznes-monitoring deyatel'nosti promyshlennoy organizatsii: kontseptsiya, metodologiya, modelirovaniye protsessov" [Business activity monitoring industrial organization: concept, methodology, process modeling]. *Diss. ... dokt. ekon. nauk*: 08.00.05, 2013.

Stolnikov, T. M. *Strategicheskoye i operativnoye upravleniye predpriyatiyem* [Strategic and operational enterprise management]. Moscow: Laboratoriya Knigi, 2010.

Shamrina, I. V. "Upravleniye razvitiyem promyshlennykh organizatsiy na osnove instrumentov ekonomicheskogo moni-

toringa: na primere myasopererabatyvayushchego proizvodstva" [Development management of industrial organizations on the basis of economic monitoring tools: the case of the meat processing industry]. *Diss. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.05, 2013.

Zaripova, N. Sh. "Razrabotka sistemy pokazateley kachestva dlya otsenki i monitoringa deyatel'nosti organizatsii dopolnitel'nogo professional'nogo obrazovaniya" [Development of the system of quality indicators for evaluation and monitoring activities of organizations of additional professional education]. *Diss. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.05, 2011.

УДК 339.138:659.1

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ В ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ РЕКЛАМНОЇ ГАЛУЗІ

© 2016 ПЕДЧЕНКО Н. С., ЯКОВЕНКО Т. І.

УДК 339.138:659.1

Педченко Н. С., Яковенко Т. І. Науково-методичний підхід до розробки та впровадження маркетингової стратегії в діяльність підприємств рекламної галузі

Метою статті є обґрунтування науково-методичного підходу до розробки та впровадження маркетингової стратегії в діяльність підприємств рекламної галузі. Наведено існуючі підходи у вітчизняній науковій літературі до визначення поняття «маркетингова стратегія». Сформовано авторське бачення важливості комплексного підходу до маркетингової стратегії підприємств рекламної галузі як процесу розробки маркетингової стратегії, оцінки готовності підприємства до її впровадження та обґрунтування коригувальних заходів щодо сприйняття такої стратегії. Запропоновано етапи маркетингової стратегії для підприємств рекламної галузі, проведено оцінку готовності до її реалізації такими підприємствами. Для цього використано методику, засновану на експертних оцінках та рівні прояву кожної ознаки в діяльності підприємства. Наведено результат узагальненої оцінки готовності підприємств рекламної галузі до реалізації маркетингової стратегії за дванадцятьма перерахованими авторами ознаками та зроблено висновки на їх основі.

Ключові слова: маркетинг, стратегія, науково-методичний підхід, рекламна галузь.

Рис.: 1. Табл.: 1. Формул.: 3. Бібл.: 17.

Педченко Наталія Сергіївна – доктор економічних наук, професор кафедри фінансів та банківської справи, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалів, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: pedchenko_ns@ukr.net

Яковенко Тетяна Іванівна – аспірантка, кафедра економічної кібернетики, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалів, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: tatka_pl@mail.ru

УДК 339.138:659.1

Педченко Н. С., Яковенко Т. І. Научно-методический подход к разработке и внедрению маркетинговой стратегии в деятельность предприятий рекламной отрасли

Целью статьи является обоснование научно-методического подхода к разработке и внедрению маркетинговой стратегии в деятельность предприятий рекламной отрасли. Приведены существующие подходы в отечественной научной литературе к определению понятия «маркетинговая стратегия». Сформировано авторское видение важности комплексного подхода к маркетинговой стратегии предприятий рекламной отрасли как процесса по разработке маркетинговой стратегии, оценке готовности предприятия к ее внедрению и обоснованию корректирующих мероприятий по восприятию такой стратегии. Предложены этапы маркетинговой стратегии для предприятий рекламной отрасли и проведена оценка готовности к реализации такими предприятиями. Для этого использована методика, основанная на экспертных оценках и уровне проявления каждого признака в деятельности предприятия. Приведен результат обобщенной оценки готовности предприятий рекламной отрасли к реализации маркетинговой стратегии по двенадцати перечисленным авторами признакам и сделаны выводы на их основе.

Ключевые слова: маркетинг, стратегия, научно-методический подход, рекламная отрасль.

Рис.: 1. Табл.: 1. Формул.: 3. Библ.: 17.

Педченко Наталья Сергеевна – доктор экономических наук, профессор кафедры финансов и банковского дела, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Ковалев, 3, Полтава, 36014, Украина)

E-mail: pedchenko_ns@ukr.net

Яковенко Татьяна Ивановна – аспирантка, кафедра экономической кибернетики, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Ковалев, 3, Полтава, 36014, Украина)

E-mail: tatka_pl@mail.ru

UDC 339.138:659.1

Pedchenko N. S., Yakovenko T. I. The Scientific-Methodical Approach to the Development and Implementation of Marketing Strategy into Activities of Enterprises in the Advertising Sector

The article is aimed at substantiation of the scientific-methodical approach to the development and implementation of marketing strategy into activities of enterprises in the advertising sector. The approaches to defining the concept of «marketing strategy», available in the national scientific literature, have been provided. The author's vision as to importance of an integrated approach to marketing strategy in terms of enterprises in the advertising sector has been formulated as a process to develop a marketing strategy, evaluation of the enterprise's readiness to its introduction and substantiation of the corrective measures on the perception of such a strategy. Stages of marketing strategy for enterprises in the advertising sector have been proposed, an evaluation of the readiness for implementation by such enterprises has been carried out. To this end the methods have been used, which are based on both the expert assessments and the level of manifestation of each attribute in the enterprise. A result of a generalized evaluation of readiness to implement marketing strategy by the advertising sector enterprises according to the twelve attributes listed by the authors has been provided, the respective conclusions have been drawn.

Keywords: marketing, strategy, scientific-methodical approach, advertising sector.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Formulae: 3. Bibl.: 17.

Pedchenko Natalia S. – D. Sc. (Economics), Professor of the Department of Finance and Banking, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovalia Str., Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: pedchenko_ns@ukr.net

Iakovenko Tetiana I. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovalia Str., Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: tatka_pl@mail.ru

В умовах стратегічних змін особливої значимості набуває формування нового підходу до стратегічного управління підприємством, у тому числі маркетингового, орієнтованого на результативність маркетингової діяльності, а значить, на дотримання таких критеріїв, як визначеність, готовність, відповідність та узгодженість. При цьому виникає потреба не лише у розробці програми дій або комплексу заходів, як прийнято розуміти маркетингову стратегію, а головне бути готовим до їх впровадження. Тому комплексний підхід спрямований на поєднання таких етапів, як доведення необхідності розробки загального плану маркетингових дій; оцінки готовності їх сприйняти підприємством та обґрунтування плану коригувальних заходів з покращення такого сприйняття і забезпечення мобільності підприємства у ринковому середовищі, його конкурентоспроможність та сталий розвиток в умовах стратегічних змін. Для вирішення такого важливого завдання пропонується використання науково-методичного підходу до розробки та оцінки готовності впровадження маркетингової стратегії у діяльність підприємств рекламної галузі.

Теоретичні та прикладні завдання з розробки й впровадження маркетингової стратегії в діяльність підприємств висвітлюють праці таких науковців, як Балабанова Л. В., Гаркавенко С. С., Гайдаєнко Т. А., Гриньов А. В., Решітнікова І. А., Лукянець Т. І., Куденко Н. В., Петруня Ю. Є., Корецький М. Х., Олійник С. С., Тімонін О. М.; з оцінки готовності до реалізації маркетингової стратегії – Шкардун В., Ахтямов Т.

Відаючи належне цінності наукових здобутків з означеної проблематики, вважаємо, що дослідження, присвячені проблемі розробки та впровадження маркетингової стратегії у діяльність підприємств саме рекламної галузі потребують детального дослідження.

Метою статті є обґрунтування науково-методичного підходу до розробки та впровадження маркетингової стратегії у діяльність підприємств рекламної галузі.

Застосувавши класичний підхід у науковому дослідженні, розпочнемо з етимології поняття «маркетинг» та зупинимося на короткій історії розвитку маркетингу у світі. Слово «маркетинг» походить від англ. *market*, що означає «ринок», «базар», «збут», «торгівля», «ціна», «курс», у США ще «продовольчий магазин», це слово співзвучне виразу англ. *marketgetting* – «оволодіння ринком» [4]. Сьогодні маркетинг пропонується розглядати як:

- ★ вид людської діяльності, направлений на задоволення потреб за допомогою обміну [4];
- ★ як діяльність щодо забезпечення наявності потрібних товарів і послуг для потрібної аудиторії, у потрібному місці, в потрібний час і за ціною, яка підходить, при здійсненні необхідної комунікації [4];
- ★ як планування і здійснення всебічної діяльності, пов'язаної з товаром, з метою здійснення оптимального впливу на споживача для забезпечення максимального споживання за оптимальної ціни та одержання в результаті цього довгострокового прибутку [4].

Варто також відзначити науковий інтерес до дослідження сутності поняття маркетингу та різнобарв'я його трактування. І як продовження – маркетинг є: філософією бізнесу; набором ефективних інструментів, які є необхідними для функціонування підприємства в умовах високої конкуренції; важливою частиною системи управління підприємством [4]. З чим варто погодитись, оскільки ефективне управління підприємством обов'язково маркетингоорієнтоване, базується на власному інструментарію та індивідуалізованому підході у визначенні пріоритетів. Тому, власне, нами і зроблено акцент на ефективність маркетингової діяльності підприємств рекламної галузі.

Як історична довідка, варто відзначити, що перші аспекти цінової політики та реклами, як прояв маркетингу, зустрічався як у Давньому Єгипті, так й у державах Міжріччя. У 1650 р. один з членів японської торгівельної фірми «Міцуї» відкриває у Токіо універсальний магазин, в якому здійснюється збір інформації щодо попиту та пропозиції на різні товари, попереднє замовлення на виробництво окремих видів товару, існування гарантійного терміну, реклама тощо [4]. Вважається, що основи маркетингу як самостійної науки, що існує на стику економіки, етики, соціології та психології, були створені американцем Сайресом МакКорміком (*Cyrus Hall McCormick*, 1809–1844 рр.) [4]. До його заслуг відносяться розвиток таких напрямів маркетингу, як вивчення та аналіз ринку, види цінової політики, особливості сервісу.

Як реакція на бурхливий розвиток промисловості у США на початку ХХ ст. на підприємстві з'являються перші структурні підрозділи дослідження ринку, як допоміжні служби при відділах збуту [8]. Маркетинг як дисципліна починає викладатись в американських університетах з 1902 р. (Пенсильванський університет), в Європі перша кафедра маркетингу була відкрита у 1977 р. в Цюрихському університеті [4]. У 30-ті роки ХХ ст. інтерес до концепції маркетингу зростає, у 50-ті роки набирає системного підходу, у 60-ті роки маркетинг перетворився на активний багатофункціональний засіб вирішення довгострокових комерційних задач, а у 80-ті роки він набув нового соціального звучання [4]. Однією з головних проблем, що перешкоджає активному впровадженню маркетингу у вітчизняну економіку, є, на думку вчених, неоднозначність трактування основних його понять та розрив між теорією і практикою застосування [8, 15].

На підтвердження цих слів наведемо існуючі підходи у вітчизняній науковій літературі до визначення поняття «маркетингова стратегія», а саме: маркетингова стратегія – це:

- ★ основні напрями зосередження зусиль, філософія бізнесу [2, с. 14];
- ★ вектор дій фірми щодо створення її цільових ринкових позицій [11, с. 13];
- ★ загальний план маркетингових заходів, за допомогою яких компанія розраховує досягти своїх маркетингових цілей [10];

- ✦ програма маркетингової діяльності фірми на цільових ринках [5, с. 171];
- ✦ система організаційно-технічних і фінансових заходів щодо інтенсифікації виробництва, реалізації продукції, підвищення її конкурентоспроможності, активного впливу на попит та пропозицію [7, с. 256];
- ✦ комплекс заходів щодо формування та реалізації цілей та задач по кожному окремому ринку [6, с. 13];
- ✦ раціональний, логічно обґрунтований механізм дій [16, с. 172].

Узагальнюючі різні наукові підходи до розкриття поняття «маркетингова стратегія», пропонується виділити такі напрями їх узгодження, як: основні напрями (вектор) розвитку та досягнення ринкових позицій підприємства, засіб для досягнення маркетингових цілей, план дій та стратегічний напрям підприємства [9, с. 172]. Віддаючи належне цінності описаних вище наукових здобутків, відмітимо однобічне їх трактування лише як напрям, вектор, засіб, план. Проте наявність таких складових не означає можливість їх сприйняття зовнішнім та навіть внутрішнім бізнес середовищем.

Тому наведені наукові підходи вилаштовані таким чином, щоб відтінити авторське бачення важливості комплексного підходу до маркетингової стратегії підприємств рекламної галузі як процесу з розробки маркетингової стратегії, оцінки готовності підприємства до її впровадження та обґрунтуванню коригувальних заходів щодо сприйняття такої стратегії. А саме:

- ✦ розробка загального плану маркетингових дій, погоджуємося з думкою Балабанової Л. В., відображає основні напрями зосередження зусиль в тих напрямках, що відповідають філософії бізнесу [2, с. 14] та його вектору дій щодо створення її цільових ринкових позицій [11, с. 13];
- ✦ оцінка готовності сприйняти підприємством означених дій визначається через загальний план маркетингових заходів, за допомогою яких компанія розраховує досягти своїх маркетингових цілей [10] або програму маркетингової діяльності фірми на цільових ринках [5, с. 171], які будуть сприйняті та реалізовані на підприємстві;
- ✦ обґрунтування плану коригувальних заходів з покращення сприйняття визначеного плану або програми маркетингових дій варто сприймати як систему організаційно-технічних і фінансових заходів щодо інтенсифікації виробництва, реалізації продукції, підвищення її конкурентоспроможності, активного впливу на попит та пропозицію [7, с. 256] або комплексу заходів щодо формування та реалізації цілей та задач по кожному окремому ринку [6, с.13].

Усе це вимагає, за твердженням Тимоніна О. М. та Олійник С. С., раціонального, логічно обґрунтованого механізму дій [16, с. 172], який, на нашу думку, і включатиме наведені вище етапи та заходи.

Наведемо огляд найвідоміших компаній, маркетингові стратегії яких забезпечили розквіт та світове визнання, а саме: Apple, який «в очах споживачів є золотим стандартом», Google, що є «більше, ніж просто пошуковик», який «давно інтегрувався в життя кожної людини», IBM як «розумна планета», покликана допомогти клієнтам зробити світ кращим, McDonald's, основне вміння якого вловити настрої споживачів та адаптуватися до них, Coca-Cola, що «перевертає бізнес з ніг на голову», Microsoft, який «є локомотивом і має репутацію одного з найсильніших технологічних брендів», Marlboro, що стабільно інвестує в бренд «ковбоя з реклами» з моменту його створення, Visa, що стала впливовим гравцем у сфері інтернет-торгівлі та мобільних розрахунків завдяки шанованому імені на ринку безготівкових платежів [1]. Звичайно, створити таку маркетингову стратегію мріє кожна компанія, хоча не кожній під силу. Проте поставити за мету та принаймні наблизитися до неї – це завдання для підприємств, у тому числі й рекламної галузі, яке спробуємо вирішити.

У науковій літературі описують декілька підходів до розробки маркетингової стратегії підприємства, зокрема: стратегічна модель Портера, матриці «Дженерал Електрик», підхід, заснований на використанні матриці можливостей по товарах або ринках, метод, що базується на використанні матриці «Бостонської консультативної групи», програми побудованої на основі впливу ринкової стратегії на прибуток [12, с. 216].

Відповідно до першоджерела стратегії маркетингової діяльності можна згрупувати за такими напрямками:

- ✦ у галузі продукту, зокрема у вигляді створення нових продуктів, розширення їх асортименту, вилучення з обігу застарілих, оновлення асортименту, дотримання широкоасортиментної політики;
- ✦ у галузі ціноутворення, зокрема за допомогою встановлення ціни відповідно до попиту, проведення гнучкої цінової політики;
- ✦ у галузі розподілу та збуту товарів, зокрема через формування оптимальних каналів збуту, підвищення рівня обслуговування, запровадження заходів щодо зниження витрат на доставку, запровадження системи знижок;
- ✦ у галузі просування продукту, зокрема у формі встановленні тісних контактів зі споживачами за допомогою співробітників відділу продажу, через рекламу, виставки, методів та засобів організації дій співробітників відділу збуту на нових ринках [4].

Процес розробки стратегії маркетингу колектив під керівництвом Котлера Ф. пропонує ділити на такі етапи: вибір напрямків пошуку; генерація ідей; розробка концепції та її тестування; розробка ринкової стратегії; економічний аналіз; створення прототипів товарів; пробний маркетинг; комерціалізація; прискорена процедура розробки товару; організація новаторського процесу [10].

Вайсман А. наводить такі кроки до ефективної маркетингової стратегії, зокрема розробка іміджу підприємства і концепції комунікації, філософії підприємства; аналіз зовнішнього середовища, аналіз конку-

рентів, аналіз споживачів, аналіз власної ситуації, визначення позиції на ринку та перехід до практичного застосування стратегії; формування цілі; забезпечення наочності; реалізація стратегії маркетинг та маркетинговий контролінг [3].

При цьому характерними рисами сучасної маркетингової стратегії, на думку Мельник Д. А., є її довгострокова орієнтація, базування на результатах стратегічного маркетингового аналізу, підпорядкованість в ієрархії стратегій підприємства, участь у стратегічній піраміді, ринкове спрямування діяльності підприємства відносно споживача або конкурента, визначення сильних сторін підприємства [12, с.217]. Крім цього, маркетингову стратегію розглядають як засіб реалізації маркетингових цілей та складову процесу формування стратегії із певною логікою, послідовністю і циклічністю [12, с. 217].

З а результатами наукового аналізу пропонуються такі етапи маркетингової стратегії: створення гучної назви; розробка естетичного та унікального дизайну, запровадженого на оригінальності, неповторності, простоті; гнучкість та готовність до змін, орієнтованих на удосконалення та на відповідність сучасним технологіям (осучаснення існуючого асортименту або його розширення); зізвучність зі стилем життя орієнтованого споживача та його бажанням; остаточність у захопленні ринку збуту та закріпленні на ньому; реклама та розширення можливостей через елітарність бренда та підтримку прихильниками (споживачами) [14]. Зрозуміло, що наведені аспекти стосуються більше просування продукту, проте саме від нього залежить узгодженість внутрішніх можливостей підприємства з вимогами зовнішнього середовища та на цій основі забезпечення прибутковості. Крім цього, варто відмітити, що наскрізним етапом будь-якої маркетингової стратегії є оперативний та стратегічний аналіз: існуючих альтернатив – на етапі зародження ідеї та створення назви; наявних конкурентів – на етапі дизайну; на відповідність – на етапі змін; на вимогливість – на етапі зізвучності; ринкової ніші – на етапі захоплення та закріплення; перспективності та потенціалу розвитку – на етапі розширення.

Заслуговує на особливу увагу запропонований у науковій літературі підхід Шкардуна Д. та Ахтямова Т., які визначають такі напрями маркетингової стратегії підприємства:

- ✦ визначеність місії;
- ✦ визначеність цілей і стратегії;
- ✦ здатність своєчасного розпізнання проблеми та механізми їх вирішення;
- ✦ підвищення конкурентоздатності;
- ✦ використання існуючих (виявлених) можливостей;
- ✦ організаційне відмежування завдань стратегічного управління від завдань поточного управління;
- ✦ орієнтованість поточного управління на виконання стратегічних завдань;
- ✦ наявність підрозділів, що здійснюють внутрішньосистемне консультування з питань маркетингового стратегічного розвитку;

- ✦ ефективність маркетингової роботи;
- ✦ запрошення сторонніх консультантів для вирішення маркетингових завдань;
- ✦ інформування працівників про стратегічні цілі та плани;
- ✦ високий рівень корпоративної культури [17, с. 80].

Взявши за основу наведені наукові підходи, пропонуємо такі етапи маркетингової стратегії підприємств рекламної галузі:

- ✦ створення оригінальної назви та визначеність з місією;
- ✦ визначеність з ціллю та завданнями, орієнтовані на фінансові результати;
- ✦ створення оригінального, неповторного, простого, гнучкого механізму у відповідності до нормативно-правового забезпечення та сучасних технологій, здатного чуттєво реагувати на зміни в потребах, фінансових можливостях, смаках, вимогах, баченнях, уподобаннях споживачів рекламних послуг;
- ✦ створення естетичного та унікального відтворення потреби споживачів рекламних послуг на основі використання існуючих або виявлених можливостей;
- ✦ постійне дослідження загроз і слабких сторін й розширення переваг і можливостей зі створення елітарності бренда та підтримки прихильниками (споживачами);
- ✦ систематичні заходи зі збереження та підвищення конкурентоздатності на основі зізвучності зі стилем життя орієнтованого споживача та його бажанням і дослідження альтернатив;
- ✦ стажування, підвищення кваліфікації працівників маркетингового відділу або запрошення сторонніх консультантів для вирішення маркетингових завдань та цілі стратегічного розвитку;
- ✦ наявність доступу до загальної маркетингової інформації та чітке дотримання конфіденційності;
- ✦ високий рівень організаційної та корпоративної культури, побудованої на персональній мотивації, контролі та відповідальності;
- ✦ підтримка, збереження та розширення зовнішніх зв'язків на маркетинговому рівні: відносини із постачальниками, споживачами та замовниками рекламних послуг; врахування особливостей відносин з інвесторами та конкурентами;
- ✦ економічна оцінка маркетингових заходів та визначення основних прогнозованих показників та контроль за їх дотримання;
- ✦ підтримка основних напрямів маркетингової політики підприємства рекламної галузі та подальше її вдосконалення.

Визначившись з основними етапами маркетингової стратегії підприємств рекламної галузі, пропонуємо, відповідно до запропонованої концепції, перейти до оцінки готовності її реалізації такими підприємствами. Для оцінки готовності підприємств рекламної галузі до реалізації маркетингової стратегії в науковій літературі пропонують методику, засновану на експертних оцінках та рівні прояву кожної ознаки в діяльності підприємства:

- ★ «5» – якщо дана ознака на підприємстві цілком виявляється;
- ★ «4» – якщо дана ознака виявляється не цілком;
- ★ «3» – якщо дана ознака виявляється слабо;
- ★ «2» – якщо дана ознака не виявляється [17, с. 82; 13, с. 145].

Загальною оцінкою рівня готовності підприємства до маркетингової стратегії є середньозважений бал [17, с. 82; 13, с. 145]:

$$\bar{S} = \frac{1}{m \cdot n} \sum_{i=1}^m K_i \sum_{j=1}^n S_{ij}, \quad (1)$$

де S_{ij} – бальна оцінка j -го експерта рівня прояву i -тої ознаки;

n – кількість експертів;

m – число розглянутих ознак;

K_i – коефіцієнт важливості i -тої ознаки, обумовленої за правилом:

$$K_i = \begin{cases} 1 - \text{якщо ознака «менш важлива»;} \\ 2 - \text{якщо ознака «важлива»}. \end{cases}$$

В оцінці брали участь 15 експертів, які працюють на підприємствах рекламної галузі. У такий спосіб $n = 15$, а $m = 12$. Пропонуємо такі граничні числа:

$b_{\min.} = 0,2$ – відповідає випадку повного не прояву всіх ознак;

$b_{\text{сл.}} = 0,3$ – відповідає випадку слабого прояву всіх ознак;

$b_{\text{нп.}} = 0,4$ – відповідає випадку неповного прояву всіх ознак;

$b_{\text{макс.}} = 0,5$ – відповідає випадку повного прояву всіх ознак.

Виходячи з формул:

$$b_1 = b_{\min.} + 0,75 (b_{\text{сл.}} - b_{\min.}); \quad (2)$$

$$b_{\text{cp}} = 0,5 (b_{\min.} + b_{\text{макс.}}); \quad (3)$$

$$b_2 = b_{\text{нп.}} + 0,25 (b_{\text{макс.}} - b_{\text{нп.}}) \quad (4)$$

розрахуємо пороги $b_1 = 0,275$, $b_{\text{cp}} = 0,350$, $b_2 = 0,425$.

Пропонується готовність підприємств рекламної галузі до маркетингової стратегії оцінювати як:

- ★ дуже висока, якщо отриманий результат потрапляє в діапазон $b_2 - b_{\text{макс.}}$;
- ★ висока, якщо отриманий результат потрапляє в діапазон $b_{\text{cp}} - b_2$;
- ★ помірна, якщо отриманий результат потрапляє в діапазон $b_1 - b_{\text{cp}}$;
- ★ низька, якщо отриманий результат потрапляє в діапазон $b_{\min.} - b_1$ [17, с. 82].

У табл. 1 наведено результат узагальненої оцінки готовності підприємств рекламної галузі до реалізації маркетингової стратегії за дванадцятьма перерахованими авторськими ознаками.

Внаслідок дослідження готовності підприємств рекламної галузі до маркетингової стратегії розвитку за методикою, розробленою російськими вченими [17, с. 82], нами було отримано підсумковий рейтинг та внесено його на шкалу (рис. 1).

Таблиця 1

Готовність підприємств рекламної галузі до реалізації маркетингової стратегії

№ з/п	Етапи маркетингової стратегії	Оцінка рівня прояву ознаки	Коефіцієнт важливості *	Бальна оцінка *	Бальна оцінка, зважена на коефіцієнт важливості
1	2	3	4	5	6
1	Створення оригінальної назви та визначеність з місією	виявляється не цілком	2	4	8
2	Визначеність з ціллю та завданнями, орієнтовані на фінансові результати	виявляється не цілком	2	4	8
3	Створення оригінального, неповторного, простого, гнучкого механізму у відповідності до нормативно-правового забезпечення та сучасних технологій, здатного чуттєво реагувати на зміни в потребах, фінансових можливостях, смаках, вимогах, баченнях, уподобаннях споживачів рекламних послуг	не виявляється	2	2	4
4	Створення естетичного та унікального відтворення потреби споживачів рекламних послуг на основі використання існуючих або виявлених можливостей	виявляється слабо	2	3	6

1	2	3	4	5	6
5	Постійне дослідження загроз та слабких сторін й розширення переваг та можливостей зі створення елітарності бренду та підтримку прихильниками (споживачами)	виявляється слабо	2	3	6
6	Систематичні заходи зі збереження та підвищення конкурентоздатності на основі зізвучності зі стилем життя орієнтованого споживача та його бажанням і дослідження альтернатив	виявляється слабо	2	3	6
7	Стажування, підвищення кваліфікації працівників маркетингового відділу або запрошення сторонніх консультантів для вирішення маркетингових завдань та цілі стратегічного розвитку	не виявляється	2	2	4
8	Наявність доступу до загальної маркетингової інформації та чітке дотримання конфіденційності	не виявляється	2	2	4
9	Високий рівень організаційної та корпоративної культури, побудованої на персональній мотивації, контролі та відповідальності	виявляється слабо	2	3	6
10	Підтримка, збереження та розширення зовнішніх зв'язків на маркетинговому рівні: відносини із постачальниками, споживачами та замовниками рекламних послуг; врахування особливостей відносин з інвесторами та конкурентами	виявляється слабо	2	3	6
11	Економічна оцінка маркетингових заходів та визначення основних прогнозованих показників та контроль за їх дотримання	виявляється слабо	2	3	6
12	Підтримка основних напрямів маркетингової політики підприємства рекламної галузі та подальше її вдосконалення	виявляється слабо	2	3	6
	Підсумковий рейтинг	–	–	–	0,389

Примітка: * – коефіцієнт важливості та бальна оцінка, взяті на основі відповідей більшості учасників анкетування без усереднення таких значень.

Джерело: складено автором.

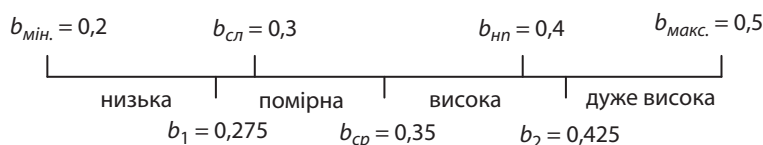

Рис. 1. Шкала оцінки готовності підприємств рекламної галузі до реалізації маркетингової стратегії

Джерело: складено автором на основі табл. 1.

На підставі отриманого рейтингу можна стверджувати, що підприємства рекламної галузі готові до реалізації маркетингової стратегії, що відповідає випадку достатнього прояву всіх ознак.

ВИСНОВКИ

Таким чином, наведений авторський науково-методичний підхід до розробки та впровадження маркетингової стратегії у діяльність підприємств рекламної галузі вилаштований таким чином, щоб відтінити важливість комплексного підходу до маркетингової стратегії підприємств рекламної галузі як процесу з розробки маркетингової стратегії, оцінки готовності підприємства до її впровадження та обґрунтування коригувальних заходів щодо сприйняття такої стратегії підприємствами. Такий комплексний підхід орієнтований на дослідження рівня результативності маркетингової діяльності підприємств рекламної галузі на основі критеріїв визначеності, готовності, відповідності та узгодженості. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. 20 найдорожчих брендів світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://real-economy.com.ua/publication/1172/38630.html>

2. Балабанова Л. В. SWOT-аналіз – основа формування маркетингових стратегій : навч. посіб. / Л. В. Балабанова ; за ред. Л. В. Балабанової. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2005. – 301 с.
3. Вайсман А. Стратегия маркетинга: 10 шагов к успеху. Стратегия менеджмента: 5 факторов успеха / А. Вайсман. – М. : Экономика, 1995. – 344 с.
4. Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki>
5. Гаркавенко С. С. Маркетинг / С. С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2002. – 712 с.
6. Гриньов А. В. Оцінка інвестиційного потенціалу підприємства / А. В. Гриньов // Проблеми науки. – 2003. – № 12. – С. 12–17.
7. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 3 / [відпов. ред. С. В. Мочерний]. – К. : Академія, 2002. – 952 с.
8. Загребельна І. Л. Маркетингова стратегія розвитку як фактор досягнення цілей аграрного господарства [Електронний ресурс] / І. Л. Загребельна. – Режим доступу : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/124.pdf>
9. Івченко Є. А. Дослідження підходів щодо визначення сутності маркетингової стратегії підприємства / Є. А. Івченко // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 4, Т. 2. – С. 90–96.
10. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс / Ф. Котлер. – М., 2007. – 656 с.
11. Куденко Н. В. Маркетингові стратегії фірми : монографія / Н. В. Куденко. – К. : КНЕУ, 2002. – 245 с.

12. Мельник Д. Л. Маркетингова стратегія підприємства / Д. Л. Мельник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 3, Т. 1. – С. 213–219.

13. Педченко Н. С. Оцінка маркетингової складової при використанні потенціалу розвитку підприємств та організацій споживчої кооперації / Н. С. Педченко // Європейський вектор економічного розвитку : зб. наук. пр. – Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. – № 1 (12). – С. 143–152.

14. Роль маркетингової стратегії у діяльності підприємства на прикладі компанії Apple [Електронний ресурс]. – Режим доступу : conference.spkneu.org/.../rol-marketingovoyi-strategiyi-u-diyal-nosti-pidpriyemstva

15. Сухорська У. Р. Підходи до визначення маркетингової стратегії у практичній діяльності підприємств / У. Р. Сухорська, Н. Б. Ярошевич // Збірник науково-технічних праць національного лісотехнічного університету України. – 2006. – № 16.2. – С. 220–223.

16. Тимонін О. М. Стратегії маркетингу : навч. посіб. / О. М. Тимонін, С. С. Олійник. – Х. : Око, 1999. – 184 с.

17. Шкардун В. Оценка готовности предприятия к реализации маркетинговой стратегии / В. Шкардун, Т. Ахтямов // Маркетинг. – 2001. – № 3 (58). – С. 79–86.

practical activities of enterprises]. *Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy*, no. 16. 2 (2006): 220–223.

Tymonin, O. M., and Oliynyk, S. S. *Strategii marketynhu* [Marketing strategy]. Kharkiv: Oco, 1999.

Vaysman, A. *Strategiya marketinga: 10 shagov k uspekhu. Strategiya menedzhmenta: 5 faktorov uspekha* [Marketing strategy: 10 steps to success. Strategy management: 5 success factors]. Moscow: Ekonomika, 1995.

Wikipediya – vilna entsyklopediia. <http://ru.wikipedia.org/wiki>

Zahrebelna, I. L. "Marketynhova stratehiia rozvytku yak faktor dosiahnennia tsilei aharnoho hospodarstva" [Marketing strategy development as a factor in the achievement of the objectives of the agricultural economy]. <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/124.pdf>

REFERENCES

"20 naidorozhchyykh brendiv svitu" [20 most valuable brands in the world]. <http://real-economy.com.ua/publication/1172/38630.html>

Balabanova, L. V. *SWOT-analiz – osnova formuvannia marketingovykh stratehi* [SWOT analysis is the basis of forming marketing strategies]. Kyiv: Znannia, 2005.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2002.

Harkavenko, S. S. *Marketynh* [Marketing]. Kyiv: Libra, 2002.

Hrynyov, A. V. "Otsinka investytsiinoho potentsialu pidpriyemstva" [Evaluation of investment potential of the company]. *Problemy nauky*, no. 12 (2003): 12–17.

Ivchenko, Ye. A. "Doslidzhennia pidkhodiv shchodo vyznachennia sutnosti marketynhovoї stratehiї pidpriyemstva" [Study of approaches to defining the essence of marketing strategy]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, vol. 2, no. 4 (2009): 90–96.

Kotler, F. "Osnovy marketinga. Kratkiy kurs" [The fundamentals of marketing. Short course]. <http://www.bookz.com.ua>

Kudenko, N. V. *Marketynhovi stratehiї firmy* [Marketing strategy of the firm]. Kyiv: KNEU, 2002.

Melnyk, D. L. "Marketynhova stratehiia pidpriyemstva" [Marketing strategy of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 1, no. 3 (2009): 213–219.

Pedchenko, N. S. "Otsinka marketynhovoї skladovoї pry vykorystanni potentsialu rozvytku pidpriyemstv ta orhanizatsii spozhyvchoї kooperatsii" [Evaluation of marketing component in the use of the development potential of enterprises and organizations of consumer cooperation]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 1 (12) (2012): 143–152.

"Rol marketynhovoї stratehiї u diialnosti pidpriyemstva na prykladi kompanii Apple" [The role of marketing strategy in the enterprise on the example of Apple]. conference.spkneu.org/.../rol-marketingovoyi-strategiyi-u-diyal-nosti-pidpriyemstva

Shkardun, V., and Akhtiamov, T. "Otsenka gotovnosti predpriyatiya k realizatsii marketingovoy strategii" [Assessment of the readiness of the company to implement marketing strategies]. *Marketing*, no. 3 (58) (2001): 79–86.

Sukhorska, U. R., and Yaroshevych, N. B. "Pidkhody do vyznachennia marketynhovoї stratehiї u praktychnii diialnosti pidpriyemstv" [Approaches to definition of marketing strategy in

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА МЕЗОРІВНІ

© 2016 ШЕВЧЕНКО І. Ю.

УДК 331.1:332.1

Шевченко І. Ю. Методичні засади оцінювання розвитку трудового потенціалу на мезорівні

Метою статті є узагальнення та доповнення методичних засад оцінювання розвитку трудового потенціалу на мезорівні. Методологію написання статті склали метод аналізу та синтезу, метод індукції та дедукції, метод теоретичного узагальнення, монографічний метод, системний підхід. Проаналізовано існуючі методичні підходи до оцінювання розвитку трудового потенціалу, зокрема: ресурсний, факторний, результативний, вартісний (витратний), інтегральний, суб'єктивний. Зроблено висновок про доцільність застосування для оцінювання розвитку регіонального трудового потенціалу положень ресурсного, факторного та інтегрального підходів. На основі часткового синтезу елементів ресурсного, факторного та інтегрального підходів розроблено методику оцінювання розвитку трудового потенціалу регіону. Особливістю розробленої методики є виділення кількісного та якісного розвитку регіонального трудового потенціалу, здійснення його матричної та критеріальної діагностики.

Ключові слова: трудовий потенціал регіону, методичний підхід, матрична діагностика.

Рис.: 2. Табл.: 2. Формул.: 1. Бібл.: 15.

Шевченко Інна Юріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Ярослава Мудрого, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com

УДК 331.1:332.1

Шевченко И. Ю. Методические основы оценки развития трудового потенциала на мезоуровне

Целью статьи является обобщение и дополнение методических основ оценки развития трудового потенциала на мезоуровне. Методологию написания статьи составили метод анализа и синтеза, метод индукции и дедукции, метод теоретического обобщения, монографический метод, системный подход. Проанализированы существующие методические подходы к оценке развития трудового потенциала, в частности: ресурсный, факторный, результативный, стоимостной (затратный), интегральный, субъективный. Сделан вывод о целесообразности применения для оценки развития регионального трудового потенциала положений ресурсного, факторного и интегрального подходов. На основе частичного синтеза элементов ресурсного, факторного и интегрального подходов разработана методика оценки развития трудового потенциала региона. Особенностью разработанной методики является выделение количественного и качественного развития регионального трудового потенциала, осуществление его матричной и критериальной диагностики.

Ключевые слова: трудовой потенциал региона, методический подход, матричная диагностика.

Рис.: 2. Табл.: 2. Формул.: 1. Библ.: 15.

Шевченко Инна Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет (ул. Ярослава Мудрого, 25, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com

UDC 331.1:332.1

Shevchenko I. Yu. The Methodical Foundations of Evaluating the Development of Labor Potential on the Meso-Level

The article is aimed at generalizing and supplementing the methodical foundations of developing labor potential on the meso-level. The methodology of writing this article consisted of the method of analysis and synthesis, method of induction and deduction, method of theoretical generalization, monographic method, systematic approach. The existing methodical approaches to evaluating the development of labor potential have been analyzed, in particular: resource, factorial, effective, value (cost), integral, and subjective approaches. It has been concluded about applicability of provisions of resource, factorial and integral approaches for evaluation of regional labor potential. On the basis of partial synthesis of the elements of resource, factorial and integral approaches, methods for evaluating the development of the regional labor potential have been elaborated. Specific feature of the elaborated methods is allocation of both quantitative and qualitative development of the regional labor potential, implementation of its matrix and criterial diagnostics.

Keywords: regional labor potential, methodical approach, matrix diagnostics.

Fig.: 2. Tabl.: 2. Formulae: 1. Bibl.: 15.

Shevchenko Inna Yu. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economics of Enterprise, Kharkiv National Automobile and Highway University (25 Yaroslava Mudroho Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com

Девізом «Праця в ім'я людського розвитку» ознаменований черговий випуск «Доповіді про людський розвиток», що щорічно видається Організацією Об'єднаних Націй. Як зазначається авторами у даній доповіді [1], праця дозволяє: «...населенню заробляти на життя та забезпечувати впевненість у завтрашньому дні, повноцінно приймати участь у суспільному житті (формує відчуття власної гідності та значущості), сприяти згуртуванню суспільства та розвитку соціальних зв'язків, тим самим, забезпечувати справедливе економічне зростання, зниження бідності та гендерної нерівності».

Зазначене свідчить про те, що нині трудовий потенціал є стратегічно найважливішим ресурсом країни, регіону, підприємства, від рівня розвитку якого зна-

чною мірою залежить національна конкурентоспроможність і, відтак, місце держави у світовому економічному просторі.

Забезпечення комплексності дослідження розвитку трудового потенціалу вимагає розуміння його дуалістичної суті: так, з одного боку, розвиток трудового потенціалу визначає ефективність формування, розвитку та використання виробничого та фінансового потенціалів, а, з іншого боку, – є результатом інтегральної взаємодії демографічного, інтелектуального, інноваційного, професійно-кваліфікаційного та підприємницького потенціалів.

В умовах стійких регіоналізаційних процесів у національній економіці актуальності набуває провадження ефективного управління розвитком трудового

потенціалу на мезорівні, що потребує розробки відповідного методичного забезпечення.

Методичним засадам оцінювання розвитку трудового потенціалу на всіх рівнях його прояву присвячені наукові праці когорти провідних вітчизняних науковців, серед яких В. Аллавердян, К. Білецька, О. Боднарук, Ю. Братішко, М. Бріль, Л. Галаз, Б. Генкін, В. Гриньова, О. Дмитренко, О. Доровський, С. Засанська, А. Коцур, М. Новікова, Г. Писаревська, Л. Полонська, О. Посилкіна, О. Раєнкова, С. Рекуненко, В. Самойленко, М. Сидоренко, В. Смолюк та інші дослідники.

Результати попередніх досліджень [2] дали змогу виявити, що переважна більшість наявних у науковій літературі методик оцінювання розвитку трудового потенціалу на макро-, мезо-, мікро- та особистісному рівнях його прояву доцільно об'єднувати в шість методичних підходів – ресурсний підхід, факторний підхід, результативний підхід, вартісний (витратний) підхід, інтегральний підхід і суб'єктивний підхід.

Доопрацювавши результати попередніх розробок із застосуванням обраної методології наукового дослідження, представимо характеристику вищезазначених методичних підходів у табл. 1.

Представлені в табл. 1 методичні підходи до оцінювання розвитку трудового потенціалу мають переваги та недоліки, особливості та обмеження в застосуванні. Тому доцільним є здійснення досліджень у напрямку

узагальнення та доповнення методичних засад оцінювання розвитку трудового потенціалу саме на регіональному рівні.

Метою статті є узагальнення та доповнення методичних засад оцінювання розвитку трудового потенціалу на мезорівні.

Проаналізувавши основні положення вищепредставлених методичних підходів до оцінювання розвитку трудового потенціалу, вважаємо, що для оцінювання розвитку трудового потенціалу на мезорівні доцільно застосовувати положення ресурсного, факторного та інтегрального підходів.

Тим самим, адекватна методика оцінки розвитку трудового потенціалу регіону має відповідати таким умовам відповідно до основних переваг, обраних для синтезу методичних підходів:

- ✦ система показників, що характеризують трудовий потенціал, має формуватися з огляду на доступність інформації для оцінки;
- ✦ оцінка розвитку трудового потенціалу має проводитися з використанням ретроспективного аналізу, оскільки розвиток є процесом;
- ✦ використання значного методичного інструментарію з метою забезпечення повноти оцінки розвитку трудового потенціалу та аналізу її результатів;

Таблиця 1

Методичні підходи до оцінювання розвитку трудового потенціалу

Методичні підходи	Характеристика	Учені-прихильники
Ресурсний підхід	Оцінка розвитку трудового потенціалу здійснюється через аналіз динаміки (темпу зростання) відокремлених абсолютних і відносних показників за такими компонентами: здоров'я, моральність, творчий потенціал, організованість, освіта, професіоналізм, ресурси робочого часу	Б. Генкін [3, с. 94], С. Засанська [4], А. Коцур [5], К. Білецька [6]
Факторний підхід	Оцінка розвитку трудового потенціалу здійснюється через ідентифікацію впливу на трудовий потенціал факторів-стимуляторів (як-от тривалість трудового життя, зайнятість населення, попит на робочу силу, здоров'я, освіта, підвищення кваліфікації, інтелектуальний потенціал) і факторів-дестимуляторів (як-от захворювання та безробіття населення)	В. Гриньова, М. Новікова, В. Самойленко, В. Смолюк, М. Бріль [7, с. 192–194]
Результативний підхід	Оцінка розвитку трудового потенціалу здійснюється через аналіз зміни показників продуктивності праці (виробітку та трудомісткості)	О. Посилкіна, О. Доровський, Ю. Братішко, М. Сидоренко [8, с. 80–81]
Вартісний (витратний) підхід	Оцінка розвитку трудового потенціалу здійснюється через горизонтальний і вертикальний аналіз витрат на трудовий потенціал	В. Аллавердян [9]
Інтегральний підхід	Оцінка розвитку трудового потенціалу здійснюється через побудову сукупного індексу як нормованої багатомірної середньозваженої одиничних показників	Л. Галаз [10], О. Боднарук [11], С. Рекуненко [12], В. Гриньова, Г. Писаревська [13, с. 91], О. Раєнкова, Л. Полонська [14]
Суб'єктивний підхід	Оцінка розвитку трудового потенціалу здійснюється через систему розроблених тестів, питань, моделей, імітаційних ситуацій тощо	О. Дмитренко [15]

Джерело: складено автором за [2–15].

- ✦ мінімізація ступеня використання методу експертних оцінок з метою підвищення достовірності та зменшення варіативності результатів оцінки розвитку трудового потенціалу;
- ✦ урахування різного характеру впливу показників-стимуляторів та показників-дестимуляторів на розвиток трудового потенціалу.

Також слід урахувати, що: оцінка розвитку трудового потенціалу неможлива без попередньої оцінки його стану; розвиток відбувається у внутрішньому середовищі та отримує відображення в зовнішньому середовищі, що робить доцільним окрему оцінку якісного та кількісного розвитку регіонального трудового потенціалу.

Підсумовуючи вищезазначене, пропонуємо гібридну методику оцінювання розвитку трудового потенціалу на мезорівні, отриману через частковий синтез і доповнення елементів ресурсного, факторного та інтегрального підходів (рис. 1).

Розроблена методика оцінювання розвитку трудового потенціалу на мезорівні передбачає реалізацію трьох етапів – підготовчого (статистичного обґрунтування показників, із використанням яких буде проводитися оцінка трудового потенціалу), аналітичного (власне оцінки та аналізу стану, якісного та кількісного розвитку трудового потенціалу) та завершального (висновку про наявність/відсутність розвитку трудового потенціалу та їх причини).

Важливою складовою реалізації представленої на рис. 1 методики є побудова матриці розвитку трудового потенціалу (рис. 2).

На підставі даних рис. 2 можемо зробити такі висновки:

- ✦ умовою відсутності розвитку трудового потенціалу (стагнації) є одночасна відсутність його якісного та кількісного розвитку (квадрант 2);
- ✦ наявність якісного розвитку трудового потенціалу за відсутності його кількісного розвитку є накопиченням внутрішніх резервів (квадрант 3);
- ✦ наявність кількісного розвитку за відсутності якісного розвитку (квадрант 1) є найбільш небажаною ситуацією та характеризує кризовий стан трудового потенціалу – вичерпання його внутрішніх резервів;
- ✦ умовою успішного функціонування трудового потенціалу є одночасна наявність його й якісного розвитку, і кількісного розвитку (квадрант 4).

Базовими поняттями авторської методики оцінювання розвитку трудового потенціалу є «якісний розвиток» і «кількісний розвиток».

Під якісним розвитком трудового потенціалу розуміємо одночасне покращення стану компонент трудового потенціалу (демографічного, інтелектуального, інноваційного, професійно-кваліфікаційного та підприємницького потенціалів) відносно їх середнього стану.

Під кількісним розвитком трудового потенціалу розуміємо одночасне покращення стану зазначених компонент трудового потенціалу відносно їх стану в попередньому періоді.

При цьому розвиток трудового потенціалу відбувається в його внутрішньому середовищі під впливом ряду факторів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища (походження).

Утім, часто на практиці вченими під розвитком трудового потенціалу розуміється лише його кількісний розвиток.

У такому разі, виходячи з певної взаємопов'язаності використовуваних для оцінки кількісного розвитку трудового потенціалу показників за виділеними компонентами, доцільно розробити систему критеріїв, за якими можна додатково робити висновок про наявність кількісного розвитку певних показників усередині компонент регіонального трудового потенціалу або про наявність їх позитивних тенденцій (табл. 2).

Реалізація завершального етапу пропонованої методики оцінки розвитку трудового потенціалу на мезорівні передбачає ідентифікацію розвитку трудового потенціалу за значенням інтегрального показника, що розраховується таким чином:

$$ТПР = \frac{1}{5} \times \sum_{i=1}^5 \left(\frac{\sum_{j=1}^k \frac{x_{ij}}{x_{\max}} + \sum_{j=1}^l \frac{x_{\min}}{x_{ij}}}{k+l} \right),$$

де x_{ij} – значення певного внутрішньокomплексного показника трудового потенціалу регіону, (одиниці виміру варіюються); $x_{\max}$ – максимальне значення внутрішньокomплексного показника-стимулятора у варіаційному ряді, (одиниці виміру варіюються); $x_{\min}$ – мінімальне значення внутрішньокomплексного показника-дестимулятора у варіаційному ряді (одиниці виміру варіюються); k, l – кількість показників-стимуляторів та показників-дестимуляторів у певному комплексному показнику трудового потенціалу регіону, відповідно.

При цьому умовами розвитку трудового потенціалу є:

- ✦ одночасне перевищення одиниці значень інтегральних показників якісного та кількісного розвитку трудового потенціалу регіону;
- ✦ перевищення значення інтегрального показника якісного розвитку трудового потенціалу мезорівня над значенням інтегрального показника його кількісного розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у ході наукового дослідження було розроблено методику оцінювання розвитку трудового потенціалу регіону. Особливістю розробленої методики, на відміну від уже наявних у науковій літературі, є виділення кількісного та якісного розвитку регіонального трудового потенціалу, здійснення його матричної та критеріальної діагностики.

Застосування пропонованої автором методики дозволяє отримати чіткі та прості для інтерпретації результати оцінювання розвитку трудового потенціалу на мезорівні як загалом, так і дані щодо кількісного та якісного розвитку його складових – демографічного, інтелектуального, інноваційного, професійно-кваліфікаційного та підприємницького потенціалів. ■

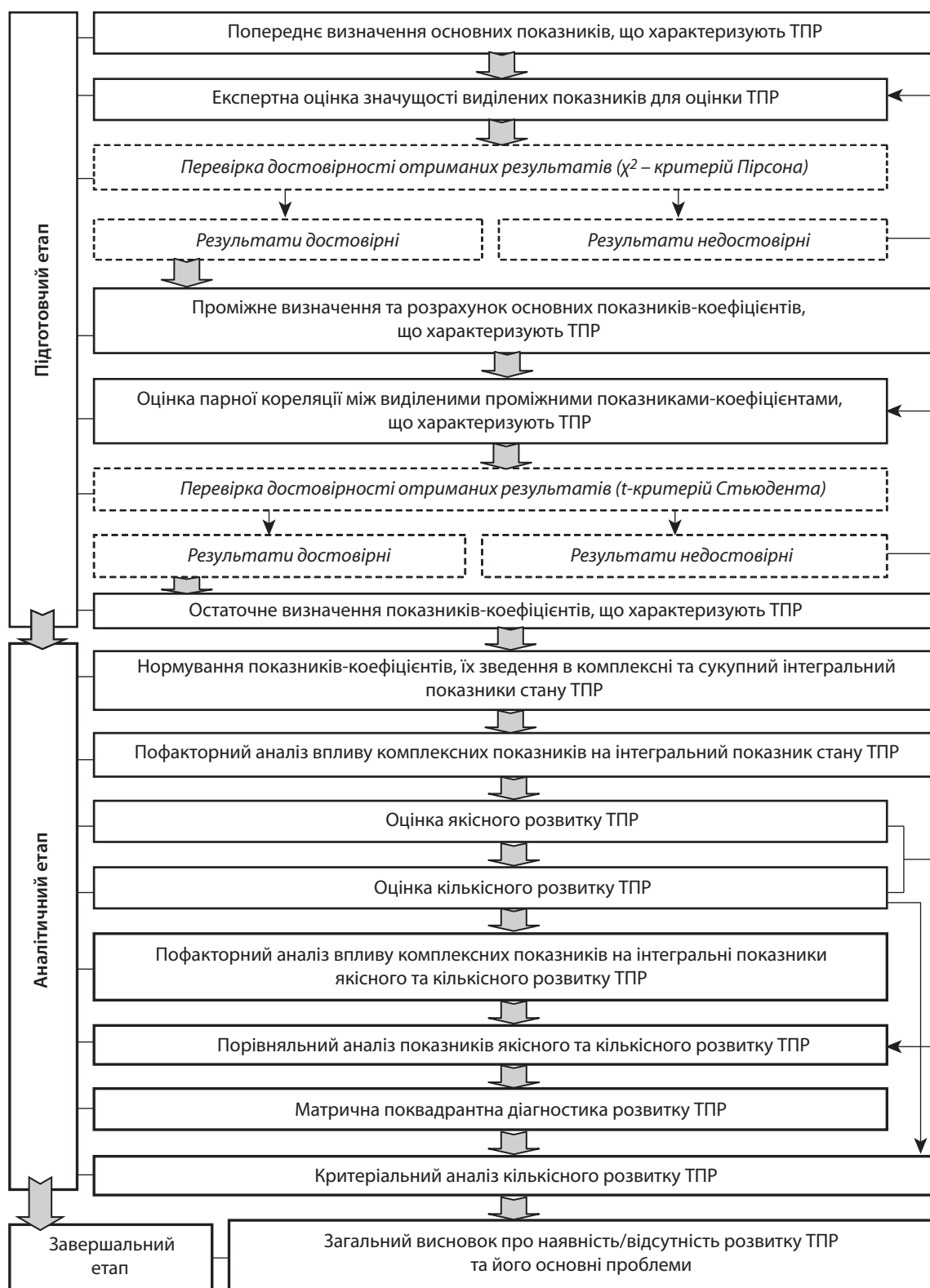

Рис. 1. Методика оцінки розвитку трудового потенціалу на мезорівні

Джерело: авторська розробка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Human Development Report 2015: Work for Human Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf

2. Шевченко І. Ю. Аналіз методичних підходів до оцінки трудового потенціалу / І. Ю. Шевченко // Проблеми і перспективи

розвитку підприємництва : збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. – Х. : ХНАДУ. – 2012. – № 2 (3). – С. 23–29.

3. Генкин Б. М. Экономика и социология труда : учебник для ВУЗов / Б. М. Генкин. – 7-е изд., доп. – М. : Норма, 2007. – 448 с.

4. Засанська С. В. Трудовий потенціал регіону: розвиток та збереження в сучасних економічних умовах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / С. В. Засанська. – К., 2010. – 21 с.

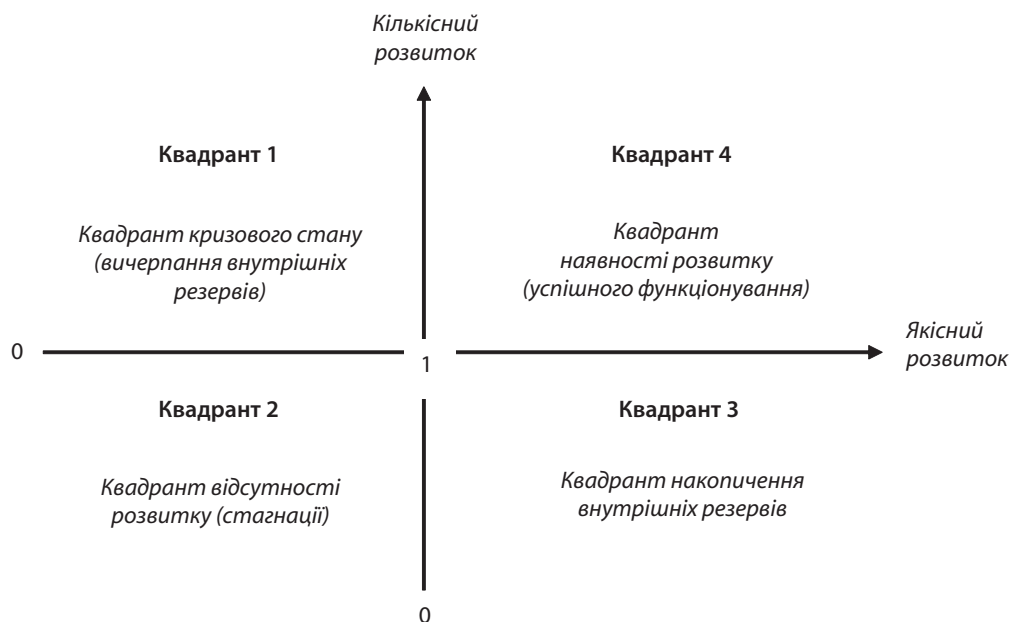

Рис. 2. Матриця розвитку трудового потенціалу

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 2

Додаткові критерії наявності кількісного розвитку регіонального трудового потенціалу

№ з/п	Критерій	Тлумачення критерію
Демографічна компонента		
1	Темп зростання рівня народжуваності в регіоні є більшим за темп зростання рівня смертності в регіоні	Виконання даної нерівності забезпечує природне відтворення трудового потенціалу регіону
2	Темп зростання рівня прибуття населення до регіону є більшим за темп зростання рівня вибуття населення з регіону	Виконання даної нерівності потенційно забезпечує збільшення трудового потенціалу регіону
3	Темп зростання рівня попиту на робочу силу в регіоні дорівнює (або є більшим у кризових умовах) темпу зростання рівня пропозиції робочої сили в регіоні	Виконання даної рівності сприяє максимізації зайнятості в регіоні та, тим самим, реалізації трудового потенціалу
4	Темп зростання рівня тривалості життя в регіоні є більшим за темп зростання рівня тривалості зареєстрованого безробіття в регіоні	Виконання даної нерівності забезпечує збільшення тривалості трудового життя носія трудового потенціалу
Інтелектуальна компонента		
5	Темп зростання наукового потенціалу реалізованого 1-го рівня в регіоні є більшим (або дорівнює) за темп зростання наукового потенціалу реалізованого 2-го рівня в регіоні	Виконання даної нерівності забезпечує збереження та розвиток наукової компоненти інтелектуального потенціалу регіону
Інноваційна компонента		
6	Темп зростання рівня впровадження інновацій у регіоні є більшим (або дорівнює) за темп зростання рівня інноваційної активності в регіоні	Виконання даної нерівності забезпечує інтенсивність інноваційної активності в регіоні
Професійно-кваліфікаційна компонента		
7	Темп зростання рівня підвищення кваліфікації населенням в регіоні є більшим за темп зростання рівня навчання новим професіям населенням у регіоні	Виконання даної нерівності забезпечує відповідність професійних характеристик працівників займаним робочим місцям
Підприємницька компонента		
8	Темп зростання рівня зайнятості населення в малому підприємстві в регіоні є більшим (або дорівнює) за темп зростання частки малих підприємств у загальній кількості підприємств в регіоні	Виконання даної нерівності забезпечує зростання ролі підприємництва в забезпеченості зайнятості в регіоні (розвитку трудового потенціалу регіону)

Джерело: складено автором.

5. Коцур А. С. Формування і реалізація регіональної соціальної політики збереження і розвитку трудового потенціалу: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / А. С. Коцур. – К., 2010. – 20 с.

6. Білецька К. В. Трудовий потенціал як чинник активізації інноваційних процесів [Електронний ресурс] / К. В. Білецька // Ефективна економіка. – 2014. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2932>

7. Гриньова В. М. Управління розвитком трудового потенціалу підприємства: монографія / В. М. Гриньова, М. М. Новікова, В. В. Самойленко, В. Л. Смолюк, М. С. Бріль. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 256 с.

8. Посилкіна О. В. Управління трудовим потенціалом фармацевтичних підприємств в умовах менеджменту якості: монографія / О. В. Посилкіна, О. В. Доровський, Ю. С. Братішко, М. І. Сидоренко; за ред. проф. О. В. Посилкіної. – Х.: НФаУ, 2010. – 416 с.

9. Аллавердян В. В. Оцінка стоимості «кадрового потенціала» підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cfin.ru/management/people/value_people.shtml

10. Галаз Л. В. Підходи щодо оцінки трудового потенціалу підприємства / Л. В. Галаз // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». – Львів, 2010. – № 683. – С. 178–184.

11. Боднарук О. В. Трудовий потенціал організації в умовах інноваційного вектора розвитку країни / О. В. Боднарук // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Луганськ, 2011. – № 14 (168). – Ч. 1. – С. 26–31.

12. Рекуненко С. Н. Оцінка трудового потенціала строительной организации / С. Н. Рекуненко // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Серія: Економіка і фінанси. – Севастополь, 2012. – Вип. 130. – С. 191–196.

13. Гриньова В. М. Управління кадровим потенціалом підприємства: монографія / В. М. Гриньова, Г. І. Писаревська. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2012. – 228 с.

14. Раєнкова О. О. Методика оцінки трудового потенціалу підприємства [Електронний ресурс] / О. О. Раєнкова, Л. А. Полонська. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Economics/5_133695.doc.htm

15. Дмитренко О. М. Управління трудовим потенціалом підприємства на базі розробки нової методики оцінки трудового потенціалу працівника / О. М. Дмитренко // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2012. – № 2. – С. 55–62.

REFERENCES

Allaverdyan, V. V. "Otsenka stoimosti «kadrovoogo potentsiala» predpriyatiya" [Valuation of "human potential" enterprise]. http://www.cfin.ru/management/people/value_people.shtml

Biletska, K. V. "Trudovyi potentsial yak chynnyk aktyvizatsii innovatsiinykh protsesiv" [Labor potential as a factor of activation of innovative processes]. *Efektivna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2932>

Bodnaruk, O. V. "Trudovyi potentsial orhanizatsii v umovakh innovatsiinoho vektora rozvytku krainy" [Labor potential of the organization as innovative vector of development of the country]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalia*, vol. 1, no. 14 (168) (2011): 26–31.

Dmytrenko, O. M. "Upravlinnia trudovym potentsialom pidpriemstva na bazi rozrobky novoi metodyky otsinky trudovoho potentsialu pratsivnyka" [Management of labour potential of an enterprise by developing new methods of assessment of labour potential of the worker]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, no. 2 (2012): 55–62.

Genkin, B. M. *Ekonomika i sotsiologiya truda* [Economics and sociology of labour]. Moscow: Norma, 2007.

Hrynyova, V. M. et al. *Upravlinnia rozvytkom trudovoho potentsialu pidpriemstva* [Management development of labor potential of the enterprise]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2009.

"Human Development Report 2015: Work for Human Development" http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf

Halaz, L. V. "Pidkhody shchodo otsinky trudovoho potentsialu pidpriemstva" [Approaches to the assessment of labour potential of the enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii "Problemy ekonomiky ta upravlinnia", no. 683 (2010): 178–184.

Hrynyova, V. M., and Pysarevska, H. I. *Upravlinnia kadrovym potentsialom pidpriemstva* [The human resources management of enterprise]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2012.

Kotsur, A. S. "Formuvannia i realizatsiia rehionalnoi sotsialnoi polityky zberezhenia i rozvytku trudovoho potentsialu" [The formation and implementation of regional social policy for the conservation and development of labor potential]. *Avto ref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.07*, 2010.

Posylkina, O. V. et al. *Upravlinnia trudovym potentsialom farmatsevtichnykh pidpriemstv v umovakh menedzhmentu yakosti* [Management labor potential pharmaceutical enterprises in terms of management quality]. Kharkiv: NFaU, 2010.

Rekunen, S. N. "Otsenka trudovogo potentsiala stroitel'noy organizatsii" [Assessment of labour potential of a construction company]. *Visnyk SevNTU*. Serii "Ekonomika i finansy", no. 130/2012 (2012): 191–196.

Raienkova, O. O., and Polonska, L. A. "Metodyka otsinky trudovoho potentsialu pidpriemstva" [Methods of assessment of labour potential of the enterprise]. http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Economics/5_133695.doc.htm

Shevchenko, I. Yu. "Analiz metodychnykh pidkhodiv do otsinky trudovoho potentsialu" [Analysis of methodical approaches to the assessment of labour potential]. *Problemy i perspektivy rozvytku pidpriemnytstva*, no. 2 (3) (2012): 23–29.

Zasanska, S. V. "Trudovyi potentsial rehionu: rozvytok ta zberezhenia v suchasnykh ekonomichnykh umovakh" [Employment potential of the region: development and conservation in the current economic conditions]. *Avto ref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.07*, 2010.